

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

AHMET ZEKİ SOYDEMİR (1883-1954)

İREM AYTAÇ

YÜKSEK LİSAN TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. HAKAN GÜNGÖR

ORDU-2024

TEZ KABUL SAYFASI

İREM AYTAÇ tarafından hazırlanan “**AHMET ZEKİ SOYDEMİR (1883-1954)**” başlıklı bu çalışma, **12.03.2024** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan	Doç. Dr. Hakan GÜNGÖR Ordu Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN Tokat Gaziosman Paşa Üniversitesi / Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Doç. Dr. İsmail ÖZER Ordu Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi	İmza

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi beyan ederim.

İrem AYTAÇ

ÖZET

TARİH ANABİLİM DALI

AHMET ZEKİ SOYDEMİR (1883-1954)

İREM AYTAÇ

Bu çalışma, Ahmet Zeki Soydemir'in askeri ve siyasi hayatını konu edinmektedir. Ahmet Zeki Paşa 1883 yılında Selanik'te doğmuş, genç yaşında girdiği harp akademisinden Mümtaz Yüzbaşı olarak mezun olmuş ve çeşitli birlik komutanlıklarında ve kurmay görevlerinde bulunmuştur. Ahmet Zeki Paşa, Balkan Harbi'nin ardından Birinci Dünya Harbi'nin Çanakkale Cephesi'nde Şanlı 57. Alay'ın 1.Tabur Komutanlığı görevini üstlenmiştir. 25 Nisan 1915 günü cephede yaralanmasının ardından tedavi için ayrılmak zorunda kalmış, birkaç ay sonra görevine dönmüştür. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başlayan Millî Mücadele hareketine katılmış ve Sakarya Meydan Muharebesi'nde Mürettep Tümen Komutanlığı, Büyük Taarruz'da 2. Süvari Tümen Komutanlığı görevini üstlenmiştir. Çanakkale Cephesi'nde olduğu gibi Sakarya Meydan Muharebesi'nde ve Büyük Taarruz'da da adını sıklıkla duyurmuştur. Ahmet Zeki Paşa, 1924-1930 yıllarında Jandarma Genel Komutanlığı görevini yaptıktan sonra askerlikten emekli olup siyasi hayata atılmıştır. Ahmet Zeki Paşa, siyasi hayatına Erzurum Milletvekilliği ile başlamış, çeşitli faaliyetlerde bulunduktan sonra Çankırı Milletvekilliği ile bunu noktalamıştır. Türkiye'nin bağımsızlığında etkin rol oynayan Çanakkale ve İstiklal harbi gibi önemli harplerde öne çıkan şahıslardan olan Ahmet Zeki Paşa 1954 yılında vefat etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balkan Harbi, Birinci Dünya Harbi, Çanakkale, İstiklal Harbi, Milletvekili

ABSTRACT

DEPARTMENT OF HISTORY

AHMET ZEKİ SOYDEMİR (1883-1954)

İREM AYTAÇ

This study focuses on the military and political life of Ahmet Zeki Soydemir. Ahmet Zeki Pasha was born in Thessaloniki in 1883, graduated from the military academy he entered at a young age as a Promoted Captain and served in various unit commanders and staff positions. Following the Balkan War, Ahmet Zeki Pasha served as the Commander of the 1st Battalion of the Glorious 57th Regiment on the Gallipoli Front of the First World War. On April 25, 1915, after he was wounded at the front, he had to leave for treatment and returned to his duty a few months later. He participated in the National Struggle movement that started under the leadership of Mustafa Kemal Pasha and served as the Commander of the Detached Division in the Battle of Sakarya and the Commander of the 2nd Cavalry Division in the Great Offensive. He made a name for himself in the Battle of Sakarya and the Great Offensive as well as on the Gallipoli Front. After serving as the General Commandant of Gendarmerie between 1924-1930, Ahmet Zeki Pasha retired from military service and entered political life. Ahmet Zeki Pasha started his political life as a Member of Parliament for Erzurum, and after engaging in various activities, he ended it as a Member of Parliament for Çankırı. Ahmet Zeki Pasha, who played an active role in Turkey's independence and was one of the prominent figures in important wars such as Çanakkale and the War of Independence, died in 1954.

Keywords: Balkan War, First World War, Gallipoli, War of Independence, Deputy.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma ömrünü vatan müdafaasına adanarak Balkan Harbi, Birinci Dünya Harbi ve İstiklal Harbi'nde adını sıklıkla duyuran ve bağımsızlık mücadelesinde vatan topraklarını cepheden cepheye savunan, nice kahramanlardan biri olan Tümgeneral Ahmet Zeki SOYDEMİR'in hayatın ele almıştır.

Birinci Dünya Harbi'nde Çanakkale Cephesi'nin Şanlı 57. Alay'ın 1. Tabur komutanlığı görevini yapan, İstiklal Harbimiz 'in Melhame-i Kübrası; Sakarya Meydan Muharebesi'nde, Gazi Paşa'nın Hayalet Süvarilerinin komutanı olarak yer alan, Büyük Taarruz 'da 2. Süvari Tümen komutanlığı görevi ile İzmir'e ilk giren komutanlardan biri olan Ahmet Zeki Paşa hem askeri hem siyasi sorumlulukları yerine getirerek önemli vazifelerde bulunmuştur. Değerli komutan Ahmet Zeki Paşa'nın aziz hatırasını yaşatmak adına hazırlanan bu çalışma, Tüm varlığıyla muharebe meydanlarında emek veren, devlete hizmet eden nice kahramanlarımıza ithaf edilmiştir.

Bu araştırmanın konusu, deneysel çalışmaların yönlendirilmesi, sonuçların değerlendirilmesi ve yazımı aşamasında yapmış olduğu büyük katkılarından dolayı başta tez danışman hocam Sayın Doç. Dr. Hakan GÜNGÖR'e, değerli zamanını bana ayırarak araştırma ve yazım süresince yardımlarını esirgemeyen, her fırsatta bana yardımcı olan, Ahmet Zeki SOYDEMİR'in aile fertlerine ulaşmamı sağlayan ve ulaşılan belgelerin çevrilmesinde katkısı olan Sayın Tarih Uzmanı Ahmet YURTTAKAL hocama, desteklerinden ve yardımlarından dolayı Sayın Doç. Dr. Barış BORLAT'a, Sayın Dr. Selim ERDOĞAN'a ve araştırma sürecinde Ahmet Zeki Paşa'nın hayatına dair bilgi ve belgeleri benimle paylaşarak büyük katkılar sağlayan Sayın Behice Bilge TUKSAVUL Hanımefendiye ve Sayın Senay SOYDEMİR Hanımefendiye, Askeri Safahat belgelerini çevirmemde yardımcı olan Sevgili Öznur YAVUZ'a ve öneri ve eleştirileriyle yardımlarını gördüğüm Sayın Doç. Dr. İsmail Özer hocama ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Bu araştırma boyunca maddi ve manevi desteklerinden dolayı sevgili aileme sonsuz teşekkür ederim.

İrem AYTAÇ

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL SAYFASI	II
ETİK BEYANI	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
TEŞEKKÜR	VI
İÇİNDEKİLER	VII
TABLolar DİZİNİ	IX
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
1. AHMET ZEKİ SOYDEMİR'İN HAYATI	3
1.1. Aile Durumu	3
1.2. Öğrenim Hayatı.....	4
1.3. Askerî Görevleri ve Yükselme Tarihleri	6
1.3.1. Yükselme tarihleri.....	6
1.3.2. Askerî görevleri	6
1.4. Taltifleri	8
1.5. Vefatı	8
2. AHMET ZEKİ SOYDEMİR'İN ASKERİ FAALİYETLERİ	9
2.1. Balkan Harbi Dönemi	9
2.2. Birinci Cihan Harbi.....	15
2.3. Çanakkale Cephesi.....	17
2.3.1. Şanlı 57. Alay ve 1. Tabur Komutanı Yüzbaşı Ahmet Zeki Bey	18
2.3.2. Arıburnu Muharebesi	22
2.3.3. 31-32 Numaralı Siper Muharebesi.....	31
2.3.4. Lağım Muharebeleri	33
2.3.5. Kanlısırt Muharebesi.....	40
2.3.6. İkinci Anafartalar Muharebesi	46
2.4. Çanakkale'de Bir Savaş Muhabiri; Charles Edwin Woodrow Bean	52
3. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE AHMET ZEKİ SOYDEMİR PAŞA	55
3.1. Millî Mücadele'nin Başlaması	55
3.2. Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri	58

3.2.1. Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri	66
3.2.2. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri	68
3.3. Sakarya Meydan Muharebesi.....	75
3.3.1. Muharebe Öncesi Gelişmeler (14-22 Ağustos 1921)	75
3.3.2. Muharebenin Başlaması ve Gazi Paşa'nın Hayalet Süvarileri "Mürettep Tümen" (23 Ağustos-13 Eylül 1921).....	81
3.4. Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi	94
3.4.1. Yarbay Ahmet Zeki Bey Komutasında 2. Süvari Tümen Harekâtı	100
3.4.2. Takip Harekâtı ve İzmir'in Kurtuluşu	110
4. CUMHURİYET DÖNEMİ AHMET ZEKİ SOYDEMİR'İN SİYASİ FAALİYETLERİ	122
4.1. Mebusluk Yılları	122
4.1.1. TBMM V., VI. ve VII. Dönem Erzurum Milletvekilliği	122
4.1.1.1. Erzurum milletvekilliği dönemi meclis faaliyetleri değerlendirmesi	122
4.2.1. TBMM VIII. Dönem Çankırı Milletvekilliği	126
4.2.1.1. Çankırı milletvekilliği dönemi meclis faaliyetleri değerlendirmesi	126
SONUÇ	130
KAYNAKÇA	133
EKLER	144
I. FOTOĞRAFLAR	144
II. BELGELER	165
ÖZGEÇMİŞ	188

TABLÖLAR DİZİNİ

-

Tablo 1 Harbiye-i Şâhâne Şâkirdânı'nın üç senelik Derece-i Liyâkâtlarına dair cetvel .. 5

Tablo 2 Ahmet Zeki Paşa'nın, askerî safahat belgesine göre terfi tarihleri..... 6

KISALTMALAR

a.g.e.: Adı Geçen Eser

a.g.m.: Adı Geçen Makale

AAM: Atatürk Araştırma Merkezi

Alb.: Albay

ATBD: Askeri Tarih Belgeleri Dergisi

BCA: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi

Bkz.: Bakınız

BMM: Büyük Millet Meclisi

Bşk.: Başkanlık

CBA: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

Çev.: Çeviren

Gnkur. Bşk.: Genelkurmay Başkanı

Gnkur.: Genelkurmay

Haz.: Hazırlayan

HTVD: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

KHO: Kara Harp Okulu

Korg.: Korgeneral

Kur. Bşk.: Kurmay Başkanı

Kur.: Kurmay

MSB: Millî Savunma Bakanlığı

Org.: Orgeneral

s.: Sayfa

SKD: Silahlı Kuvvetler Dergisi

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

TTK: Türk Tarih Kurumu

Tüm.: Tümgeneral

vd.: ve diğerleri

Yay.: Yayınları

Yb.: Yarbay

GİRİŞ

Tarih ilmi bir milletin benliğini bulmasında, ilerlemesinde ve çağdaşlaşmasında önemli ve güvenli bir vasıta aracı olarak görülmektedir. Geçmişteki tecrübelerin geleceğe ışık tutarak daha emin adımlarla ilerlemesini sağlamıştır. Bu bağlamda tarihte önemli etkiler bırakan bireylerin yaşamları tarih ilminde önemli bir yer tutmaktadır. Geçmişte, kendi tarihine olumlu katkılarda bulunan, Devletine ve Milletine hizmet ederek önemli roller üstlenen kişilerin yaşam öyküleri incelenerek, tarihimize ve gelecek nesillere rehber olması için kaleme alınarak kaydedilmektedir.

Çanakkale Cephesi'nin ve Türk İstiklal Harbi'nin önemli komutanlarından biri olan, Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz Meydan Muharebesi'nde üstlendiği görevlerle adını sıklıkla duyuran Ahmet Zeki Paşa hem askeri hem de siyasi vazifelerinde başarılar elde ederek önemli bir şahsiyet hâline gelmiştir.

Ahmet Zeki Paşa, Osmanlı Devleti'nin son dönemine ve Cumhuriyetin kuruluş sürecine tanıklık etmiş, bu dönemlerde gerek askeri ve gerekse siyasi görevler üstlenerek Türkiye'ye hizmet etmiştir. Ahmet Zeki Paşa, Türklerin kaderine direkt tesir eden Balkan Harbi, Birinci Cihan Harbi ve Türk İstiklal Harbi gibi önemli savaşlarda görev almış, bu harplerde çok değerli komutan ve devlet adamlarının yanında bizzat muharebelere katılarak vatan müdafaası için önemli vazifeler üstlenmiştir.

Bu çalışma, Ahmet Zeki Soydemir'in hayatını, yetiştiği çevreyi, askerî okul yıllarını, savaş dönemlerinde ve siyasi hayatında üstlenmiş olduğu vazifeleri ele almaktadır. Çalışmanın ana hatlarını Ahmet Zeki Paşa'nın, Çanakkale Cephesi'nde görev aldığı 57. Alay'ın 1. Tabur Komutanlığını, Millî Mücadele dönemini ve TBMM'de milletvekilliği yaptığı dönemi kapsamaktadır.

Çalışmanın hazırlanması aşamasında, birinci el arşiv belgelerinden istifade edilmiştir. Bu kapsamda, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi (ATASE), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi (BCA), Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CBA), Kara Harp Okulu Arşivi (KHO), Millî Savunma Bakanlığı Arşivi (MSB), Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi'nden (TBMM) geniş ölçüde yararlanılmıştır. İlgili kurumlara müracaat edilerek yapılan resmi yazışmalar neticesinde gerekli izinler alınarak arşivlere girilmiş gerekli çalışmalar yapılmıştır.

Yukarıdaki arşiv çalışmalarının dışında Ahmet Zeki Paşa'nın kişisel arşivine de ulaşılmış ve ailesinden destek alınmıştır. Bu kapsamda, aile hayatı ve kendisine dair bilgi ve belgeler yeğeni Behice Bilge TUKSAVUL ve torunu Senay SOYDEMİR ile yapılan görüşmeler ve izinler neticesinde sağlanmıştır.

Ahmet Zeki Paşa'nın öğrencilik yıllarına dair bilgilere ve özellikle harp akademisi dönemine dair yıllara ait notlara ulaşmak için KHO Arşivinden istifade edilmiştir. Bununla birlikte askerlik dönemine ait kaynaklara MSB Arşivini kullanılarak ulaşılmış, Askeri Safahat Belgesi buradan temin edilmiştir. Zeki Paşa'nın askerlik dönemine ait görev ve atama belgeleri BCA'den tespit edilmiş ve buradaki arşivden elde edilmiştir. Siyasi hayatına dair, özellikle mebusluk dönemi faaliyetlerine dair belgelere TBMM Arşivinden ulaşılmıştır. Yukarıdaki arşiv taramalarının yanı sıra döneme ait literatür taraması yapılmış, ilgili monografik çalışmalar ve yayınlanmış birinci el kaynaklar incelenmiştir. Bu kapsamda süreli yayınlardan olan MSB Askeri Tarih Belgeleri Dergisi önemli bir yer tutmuştur. Bununla birlikte Milli Kütüphanenin Nadir Eserler bölümü de çalışmada istifade edilen eserler arasında yer almıştır.

Ahmet Zeki Soydemir ile ilgili herhangi bir çalışma olmaması sebebiyle bu tez kaleme alınmıştır. Bu çalışma Cumhuriyet dönemine katkı sağlaması hedeflenirken aynı zamanda bu denli önemli bir şahsiyetin bilinmeyen hayatı gün yüzüne çıkarılmıştır. Nitekim bu sayede geçmişte önemli katkılarda bulunarak büyük izler bırakan ve bir ülkenin yeniden doğuşunda öne çıkan isimlerden biri olan Ahmet Zeki Soydemir Paşa'nın hayatına dair hazırlanan bu çalışma, önemli zaferlerin ardında gerçekleşen olayların, büyük izler bırakan kahramanların önemini de anlatmaktadır.

Bu tez dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Ahmet Zeki Paşa'nın doğumdan itibaren Aile durumunu, öğrencilik yıllarını, kurmay subay ve komutan olarak kendisine verilen nişan ve madalyaları ele almaktadır. Bu bölüm Zeki Paşa'nın vefatıyla noktalanmaktadır. İkinci bölüm, Ahmet Zeki Paşa'nın Birinci Balkan Harbi'nde almış olduğu görevler ve Çanakkale'de 57. Alay'ın 1. Tabur Komutanlığı vazifesi ile göstermiş olduğu faaliyetleri ele almaktadır. Üçüncü bölümde ise Ahmet Zeki Paşa'nın Millî Mücadele sürecinde almış olduğu vazifeler, Sakarya Meydan Muharebesi, Büyük Taarruz, Başkomutanlık Meydan Muharebesi ve İstiklal Harbi'nde göstermiş olduğu başarılar incelenmiştir. Son bölümde ise, Ahmet Zeki Paşa'nın askerlikten emekliliği, Türk siyasi hayatına atılması ve mebusluk yılları incelenmiştir.

1. AHMET ZEKİ SOYDEMİR'İN HAYATI

1.1. Aile Durumu

Tümgeneral Ahmet Zeki Soydemir, 1883 (Rumî 1299) yılında Selanik'te doğmuştur.¹ Babası Tabakhane esnafından² Demir Ali Bey, annesi Atiye Hanım'dır. Selanik'in Alaaddin³ Mahallesi'nde (Çınarlı)⁴ doğup büyüyen Ahmet Zeki Paşa, Hüsnü, Emin, Şevket, Makbule ve Hayrettin adındaki altı kardeşin en büyüğüdür. Kardeşlerinden Emin, askere gittikten sonra Bulgaristan'da esir düşmüş ve şehit olmuştur. Hayrettin ise savaş çıkınca askere alınmış ve 6 ay sonra genç yaşta şehit olmuştur.⁵

Kız kardeşi Makbule Hanım ise Mübadele ile İstanbul'a gelmiş fakat hastalığı sebebiyle burada vefat etmiştir. Ahmet Zeki Paşa'nın diğer kardeşi Şevket Bey'in kızı ve torunu ile yapılan görüşmelerde, Ahmet Zeki Paşa'nın hiç evlenmediği ve çocuğunun olmadığı belirtilmiştir. Fransızca'yı çok iyi bilen Ahmet Zeki Paşa, aynı zamanda Almanca diline de hâkimdir. Asker olması ve savaş koşullarının getirmiş olduğu sert ve ciddi görünümün altında sıcak kanlı olan Ahmet Zeki Paşa, ilme ve bilime meraklı olduğu, öğretmeyi ve konuştuğu kişiyi geliştirmeyi sevdiği öğrenilmiştir.⁶ 4 Eylül 1954 yılında İstanbul'da vefat eden Ahmet Zeki Paşa'nın İstanbul Edirnekapı Mezarlığında gömülü olan naaşı, 25 Ekim 1988'de Ankara Devlet Mezarlığı'na nakledilmiştir.⁷

¹ *Millî Savunma Bakanlığı Arşivi*, Tümgeneral Ahmet Zeki SOYDEMİR Şahsî Dosyası, Askerî Safahat Belgesi,

Millî Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğü, Ankara. Bu belge MSB Arşiv Müdürlüğünde bulunan “**Emeklilik**

İşlem Dosyası” Kayıtlarına göre düzenlemiştir.

² *MSÜ Kara Harp Okulu Dekanlığı Tarihi Arşivi*, Künye Defteri, No. 30, s.97.

³ *KHO Arşivi*, Künye Defteri, No. 30, s.97.

⁴ Mu'id Alaaddin Semti (Çınarlı) olarak bilinse de günümüzde Yunanistan'ın Tsinari Semti.

⁵ Aile efradından Behice Bilge Tuksavul ve Senay Soydemir ile yapılan röportajdan istifade edilmiştir. (İki Kardeşine dair bilgi talebi doğrultusunda 04/10/2023 tarihinde yapılan başvuruda MSB Arşivi tarafından 11/10/2023 tarih ve sayılı yazı ile yapılan araştırma sonucunda söz konusu şahısların kaydına ulaşılamamıştır.)

⁶ Aile efradından Behice Bilge Tuksavul ve Senay Soydemir ile yapılan röportajdan istifade edilmiştir.

⁷ *Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay

Basımevi, Ankara, 1989, s.236.

1.2. Öğrenim Hayatı

Mustafa Kemal ATATÜRK ile aynı okullarda fakat farklı sınıflarda öğrenim gören Ahmet Zeki Paşa, öğrenim hayatına Selanik'te başlayarak yine Selanik'te tamamlamıştır. 14 Aralık 1905'te girdiği Harp Okulu'ndan 27 Mayıs 1905'te mezun olan Ahmet Zeki Paşa, 1 Eylül 1908'de Harp Akademisi'nden Mümtaz Yüzbaşı olarak mezun olmuştur.⁸ Ahmet Zeki Paşa'ya dair MSB Arşivinde bulunan Emeklilik İşlem Dosyasından çıkarılan Askerî Safahat belgesinde ise Tarihi Duhulü⁹ 14 Ocak 1903 (Rumî 1 Kanunusani 318) olarak belirtilmektedir. Sicil Numarasının ise 321-P. 15, (1321-Piyade-15) olduğu görülmektedir. Kendisine ait Safahat Belgesinde Rütbeyi Tarihi Nasbı¹⁰ 27 Mayıs 1905 (Rumî 14 Mayıs 1321) olarak belirtilmiştir. Buradaki 1321 Rumî tarihi 1905 olarak çevrilmektedir.

Yine Ahmet Zeki Paşa'ya dair KHO Arşivinden alınan üç senelik sınıf notlarının toplamında yer alan cetvele ulaşılmıştır. Ahmet Zeki Paşa'nın, üç senelik Harbiye-i Şâhâne döneminin sınıf numarası ve notlarının toplamının yer aldığı tablo aşağıda belirtilmiştir. Ahmet Zeki Paşa'nın Harp Okulu'nda birinci seneden ikinci seneye geçerken görmüş olduğu derslerin sonunda toplam 416 puan almıştır. İkinci senesinde görmüş olduğu dersler neticesinde toplam 559 puan almış ve üçüncü seneye geçmiştir. Harp Okulu'ndan çıkmasının ardından nihayet üç sene zarfında kazandıkları numaraların toplam yekûnda 1387 tam not alarak Kara Harp Okulunu 15. Olarak bitirmiştir.¹¹

Ahmet Zeki Paşa, 14 Ocak 1903 yılında girdiği Harp Okulundan 27 Mayıs 1905 tarihinde "321-P. 15" (1321-Piyade-15) sicil numarası ile "Mülâzım-ı Sâni" (teğmen) olarak mezun olmuştur. 1321 (1905) senesinde Erkân-ı Harbiye Mektebi birinci sınıfından "Mülâzım-ı Evvel" (üsteğmen) olarak ikinci sınıfa nakil olan Ahmet Zeki Paşa, 1324'te (1908) Erkan-ı Harbiye Mektebinden "Mümtaz Yüzbaşı" rütbesini alarak mezun olmuştur.¹²

⁸ A.g.e., s.236

⁹ *Duhul*; Giriş, dahil olma. Askerlik görevi için askerlik şubesine teslim olma (katılma).

¹⁰ *Nasb*; Dikme. Rütbe alma, tayin edilme anlamına gelmektedir.

¹¹ *KHO Arşivi*, Numara Defteri No: 29, s. 117.

¹² *Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, s. 236.

Mülâhazat		Eşkal		Umumda sıra Numarası			Kazandıkları numaralar yekunu			Kısım Numarası			Kısım Numarası			
Göz	Levn	Üç sene nihayetinde umumda sıra numarası			Üç sene zarfında kazandıkları numraların yekun-u umumisi			Harbiye-yi Şahane'den neşet ederken	İkinci seneden üçüncü seneye geçerken	Birinci seneden ikinci seneye	Sene			Hanzi idâdî-i şahânenen geldiği	Esâmi-i şâkirdân	Elif-ba' ya nazaran sıra numarası
		Esna-yı neşetinde	Üçüncü senede	İkinci senede	3	2	1									
		15	15		13	87		559	416	2	4	2	4	Zeki, Selanik	52	
															53	
															54	

Tablo 1 Harbiye-i Şâhâne Şâkirdânı'nın üç senelik Derece-i Liyâkâtlarına dair cedvel¹³

¹³ KHO Arşivi, Numara Defteri No: 29, s. 117.

1.3. Askerî Görevleri ve Yükselme Tarihleri

1.3.1. Yükselme tarihleri

Yükselme Tarihi	Unvanları
27 Mayıs 1905	Teğmen / Mülâzım-ı Sâni
26 Mayıs 1906	Üsteğmen / Mülâzım-ı Evvel
1 Eylül 1908	Yüzbaşı / Mümtaz
1 Eylül 1914 (Rumî 19 Ağustos 1330) ¹⁴	Kıdemli Yüzbaşı
12 Temmuz 1915 (Rumî 29 Haziran 1331)	Binbaşı (21 Kasım 1915'te Kurmaylığı onaylandı)
1 Mart 1921	Yarbay / Kaymakam
31 Ağustos 1922	Albay / Miralay
30 Ağustos 1927	Tümgeneral / Mirliva

Tablo 2 Ahmet Zeki Paşa'nın, askerî safahat belgesine göre terfi tarihleri.¹⁵

1.3.2. Askerî görevleri

1 Eylül 1908'de Harp Akademisi'nden Mümtaz Yüzbaşı olarak mezun olan Ahmet Zeki Paşa, yine aynı tarihe 3. Ordu emrine atanmıştır. Askeri Safahat Belgesi'nde 1908'de (1325) İştîp'te teşekkül eden Makinalı Tüfek Bölüğü Kumandanlığına atandığını belirten Ahmet Zeki Paşa, 11 Nisan 1909'da 5. Nizamiye Tümeni 2. Makinalı Tüfek Komutanı; Mart 1911'de 7. Nişancı Alayı Makinalı Tüfek Bölük Komutanı; 25 Ekim 1911'de Priştine Redif Tümeni Kurmay Mülhaki; 8 Kasım 1911'de 7. Alay Makinalı Tüfek Bölük Komutanı olarak görev yapmıştır. Mart 1912'de Nasliç Redif Tümeni Kurmay Heyeti'nde; 28 Kasım 1912'de Çatalca Mevziindeki Konya-Aksaray Taburu'nda 3. Bölük Komutanı olarak görev almıştır. Birinci Cihan Harbi'nin başlamasıyla beraber Ahmet Zeki Paşa, 14 Ağustos 1914'te 3. Kolordu 27. Alay 1. Tabur 2. Bölük Komutanı;

¹⁴ Rumî Tarihler Türk Tarih Kurumu'nun resmi internet sayfasında bulunan tarih çevirme kılavuzu ile miladi tarihlere çevrilmiştir; <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/> (05/11/2023)

¹⁵ MSB Arşivi, Tümgeneral Ahmet Zeki SOYDEMİR Şahsî Dosyası, Askerî Safahat Belgesi.

18 Eylül 1914'te 3. Kolordu Kurmaylığında; 21 Kasım 1915'te 57. Alay 1. Tabur Komutanı olarak göreve atanmıştır.¹⁶ Ahmet Zeki Paşa, Askeri Safahat Belgesi'nde görevini şu şekilde belirtmiştir;

“1325'te (1909-1910) İştîp'te teşekkül eden Makinalı Tüfek Bölüğü kumandanlığına, 1328'de (1912-1913) Nasliç Redif Fırkası Erkanı Harbiyesine nakledildim. Selânik sukutu üzerine firaren Çatalca'da orduya iltihak ve Edirne ileri harekâtında bölük ve tabur kumandanlıklarında, Bulgarlarla müterakeyi müteakip Nizamiye Yirmi Yedinci Alay Birinci Taburunda bölük ve tabur kumandanlıklarında istihdam edildim. Harb-i Umumiden az evvel Üçüncü Kolordu Erkan-ı Harbiyesine nakl ve On Dokuzuncu Fırka'nın teşekkülünde Alay 57 Tabur 1. kumandanı tayin edildim. Arıburnu Muharebatına iştirak ile İngilizlerin tahliyesine kadar cephede bulundum.”¹⁷

Türk İstiklal Harbi'nin başlamasının ardından Ahmet Zeki Paşa, Mart 1921'de 6. Tümen Komutanı, daha sonra ise Mürettep Tümen Komutanı olarak Sakarya Meydan Muharebesi'nde görev almıştır. Büyük Taarruza Hazırlık sürecinde ise yeni Yunan Kuvvetlerinin taarruza yollanması üzerine Mürettep Tümeninde Fettahoğlu Köprüsü'nden güneye geçerek Süvari Kolordusuna katılmış ve Ahmet Zeki Paşa (17 Eylül 1921) 2. Süvari Tümen Komutanlığı'na atanmıştır.¹⁸

Daha sonra 27 Aralık 1923'te Genelkurmay 1. Şube Müdürü olarak atanan Ahmet Zeki Paşa, 6 Haziran 1924'te Türkiye Cumhuriyeti'nin 2. Jandarma Genel Komutanı olarak 1930 yılına kadar vazifesini sürdürmüştür. Birçok vazifede görev alan Ahmet Zeki Paşa, 17 Aralık 1934'te 4. Dereceden malulen emekli olmuştur.¹⁹

¹⁶ *Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, s.237.

¹⁷ MSB Arşivi, Tümgeneral Ahmet Zeki SOYDEMİR Şahsî Dosyası, Askerî Safahat Belgesi.

¹⁸ Turgut Özakman, *Şu Çılgın Türkler*, Bilgi Yayınevi, s.491-492.

¹⁹ *Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, s.237.

1.4. Taltifleri

Ahmet Zeki Paşa, katıldığı Balkan Harbi, Birinci Cihan Harbi ve Türk İstiklal Harbi ile göstermiş olduğu üstün vazifeden dolayı çeşitli nişan, takdirname ve madalyalarla ödüllendirilmiştir. Balkan Harbi'nde göstermiş olduğu üstün hizmet ve yararlılıktan dolayı Osmanî Nişanı²⁰ ve Afgan Devletleri'nce takdim edilen Nişanı bulunmakla beraber, 1926 tarihinde TBMM tarafından da Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir.²¹

1.5. Vefatı

Hayatını vatan müdafaasına adanarak ömrünün yarısını Cephelerde geçiren Ahmet Zeki Paşa, 4 Eylül 1954 Cumartesi günü İstanbul'da hayata gözlerini yummuştur. Aile efradından alınan bilgiye göre Ahmet Zeki Paşa, safrakesesi rahatsızlığı nedeniyle ameliyat olmuş ancak 4-5 gün sonra vefat etmiştir.²² İstanbul Edirnekapı Mezarlığında gömülü olan naaşı, 25 Ekim 1988'de Ankara Devlet Mezarlığı'na nakledilmiştir.²³

²⁰ *TBMM Albümü 1920-2010*, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, c. I (1920-1950), s. 258.

²¹ MSB Arşivi, Tümgeneral Ahmet Zeki SOYDEMİR Şahsî Dosyası.

²² Aile efradından Behice Bilge Tuksavul ve Senay Soydemir ile yapılan röportajdan istifade edilmiştir.

²³ *Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, s.238.

2. AHMET ZEKİ SOYDEMİR'İN ASKERİ FAALİYETLERİ

2.1. Balkan Harbi Dönemi

Osmanlı Devleti'ni parçalayarak paylaşılmasını umut eden Avrupa Devletleri, Balkan Harbi'nin başlamasında büyük rol oynamışlardır. Avrupa Devletlerince *Hasta Adam* olarak adlandırılan Osmanlı Devleti'nin, gerilemesi ve yaşadığı sıkıntılı süreç bu güçsüzlüğünden yararlanmak isteyecek olan Avrupa Devletleri için bir fırsat doğurmuştur. Osmanlı Devleti'nin kendi bünyesinden çıkarmış olduğu dört balkan devletleri ile Balkan Harbinde karşı karşıya gelmiştir. Bu dört devlet; Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ olmuş, Osmanlı Devleti Harp sonunda yaklaşık beş asır egemenliği altında bulundurduğu Balkan topraklarının tamamını kaybetmiştir.²⁴

Bu süreçte Büyük Devletlerin etkileri Osmanlı Devleti'ne sancılı bir dönem yaratmakla beraber Balkan Yarımadası başta olmak üzere hem Karadeniz'e hem Akdeniz'e hem de Boğazlara hâkim olma düşünceleriyle bir politika izlemişlerdir. Bu süreç içerisinde ise Osmanlı Devleti'nin iç durumu bir hayli karışmıştır.

*Nitekim iç ayaklanmaların arkası alınamamış, büyük ölçüde borçlanmalara gidilmiş, sürgün ve sıkıyönetimler dışında Trablusgarp Savaşı sonuca varamamıştır. Bunun nezdinde İttihat ve Terakki Hükümeti, hiçbir önlem alamamış ve hükümetle muhalefet arasındaki süregelen tartışmalar devam etmiştir. O kadar ki, Trablusgarp Savaşı, Balkan bağlaşımları, Rusya'nın Boğazlar üzerindeki amaçları, Arnavutluk'ta, Makedonya'da, Yemen'de sürüp giden ve ülkenin kanını tüketen ayaklanmalar bir kenara atılmış, herkes kendi yararı için ne suretle olursa olsun bir parça koparma çabasına girmiştir.*²⁵

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı bu sıkıntılı sürecin beraberinde Sait Paşa Hükümeti düşmüş (14 Şubat 1909-16 Temmuz 1912) düşmüş 22 Temmuz 1912'de ise Gazi Muhtar Paşa Kabinesi kurulmuştur.²⁶

Osmanlı Devleti'nin genel durumu böyleyken savaşın sebepleri doğrultusunda harbe ilerleyen süreci ele alarak, Ahmet Zeki Paşa'nın Balkan Harbi'nde yer aldığı Garp (Batı)

²⁴ İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan- Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2021, s.3.

²⁵ Hüseyin Kabasakal, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi (1912-1913)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve

Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1979, s.14.

²⁶ Hüseyin Kabasakal, a.g.e., s.15.

Ordusunun muharebelerine değineceğiz. Balkan Harbi sırasında Ahmet Zeki Paşa, Nasliç Redif Tümen Kurmayı ve Çatalca Mevzii'ndeki Konya-Aksaray Taburu'nda 3. Bölük Komutanlığı vazifesi ile görevlendirilmiştir.²⁷

Osmanlı Devleti'nin, Balkan Devletleri ile gittikçe kötüleşen politikasının yanı sıra bir de kendi içerisinde sürdürdüğü karışıklık, sıkıntılı sürecin daha da ağırlaşmasına neden olmaktaydı. Nitekim Osmanlı Devleti'nin içeride yaşadığı bu sıkıntılar harbin habercisi olduğunu da hissettirmekteydi. Askeri durumunun iyi olmadığını bilen Osmanlı İmparatoruğu, savaşı geciktirmek istiyordu.²⁸

İç karışıklıkların getirdiği düzensizlik neticesinde ordu karışmış ve zayıflamıştı. Ekonomik durumu gittikçe bozulan Osmanlı Devleti, silah, araç ve gereçlerin temini konusunda bir hayli zorluk yaşamaya başlamıştır. İç ve dış borçların maddi gücü zorlamasının yanı sıra Suriye, Yemen ve Arnavutluk isyanlarının sonucunda çıkan sorunlar da bu durumu fazlasıyla etkilemiştir. Nitekim bu süreçte Osmanlı Devleti'nin, Ordunun ihtiyacını karşılayacak ikmal gücü zayıf, muharebe eğitimi ise yetersiz durumdadır. Birlik mevcudu oldukça düşük olan Osmanlı Devleti'nin teşkilatı işlemez durumda, harp stokları yetersiz ve hareket kabiliyetinden ise bir hayli yoksun durumdadır. Ordu içerisinde ise en önemli faktörü oluşturan birlik, beraberlik, disiplin ve askerlik anlayışı artık işlemez duruma gelmiştir.²⁹

Bu sebepler doğrultusunda Avrupa Devletlerince parçalanması gözüyle bakılan Osmanlı Devleti, iç ve dış etkenlere karşı yaşadığı zorlu mücadele karşısında savaşa çok kötü şartlarda girdiği görülmektedir. Muharebelerin başlamasıyla yaşanan bu zorlu süreç karşısında askerin yiyeceği ve beslenmesi sorun olmuş, komutanlar arasında, aynı zamanda siyasal gerekçelere dayanan anlaşmazlıklar ve çatışmalar ortaya çıkmıştır.³⁰

Osmanlı Devleti, Balkan Harbi öncesi tüm iç ve dış olumsuz etkenlerden dolayı zaman kazanmak için çabalasa da bu süre içerisinde Karadağ, Osmanlı Devleti durmaksızın savaşa zorlayarak, yaşanacak tüm sorumluluğu Osmanlı Devleti'ne bırakmak istemiştir.

²⁷ Görgülü, a.g.e., s.48.

²⁸ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997, s.667.

²⁹ Görgülü, a.g.e., s.5.

³⁰ Armaoğlu, a.g.e., s.668.

Diğer taraftan Bulgaristan ise Osmanlı Devleti'ne karşı gösteriler peydah olmaya başlamıştır. Makedonya'da ise komitacılık faaliyetleri son derece artmıştır.³¹

Harbin başlaması artık an meselesidir Nitekim Balkan Devletleri, seferberlik ilanı vererek cepheye asker yığmış ve bunun üzerine Osmanlı Devleti, 1 Ekim 1912'de seferberlik ilan etmiştir. Bu süreci yakından izleyen ve Balkan Devletlerinden biri olana Karadağ, 8 Ekim günü Osmanlı Devleti'ne harp ilan ederek İşkodra üzerinden taarruza başlamıştır. Türk Başkomutanlığı taarruzlara başlanabileceğini bildirirken Osmanlı Devleti, 16 Ekim'de Bulgaristan'a ve Sırbistan'a, 18 Ekim'de ise Yunanistan'a harp ilan ederek Balkan Harbi'ne fiilen girmiştir.³²

Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti, Yunanistan'ın Girit sorununun lehine çevrilmesi takdirinde geri planda duracaklarını ve Balkan Harbi'nde bir müddet tarafsız kalacaklarını umut etmiştir.³³ Nitekim bu umudu tersine çeviren Yunan Kralı, Yunanistan'ın asıl amacının Teselya'yı işgal etmek ve en önemlisi de Selanik'i Bulgarlardan önce işgal etmek olduğunu belirtmiştir.³⁴

Balkan Harbi ile Osmanlı Devleti düzenlediği sefer planına göre uygun bir örgüt meydana getirmiştir. Bu örgüt Balkanlarda görev alacak Türk Kara Kuvvetleri'nin kuruluş planını da göstermektedir. Nitekim Balkan Devletlerine karşı kullanılacak Türk Kuvvetleri; *“Şark (Doğu) Ordusu ve Garp Ordusu olmuştur. Doğu Trakya ve Batı Trakya'da Bulgarlara karşı Şark Ordusundan alınacak bazı birlikler kullanılacak, Garp Ordusunda ise Makedonya'da Bulgarlara, Sırlara, Karadağ ve Yunanlılara karşı cephede görev alacaklardı.”*³⁵

Ahmet Zeki Paşa, Yüzbaşı rütbesi ile Mürettep 8. Kolordunun sefer kuruluş ve kadrosunda yer alan Nasliç Redif Tümen Kurmayı vazifesiyle Yunanlılara karşı görev yapacak olan Garp Ordusunda yer almıştır. Kolordu birliklerinin yığınak bölgesindeki

³¹ Fehmi Özatalay, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Garp Ordusu Karadağ Cephesi*, 3.Cilt, 3. Kısım,

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984, s.15.

³² Görgülü, a.g.e., s.6.

³³ Aram Andonyan, *Balkan Harbi Tarihi*, Sander Yayınları, İstanbul 1975, s.379.

³⁴ Richard C. Hall, *Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası*, Çev. M. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul 2003, s.78.

³⁵ Özatalay, a.g.e., s.30.

çalışmaları ise, Nasliç Redif Tümen Komutanı vazifesiyle Kurmay Albay İsmail Hakkı düzenlenmekteydi.³⁶

Balkan Harbi'nin başlamasıyla hudutlarda soğuk rüzgarlar esmeye başlamıştır. Nitekim Osmanlı Devleti hem ikmal bakımından hem de ordu içerisinde yaşadığı sorunlar harbe girilmesiyle dağınıklıkları ve ayrılıkları beraberinde getirmiştir. Bunun yanı sıra Karadağ, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan karşısında Osmanlı Devleti, bir hayli zorlanmış ve yenilgiler almaya başlamıştır. Birden fazla cephede savaşma gücünün olmadığı ilerleyen süreçlerde daha da net anlaşılmıştır. Karadağ Kuvvetlerinin ileri harekatı karşısında Türk Kuvvetleri geri çekilmeye başlamış, 20 Ekim 1912'de Kuplik ve Gusina düşmüş, 21 Ekim 1912'de ilerlemesini sürdürerek İşkodra kalesine ilk ateşini yöneltmiştir.³⁷

Nitekim 22 Ekim 1912'den itibaren sürdürülen çete muharebeleri, bugünden sonra normal muharebelere dönüşmüştür. Kolordunun emrettiği Ciciler-Çiftlik bölgesinde toplanmaya giden 22. Nizamiye ve Nasliç Redif Tümenlerinin çekilen birlikleri, 23 Ekim 1912'de burada toplanarak muharebeye başlamışlardır. O gece ve ertesi günü yaptıkları yürüyüşlerle subay ve erler çok yorgun ve hâlsiz düşmelerinden dolayı burada dinlenme ve kolordu emri gelince yeniden düzenlenme kararı almışlardır.³⁸

Yunan askerlerinin 60 bin asker ile hareket halinde ilerlediğini fark eden Mürettep 8. Kolordu, 14 bin askerden ibaret olmasından dolayı Yunan Teselya Ordusu karşısında sadece Müdafaa görevi yapma kararı almıştır.³⁹ Yunan Ordusu'nun askeri birlikleri karşısında Türk Ordusu'nun güç bir duruma düşmesi üzerine Karaferiye-Selanik üzerindeki geçitlerin tahribi için emir verilmiştir.⁴⁰

Ahmetobasına çekilerek kolordu komutanlarıyla Karacalarhan'da görüşme yapan Nasliç Redif Tümeni, Hebillu, Mehamlar ve Işıklar Yolu istikametinde müfrezelerini tutma

³⁶ Hüseyin Kabasakal, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devleti Balkan Harbi (1912-1913) Garp Ordusu*

Yunan Cephesi Harekâtı, 3. Cilt, 2. Kısım, Genelkurmay Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı

Yayımları, Ankara 1981, s.136.

³⁷ Kabasakal, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devleti Balkan Harbi (1912-1913) Garp Ordusu*

Yunan Cephesi Harekâtı, 3. Cilt, 2. Kısım, s.213.

³⁸ Kabasakal, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devleti Balkan Harbi (1912-1913) Garp Ordusu*

Yunan Cephesi Harekâtı, 3. Cilt, 2. Kısım, s.215.

³⁹ Fehmi Nuza, "Yunan Cephesi ve Selanik'in Teslimi", *Hayat Tarih Mecmuası*, Cilt:1, Sayı: 4, İstanbul 1973,

s.68.

⁴⁰ *ATBD*, Sayı 78, Yıl 29, Belge no:1709, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Aralık 1980.

kararı almıştır. Tümen Kurmayı Yüzbaşı Zeki komutasında, 24 Ekim 1912 sabahı Naslıç Taburundan bir redif bölüğüyle Bihrişte Taburu'nun üç bölüğünden toplanabilen 200 kişilik bir müfreze, Mehamlara gönderilerek geçitin örtülmesiyle görevlendirilmişlerdir.⁴¹

Naslıç Redif Tümeninin Kesriye ve Bihrişte Tabururları erlerinin çoğunun Arnavutlardan oluşması aynı zamanda Türkçe bilmedikleri için disipline aykırı hareketlerde bulunmaları sonucunda ortamda huzursuzluk yarattıkları belirtilmiştir. Nitekim Naslıç Redif Tümeni erleri, 22 Ekim'den bu yana yapmış oldukları yürüyüşlerle çok yorulmuş ve bir hayli yıpranmışlardır. Açlık, uykusuzluk kendilerini yıldırılmış ve çarpışma isteklerini tümüyle yok etmiştir. Ahmetobası'nda toplanan tümenlerden iki bölük kurulması ve perakende er toplanılması kararlaştırılmıştır. Kurulacak olan tabura ise Mehamlar'daki Yüzbaşı Zeki Müfrezesinin sevk ve idaresinde Kozana Alay Komutanı görevlendirilmiştir.⁴²

*26 Ekim günü Batı Ordusu Komutanlığı, Selanik'e çekilme esnasında telgraf tellerinin kesik olması nedeniyle haberleşme sağlanamadığı, bazı tümenlerin dağıldığını bunlardan biri olan Naslıç Redif Tümeninin ise 200 kişi kaldığını ve bazı askerlerin de yük hayvanlarını alarak firar ettiklerini bildirmiştir. İaşenin bozulması çoğu tümenin dağılması ve bazı askerlerin firarı asayişin tamamen bozulmasına sebep olmuştur.*⁴³

1 ve 2 Kasım günlerinde yapılan Yenice Muharebeleri askeri zor duruma düşürmüş ve geri çekilmek zorunda kalarak bir mağlubiyet alınmıştır. Komutanın ilgisizlik ve bilgisizliği yüzünden yenilgiye uğrayan Mürettep 8. ve Ustruma Kolorduları Karma kuvveti, Selanik bölgesine çekilmişlerdir.⁴⁴

Batı Cephesi Komutanlığı bünyesinde bulunan kolordu komutanlarıyla tümen komutanları, bozulan ve dağılan birliklerin üzerinde artık emir ve komutayı kaybetmişlerdir. Yapılan muharebeler artık yerini bozguna bırakmış ve düzensiz şekilde birliklerin çekilmesiyle devam etmiştir. Yaşanılan bu acı sonun artık bir an önce bitmesini bekleyerek ve bazı direnme fikirleri ortaya atanlara karşı gelerek, Selanik'i teslim etmeye

⁴¹ Kabasakal, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devleti Balkan Harbi (1912-1913) Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı*, 3. Cilt, 2. Kısım, s. 219.

⁴² Kabasakal, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devleti Balkan Harbi (1912-1913) Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı*, 3. Cilt, 2. Kısım, s. 220.

⁴³ Salim Aydın, "Balkan Savaşı'nda (1912-1913) Selanik'in Teslimi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı

38, İstanbul 2018, s.133.

⁴⁴ Kabasakal, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi (1912-1913)*, s.45.

hazırlanmışlardır. Netice itibariyle 8. Kolordu'nun yapmış olduğu hatalar sonucunda muharebelerin son halkası Selanik'te elden çıkmıştır.⁴⁵

5 Kasım'dan itibaren Yunan Kuvvetleri Büyük ve Küçük Karaburun kalelerini arkadan tehdit ederek, Selanik üzerine yürüyorlardı.⁴⁶ Günlerdir sürdürülen muharebelerin ardından 9 Kasım 1912'de Vardar kıyısında savunmayı göze alamayan Hasan Tahsin Paşa, 40.000 kişiyle yaklaşan Yunan kuvvetlerine, bütün silah, araç ve gereçlerini teslim etmiş ve Yunanlılar, muharebe etmeden, te bir kurşun atmadan takviyeli bir kolorduyu tutsak almış, aynı zamanda Selanik'i de kolayca ele geçirmiştir. Selanik'in ardından 6 Mart 1913'te, Yanya Kalesi'de Yunan tümenlerinin üstün gücüyle taarruza uğramış ve Yanya'da ki birliklerinin baş eğmesiyle sona ermiştir.⁴⁷

Yanya Muharebesine kadar cereyan eden muharebelerde Batı Ordusu birliklerinden 54'ü şehit, 128'i yaralı olmak üzere 182 subay kaybı olmuş ve 212 subay muharebe meydanından kaçmıştır. *Böylelikle Garp Ordusu 19 Haziran 1913'te Seman İskelesinden Gülcemal vapuru ile Rumeliden ayrılarak Balkanlardaki beş asırlık Türk egemenliğine son vermiş oldu.*⁴⁸ Balkan Harbi, Osmanlı Hükümeti'nin iktidar ve muhalefet arasında yaşadığı sorunun yanı sıra, içeride bozulan ve toparlayamadığı düzeninin sonucunda bir hezimet olarak son bulmuştur. Ordu kendi içerisinde yaşadığı iç savaşla memleket müdafaasına düşsede nitekim başarılı olamamıştır.

*23 Ocak 1913'de İttihat ve Terakki Partisi, hükümeti basarak sadrazamı zorla istifa ettirmiş ve Harbiye Nazırı Nazım Paşayı vurdurmuştur. Kamil Paşa kabinesi yerine Mahmut Şevket Paşa kabinesi göreve gelmiştir. 10 Ağustos 1913'de imzalanan Bükreş antlaşması ile Romanya, Sırbistan ve Karadağ, Bulgaristan aleyhinde kazançlar elde etmişlerdir. 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul antlaşması ile Edirne, Kırklareli ve Dimetoka Osmanlı Devletine kalmıştır.*⁴⁹

Mütareke ve barış görüşmeleri sonucunda Londra Konferansı düzenlenmiş ve Osmanlı Devleti, 30 Mayıs 1913'de imzaladığı Londra Barış Antlaşması ile Edirne ve Selanik de dahil olmak üzere Balkanlardaki bütün topraklarını kaybetmiştir.⁵⁰

⁴⁵ Hamdi Ertuna, *Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa (Korg. BÜLKAT)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Türk Asker Büyükleri ve Zaferleri Serisi No:7, Ankara 1983 s. 56.

⁴⁶ Fevzi Çakmak, *Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik? garbi Rumeli'nin Suret-i Zıya ve Balkan Harbi'nde Garp Cephesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 265.

⁴⁷ Kabasakal, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi (1912-1913)*, s.45-46.

⁴⁸ Görgülü, a.g.e., s.10.

⁴⁹ Durmuş Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt: 1, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011, s.65.

⁵⁰ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt: 2, Kısım: 2, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991, s.313.

2.2. Birinci Cihan Harbi

Her ne kadar Birinci Cihan Harbini başlatan olay, 28 Haziran 1914'te Avusturya veliahdının Saraybosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesi olarak bilinse de aslında harbe götüren süreç çok önemli tarihsel olaylardan geçmektedir. Nitekim 1913 Balkan Harbi sonucunda, Avrupa Devletleri içerisinde büyük stratejilerin oynandığı ama önemli krizlerinde meydana geldiği bir süreçtir. Fakat bu süreç içerisinde Osmanlı Devleti 'de büyük rol oynamaktadır. Balkan Harbi, Osmanlı Devleti için büyük bir yıkımla sonuçlanmış ve kaybettiği toprakların nezdinde düzeni bozulan ordu bu harbin sonunda ağır bir darbe almıştır. Bunun yanı sıra askeri gücü maddî ve manevî zayıflamıştır. Bu sebeple, Balkan Harbi yenilgisinden sonra Osmanlı Devleti yoğun bir ittifak arayışına girmiş ve ordu içerisinde düzeni ve disiplini sağlamak için yeni yapılanmalara gidilmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde kara Ordusu'nun düzeltilmesi için Alman Askeri İslah Heyeti ile görüşmelere başlandı. Politikasını ve askeri hedeflerini gerçekleştirmek için Osmanlı Ordusu'ndan yararlanmak isteyen Almanya, olumlu dönüş yaparak Tümgeneral Liman Von Sanders başkanlığında 42 kişiden oluşan bir askeri heyet gönderdi.⁵¹

Bu süreç içerisinde Türkiye'de Türk Donanması'nın ıslahı için İngiliz Amirali Limpus ve Jandarmanın düzeltilmesi için de Fransız Generali Mujen bulunmakta idi.⁵² 1. Kolordu Komutanlığı görevine atanan General Liman Von Sanders, bu görev ile bütün askerî okulların, numune alay ve talimgâhların ve Osmanlı hizmetinde bulunan bütün yabancı subayların amirliği yetkisi de verilmiştir.⁵³

Birinci Cihan Harbi'ne kadar bu askeri ıslah çalışmaları devam ederken Avrupa'da mevcut iki ittifak ile görüşmeler sürdürüldü. İtilaf Devletleri ile ayrı ayrı görüşen Osmanlı Devleti, herhangi bir olumlu cevap alamadı. Nitekim İtilaf Devletleri, parçalanmasıyla elde edecekleri çıkarlar için Osmanlı Devleti ile müttefik olmak istemiyordu. Bu sırada Alman devlet adamlarının Türkiye ile ittifakı ciddi şekilde düşünülürken Harbiye Nazırı Enver Paşa, resmi olarak 22 Temmuz 1914'te İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Wangenheim'a ittifak önerisi yaptı. Bu sırada diğer taraftan Sait Halim Paşa, Avusturya

⁵¹ Görgülü, a.g.e., s.60.

⁵² Selâhattin Karatamu, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)*, 3. Cilt, 6. Kısım, Genelkurmay Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 108.

⁵³ Bâki Vandemir, *Büyük Harpte Kafkas Cephesi*, 1. Cilt, İstanbul 1933.

Büyükkelçisine ittifak teklif etti. Büyük bir gizlilik ile sürdürülen ittifak çalışmaları sonucu Türk-Alman Askeri İttifakı 2 Ağustos 1914'te imzalandı.⁵⁴

Almanya'nın Rusya'ya harp ilanı üzerine (1 Ağustos 1914) Osmanlı Devleti, 3 Ağustos 1914'te seferberlik ilan ederken silahlı tarafsızlığını da ilan etti.⁵⁵ Bu süreçte Alman Başkomutanlığı Osmanlı Devleti'nin bir an önce harbe girmesi için ısrarcı davranıyordu. Nitekim Osmanlı Devleti ne kadar ittifaka katılsa da seferberliğini ve ordunun eksiklerini tamamlayamamıştı. Ayrıca Bulgaristan'ın durumu politik olarak netliğe kavuşmadan harbe girme taraftarı değildi. Bu arada ise 5 Ağustos günü İngiltere ve Almanya'nın birbirlerine savaş ilan etmeleri neticesinde İngilizlerin peşine düştüğü iki Alman savaş gemisi *Göben* ve *Breslaw* 10 Ağustos 1914'te Çanakkale Boğazı'ndan içeri girdi. Aslında bu iki gemi, peşindeki İngiliz gemilerinden kaçmak için Adriyatik Denizi'ne girerek ikmal işlerini tamamlamış ve Akdeniz'e girmişlerdir. Daha önce Almanlarla yapılan anlaşma maddelerinde savaş gemilerinin boğazdan içeri girmesi yer almazken 16 Ağustos günü İstanbul'a ulaşan bu gemilerin satıl alındığı iddia edilmiştir.⁵⁶ Nitekim, *Yavuz* ve *Midilli* ismi verilen ve Türk Bayrağı çekilen, mürettebatına Osmanlı Üniforması giydirilen bu gemilerin Alman komutanı Amiral Şuşon, aynı zamanda Türk Donanması'nın 1. Komutanlığına atanmıştır.⁵⁷

Bu durum üzerine, 27 Eylül 1914'te Çanakkale Boğaz'ı yabancı gemilere kapatılmıştır. Eylül ayında seferberliğini tamamlayan Osmanlı Devleti'nin bir bakıma silah, cephaneye, araç ve gereçlerin bir kısmı henüz tamamlanmış değildi. Bu süreçte Türk Genelkurmay tarafından hazırlanan sefer planına göre, genellikle Türk Ordusunun büyük bir kısmı batıda ve boğazlar bölgesinde toplanmaları ve buraların emniyetini sağlanmasıyla birlikte aynı zamanda Rusya'nın güney kesimine taarruz edilmesi öngörülmüştür. Alman Başkomutanlığı bu süre zarfında Osmanlı Devleti'nin bir an önce harbe girmesi yönündeki ısrarlarına devam ediyordu. Bu ısrarlardan biri de Akdeniz filosunun Alman komutanı Amiral Şuşon tarafından gelmekteydi. Karadeniz'de tatbikatlar yapmak istediğini belirten amiralin ısrarları ve Alman Başkomutanlığının baskısı sonucunda Osmanlı Ordusu Başkomutan Vekili Enver Paşa, istenilen müsaadeyi 26 Ekim'de

⁵⁴ Görgülü, a.g.e., s.61.

⁵⁵ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi (Haziran 1914-9 Ocak 1916)*, 5. Cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı, 1., 2., 3. Kitapların Özetlenmiş Tarihi, Genelkurmay Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997, s. 19.

⁵⁶ Şahin Aldoğan- Melike Bayrak Özçelik, *Çanakkale Muharebeleri Anlatım ve Değerlendirme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2022, s. 7.

⁵⁷ Görgülü, a.g.e., s.62.

vermiştir. Yavuz ve Midilli ile beraberinde 11 parçadan oluşan Türk Donanması 27 Ekim sabahı Karadeniz'e açılmıştır.⁵⁸

Odessa, Sivastopol, Novorosiski limanlarına 29 Ekim günü yapılan bombardıman ile Rusya harekete geçmiş ve yapılan bu bombardımanı savaş nedeni sayarak 1 Kasım 1914'te Kafkasya'da bulunan Türk sınırlarını geçerek fiilen savaşı başlatmıştır. Bunun karşılığında hemen harekete geçen Osmanlı Devleti, 11 Kasım 1914 günü İtilaf Devletlerine harp ilan ederek Birinci Cihan Harbi'ne katılmıştır.⁵⁹

2.3. Çanakkale Cephesi

Birinci Dünya Harbi'nin akışını değiştiren en önemli Muharebeler nitekim Çanakkale'de gerçekleşen muharebeler olmuştur. Bu muharebeler ilk olarak Deniz Harekâtı ile başlamıştır. Çanakkale'de, kendisinden ateş gücü fazla olan kuvvetlere karşı direnen Türk Ordusu ağır kayıplar verse de vatanını terk etmemiş ve hak ettiği büyük zaferi kazanmıştır. Zafere giden yolda, 18 Mart'a kadar hemen her gün Müttefik donanma gemileri Boğazdan içeri girerek Türk Bataryaları ile topçu muharebeleri yapmıştır.

7/8 Mart gecesi Müstahkem Mevki Komutanlığı tarafından görevlendirilen Nusret Mayın Gemisi'nin elinde bulunan 26 mayını, düşman kuvvetlerinin donanmasının harekât manevra sahası olarak kullandıkları Erenköy Koyu'na dökmesi planlanmıştır. Bu görevde Nusret Mayın Gemisi Kaptanı Yüzbaşı Tophaneli Hakkı Bey ve Mayın Grup Komutanı Nazmi Bey tehlikeli görevi başarıyla tamamlamışlardır.⁶⁰ Yedi mayın arama tarama gemisi 17/18 Mart gecesi son aramalarını yapmış ve bölgenin temiz olduğu raporunu bildirmişti. Bu tarihte Merkezde 11 sıra hâlinde döşenmiş 403 mayın bulunuyordu. Nitekim Erenköy Koyu'nda keşfedilmemiş 26 mayın da dahildi.⁶¹ Fakat bu durum 18 Mart günü cereyan edecek muharebelerde anlaşılacaktır. Ertesi sabah 18 Mart'ta Müttefik Donanması büyük taarruza başlatmıştır. Çanakkale Boğazı'ndan içeri giren donanma, o zamana kadar tarihin kaydettiği en kudretli ve en dehşetli deniz gücüydü. Bunların arasında bulunan İngiliz *Queen Elizabeth* Gemisi ise hızı, zırhının kalınlığı, toplarının çapı ve menzili ile "Süper Dreadnot" sınıfının öncüsü ve o sıralarda denizde yüzen en

⁵⁸ Görgülü, a.g.e., s. 63.

⁵⁹ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi (Haziran 1914-9 Ocak 1916)*, s. 19.

⁶⁰ Vahdetin Engin- Muzaffer Albayrak, *Tarihin Akışını Değiştiren Savaş Çanakkale 1915*, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017, s. 45.

⁶¹ Görgülü, a.g.e., s. 70.

güçlü savaş aracı idi.⁶² Saat 11.45'te toplarını düşmana çeviren Türk Ordusu ilk ateşi açtı. Nihayetinde 6.800 metre mesafedeki düşman gemilerine mermileri isabet etmekteydi.⁶³

İlk isabeti alan Fransız gemisi Gaulois oldu ve burnu sulara gömüldü. Daha sonra yine Fransız gemisi olan Suffren gemisi ağır şekilde hasar aldı ve savaş dışı kaldı. Bu sırada onları takiben manevra yaparak geri dönen Fransız gemisi Bouvet, büyük bir patlama ile sarsıldı. İçinde 604 personelin bulunduğu gemi sulara gömüldü.⁶⁴ Bu sırada Türk tabyaları da ağır hasarlar almıştı. Özellikle Anadolu Hamidiye, Rumeli Mecidiye ve Namazgâh tabyaları yoğun ateş altında kalmıştır.⁶⁵

İrresistable ve Ocean gemilerinin de mayına çarpması sonucu Kumkale önlerinde yoğun topçu ateşi sonucu batması üzerine Müttefik Filo Komutanı Amiral De Robeck, geri çekilme kararı vererek Boğazı terk etti. Türk Ordusu'nun zaiyatı 24 Şehit 43 yaralı, Müttefik Donanmasının insan zaiyatı ise çoğu ölü olmak üzere 800 kişiyi bulmuştur.⁶⁶

18 Mart Muharebeleri neticesinde büyük bir zafer kazanan Türk Ordusu'nun başarısı tarihte yerini ve önemini almıştır. Büyük zorluklar ve yokluklar içerisinde bir milletin kahramanlığı sadece Türk tarihinin seyrini değil, aynı zamanda Dünya tarihinin seyrini de değiştirmiştir. Nitekim kazanılan bu büyük zafer, 25 Nisan 1915'te başlayacak ve 8,5 ay devam edecek olan kara muharebelerinde Mehmetçiğin yazacağı destanın habercisi olmuştur.

2.3.1. Şanlı 57. Alay ve 1. Tabur Komutanı Yüzbaşı Ahmet Zeki Bey

Müttefikler 18 Mart yenilgisinin ardından, güçlü donanmalarının Boğazı geçmek için yeterli olmayacağını acı bir tecrübeyle öğrenmişlerdir. Nitekim, bu yenilgiyle beraber yeni bir harekâta hazırlık sürecine başlanmış ve karaya asker çıkartarak Gelibolu Yarımadasını ele geçirmeyi planlamışlardır. Bu süre içerisinde ise Türk Ordusu, 18 Mart'ta Müttefiklere karşı kazandığı zaferle büyük moral bulmuşlardır. 22 Mart'tan 25 Nisan'a kadar yaklaşık bir ay savaşa ara verilmesi, Türk Ordusu'nun hazırlıklarını tamamlaması için bir fırsat olmuştur. Çıkarma için ayrılan kuvvetler General Hamilton

⁶² Sermet Atacanlı, *Arıburnu'nun İlk Müdafası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 4.

⁶³ *ATBD*, Sayı 132, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014, s. 315.

⁶⁴ Görgülü, s. 71.

⁶⁵ Vahdettin Engin- Muzaffer Albayrak, a.g.e., s.50.

⁶⁶ Görgülü, a.g.e., s. 71.

Komutasında; 29. İngiliz Tümeni, Anzak Kolordusu, İngiliz Deniz Tümeni ve 1. Deniz Tümeni birlikleri oluşturmaktaydı.⁶⁷

Bunun yanı sıra bir Hint Tugayı ihtiyat olarak tutulmaktaydı. Mütteliklerin çıkarma planında ilk olarak Seddülbahir bölgesi seçilmişti. Seddülbahir bölgesinin ana çıkarma bölgesi olma sebebi ise ana hedefi en kısa yoldan ele geçirmek için birliklerin, malzemelerin ve ateş gücünün çoğunun destek alarak karaya çıkartılabilecek olmasıydı.⁶⁸

İkinci olarak çıkarma bölgesi Arıburnu seçilmiş ve Anzak Kolordusu görevlendirilmişti. Nitekim Kilitbahir platosunu ele geçirerek Yarımada'nın güney bölgesi işgal edilecekti. Mütteliklerde durum böyleyken Türk Ordusu da bir strateji izlemekteydi. 18 Mart taarruzundan sonra Çanakkale'yi savunmak için 5. Ordu teşkil edildi ve ordunun komutanlığına Alman Askeri Heyeti Başkanı Liman Von Sanders atandı. 5.Ordu; 3., 15. Kolordularla, 5. Tümen ve Bağımsız Süvari Tugayından oluşmaktaydı.⁶⁹

Gelibolu'nda Karargâh kurarak göreve başlayan Liman Von Sanders'in birlikleri şu şekilde oluşmaktaydı:

5. Piyade Tümeni: Eksamil-Kavak kesiminde toplu durumda.⁷⁰

3. Kolordu: Bolayır'dan başlayarak Gelibolu yarımadasını korumakla görevli olan kolordu.

Bu kolorduya bağlı tümenler ise;

7. Tümen: Karargâhıyla Gelibolu'da kurulmuş olan tümen, emrindeki jandarma ve diğer birlikleriyle Bolayır ve civarını savunmakla görevlidir.⁷¹

19. Tümen: Genel ihtiyaç olarak Bigalı bölgesinde görevlidir.⁷²

9. Tümen: Ağıldere'den itibaren Gelibolu Yarımadasının kıyılarını korumakla görevli.⁷³

15. Kolordu: Anadolu yakasında Kalvert Çiftliği'nde görevli.

3. Tümen: Kumkale-Yeniköy bölgesinde görevli.

⁶⁷Görgülü, a.g.e., s.72.

⁶⁸Şahin Aldoğan- Melike Bayrak Özçelik, a.g.e., s.89.

⁶⁹*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi (Haziran 1914-9 Ocak 1916)*, s. 52.

⁷⁰*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Çanakkale Cephesi Harekâtı*, 5. Cilt, 1. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997, s.236.

⁷¹ATASE: BDH 5/2453-3864-H-12-1-13, 1-17, 1-18.

⁷²ATASE: BDH 5/2453-396-H-12-1-13.

⁷³ATASE: BDH 8903-4836-H-10, 1-68,1-71.

11. Tümen: İntepe mevzi, Pınarbaşı çevresi.

Böylelikle Liman Von Sanders komutanlığında 5.Ordu'nun toplam kuvveti 80 bin civarında idi. Bu durum üzerine Türk Ordusu savunma planı olarak, kıyıya çıkan düşmanı denize dökme esasına bağlı olarak, kıyıyı gözetlemek için birlik yığılması düşünüldü. Fakat Liman Paşa'nın çıkarma için düşündüğü plan, kıyıların zayıf kuvvetlerle tutulması ve çıkarma yapılan bölgelere kuvvet sevk edilerek karaya çıkan düşmanın taarruzla püskürtülmesi yönündeydi.⁷⁴ Nitekim bu plana ters olan görüş ise bölgede bulunan Türk komutanların görüşü olmuştur. Kabatepe ve Seddülbahir bölgeleri çıkarma yapılacak muhtemel bölgeler olmakla beraber bu bölgelerde düşmanın kıyıya çıkmasını engelleyecek birliklerin burada tutulması ve düşman kuvvetlerin kıyıya çıkmadan yok edilmesi görüşüydü. Bunun üzerine Müttefiklerin üç bölgeye çıkarma yapacakları belirlenmişti.⁷⁵

1. Anadolu Kıyısında Kumkale,
2. Seddülbahir Bölgesi,
3. Saros Körfezi.

Bunun yanı sıra Türk Ordusu henüz hazırlık sürecindeyken 1 Şubat 1915 tarihinde 19. Tümen kurulur. 20 Ocak 1915 günü Tümen Komutanlığına Yarbay Mustafa Kemal Bey atanır ve 24 Ocak günü Tekirdağ'a gelerek görevine başlar.⁷⁶ 19. Tümen, ilk olarak 3. Kolordu kuruluşunda hizmete başlamış daha sonrasında ise görevine 5. Ordu 3. Bölük Kolordu Komutanlığının kurulmasıyla Çanakkale muharebelerinde cephede bulunmuş, Conkbayırı, Kocaçimen ve Arıburnu gibi önemi büyük Muharebelerde yer almıştır.⁷⁷

19. Tümene bağlı 57. Alay ise Tekirdağ Yarçeşme barakalarında kurulan Soma Alayı'ndan verilen üç bölük iki tabur, 19. Alayın 4., 8., ve 12. Bölüklerinden 1. Tabur'u ile 20. Makineli Tüfek bölüğünden oluşturulmuştur.⁷⁸ Oluşturulan 57.Alay Komutanlığına ise Binbaşı Hüseyin Avni Bey getirilir. Nitekim bu zaman içerisinde 57. Alay Çanakkale bölgesine ulaşınca bölgeyi öğrenmek için çalışmalara başlamış, aynı zamanda talim ve terbiye ile uğraşmışlardır. Bu süreç esnasında ise Ahmet Zeki Paşa, Birinci Dünya Harbi'nin başlamasıyla beraber, 3. Kolordu Erkan-ı Harbiye'sine nakil

⁷⁴ Vahdettin Engin- Muzaffer Albayrak, a.g.e., s. 66.

⁷⁵ Görgülü, a.g.e., s.73.

⁷⁶ Hüseyin Avni Tanman-Ahmet Yurttakal, Şanlı 57. Alay'ın Cesur Komutanı Şehit Yarbay Hüseyin Avni Bey, Kronik Kitap, İstanbul 2021, s.33.

⁷⁷ Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri, Cilt 1, s. VII.

⁷⁸ Barış Borlat-Burhan Sayılır (Ed.), 105. Yılda Çanakkale Muharebelerine Bakış, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2020, s.192.

olarak 19. Tümen'in teşekkülünde 57. Alay 1. Tabur Komutanı olarak tayin edilmiştir. Nitekim, Arıburnu Muharebesine katılarak, İngilizlerin tahliyesine kadar cepheye bulunmuştur.⁷⁹

57. Alay'ın, Tekirdağ Yarçeşme'de kurulmuş olan seferberliğini 22 Şubat'ta 3. Kolordu Kumandanlığından gelen emir ile 19. Tümene bağlı 57. Alay ile Cebel Bataryası, Sıhhiye Bölüğü, Seyyar Hastahane ve Ekmekçi Takımının Maydos'a (Eceabat) nakledileceği bildirilmiş ve eksiklerin diğer birliklerden tamamlanacağı belirtilmiştir. Dağ Taburu ve 57. Alay Bigalı'ya, Sahra Topu ve 77. Alay ile beraber 39. Alay'ın 1. Taburu ise Maltepe'ye nakledilmesi, diğer kalan kuvvetlerin ise Eceabat'ta kalmalarına karara verilmiş, fakat 10 Nisan 1915 günü 3. Kolordu Komutanlığından gelen emirle tümenin büyük bir kısmının Bigalı tarafında toplanması kararlaştırılmıştır.⁸⁰ Bu sırada Nisan ayı itibarıyla 57. Alay'ın mevcudu 49 subay, 3.638 er olmak üzere toplam 3.687 kişiye ulaşmakla beraber silah ve cephane bakımından da 4 makinalı tüfeği, 3.000 piyade tüfeği, 572 sandık mermi ve 830 el bombası bulunmaktaydı.⁸¹

57. Alay'ın Eğitim ve tatbikat faaliyetleri, Çanakkale'ye geldikleri günden itibaren muharebeler başlayana kadar devam etmiştir. 17 Nisan günü 57. Alay'ın Sarafim Çiftliği civarında tatbikat yaparken, öğleden sonra saat 3'te düşman tayyarelerinden biri çiftlik civarına iki bomba atmıştır. Aynı zamanda orada bulunan 27. Alay'ın Ordugâhına isabet eden bombalar bazı çadırlarda zayıya sebep olurken, birkaç şehit ve yaralı olduğu bildirilmiştir.⁸² Kara Muharebeleri başlamadan bir hafta önce ise Bigalı-Turşun Köyü ve Maltepe-Anafartalar-Turşun Köyü istikametlerinde bir tatbikat yapılmıştır.⁸³

Tatbikatlar yapılırken aynı zamanda talim için harp oyunları da düzenlenmiştir. Bu konuda özellikle Hüseyin Avni Bey, 57. Alay'a mensup askerlerin manevi kuvvetlerini arttırmak ve muharebeye hazırlamak için çeşitlik etkinlikler düzenlemiş, 25 Nisan günü Muharebeler başlamadan önce Mevlid-i Şerif ve dualar okutularak askerlerin moral ve manevi kuvvetini arttırmışlardır. Nitekim İzzeddin Bey, "*Maydos'ta Çamburnu meydanlıklarında sık sık mevlid-i şerif okutulur, dualar okunur, efrâd ve zâbitanın*

⁷⁹ MSB Arşivi, Tümgeneral Ahmet Zeki SOYDEMİR Şahsî Dosyası, Askerî Safahat Belgesi.

⁸⁰ Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, s.13.

⁸¹ Hüseyin Avni Tanman-Ahmet Yurttakal, a.g.e., s. 42.

⁸² *Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri*, Cilt 2, s. 5.

⁸³ *Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri*, Cilt 2, s. 6.

kalplerindeki nur-ı imân (iman nuru) şu'le-feşân (ışık saçıyor) ediyordu.” ifadesini kullanmıştır.⁸⁴

2.3.2. Arıburnu Muharebesi

İtilaf birlikleri 18 Mart günü aldıkları ağır yenilginin ardından yeni bir plan dahilinde çıkarma harekâtına girişirler. Asıl hedeflerinin 14 Nisan'da verilen emirle, Harekât amacının Kilitbahir Platosu'nu ele geçirerek Çanakkale Boğazı'nı zorlamak ve merkezdeki tabyalara hâkim olmak suretiyle deniz harekâtına destek olmak olduğu belirtilir.⁸⁵

Nitekim 25 Nisan Pazar günü sabah saat 04.30'da Gelibolu Yarımadası'ndaki çıkarma bölgesi olan Arıburnu ve Seddülbahir'de Pınariçi Koyu olarak isimlendirilen bölgeye baskın tarzında bir çıkarma harekâtı başlar. Saat 05.00'te Güneş doğduktan sonra Seddülbahir bölgesinde başlayan çıkarma ile bombardıman artık tamamen başlamıştır. Pınariçi Koyu'ndaki çıkarma, İtilaf kuvvetlerinin planı dahilinde bir baskın niteliğinde başlamıştır. Bu bölge, Türklerin bir çıkarma beklemedikleri bölge olması sebebiyle özellikle seçilmiş bir bölge olmuştur.⁸⁶

Bu çıkarma ile Sarıtepe'yi bir çarpışma yapmadan ve zaiyat vermeden tutan örtü Kuvvetleri⁸⁷, öğleden sonra gelen Türk birlikleriyle bir muharebeye girişmişlerdir. Muharebenin baskısı ve donanma ateşi neticesinde Türk birlikleri geri çekilmek zorunda kalır. İngiliz kuvvetlerinin ağır kayıplar vermesi ve organize olamaması sebebiyle 26 Nisan sabahı Pınariçi Koyu'nu terk etmek zorunda kalırlar. Aslında avantaja sahip olan İtilaf kuvvetleri, birliklerinin sayısının fazla olmasına rağmen bu avantajı değerlendiremeyerek çeşitli hatalar yapmıştır. Seddülbahir bölgesine yapılan çıkarmalarda düşman sadece sahile çıkabilmiş ve hedefine çok uzak kalmıştır. Nitekim bu nedenle de başarısız olmuşlardır. Bunun en büyük sebeplerinden birisi ise hiç kuşkusuz ilk gün direniş gösteren kahraman askerlerimiz olmuş ve 26. Alay'ın 2. ve 3. Tabur askerleri kahramanca mücadele ederek destan yazmışlardır.⁸⁸ Nitekim 26. Alay'ın bu

⁸⁴ Murat Karataş-Buğra Terzi, *Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 57. Alay*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2021, s. 9.

⁸⁵ C. F. Aspinall-Oglander, (1929), *Military Operations: Gallipoli, Vol. 1, Maps and Appendices*, W. Heinemann Limited, s. 7.

⁸⁶ Şahin Aldoğan- Melike Bayrak Özçelik, a.g.e., s. 80.

⁸⁷ Örtü Kuvveti; öncü kuvvet olarak çıkıp, bölgede bulunan karakolları ve yolları temizleyerek arkasından gelecek olan birliklerin taarruzda yolunu açan kuvvettir.

⁸⁸ Aldoğan- Melike Bayrak Özçelik, a.g.e., s. 96.

taburları harp tarihinin en başarılı ve eşi benzeri görülmeyen savunmalarından birini göstermiştir. Bu başarı ise Altı muharebe gemisi tarafından desteklemiş on İngiliz piyade taburuna karşı akşama kadar sürdürdükleri savunma olmuştur.⁸⁹

Bir diğer ana çıkarmayı tamamlayacak bölge ise Arıburnu'dur. Bu bölgeye yapılan çıkarmanın amacı ise 25 Nisan günü ana çıkarma bölgesi olan Seddülbahir'e destek olmak ve birliklere manevra hareketi sağlamaktır. İtilaf birlikleri çıkarmanın yapılabilmesi için karanlık bastığında yani güneş battıktan sonra çıkarmanın başlamasına karara vermişlerdir. Bu çıkarma için ayırdıkları kuvvetler ise Korgeneral Birdwood komutasında, iki tümeden oluşan Avustralya ve Yeni Zelanda (ANZAK) Kolordusu ile 2. Filo'nun himaye ve refakat gemilerinden oluşmaktadır.⁹⁰

Müttefik birliklerin 24 Nisan Cumartesi günü HMS *Queen* (Amiral gemisi), HMS *Prince of Wales* ve HMS *London* gemilerine toplam 1.500 asker yüklemişlerdir. Tugayın geri kalan 2.500 askeriye yedi destroyere bindirilmiş ve Yunanistan'a ait Limni adasındaki Mondros Limanı'ndan hareket ederek "örtme" gemileri olan üç muharebe gemisi; HMS *Triumph*, HMS *Majestic* ve HMS *Bacchante* ile beraber ilerlemeye başlamışlardır.⁹¹

Saat 02.57 sıralarında, çıkarmayı gerçekleştirecek ilk grup savaş gemisi Kabatepe'nin 5 mil kadar batısına yaklaşır. Burada birbiri ardına sıralanmış filikalara yüzlerce asker bindirilir. Nitekim daha sonra bu koy, "Anzak Koyu" adını alacak olan Büyük ve Küçük Arıburnu arasındaki koy olacaktır.⁹²

Şafağın ilk ışıkları saat 04.05'te sökmeye başlayacak ve 04.30'da gün ağaracaktır. Güneş ise saat 05.15'te yükselecektir. Saat 04.00'a doğru kıyının silueti ortaya çıkmaya başlarken, Arıburnu kendini göstermektedir. Bu esnada 27. Alay'ın 8. Bölük askerlerinden Bigalı İdris ve Gelibolulu Cemil saat 02.00 civarında bir hareketlilik fark eder ve 27. Alay Komutanı Yarbay Şefik (Aker) Bey'e haber verirler. Dürbünü alarak izlemeye başlayan Yarbay Şefik Bey, epeyce uzaklarında büyüklüğü fark edilmeyen gemilerin olduğunu görür. Telefon başına giderek 9. Tümen Komutanlığına malumat verir. Bir müddet sonra güneş batınca silah sesleri duyulmaya başlar.⁹³

⁸⁹ Görgülü, a.g.e., s. 74.

⁹⁰ Şahin Aldoğan- Melike Bayrak Özçelik, a.g.e., s. 99.

⁹¹ Stephen Chambers, *Arıburnu Çıkarma*, (Çev. İsmail Hakkı Yılmaz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 19-20.

⁹² Vahdettin Engin- Muzaffer Albayrak, a.g.e., s. 72.

⁹³ Şefik Aker, "Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay", *99 Sayılı Askeri Mecmua*, Tarih Kısmı, Sayı 40, Askeri Matbaa, 1935, s.21.

Bu haber sonrası 9. Tümen Komutanı Albay Halil Sami Bey, Kabatepe'nin kuzey ve güneyi ile Arıburnu ve Ağıldere önlerinde düşman gemilerinin olduğunu ve Arıburnu kıyılarına asker çıkarıldığını rapor eder.⁹⁴ Tüm birlikler çıkarma haberini alır. Bu esnada Yüzbaşı Faik Bey, yanındaki askerlerle çıkarmayı engellemeye çalışmış fakat kısa zamanda Avustralya birlikleri yamaçlara tutunarak ilerleme sağlamışlardır. Saat 05.45'te Yarbay Şefik Bey'in beklediği emir gelir. Gelen emirde 27. Alay'ın çıkarma yapan düşmana karşı müdahale yapmaları için gerekli olan izin verilir.⁹⁵

Verilen emir ve bilgiler ile Yarbay Şefik Bey komutasındaki 27. Alay, saat 07.55'te taarruza başlar. Yarbay Şefik Bey gönderdiği raporla “*İnayeti hakka sığınarak saat 07.55'te taarruza geçiyorum*” der. Fakat 27. Alay cepheye geldiğinde Anzak askerlerinin Kanlısirt'ı tuttukları görülür.⁹⁶ Göğüs göğüsse muharebeler devam ederken 19. Tümen Karargâhı da hareketlenir. Yarbay Mustafa Kemal Komutasında bulunan 19. Tümen, 5. Ordu'nun genel ihtiyatı olarak Bigalı Köyünde bulunan karargâhı ile 57., 72. ve 77. Alaylardan kurulmuştur. Nitekim 72. ve 77. Alaylar Halep bölgesinden gelen, farklı etnik kimliklere sahip erlerden oluşmaktaydı.⁹⁷ 24/25 Nisan gecesi oluşan hareketlilik, 9. Sahra Topçu Alayı 3. Cebel Tabur Komutanlığının raporlarında şu şekilde aktarılmıştır:

11/12.02.331 sabahına kadar taburun Yedinci Bataryası Arıburnu'nun cenub-i şarki sırtında [Kanlısirt] Sekizinci Bataryası maa tabur karargâhı Çamburnu'nda bulunurdu. Mezkûr günün sabahı düşmanın Kabatepe cenubu tarafından ciddi bir ihraç teşebbüsü anlaşılmış olduğundan almış olduğum emir üzerine Alay 27 Kumandanı Şefik Bey'in nezdine gitmek üzere Çamburnu'ndan süratle hareketimle beraber Sekizinci Batarya'nın dahi Kabatepe istikametine hareket edip Alay 27'ye iltihakını emir eyledim. Şefik Bey'i Kemalyeri sırtlarının gerisinde buldum. Ve fi'l-hakika düşman Arıburnu'ndan karaya çıkmış olduğu görüldü. Bir taraftan Şefik Bey kitaatı ileri sürmekle iştilgal ediyor ve bir taraftan Sekizinci Batarya için mevzi intihap etmeliğimi emrediyor. Sekizinci Batarya'nın vüruduna intizar ettiğim bir sırada Kanlısirt'ta mevzide bulunan ve düşmanın baskınına uğrayıp üç topu mevzide kalan Yedinci Batarya bir topuyla bulduğum mevkiye geldi. Mezkûr top derhal açıkta tabiye edilerek Kanlısirt'ın ilerilerine kadar gelmiş olan düşman piyadesine şiddetli ateş açıldı. Aynı zamanda düşman açıkta ilerlediğinden birçok zayıat verdiği görülmüyordu. Aradan cüz'i bir zaman sonra Sekizinci Batarya dahi mürur edip mezkûr

⁹⁴ *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi* (4 Haziran 1915-9 Ocak 1916), V. Cilt, 2. Kitap, Genelkurmay

Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012, s.20.

⁹⁵ Aker, a.g.e., s.33.

⁹⁶ Murat Karataş, “27. Alay Harp Ceridesi 'ne Göre Çanakkale Cephesi'nde Kara Muharebelerinin İlk Günü”,

Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Ankara 2008, s. 4.

⁹⁷ Vahdettin Engin- Muzaffer Albayrak, a.g.e., s. 74.

top soluna tabiye etti. Beş topla mütemadi bir surette düşmana şiddetli ateş edilerek devam ediyordu. Bu suretle düşmanın eline geçen toplar bu ateş sayesinde tahribe imkân verilmiyordu. Yirmi Yedinci Alay'ın savlet ve kahramâne ve hücum-u fedakâranesi sayesinde düşman Kanlısirt'in ilerlerini terk ile alayın bulunduğu mevkie kadar çekilmeye mecbur kalmıştı. Gerek ber-vechi ma'rûz açılan şiddetli ateş ve gerek Yirmi Yedinci Alay'ın savleti sayesinde toplar tahrip edilmeden mevkii, Alay 27 tarafından işgal edilmiş ve mezkûr topları istirdada muvaffakiyet hasıl olmuştur. Bu bâbda taburumuz zabitanından Mülazım Kemal ve Şevket Efendilerin gayretleri şayan-ı tezkârdır.

Mezkurun akşamı Yedinci Batarya'nın bir topu ile Sekizinci Batarya [Şefik Bey'in ol-bâbdaki emr-i şifahişi üzerine Kocaçam silsilesinde Alay 39 Tabur 3 civarına] ahz-ı mevzi ' ettirildi.⁹⁸

9. Tümen Komutanı Albay Halil Sami Beyin Raporunu alan 19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal Bey, hemen harekete geçer ve 3. Kolordu Komutanı Esat Paşa'yı arayarak gelişmeler hakkında bilgi alır. Durumun ciddiyetini anlayan Yarbay Mustafa Kemal Bey, düşmanın Conkbayırı-Kocaçimen hattında ilerlediği istihbaratını alır. Sabah saat 06.00 civarında Yarbay Mustafa Kemal Bey, Arıburnu ve Kabatepe istikametinde düşmanın asker ihraç ettiği bildirir. Bunun üzerine Teğmen Rasim Efendi'nin kumandanlığında beş atlıdan oluşan bir zabıt keşif kolu Kabatepe istikametine, Teğmen Hasan Reşid Efendi kumandanlığında ise diğer bir keşif kolu Kumtepe'ye ilerler. Ayrıca 9. Tümen ve 19. Tümen arasında irtibat sağlamak üzere Teğmen Necati Efendi dört atlı ile karargâha gönderilir.⁹⁹

Saat 07.05'te Düşmanın Arıburnu'na asker çıkarmasıyla 57. Alay'ın hazırlanması için bir emir verilir. Alınan emir üzerine hazır bekleyen askerler silahlarına sarılmış ve kumandanlarının vereceği emri sabırsızlıkla beklemeye başlamışlardır. Yarbay Mustafa Kemal Bey, hazırlıklarını tamamlayarak toplanan ve yürüyüşe hazır olan 57. Alay, dağ bataryası komutanları, baştabip ile yaveri ve bir emir subayı ile birlikte toplanma bölgesine giderler. Kocaçimen Tepesi'ne yönelen Yarbay Mustafa Kemal Bey, bu esnada bir sıhhiye müfrezesinin de arkadan katılması emrini baştabibe söyler.¹⁰⁰

Bu sırada 19. Tümen Kumandanı Yarbay Mustafa Kemal Bey, 57. Alay Kumandanlığına hareket emrini verir:

57. Alay Kumandanlığına

⁹⁸ CBA, Sıra: 01000142, Belge Kayıt No: 906681.

⁹⁹ Atıncanlı, a.g.e., s.277.

¹⁰⁰ Mustafa Kemal, a.g.e., s. 16.

1. Düşmanın Arıburnu civarındaki çıkarma teşebbüsü diğer noktalardaki teşebbüslerden daha ciddidir.
2. Süvari Bölüğü 57. Alay ve Cebel (dağ) Bataryası ve sıhhiye müfrezesi Kocadere batısındaki sırtlara hareket edecektir.
3. Tümenin büyük bölümü ordugâhlarında harekete hazır bir hâlde bulunacaklardır. Ben başlangıçta düşmana hareket eden müfreme ile beraber bulunacağım. İcap ederse tümene döneceğim.
4. Tümen karargâhında kalan tümen kurmay başkanı ile irtibatta bulununuz.

*Karargâh Bigalı köyünün doğusunda ve değirmenin yanındaki sırttır.*¹⁰¹

57. Alay'a, bir cebel bataryası ve telefon müfrezesi de ilave edilerek, Bigalı ordugâhından hareket ile yürüyüşe başlarlar. Yarbay Mustafa Kemal Bey ve maiyetindeki subaylar, bir piyade bölüğünden oluşan müfreme ile en önde, 200 metre arkasında ise 57. Alay komutanı Hüseyin Avni Bey'in başında olduğu 2. Tabur, bu taburu arkasından takip eden Cebel Bataryası, ardından ise Yüzbaşı Ahmet Zeki Bey'in komutanlığında 1. Tabur ve en arkada 3. Tabur ilerlemektedir.¹⁰² Yarbay Mustafa Kemal Bey, yanına bir öncü bölük (uç adı verilen müfreme) alarak, kendisi ve maiyeti atlı olarak, 57. Alay'ın önünde Bigalı Deresi'ni takip edip Matikdere istikametinde yürüyerek, Kocaçimen hattına doğru ilerlemiştir. Yolda ilerleme esnasında ise bir düşman uçağı takip halinde, Alay'ın harekâtını izlemektedir.¹⁰³

Saat 10.00'da Üçkurt Geçidi'ne ulaşan Yarbay Mustafa Kemal Bey, Conkbayırı'na varır. Bu esnada 27. Alay'ın on beş kişilik bir müfrezesini, düşman tarafından zaiyata uğramış ve cephaneleri kalmamış hâlde firar ederken görülür. Bunu gören Yarbay Mustafa Kemal Bey, askerlerin önüne çıkarak "Niçin kaçıyorsunuz?" der. Askerler, "Efendim düşman!" derler. Bunun üzerine Yarbay Mustafa Kemal Bey, "Nerede?" diye sorar. Askerler 261 rakımlık tepeyi gösterir. Düşman rahat bir şekilde ileri doğru yürümektedir. Yarbay Mustafa Kemal Bey, askerlere döner ve "Düşmandan kaçınılmaz!" diyerek bağırır. Askerler "Cephanemiz kalmadı!" diye cevap verince, "Cephaneniz yok ise süngüleriniz vardır!" diyerek süngü taktırır ve düşman karşısında yere yatırarak mevzi aldırır.¹⁰⁴

Bu sırada 57. Alay 2. Tabur Komutanı Yüzbaşı Ata Bey gelir. O esnada Yarbay Mustafa Kemal Bey, 261 rakımlık tepe üzerinde bulunan düşmana karşı taarruz emri verir. Diğer sırada ise Dağ Bataryasına Suyatağı'da mevzi aldırarak düşmana karşı ateş açtırır. 57.

¹⁰¹ ATASE: BDH 5384-183-H1-1-22 a.

¹⁰² Hüseyin Avni Tanman-Ahmet Yurtakal, a.g.e., s. 50.

¹⁰³ Atancanlı, a.g.e., s. 88.

¹⁰⁴ Mustafa Kemal, a.g.e., s. 16., Atancanlı, a.g.e., s. 89.

Alay'ın saat 10.24'te taarruza geçmesiyle muharebe başlar. Daha sonra, Yüzbaşı Ahmet Zeki Bey komutasındaki 1. Tabur Suyatağı üzerinden, Dikdere vadisi ve yamaçlarından başlayarak Düztepe'ye doğru 184 rakımlı tepe istikametinde muharebeye girer.¹⁰⁵

Saat 11.30'da ise 2. Tabur düşman üzerine atılarak şiddetle çarpışır. İki bölüğüyle taarruza geçen Yüzbaşı Ahmet Zeki Bey, komutasındaki 1. Tabur ile solundan destek vererek, 400-500 metre kadar ileri gittiklerini ve ihtiyat bölüklerini de avcılarıyla beraber ihtiyat arasındaki dereye göndereceğini belirterek, saat 11.40 civarında kendisinin de ileri atıldığını bildirir.¹⁰⁶ Bu taarruza dayanamayan Anzak askerleri geri çekilmeye başlarlar. Çarpışma gittikçe şiddetli bir hâl alır. Vatan müdafaası için askerlerin gözü hiçbir şey görmez. Yüzbaşı Ata Bey komutasındaki 2. Tabur ve Yüzbaşı Ahmet Zeki Bey komutasındaki 1. Tabur, düşman askerlerine ölüm saçmaktadır. Charles Edwin W. Bean, muharebe esnasında yaralanan bir düşman askerinin, “*Sol bacağından iki kurşun yediğini, üçüncü kurşunun şapkasını delerek saçlarını tıraşladığını, bir merminin sol dirseğini parçalayarak üç kurşunun fişekliğine isabet ederek mermileri patlattığını ve bir merminin de tahkim edevatına çarptığını*” yazmaktadır.¹⁰⁷ Buna benzer yaralanmaların çok fazla olduğu muharebe meydanında, savaşın ne kadar şiddetli olduğunu göstermektedir.

Yarbay Mustafa Kemal Bey, saat 01.43'te gönderdiği emir ile Arıburnu, Kabatepe arasında çıkan düşmanı 57. Alay ve Cebel Bataryasının püskürterek sahile çekildiklerini, burada taarruza devam edileceğini bildirir. Düşmanın Kumtepe, Sığındere ve Kitre mıntıkasında karaya çıktığı haberini alan 19. Tümen, 9. Tümen'in 25. Alay'ını Kitreden hareket ettirir. Yarbay Mustafa Kemal Bey'de Kayaltepe'ye yaklaşarak bizzat oraya gideceğini ve Topçu bataryası 57. Alay'ın emri altında olarak taarruza devam edeceğini bildirir.¹⁰⁸ Bu esnada saat 01.45'te 57. Alay Kumandanlığına, 1. Tabur Komutan Vekili Yüzbaşı Mehmed Nuri tarafından bir rapor gönderilir. Raporla 1. Tabur Komutanı Yüzbaşı Ahmet Zeki Bey'in mecruh¹⁰⁹ olduğu belirtilir. Bunun üzerine tabur komutanlığına ifa edecek olan 1. Bölük Komutanı Yüzbaşı Osman Nuri Bey tayin edilir.¹¹⁰

¹⁰⁵ Şahin Aldoğan- Melike Bayrak Özçelik, a.g.e., s. 119.

¹⁰⁶ ATASE: BDH 5384-183-H2-1-1.

¹⁰⁷ Chambers, a.g.e., s.114.

¹⁰⁸ ATASE: BDH 5384-183-H1-1-24a.

¹⁰⁹ *Mecruh*: yaralanmış olan, yaralı.

¹¹⁰ ATASE: BDH 5384-183-H1-1-24a.

Ahmet Zeki Bey'in yaralanmasının ardından, 57. Alay ve 27. Alay'ın taarruzu ile muharebe daha da şiddetlenir. 27. Alay avcı askerleri düşmanın işgal ettiği Arıburnu Sırtı'na 350 metre kadar sokulur. 2. Tabur'un üç bölümü de ateş hattına girer. 2. Tabur Komutanı Yüzbaşı Ata Bey, düşmanın makineli tüfeği karşısında ateşe maruz kaldıklarını belirtince, bir takım makineli ile takviye beklediğini bildirir.¹¹¹

Bunun üzerine Hüseyin Avni Bey, Makinalı Tüfek Komutanı Mülazım-ı Evvel Ali Ratıp Bey'e emir vererek iki makinalı tüfeği ile Anzak askerlerine ateş açtırır.¹¹² Bu sırada ise muharebenin sürdüğü bir diğer yer olan Düztepe, düşman tarafından temizlenerek, 180 rakımlık tepeye doğru püskürtülür.¹¹³ 25 Nisan 1915 günü öğleye doğru Türk askeri, muharebe alanında eksik beş taburla 10.000 kişilik düşman kuvvetlerine karşı saldırarak kazandıkları arazileri geri almayı başarmış ve düşmanı kıyının 500-700 metre doğusundaki hatta püskürtmüştür.¹¹⁴

Nitekim Türk askeri kendinde bulduğu azim ve kuvvet neticesinde, kendinden bir hayli fazla olan düşman kuvvetlerini durdurmayı başarmıştır. Akşam karanlık bastıktan sonra 57. Alay'da gece taarruz hazırlıkları başlar ve gece 01.20 itibariyle sağ kanat istikametinde taarruza geçer. Bu esnada tümene verilen raporda zaiyatın fazla olduğu ve yaralıların bulunduğu taburlarla temas sağlanamadığı bildirilir.¹¹⁵ 26 Nisan 1915 sabahı gece süren muharebeler sonucunda ihtiyatta yalnız 4. Bölüğün kaldığını bildiren 57. Alay Kumandanı Hüseyin Avni Bey, üç zabitin şehit ve altısının da yaralı olduğunu rapor eder.¹¹⁶

27 Nisan günü Anzak askerlerinin kıyıya daha fazla tutunmaması için bugün de taarruz cereyan edecektir. Nitekim 19. Tümen, sabahın erken saatlerinde tüm birliklerine emir gönderir. Bu emirde Yarbey Mustafa Kemal Bey, 25 Nisan gününde icra edilen taarruzla beraber düşman askerinin sarsıldığını ve manevi kuvvetinin bozulduğunu, bu yüzden de 27 Nisan günü tekrar bir taarruza geçileceğini belirtir.¹¹⁷

Yedi maddeden oluşan Tümen emriyle birlikler, taarruza hazır bir şekilde sabahın erken saatlerinde harekete geçerler. Bundan önce ise 57. Alay Komutanı Hüseyin Avni Bey, 57. Alayın Taburlarını yeniden düzenler. Nitekim 25 Nisan günü 1. Tabur Komutanı Yüzbaşı

¹¹¹ ATASE: BDH 5384-183-H1-1-25.

¹¹² Hüseyin Avni Tanman-Ahmet Yurttakal, a.g.e., s. 53.

¹¹³ Atancanlı, a.g.e., s. 90.

¹¹⁴ Şahin Aldoğan- Melike Bayrak Özçelik, a.g.e., s. 120.

¹¹⁵ ATASE: BDH 5384-183-H1-1-5.

¹¹⁶ ATASE: BDH 5384-183-H2-1-6a.

¹¹⁷ *Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri*, Cilt 2, s. 73.

Ahmet Zeki Bey'in yaralanması ve yerine Yüzbaşı Osman Nuri Bey'in tayin edilmesiyle beraber 1. Tabur o günden itibaren birçok zaiyat vermiş ve neredeyse subay kalmayacağı lâğvedilmiştir. Sabah yapılacak taarruz için 2. ve 3. Tabur oluşturulur.¹¹⁸

Öğlen saat 13.05'te düşmanın sol kanadı istikametinde taarruz emri verilir ve 57. Alay'ın 3. Taburu iki bölük ve iki takım ile avcı hattına ilerleyerek düşmana ağır zaiyat verirler.¹¹⁹ Öğleden sonra ise her tarafta hücum boruları çalarak bütün cephelerden taarruz edilmektedir. Düşmanın hem Yükseltepe üzerinde hem de Merkeztepe'deki makineli tüfekleri ağır zaiyatlar vermeye başlamıştır. Nitekim bu durum karşısında düşman kuvvetleri saat üçten sonra çekilmek zorunda kalmış ve sandallara binerek kaçmıştır.¹²⁰

28 Nisan günü muharebe devam ederken cephenin bazı yerlerinde karışıklıklar ve zayıflıklar çıksa da yapılan muharebeler küçük çaplı ateş ile devam etmiştir. Geceli gündüzlü cereyan eden muharebeler 30 Nisan günü gelen takviye ile birlikte 1 Mayıs'ta yeni bir taarruza geçilmiştir. Bu taarruzda iyi bir tahkimat yapılsa da sayıca ve donanma bakımından üstün olan düşmanı püskürtmeye yetmemiştir. Türk Ordusu gecenin çökmesiyle beraber saat 03.00'te ağır kayıplar verilmesi nedeniyle çekilmek zorunda kalır. Bunun üzerine Yarbay Mustafa Kemal Bey, taarruzun durdurulmasını ister.¹²¹

Ağır kayıpların verilmesi sonucunda, subay ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Nitekim 57. Alay Komutanı Hüseyin Avni Bey, 3 Mayıs 1915 tarihinde Tümene yazdığı raporda "*Alayımızda zabıt kalmadı. Bölüklere, takım kumanda edecek zabitan çok şiddetli ihtiyaçtır. Bir çare-i acilenin bulunmasını istirham olunur*" şeklinde ifade eder.¹²²

Muharebeler gün gün şiddetini arttırdıkça kayıplar da artmaya başlamıştır. 25 Nisan günü başlayan ve cephelerde savaşın seyrini değiştiren günler ve anlar olmuştur. Nitekim 19 Mayıs günü, Arıburnu Cephesinde 25 Nisan çıkarmasından sonra düşmana karşı yapılan en büyük taarruz cereyan etmiştir.

19 Mayıs günü yapılacak muharebe için Anzakların iki tugayı Seddülbahir bölgesine çekilmiştir. Düşman yaklaşık 13.000'e yakın asker, 16 makineli tüfek, 43 top ve arkalarında donanma desteğiyle taarruza başlayacaktır. Türk Ordusu'nda ise 4 Tümen ile ihtiyatlar da dahil olmak üzere 42.000 savaşçı askerimiz mevcuttur.¹²³

¹¹⁸ Hüseyin Avni Tanman-Ahmet Yurttakal, a.g.e., s. 74.

¹¹⁹ ATASE: BDH 5384-183-H2-10a.

¹²⁰ Atancanlı, a.g.e., s. 99.

¹²¹ Şahin Aldoğan- Melike Bayrak Özçelik, a.g.e., s. 251.

¹²² Barış Borlat-Burhan Sayılır (Ed.), a.g.e., s. 201.

¹²³ Şahin Aldoğan- Melike Bayrak Özçelik, a.g.e., s. 263.

Gece yarısı saat 03.30'da başlayan süngü taarruzu ile düşman sahil kesimine kadar sürülmeye çalışılmış fakat muharebenin ilk saatlerinde 57. Alayın, 14. Alay ile olan irtibat kesintisi sonucu bazı hatların siperden çıkmasını engellemiş ve taarruz bu kanatta ağırlaşmaya başlamıştır. Düşmanın yoğun ateşi üzerine birlikler ilerleyemez bir hâl almıştır. Sabah saatlerinde kolordu emri ile taarruz durdurulmuş ve 57. Alay ile 64. Alay'ın buldukları yerde kalmaları istenmiştir.¹²⁴

Cesaret Tepe'sinden 57. Alay Komutanı Hüseyin Avni Bey, bütün tabur kumandanlıklarına *"kaçacak olan firarı bil-â merhamet (merhametsiz) tepeleyeceksiniz. En son zaman için taburda mutlak kaçacak askeri tepelemek için hiç olmazsa bir takım kuvvet (tabur) elde bulundurulmalıdır. Umum asker ya bulunduğu hatta mahvolacak veyahut düşmanı defedecektir..."* emrini göndermiştir.¹²⁵

Nitekim durdurulan bu taarruz sonucunda ağır zaiyat verilmiş ve sonuçsuz kalmıştır. 19 Mayıs günü yapılan muharebeler sonucunda 57. Alay'dan; 2 subay, 90 er şehit vermekle beraber 3 subay, 142 er yaralı, 120 er de kayıptır. Alay mevcudu ise 19 subay ve 2.618 ere düşer.¹²⁶ 19. Tümen'in zaiyatı ise 6 subay şehit, 7 subay yaralı; 333 er şehit, 748 er yaralıdır.¹²⁷

Fahrettin Altay 19 Mayıs günü cereyan eden taarruz hakkında şunları söylemiştir:

19 Mayıs 1915 günü sabahı fecirle başlayan saldırı şiddetle devam ettiği halde düşmanın ateş perdesini geçmek mümkün olmamış iki taraf siperleri arasında şehitlerin cesetleri ve yaralılarla dolmuştu. Safha safha devam eden bu saldırı sırasında Mustafa Kemal sol yanındaki 13. Alay'ın bu saldırıya katılması için emir vermiş, fakat saldırı sırasında alayın yarısından fazlasının eriyip gittiğini gözlerimle görmüştüm. Öğle vakti savaş kendiliğinden kesildi, Esat Paşa da 'dur' emrini verdi. Yarı mevcudundan fazlasını bu şiddetli saldırıda kaybeden 2. Tümen geri alındı, yerine Rüştü Bey'in (Sakarya) komutasındaki 16. Tümen gönderildi. Bugünkü zaiyatımızın üç bin şehit, yedi bin yaralı olduğunu öğrendiğimiz vakit gözlerimiz yaşarmıştı.¹²⁸

Bu durum günler geçtikçe muharebelerin şiddetiyle daha da artmıştır. Nitekim güneşin altında kokmaya başlayan cesetler Anzaklar için dayanılmaz bir hâl almaya başlamıştır.

¹²⁴ Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri, Cilt 3., s. 161.

¹²⁵ ATASE: BDH 5384-183-H5-1-19a / 5384-183-H5-1-20.

¹²⁶ Hüseyin Avni Tanman-Ahmet Yurttakal, a.g.e., s. 136.

¹²⁷ Mustafa Kemal, a.g.e., s. 107.

¹²⁸ Fahrettin Altay, On Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 102.

Bu durum karşısında her iki taraf 24 Mayıs günü bir ateşkes sağlamış, şehitler gömülmüş ve yaralılar toplanılarak tedavi altına alınmıştır.

2.3.3. 31-32 Numaralı Siper Muharebesi

25 Nisan 1915 günü başlayan çıkarma ile gün gün devam eden muharebeler artık her geçen gün daha da şiddetlenmiştir. Düşman kuvvetlerinin hem asker hem teçhizat hem de donanma desteği her ne kadar fazla olsa da Türk Ordusu, vatan müdafaası için her cephede cansipârane çarpışmıştır. Nitekim o günkü taarruz sırasında, düşman askerleriyle çarpışan Şanlı 57. Alay'ın 1. Tabur Komutanı Yüzbaşı Ahmet Zeki Beyde yaralanmıştır. Çıkarma gününden itibaren cephede geceli gündüzlü çarpışan 57. Alay, çok fazla zaiyat vermiştir. Bu sebeple biraz dinlenerek toparlanması için 57. Alay istirahate çekilir. 7 gün dinlenmenin ardından 3 Haziran günü tekrar muharebe alanına dönen 57. Alay yeni bir taarruz hazırlığına başlar.¹²⁹ Tüm cephede saat 03.30'da başlayan İngiliz ve Fransız deniz ve kara topçularının yoğun ateşi, cepheyi cehenneme çevirmiştir. Şiddetli ateş hattında topçu bombardımanı Arıburnu bölgesinde 16. ve 19. Tümen hatlarında yoğunlaşmış ve Türk siperlerini yerle yeksan etmiştir.¹³⁰

Aldatma niteliğindeki bu harekât, gece geç saatlerde etkisini gösterir ve İngilizler, 19. Tümen'in 57. Alay sağ kanadındaki 31 ve 32 numaralı Türk siperlerine sızmaya başlar.¹³¹ Yarbay Mustafa Kemal Bey, 5 Haziran 1915 sabahı saat 05.15'te Düztepe'den 27. Alay, 72. Alay ve 64. Alay Kumandanlıklarına ve Şimâl Grubu Kumandanlığına gerekli emirleri veren bir bildiri göndermiştir:

*Düşman 57. Alay'ın sağ cenahındaki siperleri işgal etmiştir. Mezkûr Alayla icap ederse kâmilen mahvolarak siperlerin geri alınmasını emrettim. Siz de ihtiyat taburunuzu sol cenahınıza yanaştırarak iştirak ediniz. Ben 57. Alay nezdine gidiyorum. Benimle oraya varıncaya kadar irtibatta olunuz.*¹³²

Derhal 57. Alay'ın cephesine koşan Yarbay Mustafa Kemal Bey, 27. Alay'ın destek vermesini emreder. 31 numaralı siper giren düşman askerleri 32 numaralı siperin sol kanadından, hem 27. Alay'ın desteğiyle hem de 57. Alay'ın baskısıyla işgal altındaki siper bölükler halinde girerek ve içeride bulunan düşman askerlerini bombalarla havaya

¹²⁹ Hüseyin Avni Tanman-Ahmet Yurttakal, a.g.e., s. 143.

¹³⁰ Barış Borlat-Burhan Sayılır (Ed.), a.g.e., s.203.

¹³¹ *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (4 Haziran 1915-9 Ocak 1916)*, 5. Cilt, 3. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012, s. 54.

¹³² *Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri*, Cilt 4, s. 122.

uçurarak geri almayı başarır. Düşman askerlerinin cesetleriyle dolu olan 31 numaralı siper saat 06.30' ta geri alınır.¹³³ 7 Haziran günü ise düşman bu sefer 57. Alay'ın Bombasırtı'ndaki siperlerine taarruz eder. Fakat şiddetli direnme ile askerın direnmesi üzerine düşman askerleri öldürölmüş ve işgal ettikleri siperler geri alınmıştır.¹³⁴

Bu sırada Ahmet Zeki Bey, 25 Nisan günü cephede yaralanmasının ardından tedavi için bir aydır hastanede kalmaktaydı. 19 Mayıs günü şiddetli taarruz ve devamında yaşanan gelişmeler hakkında bilgileri arkadaşlarından ve raporlardan öğrenmekteydi.¹³⁵

10 Haziran günü cepheye dönen Ahmet Zeki Bey, tekrar 57. Alay 1. Tabur Komutanlığı görevini devralır. Nitekim 10/11 Haziran günü düşmana ait Bombasırtı'nda bulunan ve 57. Alay'ın 2. Tabur'u tarafından alınarak muhafaza edilen 31, 32, 34 numaralı siperlere taarruz yapmışlarsa da bu önlenerek sonuçsuz bırakılmıştır. 1. Tabur Komutanı Ahmet Zeki Bey, 10-12 saat zarfında ihtiyat bölüklerinin yan ateşıyla 2 askerın yaralandığını belirtmiş ve saat 01.00'den sonra 50 numaralı siper ilerisine bir düşman keşif kolunun ateşle uzaklaştırıldığını bildirmiştir. Sabah saatlerinde ise 47 numaralı siper karşısına toplam üç makinalı tüfek göröldüğünü ve birisinin 125. Alay'a ateş edecek vaziyette olduğunu belirtmiştir.¹³⁶

Her an ve gece gündüz devam eden şiddetli muharebeler hem yer üstünde hem de yer altında açılan lağımrlarla cehenneme dönmüştür. Sürekli bombaların patlaması ve siperlere olan saldırılar 57. Alay'a çok fazla zaiyat vermiştir. Nitekim Anzak askerleri yanıcı madde ile doldurulmuş şişelerle sık sık yangın çıkarmış, buna rağmen Türk askerleri zorluklara göğüs gererek direnmiş ve siperlerini korumaya çalışmıştır.¹³⁷

Fakat 11 Haziran günü düşman askerinin siperlere attıkları el bombası sebebiyle, siperde birçok asker şehit olmuş ve yaralanmıştır. Siperler kum torbalarıyla onarılmaya çalışılrsa da şiddeti her geçen gün daha da artan muharebeler, siperleri yerle bir etmiştir. Bunun üzerine Yarbay Mustafa Kemal Bey, 31, 32, 34 numaralı siperlerdeki durumu "*bir yangın enkazı hâlinedir.*" diyerek, siperlerin iyileştirilmesi için istihkam eratının 57. Alay'a gönderilmesini ve Hüseyin Avni Bey'in emri altında çalışmalarını ister.¹³⁸

¹³³ Mustafa Kemal, a.g.e., s. 117.

¹³⁴ *Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri*, Cilt 4, s. 156.

¹³⁵ Charles Edwin Woodrow Bean (C.E.W.), *Gallipoli Mission*, Australian War Memorial, Canberra 1948, s. 143.

¹³⁶ Murat Karataş-Buğra Terzi, a.g.e., s. 491.

¹³⁷ Hüseyin Avni Tanman-Ahmet Yurtakal, a.g.e., s.155.

¹³⁸ *Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri*, Cilt 4, s. 219-220.

Bu süreç esnasında Ahmet Zeki Bey'de 13 Haziran günü gönderdiği raporda ise düşmanın kazdığı lağıma karşı lağım kazdıklarını, geceye doğru şiddetlenen muharebe sonucunda 50'den fazla askerin yaralandığını bildirir. 14 Haziran günü saat 08.00'de şu raporu gönderir:

*47 numaralı siperde dehlizlerin sağından düşmanın bize doğru kazmakta olduğu dehlizler ya topçularımızın mü'esser ateşinden veyahut terdib olunan bir iştilgal etmiş ve sağ sol mangalar altında hakikatli bir sarsıntı meydana gelmiş ise de hamdolsun bir zarar ve ziyan getirmemiş olduğu maruzdur.*¹³⁹

2.3.4. Lağım Muharebeleri

Düşman askerlerinin 25 Nisan'dan beri devam eden taarruzlarına karşılık Türk askerleri canı pahasına siperlerini koruyarak muharebeleri sürdürmektedir. Ara ara şiddetlenen muharebelerde bombalarla yakıp yıktıkları siperler onarılmaya çalışılsa da düşman askerleri hem yerin üstünde hem de kazdıkları lağımınla muharebe meydanını cehenneme çevirmektedir. Her iki tarafta artık lağım kazarak muharebeleri yerin altında devam ettirmeye başlamıştır. 19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal Bey, 17 Haziran günü gönderdiği emirle, düşman kuvvetinin her tarafa lağım hafriyatında bulunduğu anlaşıldığını belirtmiş ve bunun üzerine de Alayların düşmana en yakın noktalarda lağım hafriyatına devam etmelerini istemiştir.¹⁴⁰

Nitekim 57. Alay, 25 Haziran günü 31 numaralı siperin beş metre kadar solu gerisinde kazmakta oldukları lağımın ilerisinde saat 04.30'ta, saldırıya uğramışlardır. Düşman kuvvetleri sol cemahta 35 numaralı siperde 50'den fazla el bombası atarak kum torbalarını tahrip etmiştir.¹⁴¹ 25 Haziran sabahı saat 10'da ise 1. Tabur komutanı Ahmet Zeki Bey, 47 numaralı siperdeki lağıma karşı düşman kuvvetlerinin de bir lağım yaptığını, bunun Anzaklar tarafından fark edilince yıkıldığını belirtir. Bir iki siper kısmen çökmüş, birkaç nefer altına kalmış ve kurtarılmıştır.¹⁴² 27 Haziran günü 57. Alay'ın asker mevcudu 31 subay, 3.060 er olmak üzere toplam 3.091 kişidir. 1 makinalı tüfek, 3.592 piyade tüfeği ve 511 sandık mermi, 105 el bombası silah ve cephanesi bulunmaktadır.¹⁴³

¹³⁹ Murat Karataş-Buğra Terzi, a.g.e., s. 507.

¹⁴⁰ Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri, Cilt 4, s. 257.

¹⁴¹ ATASE: BDH 5384-183-H8-1-9.

¹⁴² Murat Karataş-Buğra Terzi, a.g.e., s. 543.

¹⁴³ Hüseyin Avni Tanman-Ahmet Yurttakal, a.g.e., s. 166.

Düşman askerlerinin 2 gündür Arıburnu cephesinde tekrarladığı ateş baskınları, 28 Haziran günü yeni bir taarruza cereyan etmiştir. Düşman askerleri 16. Tümenin sol kanadından bir taarruza kalkışmış fakat sonuçsuz bırakılmıştır. Akşam 21.30 sıralarında tümen cephesi tekrar hareketlenir. 57. Alay komutanlığından Merkeztepe’de bulunan 1. Tabur Komutanı Ahmet Zeki Bey’in gönderdiği rapora atfen, düşmanın Merkeztepe’de söz konusu taburla taarruza kalkıştığı bildirilmiştir.¹⁴⁴

Fakat Ahmet Zeki Bey, 29 Haziran sabahı gönderdiği raporla düşman askerinin kendi siperlerinin birkaç yerinde paçavra yaktıklarını ve ceketlerini salladıklarını belirtir.¹⁴⁵ Düşman askerlerinin yaptıkları bu hareketlerin aslında dikkat çekerek, Türk askerini buldukları yerde tutarak aldatma amacıyla yapıldığı anlaşılır. Yarbay Mustafa Kemal Bey, bu hareket sonucunda 29 Haziran günü 57. Alay, 72. Alay ve 18. Alay komutanlığına bir rapor göndererek düşmanın taarruz ettiği yerden kuvvetlerini takviye ederek karşı taarruza geçmelerini söyler. Asıl amacı Cesarettepe üzerinden Yükselsirt’a bir yarma harekâtı yaparak düşman siperlerini ele geçirmeye yönelik bir taarruz harekâtı gerçekleştirmektir.¹⁴⁶

Gece saatlerinde başlayan taarruz ile Edirne Sırtı’ndaki Cebel topları Yükselsirt’ı bombalamaya başlar. 18. Alay ilk başlarda düşman askerlerine karşı yoğun ateş açarak siperlerine kadar girerler. Ahmet Zeki Bey, Bombasirtı’na yakın bir yerde askerlerin hücum etmeye başladıklarını, coşkulu bir şekilde “*Allah! Allah!*” seslerini duyduğunu ve Cesarettepe’deki siperlere askerlerin gizlice girdiklerini söyler.¹⁴⁷

Fakat siperlere giren askerlerin bir süre sonra sesleri kesilir. Takviye edilmeleri engellenir. Düşman askerleri tarafından, 18. Alay askerlerinin ileri tarafına aydınlatma fişekleri atılır. Yoğun ateş hattında kalan 18. Alay ne ileri gidebilir ne de geri dönebilir. Geriye çekilen askerlerin bazıları çukurlara bazıları sıçan yollarına düşerek kaybolurlar.¹⁴⁸ Gün ağardığında muharebe kendiliğinden kesilir ve başarısızlıkla sonuçlanır.

Muharebeler bütün seyriyle devam ederken düşman askerlerinin kazılan lağım ve siperlere karşı taarruzu aralıksız devam etmektedir. Nitekim 1 Temmuz günü sabah saatlerine kadar devam eden taarruzlarda Ahmet Zeki Bey, 57. Alay Komutanlığına gönderdiği raporda on iki saat zarfında düşman askerinin bir bölüğünün attıkları el

¹⁴⁴ Mustafa Kemal, a.g.e., s. 120.

¹⁴⁵ Murat Karataş-Buğra Terzi, a.g.e., s. 564.

¹⁴⁶ Şahin Aldoğan- Melike Bayrak Özçelik, a.g.e., s. 281.

¹⁴⁷ C.E.W. Bean, a.g.e., s. 169.

¹⁴⁸ C.E.W. Bean, a.g.e., s. 169.

bombaları ile iki şehit ve üç yaralı olduğunu rapor eder.¹⁴⁹ Düşman askerlerinin siperlere attıkları ve patlamaya sebep olan bombaların aslında kalasları yakmak için içi gaz yağıyla doldurulmuş şişeler olduğu anlaşılır. Bütün gece 1. Tabura el bombası yağar.¹⁵⁰ 4 Temmuz gecesi Anzak askerleri 47 ve 48 numaralı siperlerin solunda bulunan lağımaları patlatır. Saat 23.00'de Ahmet Zeki Bey, gönderdiği raporda şunları söyler:

Şimdi atılan lağım 47 ve 48 numaralı siperler arasındadır. Üç, dört siper bütünüyle yıkıldı. Askerler altında kaldı. Gerideki istinat yönünde bazı yerler yıkıldı. Makineli tüfek yeri de göçtü. Askeri ağaçlar ve topraklar altından çıkmak ile meşgulüz. Zaiyat miktarı 20-30 zannediyorum. Neticesini ayrıca arz edeceğim maruzudur.¹⁵¹

Ahmet Zeki Bey, o gün gerçekleşen hadiseyi verdiği röportajda şöyle anlatır:

Bütün iletişim siperleri tozla dolmuş, askerler çömelmiş vaziyetteydiler. Büyük bir krater oluşmuştu ve siperin ön kısmı tamamen havaya uçmuştu. O mekide sadece on beş asker bulunmaktaydı. Bunların beşi bir daha görülmedi. Siper duvarındaki büyük boşluğu doldurduk, krateri dikenli tellerle çevirdik.¹⁵²

Patlayan lağım ile o gün 8 şehit verilir. 8 askerde yaralı olarak kurtarılır.¹⁵³ 8 Temmuz günü siperlerin tamiri ile uğraşılır, fakat düşman askerlerinin attıkları yanıcı maddeler tekrar siperlerde yangın çıkmasına sebep olur. Bu fırsattan istifade ederek ateş açmışlarsa da karşılık verilince ateş kesilmiştir. Çıkarılan yangınlar sabaha karşı 04.20'de anca söndürülür.¹⁵⁴

Fakat öğleden sonra tamir edilen siperlere yönelik tekrar bomba atarak tahribat oluştururlar. Yer altından gelen seslere karşı Ahmet Zeki Bey şüphelenir ve yanına bir asker olarak açılan krateri keşfetmeye karar verir. O anları şöyle anlatmaktadır:

Yanıma bir asker alarak kratere girdim. Bir sürü taş vardı. Bunları çekip çıkardıktan sonra 'İngiliz' hatlarına giden iki kabloya rastladım. Taş ve toprakları temizledikten sonra tünelin ağzından tava kadar kum torbaları yığınyla karşılaştım. Ben ve askerim bu çuvalları teker teker çektik. Bunu yaparken, diğer taraftan gelen bazı sesler bize süngülü bir nöbetçi orada olabileceğini düşündürdü. Altı ya da yedi çubuk patlayıcıyı yanımda getirmiştim. Ama bunlar demiryollarını havaya uçurmak için kullanılan bir

¹⁴⁹ Murat Karataş-Buğra Terzi, a.g.e., s. 581.

¹⁵⁰ Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri, Cilt 5, s. 31-33.

¹⁵¹ Murat Karataş-Buğra Terzi, a.g.e., s. 589.

¹⁵² C.E.W. Bean, a.g.e., s. 173-174.

¹⁵³ ATASE: BDH 5384-183-H9-1-3.

¹⁵⁴ ATASE: BDH 5384-183-H9-1-10a.

tür patlayıcıydı ve bu daha önce benzer görevde başarısızlıkla sonuçlanmıştı; buna göre orayı havaya uçurmamaya karar verdim. Tekrar dışarı çıktım ve bir çavuş daha çağırdım, diğer çuvalları beraber çektik ve bir delik açtık. Askerlerden birine ileri gitmesini söyledim, o da ileri gitti. Yaklaşık 10 metre ilerimizde bir tünel vardı. Askere sola doğru köşeyi dönmesini söyledim, o da öyle yaptı. Yanımda bir çavuş vardı, ben köşede bekliyordum. İleride daha derin bir tünele giden basamaklar vardı ve dibinde bir ışığın yanıp söndüğü görülebiliyordu, orada biri vardı. Sonra aşağıdan biri tabancayla ateş etti, galerinin sonunda beklediğim yerde duvara bir mermi saplandı. İngilizler bizi fark etmişti. Duvardaki mermiyi aldım mermiyi yeraltında çıkan ilk silahlı çatışmanın bir hatırası olarak daha sonra Mustafa Kemal Bey ve Esat Paşa'ya gönderdim. O silah sesi duyulduğunda asker koşarak ve titrer bir halde yanıma geri geldi. Sonra birkaç el ateş edildi. Her iki tarafta tüfekler vardı. Buna göre bir korkuluk yaptırdım, tünelin içerisindeki dirseğin olduğu yeri kum torbalarıyla kapattım, arkasına da bir nöbetçi diktim. Biraz daha gerisine tünelin kratere açıldığı yere bir nöbetçi daha diktim ve üçüncü nöbetçiyi de tünelin açıldığı yere onun sağına koydum. Onların başına da bu üçünden sorumlu bir onbaşığı koydum. En kıdemli nöbetçiye kendi tabancamı verdim. Avustralyalı bir nöbetçide tünelin aşağısındaydı. İçeriden gelen sesler üzerine oraya bir Alman uzmanı gönderdim. Benimle kratere dinledi, kazma işinin iki üç metre uzakta devam ettiğini söyledi.¹⁵⁵

Ertesi gün 9 Temmuz'da İzzettin Çalışlar Bey 57. Alay cephesinin siperlerini gezmektedir. İlk olarak 2. Tabur'un 31, 32, 33, 34 numaralı siperlerini gezer. 32 numaralı siperin geçtikten hemen sonra düşman askerleri bir lağım patlatır. İzzettin Bey, tepelerine bomba atıldığını sanır, dehliz içinde toprak altında kalan bir er sağ kurtarılır. 2. Tabur Komutanı Binbaşı Murat Efendi'nin çadırında biraz oturduktan sonra 1. Tabur Komutanı Ahmet Zeki Bey'in cephesine uğrar. Beraber 47 ve 48. Siperleri gezerler. Ahmet Zeki'nin yanında biraz oturup bir limonata içtikten sonra 57. Alay Komutanı Hüseyin Avni Bey'in yanına geçer.¹⁵⁶

Daha sonra Ahmet Zeki Bey, lağım döşedikleri barikatın arkasından gelen sesler üzerine bir an önce önlem almayı düşünür. Fakat bu sırada düşman askerleri fark ettirmeden barikatın arkasına güçlü bir patlayıcı yerleştirir. Öğleden sonra ise büyük bir patlama meydana gelir. O sırada Ahmet Zeki Bey 47 numaralı siperdedir. O gün yaşanan olayı şöyle anlatmaktadır:

Birkaç gün sonra bir patlama oldu. Ben o sırada siperlerin içerisindeydim. Yere yuvarlandım ve doğrularak koştum. Anzakların lağımı patlattığını gördüm. Tünelin içerisine çuvalların arkasına koyduğum nöbetçiyi hiç

¹⁵⁵ C.E.W. Bean, a.g.e., s. 174-175., Hüseyin Avni Tanman-Ahmet Yurttakal, a.g.e., s. 175.

¹⁵⁶ İzzettin Çalışlar, *On Yıllık Savaş*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1993, s.120.

bulamadık; kraterde tünelin ağzındaki ve onun yanındaki diğer nöbetçiler de ölmüşlerdi. Yeni bir krater daha açılmıştı. Biz yine taşları temizledik. Delikten baktığımda içeride bir Avustralyalı askerin bir dizinin üzerine çömelmiş, kraterin ön kenarına doğru bir eliyle tüfeğini doğrulturken diğer eliyle süngüsünün üzerindeki toprağı temizliyordu. Sessizce ve dikkatle sol omzunun üzerinden bana doğru baktı. Belki de bizi duymuştu. Tabancamı nöbetçimize ödünç vermiştim, patlamada onunla birlikte kayboldu. 'Yapabilirim, o adamı vururum' diye düşündüm. Sonra onu vurmamın bir faydası yok, bizim esire ihtiyacımız var diye düşündüm. Gece olunca eski kraterden birkaç asker göndererek onu yakalamalarını planladım. Denediler, büyük kraterin dışına iki ya da üç kişi atladı. Fakat ilk atlayan vuruldu. Diğer kraterin içine çömelerek geri çekildi. Daha sonra asker bana deliğin ağzında bir Avustralyalı nöbetçinin durduğunu ve tünelin ağzının kapatıldığını ve içerisine dikenli tel koyduğunu söyledi.¹⁵⁷

Ahmet Zeki Bey'in yapmış olduğu plan başarısızlıkla sonuçlanır. Gece yarısı sürdürülen karşılıklı bombardıman sonucunda 18 asker yaralanır ve 1 asker şehit verilir.¹⁵⁸ 28 Haziran'da başlayarak devam eden muharebelerde, en kanlı ve çok fazla zaiyatın olduğu taarruzlar yaşanır. Nitekim bu muharebeler sırasında Türk Ordusu'nun kaybı, şehit ve yaralılar ile birlikte toplam 16 bini bulmuştur. Her gün düşman kuvvetlerinin yaptıkları bomba atışları neticesinde siperler yakıp yıkmış ve Türk Ordusu henüz toparlanamadan 12 Temmuz günü yeni bir taarruza başlamıştır. İngiliz birlikleri cephe merkezinden girmeye çalışırken, Fransızlar da Kerevizdere bölgesinden Yassitepe'yi ele geçirmeyi hedeflemişlerdir. Nitekim İngilizler şiddetli bir saldırı yaparak hedeflerine ulaşırlar ve merkezde 500 metre boyunca Türk siperlerini ele geçirirler. Bu sırada Fransız birlikleri de Yassitepe'yi ele geçirir.¹⁵⁹

12 Temmuz gecesi düşman mitralyöz ve piyade ateşiyle beraber taarruz başlar. Düşman Merkeztepe'deki 47 ve 48 numaralı siperlere önce yer altı tünelleriyle oluşan büyük hendekler içine, kısmen tepe üzerinden kısmen de yer altındaki lağım dehlizlerinden ilerlemişlerse de siperi işgal ve müdafaa eden 57. Alay 1. Taburdan Teğmen Fahrettin bir kısım asker ile beraber düşman üzerine atılarak Anzak müfrezesini durdurur.¹⁶⁰

Bu durum hakkında Ahmet Zeki Bey, 57. Alay Komutanlığına gönderdiği raporunda: 11 Temmuz gecesi Düşman tarafından cephelerine yoğun ateş açıldığını belirterek, düşmanın lağım ağzında bir faaliyette olduğunu ve adı geçen yere bomba atıldığını söyler. 12 Temmuz sabahı ise askerlerin yorgun olduğu bir anda tekrar düşmanın şiddetli

¹⁵⁷ C.E.W. Bean, a.g.e., s. 176.

¹⁵⁸ Hüseyin Avni Tanman-Ahmet Yurttakal, a.g.e., s. 178.

¹⁵⁹ Vahdettin Engin- Muzaffer Albayrak, a.g.e., s. 112.

¹⁶⁰ Mustafa Kemal, a.g.e., s. 127.

ateşine maruz kaldıklarını ve lağımda toplanarak Türk askerinin açtıkları lağıma girmeye çalıştıklarını öğrenir. Derhal 2. Bölük Komutanlığına haber göndererek düşman hakkında seri ve doğru malumat almaya çalışır. Beklediği haber gelmeyince Taburun gerisindeki bölüğün, süngü takımlarının süngü takmış olduğu halde sağ ve sol cenah gerilerine gönderir. Ahmet Zeki Bey de tehlikeli olmaya başlayan vaziyeti anlamak için düşmanın toplandığı lağıma gider. Lağımın ağzında bekleyen Birinci Bölük'ten Teğmen Fahri Efendi ve bir manga adam olduğunu belirterek lağıma girdiklerini belirtir.¹⁶¹

Bu sırada yaşanan hadiseyi Ahmet Zeki Bey'e haber veren ise Kurmay Başkanı Fahrettin Bey olur. Kemalyeri Kuzeyinde bulunan Kolordu Komutanı Esat Paşa'nın Kurmay Başkanı Fahrettin Bey, Anzakların kraterine girdiklerini görür ve hemen Ahmet Zeki Bey'e telefon ederek "*Zeki Bey, düşman siperlerinize giriyor. Ne yapacaksınız?*" diye sorar. Ahmet Zeki Bey hızla ön siperlere koşar, askerlerinin kraterin içine bomba attığını görür. Bombaların kraterle siper arasına koydukları tel ızgaraya ne kadar zarar verdiğine bakmak için biraz daha ileri giderken kolunu Fahri Efendi yakalar, "*gitme oraya Zeki Bey, orası tehlikeli*" der. Karşılıklı atışmalar ama Ahmet Zeki Bey dinlemez.¹⁶²

Askerlerinin bir kısmının kraterin içine bakarken görür ve Anzak askerlerinin uzaklaştığını fark eder. Destek kuvvetinden yardım çağrısında bulunarak bağırma başlarlar. Fakat kaçmaya çalışırken yanlış yöne doğru, 47 numaralı siperin sağına doğru hücum ederler. Yükseltepe'de bulunan Anzak askerleri durumdan habersizce, yanlışlıkla onları Türk askeri sanarak ateş açar. İki ateş arasında kalan destek kuvveti kayıp vererek geri çekilir. Bu sırada tünelde beklediği yardım gelmeyen 7. Tabur'dan Teğmen Norman James Greig de adamlarıyla beraber çekilme kararı alır. Ahmet Zeki Bey, Teğmen Greig için "*iyi giyimli yakışıklı bir genç subay*" olarak bahseder. Teğmen Greig tünelden geri dönemez. Ahmet Zeki Bey, siperden krater içindeki askerlerine "*Bu adamı öldürmeyin. Onu esir almak istiyorum.*" diyerek seslenir. Askerler "*Kendisinin götürülmesine izin verilmeyecektir.*" diye karşılık verir ve bir el bombası daha atılır. Teğmen Greig orada hayatını kaybeder.¹⁶³ Greig'in üzerinden çıkan eşyalar Hüseyin Avni Bey'e götürülür. Ertesi gün Anzaklar tarafından atılan el bombaları 47 numaralı siperin tamamının tahrip olmasına sebep olur.

¹⁶¹ Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri, Cilt 5, s. 210-211.

¹⁶² C.E.W. Bean, a.g.e., s. 177., Hüseyin Avni Tanman-Ahmet Yurttakal, a.g.e., s. 181.

¹⁶³ C.E.W. Bean, a.g.e., s. 178.

Ahmet Zeki Bey, 12 Temmuz günü cereyan eden olayı anlattıktan sonra 57. Alay Komutanlığına gönderdiği raporunda: “*Askerlerin cesaret ve maneviyatlarının yüksek tutulması hususunda her fırsatta örnek olmaya gayret etsem de hususen son günlerdeki devamlı tam bir üzüntü görmekte olduğum maruzdur*”¹⁶⁴ diyerek askerlerin ne kadar yorgun ve bitap hâlde olduğu belirtir.

57. Alay kara muharebelerinde, yer altında devam eden lağımlarda, oluşan kraterlerde ve dehlizlerde ağır zaiyatlar vermiştir. Bu amaçla Alay Komutanı Hüseyin Avni Bey Tümen Komutanlığına 13 Temmuz 1915 tarihinde bir yazı gönderir: “*25 Nisan 1915 tarihinde çıkarmanın ilk gününden beri ateş karşısında bitap bir hale gelmiş olan alayın, tutmuş olduğu hattın en az iki alay ile tutulması gerektiğini ve takviye kıtaata ihtiyaç duyulduğunu bildirir.*”¹⁶⁵ Fakat beklediği yanıt olumlu sonuçlanmaz. 57. Alay’ın takviye edilme ve değiştirilme talebini 19. Tümen Komutanlığı 14 Temmuz 1915 tarihinde verdiği cevapla “*her alay bir aile ve alayın elinde bulundurduğu siperler ailenin yurdu olup bu yurdun bir nefer kalıncaya kadar muhafazası hali hazırda ailenin vazifesi olduğu*” bildirilmiştir.¹⁶⁶

Şanlı ordunun fedakâr ve yiğit askerleri, 25 Nisan çıkarma gününden itibaren vatanını cansiparane savunmuş, bu uğurda şehit ve gazi olmuştur. Öyle ki muharebe meydanlarında nice kahramanların izleri vardır. Buna örnek olarak Fahrettin Altay Paşa o günlere dair bir anısında şunları söylemektedir:

Binbaşı Zeki Bey (Soydemir) yaralanmış, iyi olup gelince kendisini görmeye gitmiştim. Karargâha dönerken bir askeri, siper kazarken gördüm, cephane sandığını da parçalamış uğraşıp duruyor, siperden çıkan toprakları siperin önünde yatan bir şehidin üzerine atıyordu. Şehidin dizlerine kadar olan kısmı kapanmış, diğer kısmı açık kalmıştı.

‘Ne yapıyorsun?’ diye sorunca,

‘Kumandanım baksanıza garibin ayakları açıkta kalmış. Bu sandık parçalarını çakıyorum set olacak, üzerine de toprak atıp ayaklarını örteceğim...’

*İşte bunlar bizim okuması yazması yok ama insanlık duyguları kuvvetli askerlerimizdi.*¹⁶⁷

¹⁶⁴ Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri, Cilt 5, s. 211.

¹⁶⁵ ATASE: BDH 5384-183-H9-1-16a.

¹⁶⁶ ATASE: BDH 5384-183-H9-1-19.

¹⁶⁷ Fahrettin Altay, a.g.e., s.118-119.

Nitekim bu muharebeler nezdinde Ahmet Zeki Bey, 12 Temmuz 1915 günü muharebe meydanında göstermiş olduğu gayret ve hizmetten dolayı Yüzbaşı rütbesinden Binbaşı rütbesine terfi eder.¹⁶⁸

2.3.5. Kanlısirt Muharebesi

Çanakkale kara muharebeleri 25 Nisan'dan 6 Ağustos'a kadar gün gün şiddetini arttırarak devam ettirmiştir. Nitekim 6 Ağustos 1915 tarihi itibariyle Anafarta ve Conkbayırı hattında, müttefikler yeni bir taarruza başlamışlardır. Bu harekât Kanlısirt hattı üzerinden eş zamanlı gerçekleşecek olan bir taarruzdur. Kanlısirt'ta öğleden sonra saat 16.30'da başlayan bombardımanın ardından saat 17.30'da 1. Avustralya Tugayı saldırıya geçer. Hedeflerinin önce Kanlısirt olduğu, taarruz başarılı olduğu takdirde tümenin geri kalanı Kırmızısirt'a taarruz edecek ve Topçular sırtı ile Kemalyeri ele geçirilecektir.¹⁶⁹ Bu arada Kanlısirt Muharebeleri'ne İngiliz Tarih yazarları *Tekçam* yani *Lone Pine*¹⁷⁰ Harekâtı adı vermiştir.¹⁷¹

O gün İngilizler birisi Kırmızısirt'ta 125. Alay bölgesi, diğeri ise Kanlısirt'ta 47. Alay bölgesinde iki lağım patlatmışlardır. Şiddetlenen bombardımandan ve şarapnel parçalarından korunmak için siperlerin üst kısımları kalaslar ile kapatılsa da yoğunluğu giderek artan bombardıman sonucunda, mazgallar kapanmış ve altında birçok asker kalmıştır. Nitekim bu sebeple askerlerin çoğu şehit olmuş ve yaralanmıştır. Sağ kalanlar ise mermilerin gaz ve dumanlarından zehirlenmişlerdir.¹⁷²

Düşmanın Kanlısirt'ı işgal etmesi hasebiyle Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa'nın verdiği emirle 57. Alaydan bir tabur (1.Tabur) Kanlısirt'a ve 16. Fırka emrine verilir.¹⁷³ 1. Avustralya Tugayı'nın dört dalga halinde taarruza başlamaları üzerine 57. Alay, tümenden gelen emir üzerine saat 18.00'dan önce 1. Taburunu Kanlısirt'taki askeri takviye etmek için Kırmızısirt'ta yanaştırır.¹⁷⁴ Nitekim burada düşmanın Kanlısirt'taki

¹⁶⁸ Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989, s.236.

¹⁶⁹ Şahin Aldoğan- Melike Bayrak Özçelik, a.g.e., s. 212-213.

¹⁷⁰ Lone Pine Anıtı: Kocatepe-Conkbayırı yolu üzerinde, yolun sol tarafında bulunmaktadır. 25 Nisan Çıkarmasında Anzaklar tarafından işgal edilen bölge olup, 1 Mayıs 1915 Türk Taarruzundan sonra bu isimle anılmaya başlanmıştır. 6 Ağustos 1915 Anzak Taarruzunda bu bölge kaybedilmiş daha sonra 16. Tümen'in karşı savunması ile ilerleyiş durdurulmuştur.

¹⁷¹ *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (4 Haziran 1915-9 Ocak 1916)*, 5. Cilt, 3. Kitap, s. 318.

¹⁷² *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (4 Haziran 1915-9 Ocak 1916)*, 5. Cilt, 3. Kitap, s. 311.

¹⁷³ *Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri*, Cilt 6., s. 183.

¹⁷⁴ ATASE: BDH 5384-183-H10-1-12a.

siperleri işgal etmesi üzerine, 57. Alay'ın 1. Taburu 16. Tümene sevk edilerek süratle yardım edilmesi beklenmiştir.¹⁷⁵

Bir yandan da 47 ve 48 numaralı siperlere düşen bombalar ağır zaiyatlar vermeye başlamıştır. Bunun üzerine 19. Tümen Komutanlığı saat 19.45'te Merkeztepe'ye taarruz emri verir.¹⁷⁶ Tepedeki 47 ve 48 numaralı siperlere sürekli düşman hücumu kalkmışsa da başarılı olamamıştır. 45 gündür Merkeztepe'de cansiparane çarpışan Ahmet Zeki Bey ve Taburu o gün 72. Alay 2. Tabur ile değişim yapacaktır.¹⁷⁷ Ahmet Zeki Bey o günü şöyle anlatır:

O gün obüs mermileri ara sıra siperlerimize isabet ediyordu. Çok fazla isabet yoktu ama çok büyük hasar vardı. Mustafa Kemal Bey'in emriyle korkulukların üzerinden 'Varşova düştü' yazılı bir pankart asılması gerekiyordu. Oraya ben geçtim ve kendim yerleştirdim. Düşündük ki bu mermiler buna bir cevap olabilirdi. O gün mevziye 20 ila 24 mermi düşmüştü ve 5 tanesi doğrudan siperlere isabet etmişti. Tabur son günlerde çok acı çekiyordu ve sonunda rahatlayacağımıza söz verilmişti. O gün öğleden sonra dinlenmek için geri çekildik. Siperlerimize düşen mermileri görmek için oraya gittim. Siper örtüsü parçalanarak çökmüş, askerler parçalanmış yatıyordu. Çok korkmuştum. Ama şimdi değişim için ayrılacağımız zaman, yerimize gelecek tabur tereddüt etti. 72. Alay'ın Araplardan oluşan taburuydu. Bu bombardımanda değişime devam edemeyiz dediler. Ama hep ön cepheye kadar gitmiş olan ben ısrar ettim. 'Burası her zaman böyleydi ve benim taburum 45 gündür burada' dedim. Böylece oradan çıkıp 57. Alay Karargahı'na Hüseyin Avni Bey'in yanına gittim. Edirnesirt'i'nde hâla devam eden ve bu bölgede bulunan bombardımanı hem küçük hem büyük ölçekli mermilerin Kanlısirt üzerinde yoğunlaştığını görebiliyorduk. İstirahate çekilen taburumun nöbetçi subayına Kanlısirt'a en yakın ihtiyat biz olduğumuzdan her an harekete hazır olmalarını emrettim. Edirnesirt'i arkasındaki Alay karargahından, Kanlısirt'a düşen mermilerin kaldırdığı yoğun toz bulutunu görebiliyorduk. Bombardıman durduğunda piyade ateşi sesi geldiğini duydum, sanki gök gürültüsünden sonra azar azar başlayan yağmur gibiydi. Yanımızdaki gözlemciler İngilizler geliyor dedi. Bizde bu bombardıman altında maruz kalan siperlerin, çok hasar ve ağır kayıp verdiğinden saldırıyı püskürtmeyeceğini düşündük.¹⁷⁸

Kanlısirt'a gitmek için hazırlanan 1. Tabur, yolda süngülerini takarak muharebeye girerler. Ahmet Zeki Bey, önde ilerleyerek askerlerinin onu takip etmesini söyler. 1. Tabur mıntikasının ikinci hattında düşman olduğunu belirten Ahmet Zeki Bey, 47. Alay askerlerinden bazılarının düşmanın arkasında karışık bir vaziyette kaldıklarını, taburca

¹⁷⁵ Mustafa Kemal, a.g.e., s. 129.

¹⁷⁶ ATASE: BDH 5384-183-H10-1-13.

¹⁷⁷ Hüseyin Avni Tanman-Ahmet Yurttakal, a.g.e., s. 190.

¹⁷⁸ C.E.W. Bean, a.g.e., s. 183-184., Hüseyin Avni Tanman-Ahmet Yurttakal, a.g.e., s. 190.

bir iş yapma imkanının kalmadığını ve bulunduğu yerden parça parça asker kumanda ettiğini belirtir.¹⁷⁹ Düşman askerinin şiddetli ateşi saat 21.30 itibarıyla 57. Alayın taarruzunu zorlamaya başlar. Bunun üzerine 19. Tümen taarruzdan kaçınılarak “*Vaziyet-i asliyenizi muhafaza ediniz.*” emrini gönderir.¹⁸⁰ Gecenin ilerleyen saatlerinde 57. Alay cephesi 47 numaralı siperle düşman tarafından yağlı paçavralar atılsa da Tür askeri bunları ateşle defeder.¹⁸¹

7 Ağustos gece saat 04.00’ten itibaren düşman topçuları var güçleriyle siperleri bombalar. Türk siperleri ve gizli geçitlerin bir kısmı ağır zaiyat görür, düşman saat 04.45’te Yükselsirt’taki siperlerinden ve Korkuderesi’nden bütün 18. Alay cephesine ve 27. Alay cephesiyle boyun noktasındaki 31 ve 35 numaralı siperlere hücumla kalkar. Her üç alay askerlerinin metaneti sayesinde tümüyle ve büyük zaiyat vermeden imha edilir.¹⁸²

Ahmet Zeki Bey, sabah 07.00’de 57. Alay Komutanlığına gönderdiği raporunda, taburu ile dün akşamdan beri bazı siperlere ilerleseler de ehemmiyetsiz kaldığını ve gelen 13. Alay’ın bir işe yaramadığını çünkü gelen askerlerin diğer intizamla karıştığını belirtir. 47. Alay’ın tümüyle mahvolmuş bir vaziyette, askerlerinin ise aç, yorgun ve perişan olduğunu, bu yüzden üzüntü duyduğunu, taburun elden çıkarılmasını rapor eder.¹⁸³

57. Alay Komutanı Hüseyin Avni Bey, bu raporu aldıktan sonra saat 18.30’ta 19. Tümen Komutanlığına durumu bildirmek üzere bir rapor gönderir:

1. *Dün emr-i alileri vechle 1. Tabur, Kanlısirt’taki 47. Alayı takviye etmek üzere gönderilmişti.*
2. *Bu tabur henüz siperden istirahatete çıkmış ve daha kendini toparlayamaya vakit kalmadan bu durum dolayısıyla oraya gönderilmiş olmakla, daha gider gitmez 47. Alayın perişanlığına tesadüf o zaman da perişan olmuştur.*
3. *Tabur Komutanı’ndan aldığım raporlarda taburun gece emir iradesi elden çıkmış, asker dağılmış, bütün gece dağınık bir surette muharebe etmişlerdir. Bugün tabur subaylarınca toplanmak istenilmiş, ancak üç bölükten 300 kişi kadar bulunabilmiştir.*
4. *Taburun bu haliyle beraber askere cephemizde ne derece ihtiyaç olduğu ma’lum-u alilerdir. Zaten oraya şimdi külliyetli asker gelmiştir. Mühim olan cephemizde istihdamı için celbine müsaade buyrulması maruzdur.*¹⁸⁴

¹⁷⁹ ATASE: BDH 5384-183-H1-14.

¹⁸⁰ Barış Borlat-Burhan Sayılır (Ed.), a.g.e., s. 206.

¹⁸¹ *Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri*, Cilt 6., s. 198.

¹⁸² Mustafa Kemal, a.g.e., s. 130.

¹⁸³ Murat Karataş-Buğra Terzi, a.g.e., s. 705.

¹⁸⁴ *Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri*, Cilt 6., s. 221.

Raporu alan 19. Tümen Komutanı Albay Mustafa Kemal Bey, Kuzey Grup Komutanlığına “Kanlısirt’a 57. Alaydan gönderilen 1. Tabura lüzum kalmamış ise iadesi rica olunur.” Şeklinde bildirir. 7 Ağustos günü 57. Alay cephesi sürekli bombardıman altında kalmış ve zaiyat vermeye devam etmektedir. 1. Taburun gelmeyişi üzerine Hüseyin Avni Bey, 19. Tümen Komutanlığına tekrar bir Rapor gönderir. Kanlısirt’ta bulunan 1. Taburun mevcudunun 400 kişiye indiğini belirterek oradan dönmelerine müsaade buyrulmasını rica eder. Bunun üzerine Albay Mustafa Kemal Bey, Esat Paşa’yı telefonla arayarak, Kanlısirt’ta bulunan 57. Alay’ın 1. Taburunun Alaya katılmasına müsaade buyrulmasını ister. Durum neticesinde Esat Paşa, 1. Taburun iadesi için 16. Tümene bildirildiği raporunu gönderir.¹⁸⁵

9 Ağustos günü Ahmet Zeki Bey, 57. Alay Kumandanlığına gönderdiği raporunda, 6 saat zarfında sağ cenahtan gelen mermiler sonucu iki şehit verdiklerini ve bir yaralıları olduğunu bildirir.¹⁸⁶ Ardından o günlere dair şunları söylemektedir:

*O gece ya da ertesi gün (9 Ağustos) başka bir saldırı daha oldu. Güneydoğu’nun sol kanadından yapıldı. Ya askerlerimiz yaralanmış ya da öldürülmüşlerdi. 15-20 Türk askeri sol tarafımın hemen ilerisinden içeri sokuldu. Bombardıman yapıldığını ve bazı genç Türk askerlerin süngü ile siperin içinde ilerlediklerini, birkaç genç Avustralyalı askerlere rastladıklarını söylediler. Kontrolde sonra mevziinin sağ tarafına çekilmiş ve taburumun emanetlerini toplamışım.*¹⁸⁷

Ahmet Zeki Bey daha sonra Hüseyin Avni Bey’e “eğer bu taburun tamamıyla tükenmesi ve bitmesi isteniyorsa bizi siperde tutsunlar.” diyerek bir haber gönderir. Daha sonra 9 Ağustos günü 57. Alay’ın 1. Taburu Edirnesirtı arkasına alınarak dinlenmeye çekilir.¹⁸⁸

57. Alay cephesi, 6-10 Ağustos tarihleri arasında devam eden muharebeler obüs atışları ile geçmiş, Kanlısirt mevkiinde bulunan Alaylar takviye edilmiş ve düşman kuvvetlerinin taarruzları sonuçsuz bırakılmıştır. Lağım muharebelerine ise devam edilmiştir.¹⁸⁹ 8 Ağustos 1915 tarihinde ise Albay Mustafa Kemal Bey Anafartalar Grup Komutanlığına atanmış ve 9 Ağustos 1915 Tarihinde 19. Tümen Komutanlığına 27. Alay Komutanı

¹⁸⁵ Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri, Cilt 6, s. 184-193.

¹⁸⁶ Murat Karataş-Buğra Terzi, a.g.e., s. 719.

¹⁸⁷ C.E.W. Bean, a.g.e., s. 198.

¹⁸⁸ C.E.W. Bean, a.g.e., s. 200.

¹⁸⁹ ATASE: BDH 5384-183-H10-1-21a.

Yarbay Şefik Aker Bey atanmıştır.¹⁹⁰ Albay Mustafa Kemal Bey, 57. Alay Komutanlığına veda eden bir yazı göndermiştir:

*Anafartalar Grup Komutanlığı'nı deruhte etmek üzere şimdi hareket ediyorum. 27. Alay Komutanı Şefik Bey, Tümen Komutan Vekilliğine tayin edilmiştir. Bugüne kadar bana, gayret ve fedakârlığınızla kazandırdığınız başarılarında olduğu gibi bu yeni üstlendiğim görevi de bana olan muhabbet ve itimadınızla tamamlayacağıma inanarak size veda ediyorum.*¹⁹¹

Türk Ordusu direnerek bütün gece ve ertesi gün 48 saat içerisinde, durmadan şiddetli bomba ve süngü hücumlarıyla kaybettikleri siperleri geri almak amacıyla karşı hücumla geçmişlerse de 12. ve 7. Taburlarla takviye edilen Avustralyalılar, kazandıkları yerleri geri vermemişlerdir. Nitekim 7. Taburun Kanlısirt mevziilerini takviye de kullanılması, bu taburun Kırmızısirt'a taarruz planının vazgeçilmesine neden olmuştur. Bu muharebelerde el bombalarının işlevi ise oldukça fazla olmuştur. Özellikle Kanlısirt mevkiinde gerçekleşen muharebelerde büyük bir önem taşıyan el bombalarının kullanımı, İngiliz askerlerinin ele geçirdikleri Türk siperlerinin korunmasında kullanılması dikkat çekmektedir. Her iki tarafında gerçekleştirdiği muharebeler, aldatma taarruz niteliğini aşarak fazla zaiyata sebep olmuştur.¹⁹²

6 Ağustos'tan itibaren muharebeler 57. Alay'a büyük zaiyat vermiştir. Kanlısirt Muharebesi'nin zaiyatı Türk Ordusu için ağır olmuştur. 47. Alay Komutanı Binbaşı Tevfik Bey ve 15. Alay Komutanı Yarbay İbrahim Şükrü Bey de dahil olmak üzere 6-10 Ağustos 1915 tarihleri arasında 1.520'si şehit, 4.750'si yaralı, 760'ı kayıp ve 134'ü esir olmak üzere zaiyat miktarı 7.000'i geçmiştir.¹⁹³

57. Alay 1. Tabur Komutanı Binbaşı Ahmet Zeki Bey, 9 Ağustos'ta taburuyla beraber Alaya geri döndükten sonra 3 gün istirahate çekilip dinlenmişlerdir. Tarih 13 Ağustos, Ramazan Bayramının 2. Günüdür. Hüseyin Avni Bey, saat 12.40'ta 19. Tümen Komutanlığına gönderdiği raporda Şüheda çeşmesi yanında ve Kesikdere dahilinde Merkeztepe'ye giden mestur yolun Kanlısirt'ta birleşmiş düşman tarafından şiddetli mitralyöz ateşi altına alındığını belirtir. Taburda hayli şehit ve yaralılar vardır. Bu yolun amele bölükleri tarafından düzeltilmesi ricasında bulunur. Bu raporu yazdığı saatlerde

¹⁹⁰ ATASE: BDH 5384-183-H10-1-22.

¹⁹¹ Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri, Cilt 6, s. 193.

¹⁹² Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (4 Haziran 1915-9 Ocak 1916), 5. Cilt, 3. Kitap, s. 318-319.

¹⁹³ Barış Borlat-Burhan Sayılır (Ed.), a.g.e., s. 206.

karargâha Ahmet Zeki Bey gelir. 1. Tabur hakkında son bilgileri verir. Tekmil bölüklerinin Merkeztepe'deki siperlerin teslim alındığını, 48 numaralı siperin düzenlenmiş ise de 47 numaralı siperlerin halen enkaz halinde olduğunu söyler.¹⁹⁴

Fakat bu esnada Hüseyin Avni Bey'in bir hayli dalgın ve üzgün olduğunu fark ederek sebebini sorar. Hüseyin Avni Bey ise sabah ailesinden bir mektup aldığını belirterek: “çocuklarım bu savaşın daha ne kadar süreceğini soruyorlar. Geçen yıl bayramı birlikte geçirmiştik, bu yılda bayramda babalarının yanlarında olmasını istediklerini, bensiz ne kadar üzgün olduklarını yazmışlar” diyerek üzüntüsünün sebebini belirtir.¹⁹⁵ Aradan kısa bir zaman sonra Hüseyin Avni Bey Karargâhında bir obüs mermisinin isabetiyle şehit olur.¹⁹⁶ 57. Alay Komutan vekili Binbaşı Murat Bey, 57. Alay, 72. Alay 2. Tabur ve Makineli Tüfek Komutanlıklarına şu raporu gönderir:

*Alay Komutanımız Avni Bey bugün karargâha düşen bir obüs mermisiyle mertebe-i şehadeti ihraz etmiştir. Acımasız düşmandan layık olduğu derece intikam ve öç almaya gayret olunmak üzere, uhdelerimize terettüp edecek vazifede daha ziyade ibraz-ı gayret ve temkinli bulunmasını umum arkadaşlarımdan temenni ederim.*¹⁹⁷

21 Ağustos günü İkinci Anafartalar Muharebesi'nin başlamasıyla beraber 19. Tümen Komutan Vekili Yarbay Mehmet Şefik Bey, 57. Alay Komutanlığına acil bir rapor göndererek “57. Alayın 1. Tabur Komutanı Binbaşı Ahmet Zeki Efendi'nin kat'î ve ilmühaberiyile hemen bu gece Anafartalar Grup Komutanı nezdine gönderilmesini, Ordu Komutanlığı'nın emriyle Kuzey Grup Komutanlığı'ndan bildirmişti.” Ahmet Zeki Bey'in yerine ise vekaleten şimdilik alaydan bir yüzbaşının tayinine karar verilmiştir. 22 Ağustos saat 00.10'da 57. Alay Ahmet Zeki Bey'in Anafartalar Grup Komutanlığı'na hareket ettiğini, vekaleten yerine 3. Bölük Komutanı Yüzbaşı Ali Rıza Efendi'nin atandığını bildirmişlerdir.¹⁹⁸

¹⁹⁴ Murat Karataş-Buğra Terzi, a.g.e., s. 733.

¹⁹⁵ C.E.W. Bean, a.g.e., s. 179., Hüseyin Avni Tanman-Ahmet Yurttakal, a.g.e., s. 198.

¹⁹⁶ İzzettin Çalışlar, a.g.e., s.129.

¹⁹⁷ ATASE: BDH 5384-183-H.11-1-1.

¹⁹⁸ ATASE: BDH 5384-183-H1-14.

2.3.6. İkinci Anafartalar Muharebesi

İkinci Anafartalar Muharebesi İngiliz birliklerinin taarruzu ile 21 Ağustos 1915 günü saat 14.30'da İsmailoğlu Tepesi ve Yusufçuk Tepe üzerinde yoğunlaşan top ateşiyle başladı. Albay Mustafa Kemal Bey'in emrinde Anafartalar Grubu'nda cephe hattında 4 Tümen, ihtiyatta da 2 tünden oluşan bir kuvvet bulunmaktaydı. Albay Mustafa Kemal Bey, 7. Tümen cephesinde bazı düzeltmeler ve değişiklikler yaptığını belirterek Hayri ve Ahmet Zeki Beylerin gelişleriyle uygulanacağını bildirmiştir.¹⁹⁹

22 Ağustos gecesi 57. Alay 1. Taburundan ayrılarak Anafartalar Grup Komutanlığı Karargâhına gelen Ahmet Zeki Bey, burada 7. Tümen Komutanlığı nezdinde 21. Alay Komutanlığı vazifesine atanmıştır.²⁰⁰ Bu durumu Ahmet Zeki Bey şöyle anlatmaktadır:

Mustafa Kemal Paşa'nın Birlikleri Anafartalar Grubu, Esat Paşa'nın Birlikleri Kuzey Grubu olarak biliniyordu. 21 ve 22 Ağustos'ta Bombatepe'ye saldırıldı. Kemal Paşa oradaki birliklerin durumunu gördü. Alay Komutanını kaybetmişlerdi ve bir tabur komutanı altındaydılar. Esat Paşa'dan kendisine (Mustafa Kemal Paşa'nın da tanıdığı) en az iki subay göndermesini istedi. Dedi ki; 'Senin cephen normal, benimki normal değil. İhtiyaç acil.' Böylece Esat Paşa, 21. Alayı kontrol etmem için beni gönderdi. Bombasirtti o zamanlar çok karıştı. Ben geldiğimde Mustafa Kemal Paşa, 7. Tümen Komutanına şöyle dedi: 'Sana bir subay gönderiyorum. Onu en tehlikeli konuma getirebilirsin.' Böylelikle 21. Alay Bombatepe'ye verildi.²⁰¹

Taarruz, 12. ve 7. Tümenlerin cephesi üzerine Yusufçuktepe, Mestantepe, İsmailoğlu Tepesi ve Kayacık Ağılı ilerisi yönünde gerçekleşir. 29. İngiliz tümenine ait birliklerin hedefi ise İsmailoğlu Tepesi'nin kuzeydeki 112 Rakımlı Tepeyi ele geçirmektir. Nitekim bu hat, Türk Ordusu tarafından çok iyi tahkim edilmiş durumdadır. İngiliz Topçusunun hazırlık ateşi esnasında 86. Tugay, Türk Topçu ateşiyle Mestantepe'nin karşısında bulunan çalılık yanmaya başlamıştır.²⁰² Saat 15.30'da İngiliz piyadesi, 12. Tümenin 34. Alayı daha sonra ise 35. Alayı mevziilerine taarruza başlamış, devamında ise 7. Tümenin cephesine taarruza geçilmiştir.

7. Tümen cephesinde İngiliz topçularının ateş karşısında Anzak Kolordusundan derlenen dokuz taburluk General Cox'un karma kuvveti, üç kol halinde başladığı taarruz neticesinde Türk birliklerinin direnişi karşısında geri çekilmek zorunda kalırlar. 7. Tümen

¹⁹⁹ *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (4 Haziran 1915-9 Ocak 1916)*, 5. Cilt, 3. Kitap, s. 421.

²⁰⁰ İsmet Görgülü, a.g.e., s. 113.

²⁰¹ C.E.W. Bean, a.g.e., s. 225.

²⁰² Şahin Aldoğan- Melike Bayrak Özçelik, a.g.e., s. 419.

cephesinde İngilizlerin eline geçen mevziiler geri alınmaya çalışılsa da 22 Ağustos gününe kadar sürdürülen çarpışmalarda Türk mevziileri yoğun topçu ateşi hattında kalmış ve püskürtülemeyerek İngilizlerin elinde kalmıştır. Nitekim muharebe sonucunda ise Türk Ordusu'nda zaiyat 12 ve 7. Tümenlerin nezdinde 2.598'e ulaşmıştır.²⁰³ 22 Ağustos'ta yapılan İkinci Anafartalar taarruzlarında, 9. İngiliz Kolordusunun tek kazancı, Yusufçuk Tepesi'nin batı yamaçlarında bir mevzii parçasıyla, kolordu sağ kanadında Azmakdere kuzeyine doğru küçük bir mevzii parçasından ibarettir. Bu küçük kazanç için İngilizler 6.558 zaiyat vermiştir.²⁰⁴

Bu durgunluğu fırsata çeviren Türk Ordusu, 27 Ağustos günü 7. Tümen cephesini yeniden güçlendirerek dirençli bir hâle getirmiştir. Nitekim bu tümen, Bombatepe'yi tahkim ederek daha donanımlı bir hale getirtirmiştir. Bu sırada General Cox ise planlarını kuvvetlendirerek Anzak kolordusuyla beraber 9. Kolordunun bağlantısını kurarak önemli bir yer olan Bombatepe'ye taarruz harekâtı kurar. Öğleden sonra gerçekleşecek olan taarruzda ise 7. Tümen cephesi, İngiliz kara ve donanma toplarının yoğun ateşi altına alınır. Öğleden sonra muharebe git gide şiddetini arttırmıştır. Saat 17.00'ten itibaren üç hat halinde taarruza geçen İngiliz piyadeleri, Türk Birlikleri tarafından geri püskürtülür. Kayacıkağılı doğrultusunda taarruza geçen diğer İngiliz birlikleri ise Bombatepe'nin güneybatısında, Ahmet Zeki Bey'in Komutasında bulunan 21. Alay'ın mevzilerinin bir kısmını ele geçirilir.²⁰⁵

Nitekim 7. Tümen Komutanı gönderdiği raporda düşmanın Kayacıkağılı'ndaki tepeyi bombardıman ettiği ve piyadelerini ilerlettiğini, siperden önce bir iki mangalılık sipere girerek orada kaldıklarını ve siperlerin gerisine bombardıman yaptıklarını belirtir. Albay Mustafa Kemal Bey ise 7. Tümenin durumu hakkında net bir bilgi almayı beklemektedir. 21. Alay Komutanı Ahmet Zeki Bey saat 18.00'da 7. Tümen ile ilgili: "*Bizim takviye birlikleri siperlere yaklaştı. Bu siperlere hücum eden düşman serilmiştir. 41. Alay'ın 4. Taburunun işgal ettiği siperlerdeki düşmanın püskürtülmekte olduğuna*" dair gönderdiği rapor üzerine Mustafa Kemal Bey vaziyetin aydınlatılmadığının farkına vararak 7. Tümen Komutanlığına bir yazı gönderir: "*Ben şu haberi bekliyorum. Siperlere giren düşman*

²⁰³ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi (Haziran 1914-9 Ocak 1916)*, 5. Cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı, 1., 2., 3. Kitapların Özetlenmiş Tarihi, s.222.

²⁰⁴ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi; Osmanlı Devri, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Cephesi Harekâtı*, 5. Cilt, 3. Kitap, Çanakkale, Ankara, s.453.

²⁰⁵ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi (Haziran 1914-9 Ocak 1916)*, 5. Cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı, 1., 2., 3. Kitapların Özetlenmiş Tarihi, s.223.

mahvedilmiş, düşman siperlerine askerimiz girmiştir. Bundan başka hiçbir haber bence önemli değildir.'²⁰⁶

Netice olarak 33. Alay 7. Tümen'e takviye olarak gönderilse de düşmanın işgal ettiği siperlere yerleştiği, makinalı tüfek ve bomba ateşleri nedeniyle taarruzda başarı sağlanamadığı görülmüştür. Albay Mustafa Kemal Bey bu durumun 7. Tümen'in tedbiri idare edememesi sonucu ve tümen Karargâhında durumun daima belirsiz oluşu sebebi olduğunu belirtmiştir.²⁰⁷ Bu muharebeler, Anafartalar bölgesinde yapılan son harekât olmuştur. Devamında günlerce ve aylarca devam eden muharebeler Anafartalar ve Arıburnu cephesindeki muharebeler hareketliliğini yitirerek mevzi muharebeleri halinde çarpışmalar sürmüştür.²⁰⁸

27 Ağustos günü Bombatepe'ye yapılan taarruz İngilizlerin Anafartalar bölgesine son harekâtıdır. Bombatepe, Arıburnu ve Anafartalar cephesi arasında kritik bir noktadır.²⁰⁹ Bu muharebelerde her iki tarafta neredeyse 40.000 askerın dövüştüğü, yorgun ve kanlı muharebeler olmuştur. Kanlı çarpışmaların yaşandığı Çanakkale Savaşı'nda Türk Ordusu'nun kaderini belirleyecek ağır kayıplar verilse de düşmanın yaptığı planları suya düşürmüş ve bütün ümitlerini kırmıştır.

28 Ağustos itibariyle bundan sonraki bütün muharebeler siper muharebeleri olarak geçmiştir. Ekim ayında Kanlısirt, Kırmızısirt, Şahin Sırtı, Merkez Tepe, Bombasirtı, Bombatepe bölgelerinde Lağım muharebeleri yapıldı. Cephelerde son hareketlilik ise Kasım ayında yapılsa da düşman kuvvetleri açısından başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Nitekim 26 Kasım günü yağın şiddetli yağmur ve sonrasında oluşan sel felaketi, cephede üç dört gün süren bir afete sebep olmuştur.

Anafartalar Ovası'ndaki tepelerden başlayarak aşağı inen derelerden şiddetli sel suları akmış, derenin ve siperlerin içlerinde ölen askerler bulunmuştur. Bu durum her iki taraf içinde çok fazla zaiyata sebep olmuş ve muharebeler bir müddet durdurulmuştur. 27 Kasım günü ise kar fırtınası yaşanmış, soğuk hava askerlerin hastalanmasına veya donarak ölmesine sebep olmuştur. Türk Ordusunda sellerde boğularak ya da soğuktan

²⁰⁶ Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebeleri 'ne Ait Tarihçe*, Genelkurmay Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 50.

²⁰⁷ Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebeleri 'ne Ait Tarihçe*, s.51.

²⁰⁸ *Birinci Dünya Harbi 'nde Türk Harbi (Haziran 1914-9 Ocak 1916)*, 5. Cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı, 1., 2., 3. Kitapların Özetlenmiş Tarihi, s.224.

²⁰⁹ Şahin Aldoğan- Melike Bayrak Özçelik, a.g.e., s.428.

donarak şehit olan asker sayısı 500-600 civarı, İtilaf birliklerinin zaiyatı ise 10.000'den fazladır.²¹⁰

O günlere dair Ahmet Zeki Bey şunları söylemektedir: “27 Kasım’da Gelibolu’ya inen kar fırtınası, hattın alt kısımlarında Anzak yükseklerine göre çok daha şiddetli hissedildi. Daha önce kuru olan hendekler ve vadi yatakları sular altında kaldı ve akarsuların içi kanallara dönüştü.”²¹¹ Aralık ayının başı itibariyle Arıburnu ve Anafartalar Cepheğinde bulunan yaklaşık 92 bin Müttefik askerin kademeli olarak tahliyesi başladı. Türk Ordusu’nun bu durumu fark etmemesi içinse askerler geceleri gemilere bindiriliyordu. Gündüzleri ise sanki yeni malzeme çıkarıyormuş gibi boş sandık ve kutular taşınıyor, ön siperlerde askerler günlük muharebelere devam ediyordu. 21 Aralık 1915 sabahı ise Anafartalar ve Arıburnu cephesinde tek müttefik askeri kalmamıştı.²¹²

Ahmet Zeki Bey bu durum hakkında şunları söylemiştir:

Yazın bize hastalığın adamlarımızı Yarımada’dan uzaklaştıracağı söylenmişti. Bizde biraz hastalandık ama çok değildi. Bomba Tepe’deki çatışmadan sonra gazeteler ve haber ajansları tahliyeden bahsetmeye başladı. Havada bir şüphe vardı; bazıları gideceğinizi düşünüyorlardı, bazıları saldıracağımızı, bazıları da kışa hazırlık için kazmaya devam edeceğimizi. Genel kanı, Yarımada’yı terk edeceğiniz yönündeydi. Sonra bir süre hareketlilik gözlemlenmedi ama birlikleri indirdiğinizi ya da götürdüğünüzü kestiremedik. Gözcülere gemileri ve daha ötesini izleme emirleri verilmişti. Rapor edildiğine göre ilk olarak çadırların sayıları eksiliyordu; ikinci olarak toplar daha seyrek ateş ediyordu ve atışlar toplar yerine gemilerce yapılıyordu; üçüncü olarak da sakin geçen bazı günler oluyordu. İleri siperlerin bazılarını terk ettiğiniz düşünülüyordu ve güçlü keşifler yapmak üzere emirler veriliyordu. Rapor, cephe hattının her yerini tuttuğunuzu söylüyordu. Tüm yerel komutanlara verilen emir, içlerinden herhangi birinin geri çekilmeyi fark etmesi halinde birliklerine cesurca saldırma emri verilmesiydi.²¹³

Bu muharebelerin ardından Türk Hükümeti ve Müttefikler, düşman kuvvetlerinin geri çekilmelerini büyük bir zafer olarak kabul etmiş ve Anadolu’nun dört bir yanında şenlikler düzenlemiştir. Aynı zamanda bu şenlikler İstanbul ve Berlin’de de gerçekleşmiştir. Tahliye sırasında İngiliz ve Fransız birlikleri, Arıburnu ve Anafartalar kesimlerinde olduğu gibi aldığı tedbirlere rağmen, muharebe meydanında birçok ganimet, silah, cephane, yiyecek ve eşya bırakmışlardır. Seddülbahir’de bırakılanlar ise

²¹⁰ Şahin Aldoğan- Melike Bayrak Özçelik, a.g.e., s. 438-440-441.

²¹¹ C.E.W. Bean, a.g.e., s. 244.

²¹² Vahdettin Engin- Muzaffer Albayrak, a.g.e., s. 198.

²¹³ C.E.W. Bean, a.g.e., s. 247-249.

Anafartalar'dakinden daha çoktur. Nitekim tahliye günlerinde İngiliz deniz ve hava kuvvetleri, Boğaz'ın ablukasını sürdürerek, uçaklar ile hem gündüz hem de gece, kıta ve kentleri bombalamışlardır. Bu, tahliyenin anlaşılmaması ve bıraktıkları ganimetlerin yok edilmesi için yapılan bir harekât olmuştur.²¹⁴

Çanakkale Savaşı, aslında birçok subayın ve komutanın yeteneklerini ön plana çıkarmasıyla Kurtuluş Savaşı'nın öncü kadrosunu oluşturmuştur. Nitekim bu komutanların arasında Ahmet Zeki Bey de yer almaktadır. Çanakkale Muharebelerinde önemli isimlerden biri de Mustafa Kemal Bey olmuş ve muharebelerde Türk ordusunun büyük bir şansı olmuştur. Üstlendiği görevlerle göstermiş olduğu azim ve kararlılık onun başarısı ile ne kadar kıymetli bir komutan olduğunu göstermektedir. İngiliz Generali Hamilton'un ifadesiyle, "*iyi komuta edilen ve cesaretle savaşan Türk Ordusu'na*" karşı İngilizler bu muharebelerde yardımcı kuvvetlere ihtiyaç duymuştur.²¹⁵

Nitekim Ahmet Zeki Bey de Mustafa Kemal Bey'in cephedeki öngörü yeteneği hakkında şunları söylemiştir: "*Mustafa Kemal Bey'in Yarımada'daki çalışmaları unutulmazdı. 24 Mayıs Ateşkesinden önceki saldırılarda ilk etapta tam olarak nereye saldıracağını biliyordu.*"²¹⁶ Çanakkale Muharebelerinde çok sayıda şehit verilmesi geride yüzyıllar geçse de unutulmayan ve unutulmayacak derin bir yara bırakmıştır. Türk Ordusu Çanakkale Muharebelerinde 55.177 Şehit, 100.177 yaralı ve kayıp ile hastalıktan vefat eden askerlerle beraber toplamda 101 bin zaiyat vermiştir.²¹⁷

Mustafa Kemal Atatürk, Çanakkale muharebesinde askerlerinin kahraman ruhunu şöyle anlatmaktadır:

*Mütekabil siperler arasında mesafemiz sekiz metre, yani ölüm muhakkak, muhakkak... Birinci Siperdekiler, hiçbiri kurtulmamacasına kâmilan düşüyor, ikincidekiler onların yerine geliyor. Fakat ne kadar şayanı gıpta bir itidal ve tevekkülle biliyor musunuz? Öleni görüyor; üç dakikaya kadar öleceğini biliyor, hiç ufak bir fütur bile göstermiyor; sarsılmak yok! Okumak bilenler ellerinde Kuranı Kerim, cennete girmeye hazırlanıyorlar. Bilmeyenler Kelime-i Şehadet çekerek yürüyorlar. Bu, Türk askerindeki ruh kuvvetini gösteren şayanı hayret ve tebrik bir misaldir. Emin olmalısınız ki Çanakkale muharebesini kazandıran, bu yüksek ruhtur.*²¹⁸

²¹⁴ Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (4 Haziran 1915-9 Ocak 1916), 5. Cilt, 3. Kitap, s.196.

²¹⁵ Y. Hikmet Bayur, Atatürk Hayatı ve Eseri, Ankara 1997, s.95.

²¹⁶ C.E.W. Bean, a.g.e., s. 226.

²¹⁷ Vahdettin Engin- Muzaffer Albayrak, a.g.e., s. 209.

²¹⁸ Ruşen Eşref, Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat, Hamit Matbaası, İstanbul 1930, s.22.

İşte bu ruh ve inançla kazanılan Çanakkale muharebeleri, kan ve inançla yoğrulmuş bir destandır. Türk milletinin varoluşunun destanıdır ve Milli gururdur. Kısıtlı imkânlarla yoğun ve uzun süren bu muharebeler tarihin seyrini değiştiren büyük bir zaferdir. Türk askeri hem yerin üstünde hem de yerin altında girdiği muharebelerde canlarını feda ederek siperlerini korumuş ve savaşı 8,5 ay boyunca direnerek ve fedakârca savaşarak kazanmışlardır.

Bu zaferle Dünya'nın en güçlü ordularına, donanmasına ve yüzbinlerce askerlerine karşı göğüs göğüse çarpışan kahraman Türk askerleri, kanlarıyla sulanan vatan topraklarını düşmana bırakmamış ve bu Cennet vatan uğruna, yüzlerinde ilahi bir tebessümle canlarını vermişlerdir. Milli Şairimiz Mehmet Akif Ersoy, ulu şehitlerimiz için “Çanakkale Şehitlerine” adlı yazdığı şiirle Çanakkale’de yaşanan o kanlı muharebeleri şöyle anlatmaktadır:

*

*Öteden sâikalar parçalıyor âfâkı;
Beriden zelzeleler kaldırıyor a'mâkı;
Bomba şimşekleri beyninden inip her siperin;
Sönüyor göğsünün üstünde o arslan neferin.
Yerin altında cehennem gibi binlerce lâğam,
Atılan her lâğamın yaktığı: yüzlerce adam.
Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer;
O ne müthiş tipidir: Savrulur enkâz-ı beşer...
Kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak, el, ayak,
Boşanır sırtlara, vâdilere, sağnak sağnak.
Saçıyor zırha bürünmüş de o nâmerd eller,
Yıldırım yaylımı tûfanlar, alevden seller.
Veriyor yangını, durmuş da açık sînelere,
Sürü halinde gezerken sayısız tayyâre.
Top tüfekten daha sık, gülle yağan mermiler...
Kahraman orduyu seyret ki bu tehlide güler!
Ne çelik tabyalar ister ne siner hasmından;
Alınır kal'a mı göğsündeki kat kat îman?
Hangi kuvvet onu, hâşâ, edecek kahrına râm?
Çünkü te'sis-i İlâhî o metîn istihkâm.²¹⁹*

*

²¹⁹ Necmettin Turinay, *İstiklal Marşı'nın 100. Yılında Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Mart 2021, s.790.

2.4. Çanakkale’de Bir Savaş Muhabiri; Charles Edwin Woodrow Bean

Charles Edwin Woodrow Bean, 18 Kasım 1879’da Bathurst, Yeni Güney Galler’de doğmuş gazeteci ve tarihçi bir yazardır. Edwin Bean, aldığı eğitimle gazetecilik ile ilgilenmeye başlamış ve Sydney Morning Herald’a yardımcı muhabir olarak katılmıştır. Birinci Dünya Savaşı başladığında, Avustralya Gazeteciler Birliği’nin onayını kazanarak AIF’nin²²⁰ resmi muhabiri olmuştur.²²¹

25 Nisan 1915’te Gelibolu’ya gelerek gece gündüz devam eden muharebelerde, askerlerle röportajlar yaparak muharebenin gün gün ilerleyişi hakkında notlar almış ve gösterdiği çaba ile adını duyurmuştur. Nitekim Çanakkale Muharebeleri esnasında sağ bacağına saplanan mermi ile ölene dek yaşamıştır. Bean, aldığı notlar üzerine yıllarca çalışarak Avustralya resmi tarihini oluşturacak önemli eserler ortaya çıkarmıştır. Bu eserlerin bir tanesi ise Ahmet Zeki Bey’in kendisine eşlik ettiği ve birçok askerin röportajlarından oluşan, Çanakkale muharebeleri esnasında gözlemlenmeleri ve notlarının yer aldığı “*Gallipoli Mission*” adlı eserini ortaya çıkarmıştır.²²²

1919 yılında aralarında fotoğrafçı, ressam ve haritacının olduğu 8 kişilik bir uzman ekiple Gelibolu’ya gelerek, muharebelerin yaşandığı bölgeleri gezmiş ve aldığı notlarla bir çalışma sürdürmüştür.²²³ Bu çalışma esnasında kendisine Ahmet Zeki Bey eşlik etmiş ve muharebelerin seyri hakkında bilgiler paylaşarak Türk tarafında yaşananları aktarmıştır. Edwin Bean, Ahmet Zeki Bey ile tanışmalarını şöyle aktarmıştır:

19 Şubat öğleden sonra Kilit Bahir’e gitmek ve Zeki Bey ile tanışma için Çanakkale’ye geçtim. 28. Tümen karargâhında, Binbaşı Collis’ten geminin ertelendiğini duyunca hayal kırıklığına uğradım. Ancak gecikme yalnız beni endişelendirdi; Misyonun geri kalanı, çalışmalarını yetiştirme şansı için çok mutluydu. Ayın 21’inde ziyaretçimiz usulüne uygun olarak, 28. Tümeden bir kurmay subay ve benim beklediğim iskeleye geldi. Zeki olduğunu kanıtladı ama sessiz üniformalı bir subaydı, boyu ortalamanın biraz altındaydı. Bizimle Fransızca konuştu ve sakin sesi ve tedbirli görünüşüyle yakından uyumluydu. Hoş bir şekilde esmerleşmiş bir teni vardı. Avrupalı, hafif koyu renk bıyıklı, koyu kahverengi gözlü ve keskin bir gülümseme. Üniforması kırmızı omuz yamaları, siyah tozlukları ve koyu keçe malzemedeki bir Türk miğferi ile Alman sahra grisinden farklı değildi. Çanakkale’deki İngiliz personelle düzenlemeler yaptıktan sonra, onunla Kilit Bahir’e geçtim ve orada*

²²⁰ AIF: Avustralya İmparatorluk Kuvvetleri.

²²¹ Charles Edwin Bean (1879-198), Australian Dictionary of Biography, Australian National University, Canberra.

²²² Charles Edwin Bean (1879-198), Australian Dictionary of Biography, Australian National University, Canberra.

²²³ C.E.W. Bean, a.g.e., s. 13-14.

* Künyesinde mavi gözlü olarak belirtilmektedir.

Anzak'tan Gelibolu deneyimiyle ilgili bir şeyler öğrenme fırsatım oldu. Kendisi 29 yıllık Selanikli bir Türk'tü. Savaş patlak verdiğinde, Türk Ordusu'nun düzenli Kurmay kadrosunda bir subaydı, ancak daha sonra bazı yeni taburlar kurulurken, o gönüllü olmuş ve 57. Alay'ın 1. Tabur'una verilmişti.²²⁴

Ahmet Zeki Bey'in Edwin Bean ile yapmış olduğu görüşmelerde, 25 Nisan 1915 çıkarma gününden başlayarak ilerleyen süreçlerde muharebenin gidişatı, Türk siperlerindeki durum ve yaşanan muharebelerin seyri hakkında önemli bilgiler paylaşmıştır. Nitekim kendisinin paylaştığı bu önemli bilgiler, Türk Ordusu'nun çıkarma gününden itibaren gösterdiği çaba ile muharebelerin gün gün artan şiddeti ve oluşan zaiyatı hakkında kayda değer bilgilerden oluşmaktadır. Edwin Bean, Ahmet Zeki Bey ile görüşmesinde 25 Nisan Çıkarma günü Ahmet Zeki Bey ve taburunun, İtilaf kuvvetlerinin ilerlemesini engellemek için ayrılan gücün bir parçası olduğunu belirterek şunları söylemektedir:

Zeki Bey ve taburu, iniş günü ilerlememizi engellemek için atılan gücün bir parçasını oluşturmaktaydı. Çıkarma günü ilerlemiş ve yaralanmıştı. Ancak bir ay kadar sonra geri dönmüş ve taburu ile Alman Subay siperindeki pozisyonunu devralmıştı. Bu görevde uzun bir süre kaldıktan sonra Kanlısirt'ta bizimkileri karşılamak için birlikleriyle koştu. Daha sonra 21. Alay'ın komutasına verildi. Zeki Bey sıtma hastalığı nedeniyle ağustos ayında Bombatepe'deki savaşı kaçırdı. Ancak seferin geri kalanında ve tahliye için orada kaldı.²²⁵

Edwin Bean, Gelibolu'daki gezintisine dair almış olduğu notlarının henüz başlarında Ahmet Zeki Bey ile tanışması kendisi için büyük bir şans olmuştur. Çünkü Çanakkale Muharebeleri esnasında bir savaş muhabiri olarak cephede yer alması ve kendi gördüklerini, yaşananları kayıt altına almış olması ve oluşturduğu notlarının yanı sıra o anları yaşayan kahramanlardan biri olan Ahmet Zeki Bey'in anlattıklarıyla, savaşın ilk günden itibaren Türk tarafında yaşananları dinleme fırsatını bulmuştur. Edwin Bean bu konuya dair ise şunları söylemektedir:

Böyle eski bir deneyime, tecrübeye sahip bir otoriteden Türk tarafı hakkında bilgi alabileceğimi hiç hayal etmemiştim. İşte, askerlerle olan yakın ilişkisinden, ana konular hakkında bilgi sahibi olarak konuşabilen ve aynı zamanda bir tabur komutanının bize en azından kendi anlatımıyla Anzakları ilgilendiren en önemli olaylar hakkında bilgi verebilecek biriydi. Zeki Bey'in savaşta gerçekte ne kadar yer aldığını ve Gelibolu'daki en büyük komutanla yakın ilişkisini henüz öğrenememişim. Bizi ziyaret etmek için seçilmiş olması elbette sadece iyi bir şans değildi; Cameron, Crawford, Murphy ve henüz

²²⁴ C.E.W. Bean, a.g.e., s. 125.

²²⁵ C.E.W. Bean, a.g.e., s. 126.

*tanışma ayrıcalığına sahip olmadığım Türk Genelkurmay Başkanı Kazım Paşa'nın yardımıyla oldu.*²²⁶

Edwin Bean'ın Ahmet Zeki Bey ile yapmış olduğu görüşmeler neticesinde hem Türk birliklerinin hem de İtilaf birliklerinin muharebeler esnasında nasıl bir durum içerisinde olduklarını görmüş ve bunları kayıt altına alarak “*Gallipoli Mission*” adlı eserini ortaya çıkarmıştır. Bu eserde Ahmet Zeki Bey'in, Edwin Bean'a bir mektubu da yer almaktadır. Görüşmelerinin bitmesinden sonra Ahmet Zeki Bey, Edwin Bean'a: “*Beyefendi, sizi tekrar görme fırsatım olmadığı için Anzak gezimiz sırasında ezbere anlatılan hikâyeyi tamamlamak ve düzeltmek için size aşağıdaki açıklamaları yapmak zorunda kaldım*”²²⁷ diyerek Fransızca bir mektup yazmış, 25 Nisan Çıkarma gününden itibaren gerçekleşen olaylar hakkında anlattığı hikâyeyi tamamlayarak düzeltilmesi ricasında bulunmuş ve mektubunu şu sözlerle bitirmiştir: “*Her iki taraf içinde en onurlu günleri kendime hatırlatarak ve aynı zamanda zor durumdaki ülkem yok olduğunu görerek size yazıyorum.*”²²⁸

Edwin Bean ve Ahmet Zeki Bey'in yapmış olduğu görüşmeler neticesinde oluşturulan bu eser bugün, Avustralya Askeri Arşivi'nde (AWM) dijital olarak yayınlanmaktadır. Eserin kapağında ise Ahmet Zeki Bey'in bir portresi yer almaktadır. Edwin Bean, Çanakkale muharebelerinde göstermiş olduğu cesaretle hiç durmadan, korkmadan notlar alarak o günlerde yaşanan olayları, savaş meydanlarında her dilden, dinden ve renkten insanların hikâyelerini okuyucuya aktarmış ve dünya çapında tanınmış önemli bir yazardır. Edwin Bean, 1968 yılında 89 yaşında vefat etmiştir.

²²⁶ C.E.W. Bean, a.g.e., s. 127.

²²⁷ C.E.W. Bean, a.g.e., s. 371.

²²⁸ C.E.W. Bean, a.g.e., s. 374.

3. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE AHMET ZEKİ SOYDEMİR PAŞA

3.1. Millî Mücadele'nin Başlaması

Birinci Dünya Harbi'nin her cephesinde çarpışan Türk Ordusunun kahraman askerleri ve vatan müdafaası için varını yoğunu ortaya koyan Türk Milleti, büyük bir destan yazmıştır. Nitekim Çanakkale muharebeleri bu büyük harbin, bir vatan kalbinin attığı yeri temsil etmiştir. Kanlı ve büyük bir mücadelenin sonucunda İtilaf Devletleri galip gelerek 30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti ile Mondros mütarekesini imzalamışlardır. Fakat bu mütareke Osmanlı savunma sistemini etkilemekle beraber artık Osmanlı Devleti'nin altı asırlık tarihinin sona erdiğini göstermektedir. Özellikle antlaşmanın 5. Maddesi, Osmanlı askerlerinin terhis edilerek hudutların emniyeti ve iç asayişini korunmasının müttefikler tarafından belirleneceği kararı, bu durumu destekler niteliktedir.²²⁹

Bu mütarekenin 7. maddesinde ise Müttefiklerin, emniyetlerini tehdit edecek bir durum karşısında stratejik bir noktayı işgal edecekleri belirtilmiştir. İşte bu maddeyi bahane eden İtilaf Devletleri çok geçmeden Anadolu'nun bazı bölgelerini işgal etmeye başlamıştır.²³⁰ Memleketin toprakları kaderine terk edildiği bir zamanda ise Millî Mücadele dönemi başlamıştır. Gerçekleşen bütün olumsuz görüş ve durumlar karşısında Türk Milleti kendi bağrından çıkardığı, vatanın bütünlüğü ve milletin istiklâli için her şeyi göze alan liderleri Mustafa Kemal'in etrafında birleşmiş ve böylelikle dünya tarihinde bir ilk olan emperyalizme karşı savaş başlamıştır.²³¹

Mustafa Kemal Paşa, ona inanan milletin ve kahraman askerinin desteği ile vatan müdafaası için 19 Mayıs 1919'da Bandırma Vapuru ile Samsun'a hareket etti. 9. Ordu Müfettişliği görevi ile ilk önce Havza'da Kurtuluş Savaşının temelini oluşturan Havza Genelgesi'ni, ardından da Amasya'ya geçerek Amasya genelgesini yayınladı. Burada şu sözlerle Türk milletine seslendi:

Vatanın bütünlüğü, Ulus'un bağımsızlığı tehlikededir. İstanbul Hükümeti, İtilaf devletlerinin etkisi ve denetimi altında çevrelenmiş bulunduğu için üzerine aldığı sorumluluğun gereklerini yapamamaktadır. Bu durum

²²⁹ Nihat Erim, *Devletler Arası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları*, Cilt 1, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953, s.520.

²³⁰ Tevfik Bıyıkçoğlu, *Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ankara 1962, s.49.

²³¹ İsmet Görgülü, a.g.e., s.273.

*ulusumuzu yok olmuş tanıtıyor. Ulusun bağımsızlığını yine ulusun engelleri yenme kararı kurtaracaktır.*²³²

Mustafa Kemal Paşa, milli mücadeleye gönül veren silah arkadaşları ile beraber ilk olarak Erzurum Kongresi'ni daha sonra da Sivas Kongresini gerçekleştirdi. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti'nin tüm engellerine rağmen ve baskıları sonucu Erzurum Kongresi'nden hemen önce çok sevdiği askerlik vazifesinden istifa etti. Artık kutsal milli ülküsünün başarıya ulaşması için bir vatandaş olarak savaşmaya devam edeceğini belirtti.²³³

Bu süreçte ateşkes antlaşmasının ilanı ile Anadolu'da başlıca iki ordu müfettişliği bulunmaktadır. Biri merkezi Konya'da bulunan İkinci Ordu Müfettişliği, diğeri ise 3. Ordu Müfettişliğidir. 3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa olup karargâhı ile beraber Samsun'a çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın emri altında bulunan iki kolordudan biri ise 3. Kolordu'dur. 3. Kolordu Komutanı ise Albay Refet (BELE) Beydir.²³⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın istifası ile 3. Ordu Müfettişliğine Kurmay Başkanı Albay Kazım (KARABEKİR) Bey atanır. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başlayan Milli Mücadele'de üzerine düşen vazifeyi yerine getirerek, büyük fedakârlıklarda bulunan kahraman askerlerden biri de nitekim Ahmet Zeki Bey olmuştur. Ahmet Zeki Bey, bu dönemde Merkezi Sivas'ta bulunan 3. Kolordu Kurmay Başkanı olarak görevini ifa etmekteydi.²³⁵

Sivas Kongresi'nden önce 3. Kolordu Kurmay Başkanı Ahmet Zeki Bey'in, 15. Kolordu Erkan-ı Harbiye Riyaseti 'ne şifresiyle Vasıf Bey'den Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği yazıda İstanbul Hükümeti ve İngilizlerin talebi doğrultusunda, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in, ele geçirilmeleri için suikast düzenlendiğini ve suikastçıların Sivas'tan hareket ettiklerini bildirmiştir.²³⁶ Nitekim Ahmet Zeki Bey şifreli telgrafında şu konuyu da belirtmiştir:

Amerikan mandasını istemek lüzumunda hemen herkes müttefikler Ermenilere toprak vermenin mutlaka lazım geleceği gibi görülüyor. Amerika yardımı Ermeni ve Boğaz meselesi hakkındaki rapor derdest-i ikmal ve takdimdir. Beyannamenizi yalnız devletlere değil milletlere hitaben neşir ve tamim

²³² *Harp Tarihi Vesikalıları Dergisi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı 77 (Eylül 1978), Belge No: 1687, s.18.

²³³ *HTVD*, Sayı: 77 (Eylül 1978), Belge No: 1688, s.20.

²³⁴ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019, s.6.

²³⁵ *Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, s.237.

²³⁶ Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Merk Yayıncılık, İstanbul 1988, s.135.

*etmeniz son derece mühimdir. Kongre kararını şiddetle intizar ediyorum (bekliyorum).*²³⁷

Ahmet Zeki Bey'in 15. Kolordu Kurmay Başkanlığına 28/08/1919 tarihli gönderdiği bir diğer telgrafında ise Sivas'a gelecek delegeler hakkında bilgiler vermiştir: “Afyonkarahisar, Alaşehir, Ankara ve Yozgat adına toplam 7 kişi daha geldi. İsmail Fazıl Paşa'nın yanında Hami Bey varmış. Ankara'dan Sivas'a hareket eden Mr. Brawn, Amerikan gazetesinin İstanbul temsilcisiymiş.”²³⁸

Üçüncü Kolordu Komutanı Ahmet Zeki Bey (Mustafa Kemal Atatürk'ün imzası da vardır) 11/09/1919 tarihinde Malatya'da 15. Alay Komutanı İlyas Bey'e şu telgrafi gönderir: “Firarilerin iltica eylemeleri muhtemel Bedir Ağa Aşiretine muhalif ve oralarda sahibi-i nüfuz (Kevan!) Kürt aşireti vardır. Reisleri Osman Paşa sağ değilse oğullarının elde edilmesi vatan hainlerinin derdest ve tenkilleri hususundaki icraâtınızdan ... dırabilir efendim.”²³⁹ (Belge 3)

Sivas'a gelen 33 delegenin katılımlarıyla kongre 4 Eylül 1919 günü toplandı. Askeri ve siyasi konuların genel durumu görüşüldüğü esnada, “*manda*” meselesi uzun uzun tartışılmış, Mustafa Kemal Paşa ise konuyu “*Manda ve himaye kabul edilemez*” ifadesiyle noktalandırmıştır. Bu kongrede alınan kararların en mühimleri ise tüm vatansever örgütlerin Anadolu ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmesi, Osmanlı Hükümeti'nin işgallere sessiz kalması hâlinde bu heyetin yönetimi devralması ve milli meclisin derhal toplanmasıdır.²⁴⁰

İstanbul Hükümetinin, İngilizlerle yaptığı iş birliği ile Sivas kongresini basarak Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını yakalatma planları, alınan önlemler neticesinde başarısız olmuştur. Bu nedenle artık İngilizlerin desteğini alamayan İstanbul Hükümeti yenik düşmüştür. Damat Ferit Paşa Kabinesi'nin yerine de Ali Rıza Paşa Kabinesi alınmıştır.²⁴¹ İstanbul'da son toplantısını yapan Meclis-i Mebusan 12 Ocak 1920 günü açılır, mebusların tavrı sebebiyle Müdafaa-i Hukuk yerine Felah-ı Vatan Grubu kurulur. Mustafa Kemal Paşa ise meclis başkanı seçilmez. Mustafa Kemal Paşa'ya inanan bazı

²³⁷ Karabekir, a.g.e., s. 135-136.

²³⁸ HTVD, Sayı: 109 (Ocak 2000), Belge No: 3096, s.33.

²³⁹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CBA), Tarih: 11/09/1919, Sıra: 0100094, Belge Kayıt No: 906602.

²⁴⁰ Selim Erdoğan, *Dakikalar İçinde Millî Mücadele*, Kronik Kitap, İstanbul 2023, s. 56.

²⁴¹ Şükrü Erkal, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümet Dönemi (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923)*, 4. Cilt, 1. Kısım, Ankara 1984, s. 26.

milletvekillerinin baskısı sonucu esasları Erzurum ve Sivas kongrelerinde tanımlanan Misak-ı Millî'yi, 28 Ocak 1920'de kabul ederek dünyaya ilan etmişlerdir.²⁴²

Hükümet son günlerini yaşadığı bu süreçte ise Anadolu'da kurtuluş hareketlerine gözdağı vermek amacıyla İstanbul 16 Mart 1920'de resmen işgal edilir. Bu haber karşısında Mustafa Kemal Paşa, gerçekleşen bu işgalin haksız nedenlerle yapıldığını belirterek, yabancı temsilcileri protesto etmiş ve geçersiz olduğunu ilan etmiştir.²⁴³

İstanbul Hükümeti özellikle Damat Ferit Paşa kabinesinin yıkıcı iç politikası sonucunda Heyet-i Temsiliye, azimli ve kararlı tutumuyla, memlekette birliği ve beraberliği sağlayarak, Türk halkından aldığı güçle bağımsızlık ve kurtuluş hareketlerinin temsilcisi olmuştur. Nitekim 23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Milli Hükümetin kurulmasıyla, İstanbul Hükümeti resmen sona ermiş ve bağımsızlığı amaçlayan, yeni bir Türk Devleti doğmuştur.²⁴⁴

Yeni hükümetin kurulması ile beraber ülke çıkarlarına ters düşen ve olumsuz bir siyaset izleyen İstanbul Hükümeti'nin kışkırtmaları sonucunda Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ayaklanmalar başlamıştır. Nitekim bu ayaklanmaların bastırılması ve bağımsızlık yolunda İstiklal Harbi süreci başlamıştır.

3.2. Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri

Kurtuluş ve bağımsızlık için başlatılan Millî Mücadele ile Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde isyanlar, ayaklanmalar çıkmış fakat Mustafa Kemal Paşa, ona inanarak kurtuluş yoluna çıkan silah arkadaşları ve Türk halkı ile bu sıkıntılı ve zor günleri, birlik ve beraberlik ile üstesinden gelmişlerdir. Nitekim bu süreç esnasında Anadolu'da çıkan bazı ayaklanmaların yanı sıra işgalci kuvvetlerin Sevr Antlaşmasından sonra yaptıkları baskınlar neticesinde artık İstiklal mücadelesi başlamış bulunmaktadır.

10 Ağustos 1920'de Devlet-i Aliyye'nin imzaladığı ve Ankara'yı “*yok hükmündedir*” saydıkları Sevr Antlaşması sonucunda Çukurova-Antep arasındaki bölge Fransızlara, Musul İngilizlere ve Güneydoğu'da Kürt özerk bölgesi oluşturularak Trabzon, Van, Bitlis hattının doğusu Ermenilere bırakılmıştır. İzmir ise Yunanistan'ın kontrolünde kalacaktır.²⁴⁵

²⁴² Şükrü Erkal, a.g.e., s. 27.

²⁴³ Atatürk, *Nutuk*, s. 263.

²⁴⁴ Şükrü Erkal, a.g.e., s. 29.

²⁴⁵ Selim Erdoğan, *Dakikalar İçinde Millî Mücadele*, s.102.

İngilizlerin desteğini alarak, “Büyük Ermenistan” kurma hayali ile işgal ettikleri bölgelerde Türk halkını katleden Ermeniler, direnişlerine devam ederek silahlı kuvvetleriyle beraber hudutlarda genişlemeye devam etmişlerdir. Bu süreçte Yunanlıların Batı Anadolu’da işgalleri ile beraber Ermeniler de Oltu ve Bardız’a doğru Taarruza başladılar. Buna bağlı olarak Kâzım Karabekir Paşa Komutasında Doğu Cephesi Komutanlığı birlikleri, BMM’den aldığı yetki ile 28 Eylül 1920’den itibaren Sarıkamış-Kars-Gümrü genel doğrultusunda taarruza başladı.²⁴⁶ Doğu cephesi kuvvetlerinin Ermenilere karşı elde ettikleri zafer sonucunda ise Türk ve Ermeni delegeleri arasında 2 Aralık 1920’de Gümrü Antlaşması imzalanmıştır. İmzalanan bu antlaşma Ankara Hükümeti’nin ilk siyasi zaferi ve antlaşması olmuştur.²⁴⁷

Büyük idealleri için işgale başlayan Yunanlılar, 15 Mayıs 1919’da İzmir’in işgaliyle beraber Batı Anadolu topraklarına ilerlemeye başlamışlardır. Anadolu topraklarında başlayan işgallere karşı Türk halkı, Kuvayı Milliye teşkilatı etrafında toplanarak işgalcilere direnseler de onları durduramamışlardır. 22 Haziran 1920 tarihi ile Yunan ordusu hattı aşarak taarruzu genişletmiş ve hızla Batı Anadolu’ya ilerlemeye başlamıştır.²⁴⁸ 30 Haziran 1920’de Balıkesir’i, 2 Temmuz’da da Bursa’yı ele geçiren Yunan Ordusuna karşı Türk Ordusu, düzenli ordu güçlerinin oluşturulması ve Kuvayı Milliyenin de bu güçlere destek vermesi kararını almış, sonuç itibarıyla Batı Cephesi Komutanlığı, Batı ve Güney Cephesi olmak üzere ikiye ayrılmıştır.²⁴⁹

Batı Cephesi Komutanlığına İsmet (İNÖNÜ) Bey, Güney Cephesi Komutanlığına ise Refet (BELE) Bey atanmıştır. Güney Cephesi Kurmay Başkanı görevinde ise Yarbay²⁵⁰ Ahmet Zeki Bey bulunmaktadır.²⁵¹ Kurulan düzenli orduya karşı Kütahya bölgesinde bulunan Çerkez Ethem ve kardeşleri özellikle Batı Cephesi Komutanlığının cepheden alınmasını, Güney Cephesi Komutanı Refet Bey’in ve 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey’in değiştirilmesini istemesi üzerine Çerkez Ethem isyanı baş göstermiştir.²⁵²

²⁴⁶ İsmet Görgülü, a.g.e., s. 292.

²⁴⁷ HTVD, Sayı: 106 (Haziran 1998), Belge No: 3005, s.111-114.

²⁴⁸ Mustafa Turan, “İstiklal Harbi’nde Milne Hattı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 21, Ankara 1991, s.570.

²⁴⁹ Hüsnü Özlü, “Harp Raporlarına Göre Birinci İnönü Muharebesi’nin Analizi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 28, Mart 2012, s. 27.

²⁵⁰ 1 Mart 1921 tarihinde Yarbaylığa terfi etti.

²⁵¹ İsmet Görgülü, a.g.e., s.354.

²⁵² Ahmet Midilli, *Birinci İnönü Muharebeleri’nin İç Yüzü*, Ankara 1930, s. 22.

Bunun öncesinde ise 21 Aralık 1920 tarihinde BMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Birinci Seyyar Kuvvetleri'nin²⁵³ cephede güçlendiği ve propagandaya verdiği önem hakkındaki düşünce ve önerisi ile ilgili Batı Cephesi Harekât Şubesi Müdürü Tevfik Beyefendi ve Güney Cephesi Kurmay Başkanı Ahmet Zeki Beyefendi'nin yanı sıra Refet ve İsmet Beyefendilere şu belgeyi göndermiştir:

*Birinci Seyyar Kuvvetleri'nin cephede gücünü arttırarak ve dışta da propaganda ile önemli bir surette meşgul olduğu muhakkaktır. Ankara'daki Propagandaları önemli ölçüde etkisiz hâle getirilmiştir. Bunların şimdilik kuvvetlerini güçlendirmek için zaman kazanmak istedikleri anlaşılıyorsa da kendileri için yakın bir tehlike hissettikleri takdirde daha ziyade beklemeyerek derhal faaliyete geçmeleri nazarı dikkate alınmak lazımdır. Bu halde Seyyar Kuvvetleri'nin cepheyi terkle askerimizin bulunduğu bölgeye uğramadan cephe gerisinde herhangi bir yere giderek orada ve ondan sonra ve kuvvet bulamayan diğer yerlere gittikçe kuvvetlerini arttırmaları ve ondan sonra da geçecekleri bir hedefe taarruz etmeleri umulur. Demirci Efe vaziyeti haber aldılarsa Seyyar Kuvvetleri çabuk harekete geçirecek sebeplerden biridir. Böyle bir hâle karşı Batı ve Güney Cephelerinin bütün süvari kuvvetlerini toplu olarak bunların takibine memur etmek icap edecektir. Refet Beyefendi'nin Keçiborlu'dan sonra icra edecekleri bir haftalık takip hareketinde bu ihtimali daima nazarı dikkatte bulundurmalarını ve bu hareketinde azami bir hafta zarfında ve mümkün olabilen süratle neticelendirme ile Afyonkarahisar'ında bir an evvel toplanmalarını rica ederim. Bu esnada İsmet Beyefendi'nin de Seyyar Kuvvetlerin vaziyet, kuvvet ve harekâtı hakkında sürekli olarak keşifler ve diğer olanaklarla araştırmalar yaptırarak girişimlerinden zamanında bilgi edinmeyi sağlamalarını rica ederim.*²⁵⁴

Mustafa Kemal Paşa 24 Aralık günü tekrar Tevfik Bey, Ahmet Zeki Bey ve Cephe Komutanları İsmet ve Refet Beylere şifreli şu belgeyi göndermiştir:

*Seyyar Kuvvetlerin Gedus ve Kütahya'da toplanması dikkate değerdir. Bunların birinci derecede Karahisar ile Cephe arasından, herhangi boş bir taraftan geçerek Refet Bey'e hücum etmeleri ihtimali vardır. Buna karşılık gerek 12. Kolorduca ve gerekse Batı Cephecisince tedbir alınması ve hududun uyanık bulunması lazımdır. 12. Kolorduya da bu gerekli talimatı verilmesini Refet Beyefendiden rica ederim.*²⁵⁵

Nitekim günden güne Çerkez Ethem ve kardeşlerinin göstermiş olduğu bu isyan sonucunda Mustafa Kemal Paşa 27 Aralık 1920 tarihinde Albay İsmet Bey'e ve Albay

²⁵³ *Kuva-yı Seyyare*: Seyyar Kuvvetler, Millî Mücadele'nin en önemli isimlerinden biri olan Ethem Bey ile özdeşmiş kavramdır.

²⁵⁴ *HTVD*, Sayı: 73 (Eylül 1975), Belge No: 1580, 30-33.

²⁵⁵ *HTVD*, Sayı: 72 (Mart 1975), Belge No: 1567.

Refet Bey'e ayaklanmanın bastırılması emrini verir. 61. Tümen Komutanı Orgeneral İzzettin (ÇALIŞLAR) Bey Kütahya'da sıkı yönetim ilan etmiştir.²⁵⁶ Gediz bölgesinde başarılı olamayan Ethem ve kuvvetleri çekilerek Yunan Kuvvetlerine sığınmak zorunda kalmıştır. Bu süreçte Yunan Kuvvetleri'nin, Seyyar Kuvvetleri desteklemesinden ise tamamen kendi çıkarı doğrultusunda yararlanmaya çalışmıştır.²⁵⁷ Kendi yönetimleri ile asilik göstererek idare kurmak isteyen Çerkez Ethem ve kardeşleri, bu amaçla Milli Hükümeti yıkmak istemişler ve düşman ile iş birliği yaparak ayaklanma başlatmışlardır. Nitekim vatana ihanet ederek ayaklanmaları başlatan Çerkes Ethem ve kardeşlerini, Ankara İstiklal Mahkemesi birinci derece suçlu bulmuş ve haklarında idam hükmü vermiştir. Bu suretle Seyyare Kuvvetleri ve buna benzer kuruluşlar kaldırılarak vatan savunması düzenli ordu birliklerinin sorumluluğuna verilmiştir.²⁵⁸

24 Ocak 1921'de Mustafa Kemal Paşa, Albay Refet Bey'e şu tebrik telgrafını gönderir:

*Asi Ethem ve taraftarlarının kesin bozgunu ile sonuçlanan ve ordumuzun iç ve dış düşmanlara karşı kahramanlık kudretini ispat eden takip harekâtı sırasında, katarımızın üstün ve kudretli komutanız altında gösterdiği gayret ve fedakârlığı millet ve vatan selameti namına en büyük hizmet sayar ve bu başarıdan dolayı zatı devletlerine ve kahraman ordumuzun subay ve erlerine samimi tebrik ve teşekkürlerimi sunarım.*²⁵⁹

Anadolu'nun bazı bölgelerinde baş gösteren isyanlardan biri olan Çerkez Ethem ve kardeşlerinin ayaklanması, Yunan Kuvvetleri'nin bu isyandan faydalanmasına sebep olmuş ve 6 Ocak sabahı Bursa'dan Eskişehir istikametine taarruza başlamışlardır. Yunanlılar, Batı ve Güney Cephesindeki kuvvetlerinin çoğunun, Ethem ve kuvvetlerin isyanları ile uğraşmasını fırsat bilip Türk Kuvvetlerini sıkıştırarak yok etme düşüncesindeydiler. Nitekim yeni Hükümetin ve yeni kurulan ordunun savunmasız olacağı düşüncesiyle taarruza geçmek istemişlerdir.

Birinci İnönü Muharebesi'nde, Batı Cephesi Komutanı Albay İsmet Bey komutasında, karargâhı Küplü'de bulunan Yenişehir- İnegöl ve Bilecik havalisinden sorumlu olan 24. Tümen, merkezi Yunuslar'da bulunan 11. Tümen ve merkezi Gediz'de bulunan 61.

²⁵⁶ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü (TBMM'den Sakarya Savaşı'na, 23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*, Cilt 3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986, s. 354.

²⁵⁷ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Birinci-İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921)*, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayını, Cilt 2, Kısım 3, Ankara 1966, s. 142.

²⁵⁸ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Birinci-İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921)*, s. 144.

²⁵⁹ ATASE: İSH 4282-2485-99-84/6.

Tümen bulunmaktadır. Karargâh merkezi İzmir’de bulunan Yunan kuvvetleri ise Korgeneral Papulas komutasında yedi tümen ve bir süvari tugayından ibarettir. 6 Ocak sabahı Yenişehir ve İnegöl hattında taarruza geçen Yunanlılar ilerleyişleri sırasında Türk topçularının ateşleriyle karşılaşmış ve Kurşunlu’nun doğusuna ilerleyememişlerdir.²⁶⁰

9 Ocak akşamına kadar ilerleyen ve düşmanı oyalama muharebeleri yapan 24. Tümen ile 11. Tümen’in 126. Alayı, Bursa doğusundan Söğüt-Bozöyük bölgesine çekilirler. 24. Tümen Söğüt üzerinden geri çekilerek Gündüzbey-Savcıbey-Teke mevziisine gelir. 126. Alay ise Bozöyük güneyinde düşmana karşı savunmaya geçtiyse de üstün kuvvetler karşısında Akpınar kuzeyine çekilir.²⁶¹

10 Ocak’ta İsmet Bey muharebe merkezi olan İnönü’den, muharebeyi sevk ve komuta ederek bölgeyi kontrol altına alır. 10 Ocak günü Yunanlılar İnönü Mevziine taarruza başlar. İsmet Bey 24. Tümen’in Eskişehir hattını tutarak Yunan kuvvetlerine zaman kaybettirmelerini emreder.²⁶² Bu sırada ise düşmanın ciddi taarruzları şiddetlenir ve İnönü İstasyonuna karşı Yunan Kuvvetleri baskı yaparak ele geçirmeye zorlarlar. Tüm hatlarda savunmanın zorlaşması üzerine İsmet Bey 24. Tümen’in Beşkardeş Dağı ve demiryolu arasında, 11. Tümen’in ise Oklubalı mevziine çekilerek savunmalarını, 4. Tümen’in de Kaynarca’da ihtiyatta kalmalarını emreder.²⁶³

Türk birlikleri emredilen mevziilerde başarılı savunmalar ile geri çekilirler. Yunanlılar ile uğradıkları kayıplar sebebiyle ve imha edilmekten kurtulmak için 11 Ocak tarihi itibarıyla çekilmeye başlarlar. Yunan kuvvetlerinin çekildiğini ancak öğlen saatlerinde fark eden Türk Ordusu, düşmanın üstün kuvvetlerine rağmen büyük bir zafer kazanmıştır.²⁶⁴ TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey’e tebriklerini ileten ve bu zaferin öneminden bahseden bir telgraf göndermiştir. Gönderdiği telgrafta şunları ifade etmiştir:

*İnönü Meydan Muharebesi’nde Batı Cephesi Birliklerinin uğurlu ve üstün komutanız altında kazandıkları kesin zaferden dolayı size ve kahraman ordumuzun bütün komutanlarıyla subay ve erlerine Büyük Millet Meclisi’nin en içten tebriklerini sunar ve bu zaferin, kutsal topraklarımızı düşman istilasından tamamen kurtaracak olan kesin zafere hayırlı bir başlangıç olmasını Allah’tan dilerim. Bu tebriklerimin ordunun bütün er ve subaylarına tebliğini rica ederim.*²⁶⁵

²⁶⁰ Hüsnü Özlü, a.g.m., s.29.

²⁶¹ İsmet Görgülü, a.g.e., s. 347.

²⁶² ATASE: İSH 693-110-110a.

²⁶³ ATASE: İSH 914-111-111a.

²⁶⁴ İsmet Görgülü, a.g.e., s. 348.

²⁶⁵ ATASE: İSH 693-26-026ac.

Yine Mustafa Kemal Paşa'nın 3 Mart 1921 tarihli tebrik telgrafını Güney Cephesi Kurmay Başkanı Ahmet Zeki Bey, 12. Kolordu Komutanlığına aşağıda olduğu gibi aynen bildirir:

Bağımsızlık ve vatanın kurtuluşu amacı etrafında toplanmış olan Türkiye Büyük Millet Meclisi ikinci toplantı senesinde doğuda ve batıda etkili bir durumda olarak ulaştı ve 1 Mart günü yapılan toplantıda; bu sonucun elde edilmesinde hizmet etmiş olan ordu komutanlarıyla, bütün üst subay, subay ve erlerin ve her sınıftan büyük küçük bütün hükümet memurları ile halkın ileri gelenlerinin göstermiş olduğu vatanseverlik ve fedakârlığı hürmet ve takdir ile yad edilmiş ve bu kutsal mücadelede şehit olan kardeşlerimizin mübarek ruhlarına Fatihalar ithaf olunmuştur. Yüce meclisin kararına ve halk ile mücadelenin başlangıcında vatan savunmasını bizzat üzerine alan müdafaa-i hukuk cemiyetine teşekkür ederiz. Ve ikinci senesinde vatanın kurtuluşuna çalışması için ordu ile beraber her sınıftan bütün halk ve memurların aynı fedakârlık hissi ile dolu olarak vatani görevine devam etmelerini temenni eder bu tebliğin ilgililere bildirilmesini rica ederim. İnşallah yüce meclis uzak olmayan bir zamanda bütün memlekette bağımsızlığı müjdelemekle mutlu olacaktır.²⁶⁶

Birinci İnönü Muharebesi'nin ardından baş gösteren isyanlar bastırılmış ve asayiş sağlanarak kanunlar uygulanmaya başlanmıştır. Yeni Hükümetin kurduğu mekanizma ile orduya asker alımları daha düzenli bir hâl almış ve milletin yeni kurulan bu orduya güveni artmıştır. Bu suretle Türk Milleti, memleketinde egemenliği ve bağımsızlığı uğruna istilacı düşmana karşı beraber harekete geçmişlerdir.

Kazanılan bu zafer sonucunda ise Türk milletinin morali düzelmiş ve ümitleri artmıştır. Birinci İnönü Muharebesi'nin ardından Yunan Kuvvetleri, Bursa bölgesine çekilmiş ve bu mağlubiyetin acısını çıkarmak için daha fazla kuvvetle 23 Mart 1921'de İnönü Mevziine doğru tekrar taarruza başlamışlardır. Planlanan asıl siyasi amaç ise Londra Konferansı maddelerini Milli Hükümete zorla kabul ettirmek olduğu görülmektedir. Diğer taraftan İngilizler, kurulan Yeni Türk Milli Hükümeti'nin amacına ulaşmasını engellemek ve küçük ordusunu ortadan kaldırmak istiyordu. Bunun için ise İngilizler, Sevr Antlaşması'nı bir an önce uygulamaya koymak için Yunanlıları destekleyerek ikinci bir taarruza geçmelerini istediler.²⁶⁷

²⁶⁶ ATBD, Sayı 116 (Haziran 2003), Belge No: 4285, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, s. 27.

²⁶⁷ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Birinci-İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921), s. 277.

Birinci İnönü Muharebelerinde Ahmet Zeki Bey, muharebeler sırasında Çerkez Ethem ve kardeşlerinin ayaklanmasını bastırmak için Güney Cephesi Kurmay Başkanı olarak görev alıyorken, İkinci İnönü Muharebelerinde kendisi de bizzat muharebe kadrosunda yer almıştır. Nitekim İkinci İnönü Muharebesi'nde Türk Ordusu Batı ve Güney Cephesi olarak ikiye ayrılmış ve stratejik olarak güneyde Afyon istikametini tutmayı ve düşman kuvvetini burada oyalamayı amaçlamıştır. Fakat Yunanlılar bu sefer iki misli olan kuvvetleriyle Güney Cephesinde bulunan Türk birliklerini zayıf bulduğu için Dumlupınar'a taarruz etmişlerdir.²⁶⁸

23 Mart 1921 günü iki grup halinde Eskişehir ve Afyon'a taarruza geçen Yunan kuvvetleri, Bursa Cephesinden ilerleyerek iki koldan İnönü mevziine taarruza geçmeyi planlıyorlardı. Uşak bölgesinden harekete geçerek Afyon'u hedef alan Yunanlılar, Dumlupınar mevzilerine kadar gelmişlerdir. Büyük Millet Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa Yunan asıllı bu taarruzun Batı Cephesi'ne yöneldiğini öğrenerek bu cephe harekâtı, sevk ve idaresi ile yakından ilgilenerek İnönü mevziinde alınmış olan tertipler ve cephe komutanının genel durumu hakkındaki düşüncelerini öğrenmek istemiş ve görüşme sağlamıştır.²⁶⁹

Muharebelerin devamında ise Yunanlılar 25 Mart günü harekâtında, Toklusivrisi dahil Dumlupınar mevzii 1. Yunan Kolordusunun eline geçmiştir. Muharebelerin ilk gününden itibaren Türk ve Yunan orduları bütün cephelerde temas hâlinde olmuş fakat Afyon cephesinde şiddetli süngü savaşları sonrasında Türk birlikleri geri çekilmek zorunda kalmış ve dağılmıştır. Bunun sonucunda ise Afyon Yunanlıların eline geçmiştir. İnönü Savaşlarının en şiddetli devresi yaşanılırken Mustafa Kemal Paşa, Afyon'un geri alınması emretmiş ve Sakarya hattı üzerinde bulunan Yunan kuvvetleri geri püskürtülmüştür.²⁷⁰

Muharebeler sırasında Yunan birliklerinin köyleri ve kasabaları basarak, köy halkına saldırıda bulunduğu, çoğu kişiyi öldürerek, kadınların ırzına geçtiği ve evleri yağmalayıp yaktıkları yönünde haberler gelmeye başlamıştır. Bunlardan biri de muharebenin üçüncü gününde Yunanlıların işgal altında bulunduğu bölgelerden biri olan Söğüt Kasabasını yaktıkları, Doğu Trakya'da ise halkı süngü ile ateşe sürüp köylerini yaktığı ve 500 haneli

²⁶⁸ İsmet Görgülü, a.g.e., s. 353.

²⁶⁹ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Birinci-İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921)*, s. 320.

²⁷⁰ Zeki Sarıhan, a.g.e., s. 454-455.

köyün çok azının kurtulabildiğine dair haberlerdir.²⁷¹ Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta İkinci İnönü Muharebesi hakkında şu bilgileri vermektedir:

Yunan ordusu Bursa ve Uşak grupları, 23 Mart 1921 günü ileri harekâta geçtiler. İsmet Paşa komutasında bulunan Batı Cephesi birlikleri, arz ettiğim gibi, Eskişehir'in kuzey batısında yığınak yapmıştı. Karar, savaşı İnönü mevzilerinde kabul etmektir. Ona göre önlem alınıyor ve hazırlıklar yapılıyordu. Düşman, 26 Mart akşamı, İsmet Paşa'nın işgal ettiği mevzilerin sağ kanadı ilerisine yanaştı. Ertesi günü bütün cepheye karşılaştırmalar oldu. Düşman 28'de sağ kanadımıza saldırıya geçti. 29'nde her iki kanattan saldırıldı. Düşman yer yer önemli başarılar elde ediyordu. 30 Mart günü şiddetli savaşlarla geçti. Bu savaşların sonucu düşmanın lehine oldu. Bundan sonra sıra bize geliyordu. İsmet Paşa 31 Mart günü, karşı saldırıya geçti ve düşmanı yenerek, 31 Mart-1 Nisan gecesi geri çekilmeye mecbur etti. Böylece devrim tarihimizin bir sayfası, İkinci İnönü zaferiyle yazılmış oldu.²⁷²

Yedi gün süren muharebeler sonunda mevzii kuzey ve güney yanından bazı tepeler düşman eline geçtiyse de memleketin her toprağını canları pahasına “süngü ve bomba yerine dipçik ve taş kullanarak” savunan kahraman Türk askerleri karşısında, düşman birlikleri 1 Nisan 1921'de tekrar mağlup olarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır.²⁷³ Cephe Komutanı, Türk ulusunun bu zaferini Mustafa Kemal Paşa ve Genelkurmay Başkanı'na şu raporu göndererek bildirmiştir:

Gündüzbey kuzeyinde sabahtan beri direnen ve artçı olması umulan bir düşman müfrezesi, sağ kanat grubunun taarruzu ile düzensiz bir şekilde çekiliyor, yakından takip ediyoruz. Hamidiye istikametinde temas ve faaliyet yok. Bozüyük yanıyor; düşman binlerce ölüleriyle doldurduğu muharebe silahlarımıza terk edilmiştir.²⁷⁴

İkinci İnönü Muharebesi'nde Yunanlılar pek çok zayıf vererek ummadıkları bir hayal kırıklığı ile mağlup olmuşlardır. Nitekim Türk birliklerinin azim ve fedakârlığı karşısında yaptıkları taarruzlar sonuçsuz kalmıştır. İkinci kez planladıkları hedeflerine ulaşamayan Yunanlılar, verdikleri ağır kayıplarla bir kez daha sarsılmıştır. Türk Ordusu kazandığı bu başarı ile bütün Avrupa ülkelerine varlığını kabul ettirmiştir. Milli Hükümete karşı itibar artmış ve iç siyasette egemenlik ve bütünlük elde edilmiştir. Fransızlar işgal içerisinde

²⁷¹ Zeki Sarıhan, a.g.e., s. 457-458.

²⁷² Atatürk, *Nutuk*, s. 415.

²⁷³ İsmet Görgülü, a.g.e., s. 353.

²⁷⁴ ATASE: İSH 4/4478-674-H-1-1/7.

bulunduğu Zonguldak'tan, İtalyanlar ise Güney Anadolu'dan çekilmeye başlamışlardır.²⁷⁵

Türk Ordusu bu muharebelerde 44'ü subay olmak üzere 637 şehit vermiştir. 1.076 firarın yanı sıra 1.359 askerden bir daha haber alınmamıştır. Bu kayıpların da şehit olmaları kuvvetle muhtemeldir. Yunanlılar ise 67'si subay olmak üzere 1.424 askerlerini harp meydanında bırakmıştır.²⁷⁶

3.2.1. Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri

Genelkurmay Başkanı İsmet Paşa, İnönü zaferinin ardında Afyon üzerinden taarruza geçen Yunan birliklerine karşı kuzeyden taarruz ile harekete geçti. Batı cephesinden üç tümen daha Güney Cephesi komutanlığına verildi.²⁷⁷ Ahmet Zeki Bey de Çerkez Ethem ayaklanmasında ve İkinci İnönü Muharebelerinde olduğu gibi bu taarruzda da Güney Cephesi Kurmay Başkanı olarak yer almıştır.

Batı Cephesi'nin güney bölgesinde ileri harekâta başlayan Refet Bey, 4. ve 11. Tümenleriyle beraber Dumlupınar istikametine harekete geçti. 8 Nisan günü Afyon Cephesinde başlayan çarpışmada Türk birliklerine karşı saldırıya geçen ve ilerleyen Yunanlılar Dumlupınar istikametine doğru ilerlediler. İleri hareketlere devam eden 4. ve 11. Tümenler, öğleden sonra Yunan mevzileriyle sıcak temasa geçerek muharebeye başladılar. Yunanlıların sürdürdüğü topçu ateşlerine rağmen Türk birlikleri ileri mevzilere kadar sokulmuşlar ve karanlığın basmasıyla beraber yoğun ateş hattında kalmışlardır. Bu çarpışmalarda iki taraf da ağır kayıplar vermiştir. 9 Nisan günü devam eden şiddetli muharebeler de bir sonuca varılamamış fakat Yunanlılar verdikleri ağır kayıplara rağmen mevzileri terk etmemiştir.²⁷⁸

Güney Cephesinde, Dumlupınar hattında 3 gündür devam eden muharebeler 11 Nisan günü itibariyle savaşın sonucu belli olmadan duraksamıştı. Bunu fark eden Yunan birlikleri ise Dumlupınar'a yönelerek, kaybettikleri İnönü Muharebelerinin kötü sonuçlarını burada telafi etme düşüncesindeydiler. Nitekim Genelkurmay Başkanı da bu durum üzerine Güney Cephesinin daha fazla kuvvetle desteklenmesi gerektiğini bildirir:

²⁷⁵ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Birinci-İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921)*, s. 513.

²⁷⁶ Selim Erdoğan, *Dakikalar İçinde Millî Mücadele*, s. 154.

²⁷⁷ İsmet Görgülü, a.g.e., s.358.

²⁷⁸ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Birinci-İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921)*, s. 541.

8, 9, 10 Nisan 1921 günlerinde Dumlupınar mevzilerinde devam eden muharebelerde iki tarafın taarruz ve karşı taarruzları kesin bir sonuca ulaşamamış ve bugün kısmen durgunluğa geçmişti. Düşmanın yeni pekiştirme kuvveti alarak geniş ölçüde bir taarruz harekâtına başlaması ihtimaline karşı 24. Tümen güneye hareket ettirilmiştir. Bu tümenin taşınması bitirildikten sonra 6. Tümen'in de güneye taşınması ihtimaline karşı şimdilik bulunulan konaklarda harekete hazır bulunması istenir.²⁷⁹

İslam köyüne giden iki süvari tümeni, Uşak'tan Dumlupınar'a doğru hareket eden Yunanlıların taarruzu karşısında Aslıhanlar'da bulunan kuvvetlerin sağ tarafına çekildiler. Düşman kuvvetleri bu taarruz karşısında Dumlupınar'da bulunan asıl mevzilerine çekildiler. Günlerdir devam eden bu muharebelerde Refet Paşa'nın, Güney Cephesinde sürdürdüğü birkaç taarruz neticesinde başarı elde edilemedi ve komutasında bulunan kuvvetler çok fazla zayıyata uğradı.²⁸⁰

Yunan birlikleri ise inatlı bir taarruzla mevzilerini savunmaktaydı. Güney Cephesi Komutanlığının taarruz planı uygulayabilmesi için yeteri kadar kuvveti bulunmamakla beraber, bu kuvvetler tam mevcutlu iyi bir teşkilata sahip değildiler. Birlik ve tümenlerin çoğu İnönü ve Afyon muharebelerine katılmış, yorgun bir hâl içerisindeydiler. Bu durum neticesinde mevzilerini savunmak daha doğru olacakken, taarruz planı yapılması ve bu taarruzların cephe taarruzları şeklinde devam ettirilmesi muharebenin kazanılmasını zorlaştırmıştır.²⁸¹ Güney Cephesi'nde Yunan Kuvvetleriyle beş gündür süren muharebeler sonucunda kesin bir sonuca varılamamıştır. Refet Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafla, düşmanın yenildiğini ve geri çekildiğini bildirmiştir.²⁸²

İsmet Paşa'nın, Refet Paşa'ya gönderdiği tebrik telgrafı ise şu şekildedir:

*Şerefli kumandanız altında ordumuz kazandığı Aslıhanlar Meydan Muharebesi düşman istilasını tam bir mağlubiyet ile neticelendiren kesin darbedir. Bütün batı ordusunun heyecanlı ve sevinçli tebrikini zat-ı alî-i kumandanlarına ve bütün güney cephesi ordusu er ve subay kardeşlerimize takdim ederim.*²⁸³

Fakat muharebelerin şiddeti ve verilen kayıplar tam tersi sonuçları göstermektedir. Mustafa Kemal Paşa bu durumu Nutuk'ta şöyle açıklamıştır:

²⁷⁹ ATASE: İŞH 4/4478-674-H-4-1/98.

²⁸⁰ İsmet Görgülü, a.g.e., s. 358.

²⁸¹ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Birinci-İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921)*, s. 579.

²⁸² Zeki Sarıhan, a.g.e., s. 477.

²⁸³ *ATBD*, Sayı 94 (Mayıs 1992), Belge No: 2456, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, s. 99.

Efendiler, muharebe sırasında muharebe hatlarındaki bazı kısımların ileri geri dalgalanışı ve özellikle Afyon doğusunda bulunan düşman tümenlerinin Dumlupınar'ın ilerisinde bıraktıkları alayların yenilip saf dışı edilmemesi yüzünden, düşman kuvvetleri Dumlupınar'a kadar çekilme olanağını bulabilmişlerdir. Bundan sonra, Yunan Kuvvetlerinin, sağlam bir muharebe hattı tutmak üzere önlem alırken, ilerideki birliklerinin o hatta ulaşmak üzere geri yürüyüşleri, Refet Paşa'nın muharebesinin sonucu hakkında yanlış bir yargıda bulunmasına yol açtı. Gerçekten de Refet Paşa, kendisi yenildiği hâlde, düşmanın yenilip geri çekildiğini sandı ve bunu beş gün süren Dumlupınar Meydan Muharebesi'nde, düşmana son darbenin vurulabildiğini bildiren telgrafla bize de haber verdi. Biz de pek tabii memnun olarak büyük takdir ve tebriklerde bulunduk.

Fakat durumu iyice anlamak için telgraf başında kendisine sorduğum sorulara aldığım cevaplardan, durumun bildirdiği gibi olmadığı şüphesine düştük. Sonunda anlaşıldı ki, düşman kendi maksadına ve durumuna uygun olarak, Dumlupınar'da savunması kolay, hâkim ve sağlam bir mevzii alıyordu. Aksine, Refet Paşa'nın ise, biraz geride bütün kuvvetleriyle Aydemir, Çalköy, Selkisaray hattı tutması gerekirdi.²⁸⁴

Bu durum üzerine Mustafa Kemal Paşa, durumun sakinleşmesi üzerine Refet Paşa'nın komuta ettiği orduda güven kalmadığını anlamıştır. Fevzi Paşa ve İsmet Paşa ile görüşmelerinde komuta durumunu bir süre daha sürdürme kararı almışlarsa da yakından incelemeleri sonucunda, Refet Paşa'nın komutası altında bulunan Güney Cephesi'ni Batı Cephesi'ne bağlayarak İsmet Paşa'nın komutasına vermiştir.²⁸⁵

3.2.2. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri, Yunanlıların kaybettiği İnönü Muharebelerinin acısını çıkarmak için ve yine İngilizlerin desteği ile tekrar taarruza geçtikleri bir muharebe olmuştur. Buradaki asıl amaç öncesinde de olduğu gibi Sevr Antlaşmasının hükümlerinin daha ağır şekilde uygulanmasını sağlayarak, Ankara'yı ele geçirerek Türk milletini Anadolu'dan çıkartıp, Bizans İmparatorluğunu yeniden ihya ederek Megalo-İdea'yı²⁸⁶ gerçekleştirmek olmuştur.²⁸⁷ Büyük Millet Meclisi Hükümeti ise yaşanan iç sebepler, siyaset sorunları ve maddi koşulların sıkıntılı olduğu bir süreç içerisindeyken seferberlik ilan edememiş, birliklerini toparlayarak kadro ihtiyaçlarını tamamlayamamıştır. Bunun nezdinde Yunanlılar, 8 Temmuz 1921 günü taarruza geçmeleri ile muharebe Kütahya hattında başlamıştır. Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebelerinin sonucunda Güney

²⁸⁴ Atatürk, *Nutuk*, s. 418-419.

²⁸⁵ Atatürk, *Nutuk*, s. 419.

²⁸⁶ Megalo İdea: Yunanistan'ın Bizans'ı en parlak dönemine getirme ideolojisidir.

²⁸⁷ İsmet Görgülü, a.g.e., s. 360.

Cephesi kaldırılarak bütün birlikler Batı Cephesi Komutanlığı kuruluşuna verilmiş ve tümünde dahil olmak üzere üçlü teşkilat esas olarak kabul edilmiştir.²⁸⁸

Birinci Grup: Kurmay Albay İzzettin Çalışlar, İnönü bölgesinde,

Üçüncü Grup: Albay Arif Ayıcı Kütahya'da,

Dördüncü Grup: Albay Kemalettin Sami Gökçen, Kütahya güneyinde Çekürler'de,

On İkinci Grup: Albay Halit Karsıalan, Afyon bölgesinde bulunarak cephelerini tahkim ve savunma yapacaklardır.

Kurmay Yarbay Şükrü Naili Gökberk Komutasında 15. Tümen'le 14. Süvari Tümeni Cephe ihtiyatı olarak, 2. Kolordu ise Selahattin Adil Komutasında Adana bölgesinde bulunacaktır.²⁸⁹

Bu arada Batı Cephesi Komutanlığı, 8 Haziran 1921'de Eskişehir ve Kütahya bölgesinde kullanılması düşünülen bir tümen teşkil edilmesine karar vermiştir. Adana Müfrezesi (Sinan Bey Müfrezesi) ve Sandıklı Müfrezesi birleştirilerek *Mürettep Tümen* teşkil edilir. Mürettep Tümen Komutanlığına ise eski Güney Cephesi Komutanlığı Kurmay Başkanı Yarbay Ahmet Zeki Bey atanır. Böylece 8 Haziran 1921'den itibaren Afyon bölgesi Mürettep Tümen sorumluluğuna verilmiştir.²⁹⁰

Yunanlılar, İnönü-Kütahya-Döğer mevziini tutarak Türk birliklerini güney kanatta kuşatmak için harekâta başlamışlardır. Asıl taarruz kolu Seyitgazi istikametinde bulunan Yunanlılar, buradan ilerleyip Türk birliklerinin gerisinde bir harekât yaparak elverişsiz bir anda kuşatma gerçekleştirip Türk birliklerini zorlamayı planlamışlardır.²⁹¹

Yunan Ordu Komutanlığınca kolordularda değişik günlerde hareket etmeleri emredilmiş ve emir gereğince ilk olarak Yunan 3. Kolordusu 8 Temmuz sabahı Çongra kesiminden bir kol halinde 7. ve 10. Tümenleri beraberinde Bursa-Tavşanlı-Kütahya istikametinde ileri harekâta başlamışlardır. Bölgede Yunanlıların yer değiştirerek ve keşif faaliyetlerini sürdürerek yaptıkları ileri yavaşmalardan başka bir hareketlik olmamıştır. 8/9 Temmuz gecesi Türk birlikleri Orhangazi (Pazarköy)'de bulunan düşman kuvvetlerine bir baskın

²⁸⁸ *Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayını, Cilt 7, Ankara 1975, s. 301-302.

²⁸⁹ Fahrettin Altay, a.g.e., s. 266.

²⁹⁰ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921)*, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayını, Cilt 2, Kısım 4, Ankara 1975, s. 117.

²⁹¹ İsmet Görgülü, a.g.e., s. 360.

yaparak onların geri çekilmelerini sağlamış ve burada iki bölüğünün bulunduğunu anlamışlardır.²⁹²

Yunan birlikleri yaptıkları ileri harekâtlar ile 10 Temmuz günü sabahı Orhaneli’ni işgal etmiş ve burada bulunan müfrezeyle geri atarak ileri harekâta devam etmiştir. Bu düşman ilerleyişi karşısında Orhaneli Müfrezesi, Demirci sırtlarına çekilmek zorunda kalmıştır.²⁹³ 11 Temmuz günü Batı Cephesi Komutanlığınca, 4. Ve 12. Gruplara verilen emirlerde; “12. Grup Karargâhı ile 57. Tümenin bugün Döğër’e alınması ve 4. Süvari Tugayının da düşmanın hareketlerine göre sonradan bu kesime intikal ettirileceği” bildirilmiştir.

Yine Batı Cephesi Komutanlığınca verilen emirde, Ahmet Zeki Bey Komutasındaki Mürettep Tümenin mümkün olduğu kadar Afyonun batısında kalmaları istenmiştir. Bunun nezdinde Mürettep Tümenin, Afyon batısında zaman kazanmasının önemli olduğunu ama kendilerinden üstün olan kuvvetlerle muharebeye girmemesini bildirilerek, Saltık-Daylı batısından gelecek kuvvetlerin tümene katılmasıyla, Yunan kuvvetleri karşısında zaman kazanıp Afyon güneyine çekilmeleri istenmiştir.²⁹⁴

12. Grup Komutanı Yarbay Halit Bey, 12 Temmuz akşamı Yunanlıların ana kuvvetleriyle Dumlupınar hattında olduğunu, bu kuvvetlerin iki tümenin ise Afyon bölgesine ilerlediğini ve harekete geçmek üzere olduklarını öğrenmiş fakat belirsizlikler sebebiyle Yarbay Ahmet Zeki Bey’e kesin bilgiye sahip olamadığından şu emri göndermiştir:

*Afyon’a saldırılacak ve kenti işgal edecek Yunan kuvvetlerinden ne kadarının Afyon’da kalacağı ve ne kadarının Konya ve öteki yönlerde hareket edeceğinin bilinmesine büyük gereksinim vardır. Afyon içinde bir gizlilik haber alma istasyonunun kurulması için Merkez Komutanına emir verilmiştir. Ayrıca, Adana’daki 2. Kolordunun Afyon’a yardım etmek için yola çıktığı ve kolbaşısının Konya’ya vardığı haberinin yayılmasında yarar vardır.*²⁹⁵

13 Temmuz akşamı Kütahya bölgesine ilerleyen Yunan birlikleri 40.000 kişilik kuvvetleriyle, 15.000 kişilik Türk birliklerine karşı toplanmışlardır. Bu birlikler karşısında taarruz yapan Albay Halit Komutasındaki 12. Grup öğleden sonra çekilmeye başlamıştır.²⁹⁶ Diğer taraftan ise ileri harekâta devam eden Yunan 1. Kolordusu

²⁹² Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921), s. 188.

²⁹³ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921), s. 192.

²⁹⁴ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921), s. 203.

²⁹⁵ Alptekin Müderrisoğlu, *Sakarya*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2018, s.196.

²⁹⁶ İbrahim Artuç, *Kurtuluş Savaşı’nın Zorlu Yılları*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2002, s. 33.

Kütahya'nın güneydoğusunda taarruza geçmiştir. Kalabalık ve kuvvetli birlikleriyle ateş gücü fazla olan Yunan 2. Kolordu Kuvvetleri, bu hatta bulunan 12. Grubu geri atarak Afyon'u ele geçirir. Afyon'un Kuzeyinde bulunan köyler yanmaya başlamış ve dumanlar kilometrelerce uzaktan görülmeye başlanmıştır.

Batı Cephesi Komutanlığından verilen emirle, düşman ile temasa gelindiğini bildirerek, 14 Temmuz'da cereyan edecek muharebeye yardım etmek üzere Albay Ahmet Zeki Bey Komutasındaki Mürettep Tümenin, bütün mevcudiyeti Afyon'a taarruza geçmesi istenir. 14 Temmuz günü ise Mürettep Tümen Komutanı Yarbey Ahmet Zeki Bey, Afyon'un doğusunda bulunan Yunan birliklerine karşı bir saldırı düzenler. Yunan 1. Tümenine karşı yapılan bu taarruz, sabah saat 09.00'da başlar. Çarpışma şiddetlendikçe bazı kesimlerde bulunan Yunan birliklerinin yavaş yavaş geri çekilmeye başladıkları görülse de Yunan kuvvetleri bozulmayı gizleyerek tüm birlikleriyle direniş göstermiş ve Savran yönünden gelen iki Yunan alayı ile desteklenmişlerdir. Nitekim akşam daha da kızışan çarpışmalar sonucunda her iki tarafta ne ileri gidebilmiş ne de geri çekilmiştir. Gecenin çökmesiyle taarruz kesilmiştir.²⁹⁷ Gece karanlığında 52. Alay cephesine gelen Yarbey Ahmet Zeki Bey, ileride Yunan kuvvetlerine dair bir şeye rastlamadığını ve düşmanın karanlıktan faydalanarak sessizce geri çekildiğini tespit etmiş ve 52. Alay Komutasına şu emri vermiştir:

Cephenizdeki düşman paniğe kapılarak kaçmıştır. Alayınız bu bozgunun derecesini ortaya çıkarmak ve bu başarıyı sürdürerek Afyon'a gidip düşmanı ikiye bölmekle görevlendirilmiştir. Bunun için şu noktalara dikkat edeceksiniz:

- 1. 5 gecedir, fazla kuvveti cepheye yığmaya gerek yoktur. Zayıf bir kuvvet Afyon yönünde ateşle düşmanı kovalayacak, öteki kuvvetler geride toplu olarak bulunacaktır.*
- 2. Bu saldırı sabaha kalmamalı, düşman önemli bir direniş ve girişimde bulunursa, ortalık aydınlanmadan şimdiki mevzilere geri dönülmelidir. Saldırının ileriye doğru sürdürülmesi için düşmanın oadaki kuvvetlerinin paniğe kaptırılmaları zorunludur.²⁹⁸*

Bu emir üzerine 14 Temmuz sabahı, Afyon'u geri almak için Türk birlikleri var gücüyle saldırılmış hatta Mürettep Tümen Komutanı Ahmet Zeki Bey, Batı Cephesi komutanı İsmet Paşa'ya şu Raporu göndermiştir:

Sabahtan itibaren düşmana taarruz edildi. Birlikler bütün cepheden başarı ile ilerledi. Muharebe güneş batıncaya kadar şiddetle devam etti. Düşman

²⁹⁷ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e., s. 212-213.

²⁹⁸ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e., s. 214-215.

*saat 15.00'ten itibaren çekilmeye başladı. Güneş batarken ikiye ayrılan ve çok zedelendiği tahmin olunan düşman gruplarının birleşmesine mâni olmak amacı ile bu gece durumun müsaadesine göre takibe devam edilecektir. Pek çok silah, cephane, eşya ve hayvan ele geçirildi. Düşmanın pek çok kaybı vardır. Bugünkü taarruzda bütün Tümen birliklerinin gösterdiği gayret ve cesaretin fevkalade fedakâra ne olduğunu arz etmeyi vecibe bilirim.*²⁹⁹

Gece yapılan saldırı sonucunda ise Adana Müfrezesi Deper Köyüne kadar ilerlemiş ve Yunanlıların geri de bıraktığı eşya ve cephane dolu iki yüz at arabasını da ele geçirmiştir. 52. Alay komutanının sabah 05.30'da Yarbay Ahmet Zeki Bey'e gönderdiği rapor ise hâlâ umut verir niteliktedir: *“Durum çok elverişlidir. Önümde bir tepecik kaldı. O da ele geçirilmek üzeredir. Cephane yetiştiriniz.”*³⁰⁰

Fakat önlerinde bir tepecik kalsa da kuvvetlerini destekleyecek olan Yunanlıları püskürterek Afyon'u geri almanın bir düş olduğunu düşünen Yarbay Ahmet Zeki Bey, 52. Alay'a genç bir subayla, *“Her ne olursa olsun alay geri çekilecektir ve aydınlığa kalınmayacaktır”* emrini gönderir. Fakat emri götüren subay yolda yaralanır, çok kan kaybetmesine rağmen 52. Alay komutanının yanına varır. Bu emri uygulamaya zaman bulamayan alay, destek alan Yunan kuvvetlerinin saldırısına uğrar. Ne var ki üstün kuvvet karşısında baskı altında kalan alay ise gerilemeye başlamıştır.³⁰¹

Mürettep Tümen Komutanı Yarbay Ahmet Zeki Bey, sabah saat 06.00'da dürbünüyle yaptığı gözetlemede, 52. Alaydan bazı erlerin kaçarcasına geriye gittiğini, alayın büyük bir kısmının ise Deper yönündeki kayalıklara dağılmış, bir kısmının ise Adana Müfrezesine sığınmış olduğunu görür. Nitekim bu bozgun çok kısa zaman sonra Adana Müfrezesine de bulaşmış ve geri çekilmelerine neden olmuştur. Afyon'u geri almak için yapılan bu başarılı saldırı kötü bir bozgun ile sona ermiş ve Afyon artık Yunanlıların olmuştur.³⁰²

14/18 Temmuz günleri arası cereyan muharebeler şiddetini arttırmıştır. Yunan kuvvetlerinin üstünlüğü açık olarak belli olmaya başlamış, kesin sonuçlar alınamayarak muharebelerin mevzii muharebelere dönüşmesi ve düşmanı oyalayarak, kayıplar verilmemesi düşünülmüştür.³⁰³

²⁹⁹ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921)*, s. 255.

³⁰⁰ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e., s. 218.

³⁰¹ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e., s. 218.

³⁰² Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e., s. 219.

³⁰³ İsmet Görgülü, a.g.e., s. 360.

15 Temmuz günü sabah saatlerinde 4. Tümen Komutanı Yarbay Nazım Bey, alınan düzeni ve alayları görmek amacıyla yanına aldığı subay ve askerleriyle Yumruçal sırtlarına ilerler. Bu esnada bu bölgenin tutulmamış olduğunu fark eder ve düşmanın taarruz edeceğini bildiği için bu sırtlara muhafız yerleştirmeyi emreder. Fakat bu sırada Yunanlılar, sırtlardan açtıkları şiddetli piyade ve makinalı tüfek ateşi ile Türk birlikleri ateş hattında kalırlar. Tümen Komutanı Yarbay Nazım Bey ve yanında bulunan 4. Tümen askerlerinin neredeyse tamamı şehit olur. Yarbay Nazım Bey'in ve Tümeninde yer alan askerlerinin şehadeti herkesi derinden üzmüş ve moral bozukluğuna neden olmuştur.³⁰⁴

16/17 Temmuz günü Türk birlikleri Kütahya bölgesinin bütün cephelerinde düşmanla taarruza geçmiş, şiddetli bir çarpışma başlamıştır. Yunan kolordularının yinelediği saldırılar sonucunda, Altındaş-Seyitgazi arasında bulunan Nasulçah tepesi kuşatılır. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa birliklerini Eskişehir-Seyitgazi hattına çekerek yeniden savunma düzeni alma emrini verir. Gece Üçsaray hattına yapılan baskın sonucunda ise Yunanlılar, geride birçok ölü ve yaralı bırakarak panik halinde kaçmak zorunda kalırlar.³⁰⁵

17 Temmuz günü Kütahya-Eskişehir hattında yaşanılacak olan meydan muharebesi başlar. Kolordu Komutanlığından Ahmet Zeki Bey komutasında bulunan Mürettep Tümen ve Süvari Tugayına verilen emirde:

Düşmanın dünden beri İnönü mevziinin sol kanadından taarruz ettiğini ve Bilecik-Söğüt yolunda egemen olmak için Bilecik'in ele geçirilmesi gerektiği, bu sebeple bir dakika gecikmeksizin elde bulunan mevcut kuvvetlerle, şiddet ve kesinlikle Bilecik'e taarruz edilmesi, Süvari Tugayının, Mürettep Tümenin sağ kanadından ve düşmanın sol kanadını kuşatacak şekilde tertip edilmesi ve harekâttan zaman zaman bilgi verilmesi istenmiştir.

Bu emir ile Mürettep Tümen birliklerinin Bilecik'e iki taburla kuzeyden ve bir taburla doğudan taarruzu şiddetle başlamıştır.³⁰⁶ Bu sırada 17 Temmuz sabahı, Kütahya istikametine ilerleyen 9. Yunan Tümeni, Türk Kuvvetlerinden 3. Kafkas Tümeni, 4. ve 7. Tümenlerini ağır bir zayıyata uğratar ve Kütahya sırtlarına gelerek bu bölgeyi ele geçirir. Hristiyan azınlık tarafından gösteriler düzenlenir, evlere beyaz bayraklar, Belediye binasına ise Yunan bayrağı çekilir.³⁰⁷

³⁰⁴ Celal Erikan, Kurtuluş Savaşı Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 226. *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921)*, s. 277.

³⁰⁵ Zeki Sarıhan, a.g.e., s. 589.

³⁰⁶ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921)*, s. 338.

³⁰⁷ Zeki Sarıhan, a.g.e., s. 591.

Cephedeki durumu yakından incelemek isteyen Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya Karargâha gelmek istediğini belirten bir mektup gönderir ve Ankara'dan trenle Eskişehir'e hareket eder. Cepheye incelemelerini sürdürdükten sonra; *“Birliklerin takviyesi ve düzenlenmesi için, düşman ordusu ile araya mümkün olduğu kadar büyük bir mesafe konması, bunun için Sakarya doğusuna çekilmenin uygun olacağı”* direktiflerini verir.³⁰⁸

Çekilme hareketi 17/18 Temmuz 1921 günü devam eder ve böylelikle kaybedilen bu savaş sonucunda Kütahya Muharebesi sona ermiş olur. 18 Temmuz günü Türk Ordusu, Eskişehir'in doğusu Seyitgazi hattına çekilir. Mürettep Tümenin ise yalnızca süvari birlikleri ile Gazlıgöl-Seyitgazi hattından geçen düşman menzil hattına etkili olması emri verilir.³⁰⁹

İleri harekâta devam eden Yunan kuvvetleri ise beş tümeniyle Seyitgazi istikametine, üç tümeniyle ise Eskişehir hattına baskısını arttırır. 20/21 Temmuz günü bütün cephelerde şiddetli muharebeler başlar, Türk birlikleri ilk saatlerde başarılar elde etse de baskınların verdiği zaiyat fazlasıyla yıpratmış ve yormuştur. Akşama kadar süren muharebelerde Batı Cephesi birlikleri, mevziilerini elde tutmayı başarır ama ilerleyen Yunan kuvvetleri karşısında geri çekilmek zorunda kalır. Bunun üzerine İsmet Paşa, düşman karşısında yeteri kadar örtme ve emniyet birliklerini bırakarak Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilme kararı alır.³¹⁰

22 Temmuz günü başlayan çekilme 25 Temmuz'a kadar devam etmiş ve 10 Temmuz 1921'de başlayan Kütahya-Eskişehir Muharebeleri, 25 Temmuz 1921'de Türk Ordusu'nun Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar gibi önemli şehirleri kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. İnönü Muharebeleriyle büyük moral bulan Türk Ordusunun almış olduğu bu mağlubiyet karşısında, yeni kurulan Hükümet derinden sarsılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin mağlubiyet nedeni hakkında şunları söylemiştir:

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri adıyla anılan bir sıra muharebeler vardır. Bunlar on beş gün sürmüştür. Ordumuz 25 Temmuz 1921 akşamı büyük kısmıyla Sakarya'nın doğusuna çekilmişti. Ordumuzun çekilmesini zaruri kılan sebeplerin başlıcasına işaret edeyim: İkinci İnönü Muharebesi'nden sonra genel seferberlik yapmış olan Yunan ordusu, insan, tüfek, makinalı

³⁰⁸ İsmet Görgülü, a.g.e., s. 360.

³⁰⁹ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921)*, s. 382.

³¹⁰ İsmet Görgülü, a.g.e., s. 361.

tüfek ve top sayısı bakımından ordumuzdan önemli derecede üstündü. Temmuz'da, Yunan ordusu taarruza geçtiği zaman milli hükümetin durumu ve Millî Mücadele'nin gelişmesi, bizim genel seferberlik ilan ederek, milletin bütün kaynak ve imkânlarını, başka bir şey düşünmeden düşman karşısında toplamaya daha elverişli ve yeterli görülmemiştir. İki ordu arasındaki kuvvet, vasıta ve şartlar bakımından kendini gösteren nispetsizliğin elle tutulur başlıca sebepleri budur. Bunun sonucu olarak, biz, daha tümenlerimizin taşıt araçlarını bile tamamlayamadığımızdan, bunların hareket güçleri yoktu. Yunan milletinin bütün kuvvetiyle yaptığı bu taarruz karşısında, bizim askerlik bakımından asıl görevimiz, Millî Mücadele'nin başından beri yürüte geldiğimiz görev idi ki, o da her Yunan taarruzu karşısında kaldıkça, bu taarruzu direnerek ve uygun hareketler yaparak durdurup etkisiz bırakmak ve yeni orduyu kurmak için zaman kazanmak şeklinde özetlenebilir.³¹¹

Bu muharebeler sonucunda yeni kurulmuş Türk Hükümeti ve Millî Mücadele'ye destek veren halkı ile beraber kısa sürede toparlanmıştır. Yunan Ordusu, kazandığı muharebeler ile Anadolu'nun işgali için hayallerini gerçekleştirme yolunda başardığını düşünse de ilerleyen süreçte daha zorlu bir mücadeleyle karşılaşacaktır. Nitekim Ankara'yı ele geçirmek ümidiyle başlatılacak olan yeni sefer, Yunan Ordusunu daha da zor ve sıkıntılı bir sürece götürecektir.

3.3. Sakarya Meydan Muharebesi

3.3.1. Muharebe Öncesi Gelişmeler (14-22 Ağustos 1921)

23 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihleri arasında gerçekleşen Sakarya Meydan Muharebesi, Kurtuluş Savaşı'nın kaderini belirleyen en önemli muharebelerden biridir. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın, "*Malhâme-i Kübra*" (Büyük Kan Seli) olarak nitelendirdiği Sakarya Meydan Muharebesi, aynı zamanda çok fazla subay kaybının olması nedeniyle "*Subaylar Muharebesi*" olarak da bilinmektedir. Geceli güzlü 22 gün 22 gece süren ve 100 km bir sahada cereyan eden Sakarya Meydan Muharebesi, Türk Milleti için bir ölüm kalım savaşı olmuştur.

Eskişehir Meydan Muharebesi'nin ardından Sakarya Nehri'nin doğusuna geri çekilmek zorunda kalan Türk Ordusu, bir yandan halk içerisinde üzüntünün, güvensizliğin oluşmasının yanı sıra diğer yandan Meclis'te çok sert tartışmalar doğurmuştur. Nitekim Meclis, oluşabilecek felaketleri önlemek için 5 Ağustos 1921 günü Mustafa Kemal Paşa'yı Başkomutan olarak görevlendirdi. 12 Ağustos 1921'de Batı Cephesi'ne giden

³¹¹ Atatürk, *Nutuk*, s. 434-435.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, burada düşmanın muhtemel hareketleri hakkında incelemelerde bulundu.³¹²

Sakarya Meydan Muharebesi, Türkiye ve Yunanistan açısından olduğu gibi, İngiltere açısından da son derece önemliydi. Bu Yunan taarruzunun İngiltere için taşıdığı önem “*pek hayati*” deyimıyla belirtiliyordu. Bu nedenle İngiltere, orduların durumlarını, harekâtını çok yakından izlemişti. Nitekim İngiliz Genelkurmay Başkanlığı, Yunanlılar ne kadar donanımlı, morallerinin yüksek olduğunu bilse de avantajlı durumda görmüyordu. Her iki ordunun da davasında haklı olduğuna inanıyor, savaşa istekli olduklarını görüyordu. Fakat Yunan ordularının Nisan’daki başarısızlıkların bir sarsıntı yarattığını ve yinelenebileceğini belirterek diğer taraftan Türklerin, tek bir amaca yöneldiklerini ve morallerinin de yüksek olduğunu düşünerek, Yunan zaferinin olasılığının olmadığını belirtiyorlardı.³¹³

Türk Kurtuluş Savaşı’nın en önemli muharebesi olan Sakarya Meydan Muharebesi için genel hazırlıklar başlamış ve Türk ordusu için bu savaş bir yokluk, yoksulluk savaşı olmuştur. İtilaf Devletleri İstanbul Hükümetine yaptıkları baskılar sonucu, kadro fazlası erler terhis edilmiş, toplanılan bir kısım cephane ve silahlar yok edilmiştir. Böylelikle Türk ordusunu harp gücünden büyük ölçüde yoksun bırakılmak istenmiştir.³¹⁴

Kütahya-Eskişehir Muharebelerinden sonra insan gücünün 1/2’sini, silah gücünün de 1/10’unu kaybeden Batı Cephesi Komutanlığı, birliklerin 23 Temmuz 1921 tarihinde verdiği emirle ordunun Sakarya gerisine çekilmesini emretmiştir. TBMM tarafından Başkomutanlık yetkisi verilen Mustafa Kemal Paşa, hemen o gün görevine başlayarak Genelkurmay Başkanlığı ve Millî Savunma Bakanlığı karargâhından aldığı bir emir subayı, iki kurmay subay, üç sınıf subayı ve birer evrak memurlarından oluşan Başkomutanlık karargâhını kurmuştur. Yapılan düzenlemede ise Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı ise Orgeneral Fevzi (ÇAKMAK) Paşa olmuştur.³¹⁵

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Yunan Taarruzuna karşı kuvvetlerini Sakarya Nehri doğusunda mevzilendirmiş ve düzenlemiştir. Karargâh merkezi ise Ankara-Polatlı

³¹² İsmet Görgülü, a.g.e., s. 368.

³¹³ Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle Sakarya’dan İzmir’e 1924-1923*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2021, s.115-122.

³¹⁴ *Kurtuluş Savaşı’nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 16.

³¹⁵ *Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi’nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)*, 2. Cilt, Batı Cephesi 5. Kısım 1. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayını, Ankara 1995, s.47-49.

arasında Alagöz çevresinde bulunmaktadır. Kolordu yetkisinde bulunan 7 gruptan oluşan birlikleri ise şu şekilde yer almıştır:

1. Grup: Komutanı Albay İzzettin Çalışlar, birlikleri 1. Piyade Tümeni, 1. Süvari Tümeni ve grup bağlı birlikleriyle Mihaliççık bölgesinde,
2. Grup: Komutanı Albay Selahattin Adil, birlikleri 5., 6., 9. Piyade Tümenleri ve Mürettep Tümen ile grup bağlı birlikleri, Karargâhı Akşehir’de,
3. Grup: Komutanı Kurmay Albay Mehmet Arif, birlikleri 3. Kafkas Tümeni, 24. Tümen, 41. Tümen ve grup bağlı birlikleri, Karargâhı Basriköy’de,
4. Grup: Komutanı Albay Kemalettin Sami Gökçe, birlikleri 5. Kafkas Tümeni, 7. Tümen, 61. Tümen ve grup bağlı birlikleri, Karargâhı Şeyhali’de,
5. Grup: Komutanı Albay Fahrettin Altay, birlikleri 2., 14. Süvari Tümenleri ile 4. Süvari Tugayı ve bağlı birlikleri, Karargâhı Emirdağ’da,
12. Grup: Komutanı Albay Halit Karsıalan, birlikleri 8., 11., 57. Piyade Tümenleri, Karargâhı Yenimehmetli’de.³¹⁶

7. Grubu ise Mürettep Kolordu oluşturmakta ve komutasını Albay Kazım Özalp almaktadır. Bu gruplar nezdinde bir de ihtiyat grubu bulunmakla beraber bu grubun komutasını Miriliva Yusuf İzzet (MET) Paşa almıştır. Bu muharebede önemli bir görev teşkil eden Tümenlerden birisi ise Mürettep Tümen olmuştur. Mürettep Tümen “*tertip edilmiş tümen*” anlamına gelmekle beraber 35. Süvari Alayı, 52. Alay, Konya Süvari Alayı, Adana Müfrezesi 1. ve 2. Milis Alayları, Tümen Hücum Taburu, Süvari Bölüğü, Topçu Alayı ve tümen bağlı birliklerinden oluşturulmuş karışık askeri birliktir. Mürettep Tümen’in komutanı ise Yarbay Ahmet Zeki Bey’dir.³¹⁷

Türk Ordusunun muharebe için askeri birliği bu şekilde oluşurken Yunan birlikleri on altı tünden, beş kolordudan ve bir süvari tugayından oluşmaktaydı. İki kolordusu Rumeli ve Yunanistan’da, üç kolordusu Anadolu’da bulunmaktaydı. Başkomutan Kral Konstantin, Genelkurmay Başkanı Korgeneral Victor Dusmanis, Başkomutanlık Karargâhı ve bağlı birlikleri İzmir ve civarında bulunmaktadır. Küçük Asya Ordusu, Korgeneral Papulas’ın emrinde ve karargâhı Eskişehir’dedir.³¹⁸

³¹⁶ Kurtuluş Savaşı’nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri, s. 31.

³¹⁷ Selim Erdoğan, Sakarya Türk Bitti Demeden Bitmez, Kronik Kitap, İstanbul 2020, s. 185.

³¹⁸ Kurtuluş Savaşı’nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri, s. 33.

13 Ağustos'ta ileri harekâta geçen Yunan birlikleri 23 Ağustos tarihi itibarıyla Sakarya mevzii güney kanadına yönelerek düzenli bir şekilde taarruz hareketine başlamışlardır. Yaklaşık olarak 100Km'lik bir cephede başlayan bu kanlı muharebe, tarihin en önemli meydan muharebelerindedir.³¹⁹

Muharebe öncesi 12 Ağustos 1921 tarihinde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, araziye ve savunma mevzilerini dürbünüyle gözetledikten sonra harita üzerinden durumu incelemeye başlamış ve birtakım değerlendirmeleri yaptıktan sonra atına bineceği vakit atın ürkmesi ve ileri atılması nedeniyle yüz üstü yere düşmüş ve bir kaburga kemiği kırılmıştır. Tedavi için Ankara'ya dönmek zorunda kalan Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, kısa bir süre burada tedavi görmüştür.³²⁰

14 Ağustos 1921 Kurban Bayramının birinci günüdür. Türk askerleri, namazlarını kılıp dualarını ettikten sonra birbirleriyle helalleşmişler ve savunma hazırlıklarına kaldıkları yerden devam etmişlerdir. Aynı zamanda bu tarihte Yunan ordusu ileri yürüyüşe başlamıştır. General Papulas, Türk birliklerini güneyden kuşatarak Ankara ile olan demir yolu irtibatlarını kesip kuzeye, dağlık bölgeye atarak imha etmeyi esas almıştır. Sakarya ilerisinde Türk örtme birlikleri, Yunan Küçük Asya Ordusu'nun ileri yürüyüşünü yakından izlemiş, uygun anlarda oyalama çatışmalarıyla geri çekilmişlerdir. Tüm gün Sakarya savunma mevzilerine ilerleyen Yunan birlikleri, akşamüzeri geldikleri yerlerde konaklamışlardır. Türk örtme birlikleri bağlantıyı kesmemek için ileri gözetleme kolları çıkartarak dinlenmeye geçmişlerdir.³²¹

Bu sırada Yarbay Ahmet Zeki Bey komutasında olan Mürettep Tümen ise Çobanlar-Işıklar bölgesinde bulunarak, 2. Grup'un Sakarya mevziine intikal sırasında düşmanın kuzeyde kuvvet kaydırmasına engel olmak için İşçehisar bölgesindeki düşmanla sıkı teması koruyarak, düşmanın doğuya veya kuzeydoğuya ilerlemesi halinde durdurmaya çalışacaklardır. Aynı zamanda Akşehir-Yalvaç istikametlerini örtecek ve en az dört gün zaman kazanacaklardır.³²²

17 Ağustos 1921 günü ise Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, doktorların onca direnmelerine karşın kırık olan kaburgasının henüz iyileşmesini beklemeden cepheye hareket etmiştir. Nitekim Yunan birliklerinin başlattığı yürüyüşleri adım adım Ankara'dan

³¹⁹ İsmet Görgülü, a.g.e., s.368.

³²⁰ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e., s. 450.

³²¹ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e., s. 464.

³²² *Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)*, s. 250.

takip ederek izleyen Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, göğsünde sarılı olan sargılar ve dayanılmaz ağırlar veren yarasıyla cepheye, Yunanlıların ilerleyişini Sakarya boylarında karşılamak için bekleyen ordusunun başına geri dönmüştür.³²³

Yunanlılar 18 Ağustos akşamı Sakarya Nehrine geçerek Haymana genel istikametinde kuşatma yapmak amacı ile Sivrihisar'dan itibaren güneye ilerlemeye başlamışlardır. Böylelikle Yunanlıların manevra planı tam olarak açığa çıkmıştır. Bu ilerleyişe göre, Küçük Asya Ordusu, sekiz tünden oluşan üç kolordu ile Türk savunma mevzilerine güney kanattan Haymana-Ankara genel mihverlerinde bir kuşatma manevrası uygularken, Sakarya güney kolu ile Porsuk arasındaki bölgede tertiplenen takviyeli 7. Tümen de Orta Sakarya kesiminde Türk kuvvetlerini tespit edecektir.³²⁴

Türk kuvvetleri ise düşman birliklerinin kuzey ve güney kanatlardan sıkıştırma ve kuşatmaya kalkışmasını beklememekle beraber Porsuk ve kuzeyinde üç tümen bulundurmaları Başkomutanlığın dikkatini çekmiştir. Böyle bir durumun doğabileceği düşünülmüş ve Genelkurmay Başkanlığı emrinde bulunan İznik Gölü'nün doğusu ile Eskişehir'in kuzeyi arasındaki geniş alanı korumakla görevlendirilen Mürettep Kolordunun, Sakarya savunma mevzilerinin Kuzey kanadına, Beypazarı'na gelmesi emredilmiştir.³²⁵

Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Mürettep Kolordu Komutanı Albay Kazım Bey'e verdiği emirde şöyle diyordu: “*Mürettep Kolordunun Beypazarı'na geldiği gizli tutulmalıdır. Bunun için bu kuvvetlerin Bolu'dan gelen yeni kuvvetler olduğu ve Mürettep Kolordunun yine eski bölgesinde bulunduğu yolunda düşmanı inandırıcı haberler yayılması yararlı olacaktır.*”³²⁶

İsmet Paşa, Türk Ordusu'nun ikmal güçlendikçe, Yunan Ordusu'nun her gün ikmal merkezinden uzaklaştığını belirterek, Sakarya'nın güneyinden yürüyen düşman kolordusunun Emirdağ üzerinden ikmal edildiğini anlamıştır. Bu nedenle Afyon'un doğusunda Mürettep Tümen adını taşıyan karma bir tümen ile Emirdağ'ına baskın vererek ikmal merkezlerini köreltmeyi düşünürler.³²⁷ 18/19 Ağustos akşamına gelindiğinde ise Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'ya verdiği bir

³²³ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e., s. 475.

³²⁴ *Kurtuluş Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri*, s. 39.

³²⁵ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e., s. 488.

³²⁶ *Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)*, s. 293.

³²⁷ Turgut Özakman, a.g.e., s. 345.

emirde; “6. Tümen’in bütün kuvvetleriyle derhal Mürettep Tümen’e katılmalarını ve Afyonkarahisar’a taarruz edilmesini uygun gördüğünü” bildirir.³²⁸

Mürettep Tümen cephede emri öğleden sonra alır. Mürettep Tümen Komutanı Yarbay Ahmet Zeki Bey atak, bilgili ve kararlı bir komutandır. Komutanı gibi bir o kadar atak ve bilgili olan Kurmay Başkanı Yümnü (ÜRESİN) Bey, savaşa hazır bir cephe birliği olan iki süvari alayı ile beraber o gece hemen yola çıkarlar. Dikkatleri çekmeden ilerleyerek sabah Emirdağ batısındaki tepelerde gizlenen Mürettep Tümen, durumu anlamak için giden keşif kolunun raporunu alır. Raporda, Yunan kuvvetlerinin kasabada bulunan fırına el koydukları, pek çok yiyecek yıkdıkları belirtilerek, Prens’in kolordusunun da Emirdağ’dan beslendiği anlaşılmıştır.³²⁹

Mürettep Tümen’in Batı Cephesi Komutanlığı’na gönderdiği raporda ise Emirdağ istikametine gönderilen keşif bölüğünün Horan civarında düşmana rastlamadığını ve Bayar-Yüreğil istikametinden gelerek 16 Ağustos’ta Emirdağ’a giden kuvvetlerin bir piyade tümeniyle bir süvari alayı olduğu bildirilir.³³⁰ Komutanın verdiği emir üzerine kasabaya giren ve Yunan birliklerinin karargâhını basarak, çatışmaya giren Mürettep Tümen, fırınları yakarak yiyecek stoklarını imha etmeye başlamıştır. Bu baskın sonucunda Mürettep Tümen, beşi subay olmak üzere yüzden fazla kayıp vermiştir. Nitekim 7 esir alınmış ve birçok silah, eşya, yiyecek ve az sayıda cephaneye ele geçirilmiştir. Baskın yiyerek çekilmek zorunda kalan düşman ise kasabanın 7 km doğusuna kadar takip edilmiştir.³³¹

Bu baskınlar ile istila emelleri peşinde koşan Yunan kuvvetlerine karşı Türk Ordusu’nun süvari birlikleri, düşmana karşı düzenledikleri ileri harekâtlar, akınlar ve baskınlar ile onların ikmal güçlerini bozarak ve ihtiyaç maddelerini imha ederek zayıf düşürmüşlerdir. Afyonkarahisar batısında yer alan Mürettep Tümen Süvarileri ve milis müfrezeleri bu görevi layığıyla yerine getirmişlerdir. Ahmet Zeki Bey Komutasındaki Mürettep Tümen’in Emirdağ baskını ile daha azimli bir hareketlilik başlamıştır. Nitekim bu birlik Yunan ordusunun başına iş açmayı sürdürecektir.

³²⁸ *Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi’nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)*, s. 283.

³²⁹ Turgut Özakman, a.g.e., s. 350-351.

³³⁰ *Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi’nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)*, s. 292.

³³¹ *Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi’nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)*, s. 310.

3.3.2. Muharebenin Başlaması ve Gazi Paşa'nın Hayalet Süvarileri “Mürettep Tümen” (23 Ağustos-13 Eylül 1921)

Tamamlanan hazırlıklar, yapılan gözetlemeler ve keşifler sonucunda muharebe heyecanla beklenmektedir. Türk Milleti bu muharebeyi sabırsızlıkla beklemiş, insanlar sırtlarında cepheye erzak ve cephe taşıyarak orduya destek vermiş, toplanarak hep birlikte dualar edilmiştir. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlayan milli direniş, zafere doğru gitmektedir. 22 gün 22 gece sürecek kanlı çarpışma için iki orduda hazır hâlde ve heyecanla bu anı beklemektedir. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 22 Ağustos gecesi İsmet Paşa'nın hazırladığı emir taslağını dikkatle okumuş ve o geceye dair Halide Edip Adıvar şu notu düşmüştür: “Zaferden emin, aksi çıkarsa bütün arkadaşlarıyla birlikte ölmeye hazır.”³³²

Sakarya Meydan Muharebesi'nin başlamasıyla beraber gerçekleşecek muharebelerin ilerleyen günlerinde Yunanlıların beklemedikleri, başlarına bela olacak bir askeri birlik karşılına çıkacaktır; “Mürettep Tümen.” Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın stratejik bir planı dahilinde öne çıkacak olan bu birlik daha önce de belirtildiği gibi tertip edilmiş tümen anlamı taşımakla beraber komutasını Yarbay Ahmet Zeki Bey alacaktır.

23 Ağustos 1921, artık beklenen gün gelmiştir. Yunan kuvvetlerinin saldırıya geçeceğini herkes beklemektedir. Günlerdir Sakarya doğusunda düşmanı bekleyen Türk Ordusundaki gerginlik son dereceye ulaşmıştır. Sabahtan öğleye kadar önemli bir olay yaşanmayınca Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'ya cephedeki sessizliği şöyle aktarır:

1. Porsuk kuzeyinde bu sabah düşmanın önemli bir hareketi yoktur. 3. ve 11. Yunan tümenlerinin bu bölgede olduğu sanılmaktadır.
2. Sakarya Irmağı batısında bazı gözetleme birlikleri görülmüştür.
3. Düşmanın iki tümeni, öğleden önce savaşıma düzeninde Beşköprü Ilıca köyü çizgisine doğru ilerlemekteydi. Kolbaşları saat 11.40'ta Ilıca'nın sekiz kilometre güneyindeydi. Saat 08.30'da düşmanın iki tümen olduğu sanılan iki kuvveti Kokar güneyinden doğuya doğru ilerlemeye başlamıştır. Gözetleme uçamız, sabah 08.30'da üç buçuk tümen kadar bir düşman kuvvetini Cambaklı dolaylarında görmüştür. Dün Çeltik yakınında görülen bir buçuk tümen bugün görülmemiştir.³³³

³³² Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Can Yayınları, İstanbul 2007, s. 196.

³³³ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e., s. 515.

Öğleden sonra saat 16.00'de İnlerkatrancı-Mollaresul tepeleri-Tepeköy genel hattında beş Yunan tümeni bulunmakla beraber, Yunan 1. Tümeni Mangal Dağı güneybatı sırtlarından Mangal Dağı'nı savunmakta olan 5. Tümen Cephesine taarruza başlamıştır.³³⁴ 23 Ağustos'ta başlayan Sakarya Meydan Muharebesi'nde, yaklaşık olarak Yunan tümenleri 11.000-12.500 kişiden, Türk tümenleri ise 4.200-4.500 askerden oluşmaktadır.³³⁵

Sakarya Meydan Muharebesi'nin ilk gün gerçekleşen muharebeleri, Temürözü Deresi güneydoğusunda, Haymana'nın 25 km güneyinde, tek başına bir mevzi olan Mangal Dağı hattında gerçekleşmiştir. Bu bölgeyi savunmakla görevli olan 5. Tümen, 3 Alayı ile ileri savunma bölgesinde olmak üzere tertiplenmiş ve Yarbey Kenan (DALBAŞAR) Bey komutasına verilmiştir. Muharebe başlamadan üç gün önce bu bölgeyi Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, asıl savunma merkezi içine almış ve burayı savunmak içinde araziye mevzii çukurları ve siperleri açılmaya başlanmıştır. Fakat Yunanlıların bu bölgeden taarruza başlamasıyla, Türk askerlerinin üç gündür kazmaya çalıştıkları çukur ve siperleri düşman ateşinden koruyamamıştır.³³⁶

Mangal Dağı'nda Yunan taarruzu kendini gösterirken öğleye doğru başlayan yağmur ve esen rüzgâr gittikçe şiddetlenmiş bu sırada Yunan 1. Tümeni de Mangal Dağı'na yaklaşmıştır. Türk askerleri hem kendini koruyacağı hem de bölgeyi savunacağı bir siper ve çukurun olmamasının talihsizliğin yaşarken bir yandan da doğanın sert yüzü büyük bir şansızlık olmuştur. Hava şartları gittikçe zorlaşmış, yağmur, rüzgâr ve gök gürültüsü şiddetli fırtınaya dönmüştür. 1. Yunan Tümeni, Türk askerlerinin fırtınada yaşadıkları zorluktan faydalanarak 5. Tümenin savunma mevzilerine kolayca ilerlemiştir. Görüş ve atış imkanını kaybeden 5. Tümen, bu fırtınanın getirdiği karanlık havada umutsuzca direnmeye başlamıştır. Gece yarısına kadar süren bu çarpışmalar sonucunda Yarbey Kenan Bey, 2. Grup Karargâhına gelerek son durumu bildir:

5.Tümen bütün kuvvetleriyle savaşmaya girmiştir. Fırtına ve yağmurla karışık, karanlıkta yapılan boğaz boğaza çarpışmalarda birlikler birbirine karışmıştır. Bütün yedeklerimi de kullanarak Mangal Dağı doğusunda tutunmaya çalıştım. Emrime gönderilen 25. Alayla bu gece yapılacak karşı saldırılardan bir sonuç alınamayacaktır. Yarın için yeniden bir alay daha destek kuvvet olarak verilmezse, Mangal Dağı'nda tutunma olanağı

³³⁴ *Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât (23 Ağustos-10 Ekim 1921)*, 2. Cilt Batı Cephesi 5. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayını, Ankara 1973, s. 9.

³³⁴ Selim Erdoğan, *Sakarya*, s. 184.

³³⁵ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e., s. 517.

³³⁶ *Kurtuluş Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri*, s. 44.

*kalmayacaktır. Birlikler önemli derecede yitik vermiştir. Birçok subay şehit ve yaralı olarak savaş dışı kalmıştır. Emir ve komuta düzeni bozulmuştur.*³³⁷

Bu durum üzerine 2. Grup Komutanı Albay Selahattin Bey, takviye imkânında bulunamayacağını, yarın (24 Ağustos) düşmanın daha ağır kuvvetlerle ilerleyerek Mangal Dağı'na taarruzlar yapılabileceğini, bu durumda daha ağır kayıplar vermemek adına sorumluluğu üzerine alarak mevziinin terk edilmesi kararını vererek Batı Cephesi Komutanlığına durumu bildirir.³³⁸

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, bu gelişmeler üzerine 2. Grup Komutanlığına bir ihtarda bulunarak, Mangal Dağı savunmasında 5. Tümen Komutanının yeteri kadar titiz davranarak sözünde durmadığı gerekçesiyle geçici olarak görevden uzaklaştırır.³³⁹ Başkomutan Mustafa Kemal Paşa göndermiş olduğu şu emir ile bütün birlikleri uyarır:

*5. Tümenin Mangal Dağı'nda bulunan mevzilerini korumadığı öğrenildi. Bu olayı acemilik kabul etmekle birlikte sorumlulukları hakkında hemen soruşturma açılmasını emrettim. 5. Tümenin tüm komutan, subay ve erlerinden, verilecek ilk emirle yıldırım gibi düşman üzerine atılmalarını ve onu yok ederek şan ve şeref kazanmalarını isterim. Ordumuz her yerde saldırı ve savunmada düşmandan üstün olduğunu kanıtlamaktadır. Hazırlığımız iyi ve tamamdır. Düşmanın Anadolu içerisinde yok edileceği kesin olan bugünlerde, birliklerimizin sonuna dek azami fedakârlık ve gayret göstermeleri vazgeçilmez bir sorumluluk, hem de bir yurt ve din görevidir. Hata eden her kim olursa olsun derhal cezalandırılacaktır. Bu emir, 5. Tümenin tüm subay ve erlerine okunarak duyurulacaktır. Okunduğu ve duyurulduğu Batı Cephesi Komutanlığınca bana bildirilecektir.*³⁴⁰

Nitekim 24 Ağustos günü bu emirlere rağmen Mangal Dağı, Yunanlıların taarruzları sonucu elden çıkmıştır. Cephenin sol kanadından, Mangal Dağı hattı üzerinde tekrar bir taarruz gerçekleştirmek için hazırlanan Yunanlılar, Beylikköprü bölgesinde saldırıya başlamışlardır. Bir uçta Mangal Dağı'nda çarpışan Türk birlikleri, diğer uçta Beylikköprü'de gerçekleşen saldırıya karşılık vermişlerdir. Gece yarısı 3. Yunan Kolordusunun 7. Tümeni Beylikköprü güneyinde kurdukları köprüden Sakarya Irmağı'nı geçmişlerdir. Bölgeyi savunmakla görevli olan 12. Grup Komutanı Halit Bey'in birlikleri ve destek veren Mürettep Kolordu Komutanı Kazım Bey'in birlikleri, karşı saldırıya geçmişlerse de Yunan Kuvvetlerinin şiddetli saldırıları sonucunda her iki tarafta ağır

³³⁷ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e., s. 519-520.

³³⁸ ATBD, Sayı 96, Yıl 42, Belge No: 2534, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1994.

³³⁹ *Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât (23 Ağustos-10 Ekim 1921)*, s. 12.

³⁴⁰ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e., s. 523.

kayıplar vermiştir. Bu kanlı çarpışmalar gece karanlık çökmesiyle devam etse de nitekim Yunanlılar, Beylikköprü doğusundaki Höyükler çizgisinde tutunmuştur. Sonuç itibariyle Türk kuvvetlerinin yaşadığı bu problem karşısında moralleri düşmüş, Yunan kuvvetleri ise gösterdikleri direnişlerle moral bulmuştur.³⁴¹

Bu sırada muharebenin başında kendisine verilen cephede görev alan Ahmet Zeki Bey komutasındaki Mürettep Tümen, Emirdağ'a yaptıkları baskından dönmüş ve 21/22 Ağustos gecesini Karabağ'da geçirip, 22 Ağustos sabahı hareket ederek İshaklı mevkiine ulaşmışlardır. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Mürettep Tümen'e Çeltik istikametinde tekrar bir baskın yapma emrini gönderir:

Düşman asıl kuvvetlerinin, Sakarya ile Şeyahmetli arasında olduğu ve Kürtlerkaşlağı istikametinde cepheye doğru yan yürüyüşüne devam edileceğinin anlaşıldığı, düşman menzil hattının, Akgöl kuzeybatısındaki Çeltik'ten ya Sakarya vadisi ile Seyitgazi veya Fettahoğlu köprüsünden Sivrihisar'a uzanmakta olduğu, ikinci ihtimalin daha kuvvetli bulunduğu her iki hâlde Çeltik ve dolaylarının önem kazandığı, Mürettep Tümen'in baskın tarzında Bayatkolü üzerinden Çeltik istikametinde taarruz etmesinin çok yararlı olacağı, bu suretle tespit edilecek düşman kuvvetlerinin muharebe alanından uzak tutulabileceği, eğer geride kuvvet yoksa düşman ordusu çekilmeye mecbur olduğu zaman Mürettep Tümen'in Çeltik'e hâkim olması sayesinde yalnız meydan muharebesinin değil, belki de seferin bile kesin sonuca erdirileceği, bunun için Mürettep Tümen'in hareketini son derece gizleyecek, çok çabuk Akşehir gölü kuzeydoğusu ucunda toplayıp Bayatkolü-Çeltik üzerinden yeni bir teşebbüse girişilmesi, bu hareket devam ederken Bolvadin ve Çay'dan ilerleyecek düşmanın da süvarileriyle, civara yapılacak haberlerle ve gösteriş hareketleriyle durdurulması bildiriliyordu.³⁴²

Yarbay Ahmet Zeki Bey ve Komutasında bulunan Mürettep Tümen, 22 Ağustos günü Aziziye (Emirdağ) ve çevresinde kendisinden güçlü olan 9. Yunan Tümeni ile muharebeye girmiş fakat bu sırada 4. Yunan Tümeni'nin Bolvadin'i işgal ettiğini öğrenince Batı Cephesi Karargâhı ile irtibata geçerek İshaklı mevkiine hareket etmiştir.³⁴³

Dişli köyüne gelen Yunan keşif kolları, Bolvadin'deki Yunan Komutanı ile kaymakamlık tarafından yazılmış olan bir tezkereyi köylülerin aracılığıyla Tümen Komutanı Yarbay Ahmet Zeki Bey'e ulaştırırlar. Tezkerede; “*Bütün yollar kapandı. Yunan ordusuna sığının, aksi hâlde kan akıtılacaktır*” yazmaktadır. Bu yazıya Ahmet Zeki Bey karşılık vermez ve birliklerini alarak mümkün oldukça hızlı hareket ederek Emirdağ eteklerinden, İshaklı'ya

³⁴¹ *Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât (23 Ağustos-10 Ekim 1921)*, s. 21.

³⁴² *Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)*, s. 334.

³⁴³ Selim Erdoğan, *Sakarya*, s.186.

inmeye başlar. Bu sırada Alay'ın ayrı düşen 52. Taburu ile irtibat kurularak, gecenin karanlığında yol bulunmayan, sarp dağlardan ilerleyen birlikler, çetin bir yürüyüşün ardından ovaya inerler. Böylece Mürettep Tümen, iki buçuk gündür ordugâh ile bağlantısı olmadan, düşman gerilerinde ileri harekâta bulunarak, başarı ile geri döner.³⁴⁴

Bu sırada 4. Yunan Tümen Komutanı Albay Dimaras'ın birliği ile beraber Sakarya boyuna hareket edeceğini fark eden Yarbey Ahmet Zeki Bey, kurnazca bir plan yaparak “Emirdağ'da 4.500 asker için ekmek hazırlattığı” söylentisini yayar.³⁴⁵ Sandıklı bölgesinin temizlenmesi için harekete geçmek isteyen General Trikopolis, iki dağ bataryası ile takviye edilen 49. Piyade Alayı'na, harekâta başlanmasını ve Sandıklı'ya ilerlemelerini emretmiştir. Fakat Sandıklı'da Türker'in 4.500 er için ekmek hazırlattığını öğrenince bu harekâta daha büyük bir kuvvetle girişmeye karar verir. General Trikopolis, alelacele 4. Tümen'in dört piyade alayından üç taburlu mürettep bir alay ve bir bataryayı Sandıklıya gönderir. 6. Tümen Komutanı Yarbey Nazmi (SOLOK) Bey de bu oyuna katılarak, Mürettep Tümen'in yükünü hafifletmek için Dumlupınar'a taarruza geçer. Trikopolis, son alayını da bu bölgeye gönderince Sakarya Cephesine yaklaşacak kuvveti kalmaz.³⁴⁶

23 Ağustos Muharebelerinin başlamasıyla hareketlenen cephelerde Gazi Paşa'nın Hayalet Süvarileri, gayrinizami harp³⁴⁷ ile Yunan Kuvvetlerinin başına bela olacaktır.

Sakarya Meydan Muharebesinde üçüncü gün (25 Ağustos) çarpışmalar gece yarısı başlamıştır. Gittikçe şiddetlenen saldırı bütün cepheyi sarmış ve gün boyu sürmüştür. İki önemli yer olan, Türbe Tepe ve güney kanadın doğu ucunda çarpışma çok şiddetli geçmiştir. Yunan Kuvvetleri, yarma yönündeki ilk engel olan Türbe Tepe'yi düşürürse, Türk cephesinin 10 km. içine girmiş olacaklardır. Sabahı beklemeden saldırıya geçen General Kondulis, gece yarısı tüm toplarıyla Türbe Tepe'yi bombardımana başlamıştır. İki saat top ateşi altında kalan Türk askerleri tepeyi savunmak üzere silah başında saldırıya geçerler. Bu anları uzaktan izleyen Muhabir Nikolopulos defterine şöyle bir not düşer; “Bu tepelerde sınırları gerçekten çelik gibi Türkler var.”³⁴⁸

³⁴⁴ *Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)*, s. 326.

³⁴⁵ Selim Erdoğan, *Sakarya*, s.186.

³⁴⁶ *Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)*, s. 329.

³⁴⁷ *Gayrinizami Harp*: düzenli ve büyük birlikler yerine küçük, işlevsel birliklerle düşmanı yıpratmak.

³⁴⁸ Turgut Özakman, a.g.e., s. 379-380.

Sabaha karşı süngü hücumuna dönen çarpışmalar sonucunda Türbe Tepe, Yunan birliklerinin eline geçer. Çok kayıp veren 7. Tümen'in er mevcudu 90'dan 40'a düşer. İsmet Paşa, Türbe Tepe'nin geri alınması için mevziyi 57. Tümen'e devrederek 7. Tümen ve 3. Kafkas Tümenini de taarruzu desteklemek için görevlendirir. 25 Ağustos günü Türbe Tepe'yi Yunanlılardan geri almak için taarruza geçen Türk birlikleri, saat 18.30'da tepeyi geri alır. Başarıyla yürütülen bu harekâta *Türbe Tepe, Gedikli Muharebeleri* adı verilir.³⁴⁹

Cepheyi yarmak için ileri harekâta bulunan Yunan kuvvetlerinin taarruzu karşısında direnen Türk birlikleri, Türbe Tepeyi geri alsada devam eden saldırılar sonucunda tekrar Yunanlıların eline geçer. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa o gün Yunanlıların yarma ve kuşatma harekâtlarına yönelik saldırılarını dikkatle takip etmiş, cephedeki birliklerden gelecek başarı haberlerini sabırsızlıkla beklemiştir.³⁵⁰

26 Ağustos günü Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, son gelişmeler üzerine, büyük bir inat ve inançla çarpışan Türk birliklerine ve kanlı çarpışmaların en şiddetli günlerini yaşayan Türk savaşçılara, son Türk yurdunun savunulmasında bundan sonra izlenilecek ve uygulanacak taktiği şu tarihi emri göndererek verir:

*Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz. Onun için küçük, büyük her birlik, ilk durabildiğı noktada yeniden düşmana cephe kurup savaşa devam eder. Yanındaki birliğin çekilmeye mecbur olduğunu gören birlikler ona tâbi olamaz. Bulunduğı mevzide sonuna kadar dayanmaya ve karşı koymaya mecburdur.*³⁵¹

27/28 Ağustos günlerinde taarruzlarına devam eden Yunanlılar Çal Dağı doğrultusunda ilerlemek istemişlerse de 61. ve 5. Kafkas Tümenleri, düşman kuvvetleri karşısında Türk'ten bir duvar örer. 3. Yunan Tümeni, sabah saat 09.30'dan itibaren Ilıca Deresi kuzey sırtlarına yerleştirdiğı topçuların desteğıyle, 61. Tümenin ve 5. Kafkas Tümenin iç kanatlarına taarruza başlar. 3. ve 10. Yunan Tümenlerinin gün boyunca sürdürdükleri saldırılar sonucunda 8. ve 61. Tümenler ile 5. Kafkas Tümenlerinin büyük bir inatla savunmasının karşısında direnemeyerek ve bir başarı elde edemeyerek geldikleri yönden geri çekilmek zorunda kalırlar.³⁵²

³⁴⁹ *Stratejik ve Taktik Sonuçlar Broşürü; Sakarya Mevziisinde 25 Ağustos 1921 Günü Cereyan Eden Türbe Tepe Muharebeleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.13.

³⁵⁰ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e., s. 554.

³⁵¹ Atatürk, Nutuk, s. 412.

³⁵² Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e., s. 565.

Bu sırada 27/28 Ağustos gecesi Yunak mevkiinden Çeltik istikametine hareket eden Yarbay Ahmet Zeki Bey komutasındaki Mürettep Tümen, sabah Küçükhasan köyüne varır. Burada halktan alınan haberler doğrultusunda; Piribeyli’de iki tabur düşman kuvvetinin kuzeye doğru hareket ettiğini, Çeltik’te düşman kuvvetinin bulunmadığını ve Erenköy mevkiinde düşman birliklerinin ağırlıkla bulunduğunu öğrenirler. Yarbay Ahmet Zeki Bey Mürettep Tümeniyle beraber saat 15.00’te hareket ederek Yunak ve Piribeyli hattı üzerinden ilerlerken Fettahoğlu’ndan gelen esirlerden, Gökpınar Yaylası’nda 150 otomobilden kurulu bir Yunan nakliye kolunun olduğunu öğrenir. Bu bölgeye ilerleyen Yarbay Ahmet Zeki Bey ve Mürettep Tümeni ani baskınla taarruza başlar, üç saat süren çarpışma sonucu 6 esir, birçok eşya ve malzeme ele geçirilir.³⁵³ Ortada kalan erzaklardan ekmekler köylülere dağıtılmış, cephaneler ise tedarik edilen araçlara yüklenmiştir.³⁵⁴

6 Eylül günü Yunanlıların gerçek durumlarını ortaya çıkarmak amacıyla 5. Grup ordu sol kanadında kalarak Sakarya’ya keşif ve baskınları, Mürettep Tümen ise Fettahoğlu köprüsü istikametine baskın ve keşif yapmak üzere görevlendirilir. Yarbay Ahmet Zeki Bey’in Tümeniyle beraber, 2. Yunan Kolordusunun ikmal bağlantılarına yapmış olduğu baskınlar neticesinde hem mühimmat hem de erzak sıkıntısı çekmelerine sebep olmuşken, bir diğer önemli ikmal noktası olan Fettahoğlu köprüsüne ilerlemek üzere harekete geçerler. Piribeyli’ye varan Mürettep Tümen, yapılan keşifler ve alınan haberler neticesinde bir kısım düşmanın Piribeyli’den Gökpınar’a ve buradan ağırlıkları ile beraber Uzunbeyli üzerinden Kürttacirleri’ne gittikleri, Uzunbey’de düşman hastanesinin bulunduğunu ve buradaki erlerin açlıktan subaylara saldırdıkları, yaralıların ise bakımsızlıktan öldüğünü belirtirler. Düşman kuvvetlerinin ulaştırma yolu ise Sivrihisar’dan doğuya doğru yol aldığı tespit edilir.³⁵⁵

Yarbay Ahmet Zeki Bey ve Mürettep Tümeni, 8 Eylül günü yapılan keşifler ve alınan haberlerle; Fettahoğlu kuzey sırtlarında iki bölüklük bir ordugâhın bulunduğu, Fettahoğlu köprüsü ile İlyaspaşa köprüsünde ileri karakolların bulunduğu, Aziziye (Emirdağ) ve Aziziye Kaldırım yolunda düşman bulunmadığını tespit etmiştir. Bunun üzerine Erenköy, Göktepe ve Aziziye mevkiine keşif yapmak üzere hazırlıklara başlayan Mürettep Tümen, 9 Eylül günü Yunanlıların Sivrihisar-Kavuncu köprüsü ulaştırma yoluna baskın ve taarruz

³⁵³ *Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât (23 Ağustos-10 Ekim 1921)*, s. 95.

³⁵⁴ Turgut Özakman, a.g.e., s. 407.

³⁵⁵ *Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât (23 Ağustos-10 Ekim 1921)*, s. 185.

için Piribeyli'ye hareket eder. Bu harekât planı ise şöyledir: “9/10 Eylül'de Tümen, Piribeyli'de toplanacak; 10 Eylül'de Fettahoğlu istikametinde hareket edecek, Konya Süvari Alayı ile 24. Alaydan 2. Tabur bu akşam Tümene katılacak.”³⁵⁶

Fettahoğlu istikametinde ilerleyen Yarbey Ahmet Zeki Bey ve komutasında bulunan Mürettep Tümenin büyük bir kısmı Piribeyli'de ve ileri birlikleriyle Yeniköy-Kaldırım kesiminde toplanmışlardır. Gazi Paşa'nın hayalet süvarilerinin komutanı Yarbey Ahmet Zeki Bey, aldığı emir üzerine düşmanın kaçış yoluna çıkmak üzere Sivrihisar mevkiine ilerlerken âdeta hazine bulmuş, kurbanını ürkütmemeye çalışmaktadır. Mürettep Tümen, Afyon'da Trikopolis'ten sonra şimdi de Kontoules'in başına bela olmak için Sakarya boyundadır.³⁵⁷

12 Eylül sabahı Yeniköy'den hareket eden Mürettep Tümen, öğlen Sığırcık köyüne vardığında yaptıkları keşif ve köylülerden aldıkları haberlerle; düşmanın, Fettahoğlu Köprüsü yakınında bir tabur kuvvetiyle bulunduğunu, emniyet birliklerinin ise 4 km. batıda ve Adaköy'de bulduklarını öğrenir. Bunun üzerine Tümen, Fettahoğlu köprüsü istikametinden yapılacak harekâtın batıdan etkili bir şekilde yapılacağını düşünerek, saat 15.00'te hareket eder ve Buzluca'ya varır. Burada köprülerin tahrip edilmediğini ve düşmana rastlanılmadığını bildirir.³⁵⁸

Fakat Fettahoğlu istikametinde bulunan keşif kolları, köprü çevresinde düşman emniyet birliklerini fark eder. Erkenden alınan bilgi ve yapılan keşiflerle Sakarya köprülerinin yıkılmış olduğunu öğrenen Mürettep Tümen Komutanı Yarbey Ahmet Zeki Bey, sağlam kalan Fettahoğlu Köprüsü'nü ele geçirmeye karar verir. Erken saatlerde harekete geçen Tümen, saat 11.00'de Fettahoğlu'na varır. Köprü'nün üzerinde bulunan büyükçe Yunan ordugâhına baskın yapan süvari alayı, burada bulunan Yunan İstihkâm Taburunu dağıtır. Sağ kalan Yunanlılardan birkaçı cephaneliği ateşe vererek Fettahoğlu Köprüsü'nden güneye kaçar. Bu sırada Yunanlılar kaçmadan önce koydukları dinamit ile köprüyü de tahrip etmek istemiş fakat tam zamanında 35. Süvari Alay Komutanı Teğmen Bekir yetişerek suya atlamış ve köprüyü son anda tahripten kurtarmıştır.³⁵⁹

³⁵⁶ *Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât (23 Ağustos-10 Ekim 1921)*, s. 204.

³⁵⁷ Selim Erdoğan, *Sakarya*, s. 258-259.

³⁵⁸ *Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât (23 Ağustos-10 Ekim 1921)*, s.254.

³⁵⁹ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e., s. 772., *Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât (23 Ağustos-10 Ekim 1921)*, s. 254.

Kaçan Yunanlıları kovalamak için harekete geçen Konya Süvari Alayı, dağınık hâlde kaçan düşmanı Uzunbey batısına kadar takip eder. Saat 17.00 sıralarında ise Yunanlıların ordugâhında ısrarla çalan telefona iyi Rumca bilen Teğmen Fehmi cevap verir. Sivrihisar'daki Yunan Karargâhından arayanlarla bir Yunan subayı gibi konuşan ve yiyecek dolu bir kamyonun yolda olduğunu öğrenen Teğmen Fehmi, yiyecek dolu kamyonu ele geçirmek için Sivrihisar yolunda pusu kurmaya gider. Bu baskın taarruzunda ise düşmandan geriye bir röntgen makinası, tıbbi ecza dolu bir otomobil, iki yük otomobil, çok sayıda eşya ve malzeme, 15 araba, 1500 kasaplık hayvan ve üç uçak ele geçirilir.³⁶⁰

13 Eylül günü Fettahoğlu'na başarı ile taarruz eden Mürettep Tümenle irtibata geçen Fahrettin Bey'in Süvari Grubu, Yunanlıların önünü kesmek için harekete geçer. Ertuğrul'a varmış bulunan Mürettep Tümen, sabahın erken saatlerinde Sivrihisar'a hareket eder. Bu sırada hâlâ Fettahoğlu'ndaki İstihkâm Taburunun yerinde olduğunu sanan ve Sivrihisar'da bulunan Yunan kuvveti ile görüşülür. Saat 11.00'de üç koldan 400 kişilik bir kuvvetle Sivrihisar'da bulunan Yunan kuvvetlerine taarruza girilir. Yunanlılar etraftaki kayalıklara kaçarak mukavemetle çarpışırlar. Bu esnada saat 14.00'de Yarbay Ahmet Zeki Bey ve Mürettep Tümeni Sivrihisar'a girer. Sivrihisar'a baskın yapıldığını öğrenen Yunan Ordu Komutanlığınca Tugaya; "*süratle Hamamkarahisar'da toplanması ve emir beklemesi*" direktifi verilir. Bir süre sonra direniş gösteren Yunanlılar, batı istikametine kaçarak canlarını kurtarırlar.³⁶¹

Kaçamayan 25 Yunan askeri ve tıbbi personel esir alınır. Bu sırada Beylikköprü'den gelen ve Sivrihisar'ın düştüğünden habersiz bir Yunan kolu da yakalanır, iki erzak dolu otomobil, Hastanede bulunan bir otomobil, tıbbi malzeme ve erzak, cephane ve malzeme depoları ele geçirilir. Yunanlıların elinde olup Sivrihisar'da tutulan 400'e yakın Türk esir de kurtarılır.³⁶² 13 Eylül günü 3. Kafkas Tümen Komutanı Halit Bey, Ahmet Zeki Bey ve Mürettep Tümeninin Sivrihisar'a yapılan baskınla ilgili alınan raporu şubelere bildiren bir telgraf göndermiştir:

1. 13.09.1921 saat 01.00 Sivrihisar'a taarruz edildi. 400 kadar silahlı erden ibaret olan düşman uzaklaştırılmış ve şehir işgal edilmiştir. Şehirde mevcut bütün erzak ve ecza ilaçla dolu iki otomobil, birçok silah, telefon malzemesi ve Beylikköprü'den gelen en kıymetli cerrahi aletlerle dolu düşman otomobili alındı. Düşmandan iki subay ile 50 kadar er esir edildi.

³⁶⁰ *Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât (23 Ağustos-10 Ekim 1921)*, s. 255.

³⁶¹ *Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât (23 Ağustos-10 Ekim 1921)*, s. 266.

³⁶² Selim Erdoğan, *Sakarya*, s. 266.

2. *Beylikköprü ile Kavuncu Köprüsünden batıya doğru pek yoğun nakliyat yapılmakta ve düşman arasında telaş ve düzensizlik oldukça fazladır. 28.08.1921’de “Çeltik’te düşman otomobili kollarına yapılan baskın tesiriyle sağ kanattaki düşman kolorduları bugün tamamen aç kalmışlardır.*

3. *Alaylara, hücum taburuna, şubelere, süvari, istihkam kumandanlıklarına katılmıştır.*³⁶³

Sakarya üzerindeki köprülerin kullanılmasına fırsat vermeden, özellikle kuzey hattından yapılan taarruzlarda karşı taarruz yapmak için yeterli üstünlüğü sağlayamayan Yunan kuvvetleri, 12-13 Eylül gecesi tamamen Sakarya batısına taşınarak 22 Eylül’e kadar Afyon-Seyitgazi ve Eskişehir hattında tutunmuşlardır. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’nın direktifiyle ve Türk ulusunun kanıyla yazılan bu muharebeler harp tarihinin “*en uzun meydan muharebesi*”, Türk İstiklal Savaşı’nda ise “*Subay Muharebesi*” olarak geçen Sakarya destanı geceli gündüzlü 22 gün devam etmiş ve 13 Eylül günü Yunanlıların Sakarya doğusunu tamamen terk etmeleriyle sona ermiş ve *Takip Harekâtı* başlamıştır.³⁶⁴

Fettahoğlu ve Sivrihisar baskınlarının ardından verilen kayıp ve çekiliş yolundaki büyük tehlikeden tedirgin olan Papoulas bütün muharebeler boyunca hiçbir işe yaramayan Süvari Tugayını acil Sivrihisar’a göndermişse de sabahın erken saatlerinde Mürettep Tümenle taarruza geçen Albay Nikolidis’in Tugayı, akşam saatlerinde bozguna uğrayarak geri çekilmek zorunda kalır.³⁶⁵

Saat 20.00’e kadar süren çarpışmalarda Yunan Süvari Tugayı, Çal Dağı batı hattına ve Ballıhisar istikametinde çekilmek zorunda kalır. Ballıhisar istikametinde çekilenlerin çoğu ise esir alınır. Bunun üzerine Papoulas, süvari tugayını desteklemek için 1. Yunan Tümeni gönderir. Süvari tugayının, Çal Dağı-Sivrihisar istikametinde taarruzla Ahmet Zeki Bey komutasında bulunan Mürettep Tümenini cephede tespit ederek, 1. Yunan Tümeninin Sivrihisar güneydoğusu-Aşağıkepen hattına taarruzu kararlaştırılır.³⁶⁶

Sivrihisar’ı işgal etmiş bulunan Mürettep Tümen ile Yunan kuvvetleri arasında muharebe bütün şiddetiyle devam etmektedir. Sabah saat 05.00’te Yunan Süvari Tugayı ve 1. Yunan Tümeninin birlikte taarruzları karşısında Mürettep Tümen Komutanı Yarbay Ahmet Zeki Bey, ezilmemek, düşmanı oyalamak ve tutmak için ağır ağır Balahisar-Yakapınar

³⁶³ *ATBD*, Sayı 96, Yıl 42, (Eylül 1993), Belge No: 2567, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 98-99.

³⁶⁴ *Kurtuluş Savaşı’nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri*, s. 66.

³⁶⁵ Selim Erdoğan, *Sakarya*, s. 274.

³⁶⁶ *Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât (23 Ağustos-10 Ekim 1921)*, s. 283.

istikametine çekilmeye başlamıştır. Fettahoğlu köprüsü kuzeyinde Tümeden ayrı düşen 24. Piyade Alayının 2. Taburu, yalnız başına fedakârca sabaha kadar muharebe eder. Tabur, 16 Eylül sabahı Hacıhüseyin köprüsünden geçerek tümenine katılır. Bu sırada Cephe Komutanı 5. Kolordu'ya şu emri gönderir:

*Sakarya'dan Sivrihisar'a doğru çekilmekte olan düşmanın büyük kısmının önünde Mürettep Tümenin batıya doğru hareketi ve bu suretle düşman menzil hattından erzak ve cephane getirmesini uzun süre engellemesi uygundur. Zorluk hâlinde, Süvari Kolordusu ile daha yakından irtibatta bulunmak üzere, güneybatıya doğru çekilmesi mümkündür. Süvari Kolordusunun, daima düşmanın yan ve gerilerinde kalmak üzere Sivrihisar batınına yönelmesi uygundur.*³⁶⁷

Bu emir üzerine Yunan kuvvetlerinin, Fettahoğlu köprüsü güneyine geçmeleri teşebbüsü halinde 5. Kolordu, Mürettep Tümen ile beraber savunmaya geçeceğini bildirilir.

*Fahrettin Bey ise yorulan, bir hayli yıpranan ve büyük işler başaran Mürettep Tümeni Fettahoğlu'nda ihtiyat olarak bırakarak baskın taarruzu hazırlıklarına başlar. Bu sırada Papoulas ertesi gün krala, Başbakan Gunaris'e ve Savaş Bakanı Teotokis'e çekeceği telgrafta Mürettep Tümen'i şikâyet edecek ve "Akşehir tarafından gelip ansızın ortaya çıkan, sadece iki topu, 1.000 piyadesi ve 800 süvarisi olan bir Türk birliği başımıza bela oldu. Fettahoğlu'nu, Sivrihisar'ı bastı. Bu kadarcık birlikle başa çıkabilmek için bir piyade tümeni ve bir süvari tugayı göndermek zorunda kaldım" diyecektir.*³⁶⁸

Sabah 5. Kolordu Komutanlığının emriyle, 14. Süvari Tümeninin 3. Alayı, Sivrihisar istikametine çekilmiş olan Yunan birliklerini takip etmeye başlar. Yarbay Ahmet Zeki Bey ve Mürettep Tümeni, Fettahoğlu köprüsünü elde bulundurmak şartıyla, süvari alayları ile beraber Sivrihisar'a, 8. Piyade Tümeni Kaldırım'a, 3. ve 2. Süvari Tümenleriye Çaldır'a ilerlemek üzere tertiplenir. Mürettep Tümenin Konya Süvari Alayı, 52. Piyade Alayından 2. Tabur ve 35. Süvari Alayı, Fettahoğlu köprüsünden ilerleyerek Balahisar mevkinde harekete geçer.1. Yunan Piyade Tümeni ve Süvari Tugayı ise bu kuvvetleri 3.000-4.000 süvari ve kuvveti sanınca Sivrihisar'ı terk ederek Kuzeydoğusunda toplanır.³⁶⁹

16 Eylül günü 12. Yunan Tümeninden bir batarya ile takviyeli 46. Alayın Fettahoğlu köprüsüne ilerlediğini öğrenen Yarbay Ahmet Zeki Bey, Mürettep Tümeniyle beraber

³⁶⁷ Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât (23 Ağustos-10 Ekim 1921), s. 295.

³⁶⁸ Selim Erdoğan, Sakarya, s. 277.

³⁶⁹ Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât (23 Ağustos-10 Ekim 1921), s. 301.

düşmana yönelir. Akşama kadar devam eden şiddetli çarpışma sonucunda 46. Yunan Alayı gerisinde birçok malzeme bırakarak Bozdağ ve Günyüzü dağı istikametine kaçar. Ele geçirilen bir otomobilden güzel bir bavul içinde Papoulas'a ait beş nişan ile bir kırbaç da çıkar.³⁷⁰ Ele geçirilen bu nişanlar Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'dan başlayarak muharebenin hatırası olarak üst kademedeki komutanlara hediye edilmiştir.³⁷¹

Bu durumu Fahrettin Altay Paşa anılarında şöyle anlatmaktadır:

Bazı askerlerimiz çadırlara kadar girmişler bazı eşya almışlar, çok sonra buradan aldıkları büyük bir nişanla bir kırbacı hatıra olarak bana verdiler, General Papulas'ın olması mümkündür. Geri dönerken Katırlı civarına gönderdiğimiz ağırlıkları da alarak ordumuzun sol yanına varabilmek için geceli gündüzlü bir yürüyüşe başladık. Akşehir cihetinde gönüllü piyade ve süvarilerden iki alaylık bir birlik teşkil edildi, buna mürettep tümen adı verilerek Kurmay Yarbay Zeki (Soydemir) kumandasına tevdi olundu. Bizden sonra düşman gerilerini izaç vazifesi bu birliğe verilmişti. Bu tümen Sivrihisar'a doğru muvaffakiyetli hareketler yapmış, düşman gerilerini mütemadiyen izaç ederek onu zor durumlarda bırakmıştır. Bu suretle de düşmanın ihata kolordusunun bu susuz bölgede iâşe ve ikmal müşkülâtına uğraması Sakarya Muharebesi'ni kaybetme sebeplerinden biri olduğu sonradan çıkan eserlerde yazılmıştır.³⁷²

Mürettep Tümeniyle beraber Sivrihisar'a giren Yarbay Ahmet Zeki Bey, hastanede yatan 30 kadar Yunanlı yaralıları ziyaret ederek hatırlarını sorar ve yaralıların ihtiyaçlarını sağlayarak yerlerinde bırakır. Yunan doktorlar esir alındığı için iki Türk doktora emanet edilirler. Depodaki çamaşırlar ve ayakkabıların bir kısmı tümene, bir kısmı da esirlere dağıtılır. Tümen gerekli güvenlik önlemlerini alarak geceyi Sivrihisar'da geçirir.³⁷³

Yunanlılar, Sakarya batısından Eskişehir yönüne çekilmeye devam etmiştir. Türk Ordusu bu muharebeler sonunda şehit ve yaralı olmak üzere toplam 26.000 zaiyat vermiştir. Birlik mevcudiyetine göre er zaiyat oranı %35-40, subay zaiyat oranı ise %70-80 arasında olmuştur. Sakarya Meydan Muharebesi'ne "Subaylar Muharebesi" denmesinin nedeni budur. Çok kanlı ve şiddetli geçen bu muharebelere Gazi Mustafa Kemal Atatürk'de "Sakarya Melhamei Kübrası" yani kan gölü, kan deryası adını vermiştir. Diğer yandan Yunanlıların 16.000'i ölü olmak üzere toplam 46.000 zaiyat vermiştir.³⁷⁴

³⁷⁰ *Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât (23 Ağustos-10 Ekim 1921)*, s. 301.

³⁷¹ Selim Erdoğan, *Sakarya*, s. 280.

³⁷² Fahrettin Altay, a.g.e., s. 283.

³⁷³ Turgut Özakman, a.g.e., s. 483.

³⁷⁴ İsmet Görgülü, a.g.e., s. 369.

Mustafa Kemal Paşa, Meclis'te Sakarya Zaferi'ni anlatarak erlerin Anadolu savaşlarının anlamına vardığını ve yeni bir ülkü için savaştıklarını söylemiştir. Türk Halkı'nın, Büyük Millet Meclisi'nin, Hükümet'in uşak muamelesine tahammül edemeyeceğini belirten Mustafa Kemal Paşa:

“Böyle çocukları ve böyle çocukların meydana getirdiği orduları olan millet, elbet hakkını ve bağımsızlığını bütün anlamıyla korumayı başaracaktır. Kendimize bulduğumuz kuvvet ve kudret, davamızın meşrutiyetindedir. Milli sınırlarımın içinde hür ve bağımsız yaşamaktan başka bir şey istemiyoruz. Ordumuz, yurdumuzda bir tek düşman eri bırakmayıncaya kadar, takip, tazyik ve saldırılarına devam edecektir” der.³⁷⁵

Bu konuşmanın ardından Meclis tarafından kabul edilen kanun gereğince Mustafa Kemal Paşa'ya Gazilik unvanı ile Müşir (Mareşal) rütbesi verilmiştir. Bu zaferin askeri sonuçlarının yanı sıra siyasi sonuçları da büyük olmuş ve zaferden hemen sonra 20 Ekim 1921'de Türk-Fransız Ankara Antlaşması, 13 Ekim 1921'de Türk-Sovyet Kars Antlaşması imzalanmıştır. Bu iki antlaşma ile Doğu ve Güney Cephelerindeki muharebeler kesin olarak sona ermiş, bugüne kadar üç askeri cephede muharebe eden Türk Milleti ve Ordusu, artık Yunanlılarla savaşmak zorunda kalmıştır. Aynı zamanda 22 Ekim 1921'de İngiltere ile esirlerin serbest bırakılması konusunda antlaşma sağlanmış ve böylece Ankara Hükümeti, ülkeyi işgal altında tutan galip İtilaf devletleriyle siyasi antlaşmalar yaparak Sevr Antlaşması'nı fiilen yırtmıştır.³⁷⁶

Sakarya Meydan Muharebesi'nde Gazi Paşanın Hayalet Süvarileri olarak cephede yer alan ve Yunanlıların ikmal yollarını bertaraf eden, Fettahoğlu'nu ve Sivrihisar'ı basarak, düşmanın başına bela olan Yarbay Ahmet Zeki Bey komutasındaki Mürettep Tümen, 35. ve Konya Süvari Alayları ile İstihkâm Müfrezesi 2. Süvari Tümenine, 1. ve 2. Milis Alayları ile 6. Tümenin birliği olup buna verilmek üzere muhafaza edilmiş ve 52. Piyade Alayı 8. Piyade Tümenine verilmek suretiyle tamamen lağvedilmiştir.³⁷⁷

Bu durumu İsmet Paşa, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya 17 Eylül günü şu raporla bildirmiştir:

“Teşkilat-ı askerisiyle lağvı icab eden ve el-yevm Beşinci Kolordu'ya ilhak etmiş bulunan Mürettep Fırkanın lağvı ve piyadelerinin Sekizinci Fırkaya ve süvarilerinin İkinci Süvari Fırkasına i'zamıyla Kaymakam Zeki Bey'in Kaymakam Atıf Bey'den münhal olan İkinci Süvari Fırkası Kumandanlığına

³⁷⁵ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına 23 Ağustos 1921-20 Kasım 1922)*, Cilt 4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996, s.61.

³⁷⁶ İsmet Görgülü, a.g.e., s. 369.

³⁷⁷ *Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât (23 Ağustos-10 Ekim 1921)*, s. 313.

*tayini teklif olunmaktadır. İşbu teklif-i âcizlerinde muvafık görülmektedir. Tasvibi iradesine mutazır olduğumu arz ederim.”*³⁷⁸(Belge 4)

İsmet Paşa'nın Yarbay Ahmet Zeki Bey'in tayini ile ilgili göndermiş olduğu bu rapora istinaden Başkomutan Mustafa Kemal Paşa şu cevabı göndermiştir; “*Mürettep Fırka lağv ve piyadeleri Sekizinci Tümenine ve süvarileri İkinci Süvari Tümenine verilme ve Yarbay Zeki Bey'in, Yarbay Atıf Bey'den boş İkinci Süvari Tümeni Komutanlığına tayin edilmiştir.*”³⁷⁹

Böylelikle Yarbay Ahmet Zeki Bey 17 Eylül 1921'de 2. Süvari Tümeninin komutasını almıştır. Sakarya Meydan Muharebesi, Türk Milletinin dişini tırnağına takarak, var güçleriyle kazandıkları, vatan toprağını kanlarıyla suladıkları, 22 gün 22 gece süren savaşta, yenilmez denen Yunanlıları yenerek kazanılan büyük bir zafer olmuştur.

İstiklal Harbine elinde hiçbir şey yokken giren Türk ulusu, önce halkının bağrından çıkan küçük Kuvayı Milliye birlikleriyle kuvvetli ve muntazam düşman ordularıyla çarpışmış ve çok büyük fedakârlıklar ve çabalar harcayarak meydana getirdiği ordusuyla, kuvvetli ve mağrur Yunan Ordusunu Sakarya Meydan Muharebesi'nde mağlup ederek İstiklal Harbinin ve Türk tarihinin akış ve talihini değiştirmiştir.

3.4. Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi

İstiklal Harbi'nin en kanlı çarpışmalarını Sakarya Meydan Muharebesi'nde yaşayan, canı pahasına fedakârca cepheye koşan Türk ulusu, bağımsızlığı için mücadeleye devam etmektedir. Vatanın bağrına düşman dayasa da hançerini, imkansızlıklar içinde vatani kurtaracak nice kahraman çıkmış ve bu uğurda canlarını feda etmişlerdir. Şehitlerin kanlarıyla sulanmış vatan toprağında şimdi kan kırmızı gelincik çiçekleri açmaktadır.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin zaferle sonuçlanmasının ardından Yunanlılar, 1/8 Ekim 1921 tarihleri arasında Afyonkarahisar'da Güzelim Dağı Muharebeleri gerçekleşmiş, bu muharebelerde Türk kuvvetleri, Yunanlılara karşı başarı gösterememiştir. Yunanlılar 10 Ekim 1921 tarihinden 26 Ağustos 1922 tarihine kadar Eskişehir-Afyon doğrutusu hattında tutunmuş ve tutunduğu mevzileri bir sene boyunca tahkim etmiştir.³⁸⁰ Kuşatma ve çevirme hareketleri boşa çıkan Yunanlılar cephe taarruzuna mecbur kalmıştır. Sakarya

³⁷⁸ CBA, Sıra: 01002466, Belge Kayıt No: 910079.

³⁷⁹ ATBD, Sayı 131, Yıl 62, Belge No: 69, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013, s.134

³⁸⁰ Çağlar Öngel-Ahmet Altıntaş, “2. Süvari Tümeni'nin Büyük Taarruz Harekâtı”, *Near East Historical Review*, 12/3, July, 2022, s. 276.

Meydan Muharebesini stratejik açıdan değerlendiren Mustafa Kemal Paşa bu konu hakkında şunları söylemiştir:

Düşmanın stratejik düzeninde takip ettiği görüş, büyük kuvvetleriyle ordumuzun sol yanını kuşatarak ordumuzu imha etmek ve ondan sonra Ankara'ya gelip Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümetini dağıtmak ve bütün Anadolu'ya hâkim olmak idi. Düşmanın bu strateji harekâtını iptal ettik. Düşmanı taktik alanda muharebeye mecbur etmek suretiyle evvela stratejik olarak mağlup ettik. Düşmana kuşatma imkânı vermedik, daha sonra müteakip merkezimizi yarmak istedi. Bundan da muvaffak olmadı. Ondan sonra müdafaa ederek kalmaya karar verdi. Taarruzumuzla buna da mâni olduk.³⁸¹

Sakarya Muharebesi'nden sonra stratejik taarruza dönen Kurtuluş Savaşı, Yunanlıların saldırı güçlerini yitirmelerine sebep olmuş ve Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Muharebesi için Türk Ordusu gerekli olan hazırlığın yapılmasına zaman kazandırmıştır. 21 Kasım 1921 günü Batı Cephesi Komutanlığı'nın yeni bir taarruz fikri ve tasarısı görüşülmüş ve bu doğrultuda Yunanlıların, batıya kaymaya devam ettikleri, Eskişehir bölgesinde zayıf kalabilecekleri düşüncesiyle bu durumdan faydalanarak Afyonkarahisar Grubu'nun, kuşatıcı bir taarruzla düşmanı yenilgiye uğratmak için gereken hazırlıklara başlaması uygun görülmüştür. Bunun üzerine Batı Cephesi Komutanlığı; Anadolu'da teşkil edilerek Ankara istikametinde yürüyüşte bulunan 19. ve 20. Tümenin bazı birlikleriyle Kocaeli Grubunu takviye ederek, bütün cephede bir genel taarruz düşünüldüğünü yayınlamıştır.³⁸² Sakarya Meydan Muharebesinin ardından Ekim ayı itibarıyla yeni bir taarruza hazırlanmakta olan Batı Cephesi birlikleri, bu hazırlığa karşı yapılabilecek stratejik hedefler bulmaya çalışmıştır.

Batı Cephesi Komutanlığının 15 Temmuz 1921 tarihli emri ile Süvari Kolordusu kurulması kararlaştırılmış ve henüz yeni teşkil edilmiş olan 2., 3. ve 14. Süvari Tümenlerinden müteşekkil bir Süvari Kolordusu kurulmuştur. Kuruluş ve kadrosu tamamlanan, komutasına ise Fahrettin (ALTAY) Paşa verilen Süvari Kolordusu, Sakarya Meydan Muharebesi'nde savunma taarruzunda büyük yararlılık göstermiştir. 1 Kasım 1921 tarihinde yapılan birtakım değişikliklerle yeniden düzenlenen Süvari Kolordusu, önceki yapılanmada olduğu gibi 2., 3. ve 14. Süvari tümenleriyle yine 5. Süvari Kolordusunda bulunacak fakat, ilave birlikler kurulacaktı. Böylelikle Süvari

³⁸¹ Kurtuluş Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri, s. 71.

³⁸² Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922), 2. Cilt, 6. Kısım, 1. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.93.

Kolordusunda ayrıca bir istihkâm, bir köprücü, bir sıhhiye bölüğü ile iki topçu bataryası, bir muharebe takımı, bir telsiz müfrezesi, bir seyyar hastanesi ve on ulaştırma kolu teşkil edilecektir. Süvari Kolordusuna bağlı birliklerden 2. Tümenin başına Kurmay Yarbay Ahmet Zeki (SOYDEMİR), 3. Tümenin başına Yarbay İbrahim (ÇOLAK), 14. Tümenin başına da Yarbay Suphi (KULA) Beyler atanmıştır. 5. Süvari Kolordusuna daha sonra kuzeyden gelen 1. Süvari Tümeni de katılmış, komutasını ise Mürsel (BAKÜ) Bey almıştır.³⁸³

Sakarya'da Mürettep Tümeniyle beraber büyük bir mücadele vererek takip harekâtını sürdüren, Yunanlıların ikmal kollarına ağır zaiyat vererek muharebelerde güçsüz bırakan, Gazi Paşanın Hayalet Süvarilerinin Komutanı Ahmet Zeki Bey, artık 2. Süvari Tümen Komutanlığı vazifesi ile görevini ifa etmeye başlamıştır. 2. Süvari Tümenine bağlı birlikler ise; 2., 4., 13., 20. Süvari Alayları, bir süvari bölüğü, bir topçu alayından (4 top) oluşmaktadır.³⁸⁴

İlgın mevkiinde konuşlandırılmış olan Yarbay Ahmet Zeki Bey komutasındaki 2. Süvari Tümeni, burada bir yandan talim ve terbiyeye ile uğraşırken diğer taraftan ise kolordunun eksiklerini gidermek için hazırlıklarını sürdürmüşlerdir. Nitekim Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından Türk Ordusu, akıllı bir strateji planı uygulayarak Yunanlılara karşı yapılacak olan taarruza daha donanımlı bir şekilde hazırlıklarını sürdürmekteydi. TBMM'de ise taarruz hazırlıklarının geciktirilmesine yönelik Mustafa Kemal Paşa'ya karşı bir muhalefet oluşmuştur. Mustafa Kemal Paşa ise, hazırlıksız bir ordu ile düşmana saldırının bir zafer değil, hezimete neden olacağını ve uygun zamanın gelmesinin beklenmesi tavsiyesinde bulunmuştur.³⁸⁵

Bu noktada ordunun ikmal bakımından güçlendirilmesi yönündeki düşüncelerini Mustafa Kemal Paşa birçok kez dile getirmiş ve ordunun silah, cephane, kıyafet gibi ihtiyaçlarının giderilmesi için mali yönden durumun iâşe ve ikmalinin tamamlanması gerektiğini söylemiş ve hem Fransa hem de Rusya ile yapılan antlaşmalar çerçevesinde gelecek maddi yardım ile ordunun ihtiyaçlarının giderilmesi için çalışmıştır.

³⁸³ Zekeriya Türkmen, "Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Taarruz Öncesinde Süvari Kolordusunu Denetlemesi ve İlgın Manevrasında Süvari Kolordusu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 58, Mart 2004, s. 207.

³⁸⁴ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922)*, s. 25.

³⁸⁵ Zekeriya Türkmen, a.g.e., s. 209.

Mustafa Kemal Paşa 6 Mart 1922 günü TBMM'nin gizli oturumunda, mebuslara askeri durum hakkında uzunca bir konuşma yaparak gerekli olan bilgiyi aktarmıştır. Ankara'dan yola çıkan Mustafa Kemal Paşa, Sivrihisar'a gelmiş ve burada askeri birlikleri denetlemiştir. Köylülerle görüşerek taarruz öncesi durumlarını, beklentilerini öğrenmeye çalışmıştır. 3. Süvari Tümenini ziyaret eden Mustafa Kemal Paşa, 11 Mart 1922 tarihinde defterine “teftiş ettiği birliklerden memnun kaldığını, büyük sıkıntılara rağmen, Türk ordusunun başarılı olacağını” ifade eden bir not yazmıştır.³⁸⁶

Mustafa Kemal Paşan, 5. Süvari Kolordusunu teftişlerinin ardından 12 Nisan 1922 tarihinde gerçekleşecek olan Ilgın Manevrasının hazırlıklarına başlamıştır. Manevranın başhakemi olarak Fahrettin Paşa yer almış, seyirciler için ise küçük bir kroki hazırlanmıştır. Süvari Kolordusuna bağlı 1. ve 2. Tümenler tarafından Ilgın belgesinde yapılacak olan manevra, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ve hükümet erkanından asker mebusların ve cephedeki ordu komutanlarının da geniş katılımlarıyla 15 Nisan 1922 günü gerçekleşmiştir.³⁸⁷

Fahrettin Paşa o güne dair anılarında şunları söylemektedir:

Süvari Kolordusu, Ilgın etrafında ikmal ve eğitim işleri ile uğraşırken 1 Nisan 1922 günü Başkumandan Gazi Mustafa Kemal kolorduyu teftişe geldi. Refakatinde Batı Cephesi Kumandanı ve büyük bir heyet ile Sovyet Rusya Büyükelçisi Aralof, Azerbaycan Cumhuriyeti Elçisi Abilof ve her iki elçinin ateşemiliterleri de beraberdi. Daha önceden verilen bu emirle üç süvari tümeni (ki bunlar 1., 2. ve 14. Tümenlerdi) Kaplıca Meydanında toplatılmıştı. Yoklamadan sonra, başkumandanın emri ile harp tatbikatı yapıldı ve atlıların süratle açılıp yayılması bir hayli heybetli oldu. Arkasından da yapılan geçit resminde birkaç bin atlının dört nala geçişleri bütün seyredenleri ulaşılması güç bir heyecana boğdu. Gelenler memnurluklarını söyleyerek Akşehir'deki piyadeleri teftişe gittiler.³⁸⁸

Resmigeçidin ve manevranın ardından Mustafa Kemal Paşa birliklere şöyle seslenmiştir:

Askerler; savaş artık bizim yüzümüze gülmeye başladı. İngilizlerin boğazlanmak üzere gönderdiği Yunanlıları yeniyoruz. İngiliz emperyalistleri bizi yok etmek istiyorlar, ama bunu başaramayacaklar. Türk halkı ve Tür Ordusu, kendi bağımsızlığı için savaşa girmiş bulunuyor ve düşmanlarını, kendi kutsal topraklarından atacaktır. Sovyetler Birliği'nin elçisi de burada, bizimle bulunuyor³⁸⁹

³⁸⁶ Zekeriya Türkmen, a.g.e., s. 210.

³⁸⁷ Zekeriya Türkmen, a.g.e., s. 219.

³⁸⁸ Fahrettin Altay, a.g.e., s. 297.

³⁸⁹ Semyon İvanoviç Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, Birey Toplu Yayınları, 1985, s. 102.

İlgın manevraları, Büyük Taarruz öncesinde 5. Süvari Kolordusunun birlikleri ile gerçekleştirdiği bir harp tatbikatı olmasıyla bilinmektedir. Bunun yanı sıra Fahrettin Paşa'nın, 10 bin kişiden fazla olan kolordusuyla beraber, yaklaşık bir yıl burada hiç durmadan çalışmaları ve taarruz gününe hazırlanmaları büyük bir önem taşımaktadır. Muharebe esnasında nasıl bir harp gerçekleşiyorsa aynısı bu tatbikata da yansıtılmış ve izleyicilerin taktirini kazanmıştır.

İlgın manevralarını büyük bir gurur ve heyecanla takip eden Mustafa Kemal Paşa ve katılan diğer misafirler, dosta güven düşmana korku veren süvari birliklerinin Büyük Taarruz hazırlıklarını yakından görmüşlerdir. Nitekim askeri ve mali ihtiyaçların karşılanması hususunda Sovyet Rusya Büyükelçisi'nin hazırlıkları yakından görüp yerlerinde incelemesi de büyük bir önem taşımaktadır. Büyük Taarruz hazırlıkları devam ederken günlerden 25 Nisan, Çanakkale Muharebelerinde Arıburnu Çıkarmasının yıl dönümüdür. Anlamı ve derinliği büyük olan bu tarihi gün vesileyle Ahmet Zeki Bey, Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya şu telgrafı göndermiştir:

Küçük bir işaretinizle bilâ-kayd ve şart ölen arkadaşlarımın kemiklerine bile Gelibolu'da yer vermekle dahi olmayan düşmanlarımız Çanakkale Muharebeleri diye zat-ı samileri tebrik ettiler. Bendeniz de Arıburnu ihracının yıl dönümü vesilesiyle bir türlü gözüm önünden uzaklaşmayan bu şehit arkadaşlarımın hak ve şereflerinin muhafazası millet ve bu şehid anasına söz söylemek selâhiyattar olan zat-ı devletlerinden istirhamı bir vecibe-i vicdaniye bildim. Pir ümid ellerinizden öperim.³⁹⁰(Belge 5)

TBMM Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa aldığı bu telgraf üzerine 2. Süvari Tümen Komutanı Ahmet Zeki Bey'e, "Çanakkale Muharebeleri esnasında Millet uğrunda Şehit olmuş silah arkadaşlarının kemiklerini kucağında saklayan Gelibolu'nun feda edilmesine muvafat edilmeyeceğini ifade eden, vatani hislerinin memnuniyetle karşılandığını" bildiren bir telgraf göndermiştir."³⁹¹(Belge 6)

1922 yılı itibariyle İlgın mevkiinde yerleşmiş olan 5. Süvari Kolordusuna bağlı bulunan Ahmet Zeki Bey Komutasındaki 2. Süvari Tümeninin, 11 Temmuz 1922 tarihinden itibaren iâşesi; 900 gr. ekmek, 200 bulgur, 200 gr. et, 15 gr. tuz olarak verilmiştir. 1 Ağustos 1922 tarihinde Batı Cephesi Komutanlığının yedeği olarak, 5. Süvari Kolordusu karargâhı ile İlgın'da, Ahmet Zeki Bey ve 2. Süvari Tümeni ise Sultandağı'nda

³⁹⁰CBA, Sıra No: 01016626, Belge Kayıt No: 650846.

³⁹¹CBA, Sıra No: 01016626, Belge Kayıt No: 650775.

konuşlandırılmıştır.³⁹² Fahrettin Paşa komutasında bulunan 5. Süvari Kolordusunun ve bağlı birlikleri hakkında Batı Cephesi Kurmay Başkanı Kurmay Albay Asım Gündüz hatıralarında şöyle bahsetmektedir:

*5. Süvari Kolordusu: Kurmay Albay Fahrettin Bey karargâhı Kaledere'deydi. 2. ve 14. Süvari Tümenleri Sandıklı bölgesinde Ahır dağlarına doğru yürüyüşe hazırıldı. 6. Tümen, Kozluca-Akçabedir-Havulca-Hocalar mıntıkasındaydı. Süvarilerimize ve onların cesur, bilgili, kahraman komutanlarına zaferimiz çok şey borçludur.*³⁹³

İlgün Manevrasının ardından 13 Ağustos günü Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa taarruz hazırlıklarını tamamladıktan sonra cepheye gitmiş ve ardından Mustafa Kemal Paşa, 17/18 Ağustos gecesi büyük bir gizlilik içerisinde Ankara'dan Konya'ya hareket etmiştir. O güne dair Mustafa Kemal Paşa şunları söylemektedir:

*Ben birkaç gün sonra hareket ettim. Hareketimi belirli birkaç kişi dışında bütün Ankara'dan gizledim. Benim Ankara'dan ayrılacağımlı bilenler, burada imiş gibi davranacaklardı. Hatta gazetelerde benim Çankaya'da çay ziyafeti verdiğimi de ilan edeceklerdi. Bunu şüphesiz o vakitler işitmişsinizdir. Trenle hareket ettim. Bir gece otomobille Tuz Çölü üzerinden Konya'ya hareketimi, telgrafla orada kimseye bildirmedim gibi, Konya'ya varır varmaz telgrafhaneyi kontrol altına aldirarak Konya'da bulunduğum da hiçbir yere bildirilmemesini sağladım. 20 Ağustos 1922 günü öğleden sonra saat 16.00'de Batı Cephesi Karargâhında yani Akşehir'de bulunuyordum. Kısa bir görüşmeden sonra 26 Ağustos 1922 sabahı düşmana taarruz için Cephe Komutanı'na emir verdim.*³⁹⁴

Mustafa Kemal Paşa verdiği emirle, 20/21 Ağustos günü 1. ve 2. Ordu komutanlarını da Karargâhına çağırarak taarruzun nasıl yapılacağı hakkında harita üzerinden bilgilendirmiştir. Hücumun stratejik açıdan baskın hâlinde yürütüleceğini cephe komutanlarına bildiren Mustafa Kemal Paşa, o gün vermiş olduğu emri tekrarlamıştır. Hareketin gizli kalması açısından ise bütün yürüyüşler gece yapılmış ve birlikler gündüzleri köylerde ağaçlıklar altında dinlenmiştir. Hücum bölgelerinde yol düzenlemeleri vb. çalışmalar ile düşmanın dikkatini çekmemek açısından yanıltıcı hareketlerde bulunulacağı da belirtilmiştir.³⁹⁵

Bu süreçte 5. Süvari Kolordusu batı istikametine yanaşarak, Yunanlıların terk etmiş olduğu Ahır Dağı'nı aşarak Yunan Ordusunun ikmal ve irtibat yollarını kesecek, Yunan

³⁹² Çağlar Öngel-Ahmet Altıntaş, a.g.e., s. 277.

³⁹³ Asım Gündüz, *Hatıralarım*, haz. İhsanİlgar, Kervan Yayınları, İstanbul 1973, s.135.

³⁹⁴ Atatürk, *Nutuk*, s. 478.

³⁹⁵ Atatürk, *Nutuk*, s. 478.

menzillerinin gerisinde taarruz ederek derinlikteki Yunan ihtiyatları ile muharebe edecek ve bunların cepheye müdahalesini önleyecektir. 25/26 Ağustos gecesi birliklerin cepheye intikalleri tamamen gece yapılmış, gündüzleri Yunanlıların keşif yapmak amacıyla kullandıkları uçaklarına mâni olacak şekilde, görülmeyen yerlerde dinlenilerek hiçbir yerde yürüyüş izi bırakılmamıştır. Bu süre içerisinde ise Türk Ordusu taarruz mevziilerine yaklaşırken, Yunan 1. Kolordusu komutanı ve subayları da Afyon'da tertipledikleri bir baloda idiler.³⁹⁶

3.4.1. Yarbay Ahmet Zeki Bey Komutasında 2. Süvari Tümen Harekâtı

Türk İstiklal Savaşı'nın ikinci safhası artık başlamıştır. Büyük taarruz için Türk ordusu hazırlıklarını tamamlamış ve cephede yerini almıştır. Yarbay Ahmet Zeki Bey ve komutasında bulunan 2. Süvari Tümeni 21 Ağustos sabahı Deresine-Gedil mevkiine, 22 Ağustos sabahı Bulanık mevkiine, 23 Ağustos sabahı ise Tatarlı'da bulunmuş 23/24 Ağustos 1922 gecesi Tatarlı'dan Ballık, 24/25 Ağustos 1922 gecesi Oda-Susuz bölgesine varmışlardır.³⁹⁷

25 Ağustos günü Susuz mevkiinden hava karardıktan sonra yola koyulan Yarbay Ahmet Zeki Bey ve 2. Süvari Tümeni, Dumlu Yaylasına varana kadar düşmana görünmemek için kibrit bile çakmamış, zifiri karanlıkta nefes dahi almadan kol halinde ilerlemişlerdir. 2. Süvari Tümen Komutanı Yarbay Ahmet Zeki Bey hayatının en kritik saatlerini yaşamaktadır. Gecenin kör karanlığında 6. Tümenin taburu ile karşılaşmışlar, iki Türk birliğinin çatışmasına son anda mâni olmuşlardır. Nitekim bu sayede Ahır Dağı'nda kaybolduklarını anlamışlardır.³⁹⁸

Ahmet Zeki Bey bu en zorlu anlarında zafere giden yolda görevini iyi bir şekilde ifa ettirebilmek için Tümeniyle beraber ilerlemektedir. Gecenin karanlığında birbirlerini dahi zor seçen, ayak uçlarını bile göremeyen Ahmet Zeki Bey ve Tümeni, bin bir güçlkle kayalık ve sarp araziye aşmaya başlamışlardır. Sık ve bodur meşelikten geçerken Ahmet Zeki Bey'in de kollarını, dirseklerini dikenler yırtmaktadır. Askerler görmeden yürüdükleri kayalıklarda tökezleyerek, dikenlerden oluşan yaraları içinde hiçbirinin gıki

³⁹⁶ İsmet Görgülü, *Büyük Taarruz*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992, s. 17-19.

³⁹⁷ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*, 2. Cilt, 6. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s. 38.

³⁹⁸ Selim Erdoğan, *Büyük Taarruz Dağlarda Tek Tek Ateşler Yanyordu*, Kronik Kitap, İstanbul 2021, s. 15.

dahi çıkmadan ilerlemişlerdir.³⁹⁹ 26 Ağustos günü 2. Süvari Tümen Komutanı Yarbay Ahmet Zeki Bey, 5. Kolordu Komutanlığına şu raporu göndermiştir:

*Arazi çok engebeliydi. Tümen bataryası epeyce geride kalmıştı. Askerler ve hayvanlar, aralıksız 11 saat süren gece yürüyüşüyle bitkin düşmüştü. Sabah erkenden başlayacak olan meydan muharebesine dair henüz bilgi alınamamıştı, 57. Tümenin faaliyeti de bilinmiyordu. Darıdere'de 14. Tümenin bir bataryası ile karşılaştık...*⁴⁰⁰

Uzun ve bir hayli zor bir yürüyüşün ardından Ahmet Zeki Bey ve 2. Süvari Tümeni, 26 Ağustos 1922 günü saat 08.30'da Kolbaşı Çayhisar'ın 5-6 km. güneydoğusundaki Tekke alanına varmışlardır. 26 Ağustos günü Genelkurmay Başkanlığı'nın raporunda saat 04.30'da topçu ve makinalı tüfek atışlarıyla taarruzun başladığını bildiren emir Ahmet Zeki Bey'e ulaşmıştır. Fakat 2. Süvari Tümeni sabah saatlerinde yolda 14. Süvari Tümeniyle bir ufak çatışma yaşamış, çatışma büyümeden önlenmiştir. Ahmet Zeki Bey bu zorlu yürüyüşte bir hayli talihsizlikler yaşasa da artık sabah doğudan gelen top sesleriyle Büyük Taarruzun başladığını anlamışlardır.⁴⁰¹

26 Ağustos günü 2.Süvari Tümeninin Çayhisar-Kızıltepe mevkielerinin elde bulundurulması emredilmiştir. 5. Süvari Kolordusu Komutanı Fahrettin Paşa'nın amacı ise Yunan İhtiyat Grubu'nun Afyonkarahisar güneyine yardıma gelmesini engellemek ve 5. Süvari Kolordusunu Ayvalı-Balmahmut yönüne götürmektir. Bu esnada 2. Süvari Tümeninden Çayhisar'a gelen bir süvari bölüğünü de Kırka doğrultusuna keşfe göndermiştir.⁴⁰²

Çayhisar'a inerken düşman tatbikat grubunun, Tümen birliklerinin üzerine kırktan fazla ateş açılrsa da etkisiz olmuş ve tümen bölgede toplanmıştır. Tümenin bölgeye varmasının ardından şifreli emirle Sinanpaşa'daki tahkimat grubunun cephede oyalanarak geride tehdit edecek olan 1. Tümeneye ateş desteğinde bulunulması bildirilmiştir.⁴⁰³

26/27 Ağustos gecesi 2., 4., ve 13. Alaylarıyla Çayhisar'da toplanan Ahmet Zeki Bey ve 2. Süvari Tümeni, 13. Alayı değiştirerek 20. Alayı Kırka batısında savunma mevziine yerleştirmiştir. 27 Ağustos sabahı ise Kırka kuzeyinden yeniden bir batarya getiren

³⁹⁹ Selim Erdoğan, *Büyük Taarruz*, s. 27.

⁴⁰⁰ ATBD, Sayı 121, Yıl 56, (Aralık 2007), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008, s. 9.

⁴⁰¹ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*, s. 83-113.

⁴⁰² Çağlar Öngel-Ahmet Altıntaş, a.g.e., s. 278.

⁴⁰³ ATBD, Sayı 121, Yıl 56, (Aralık 2007), s. 11.

Yunanlılar burada bulunan tümen birlikleriyle çatışmışlardır. Bir diğer Yunan taburu ise Sinanpaşa'dan Kırka mevkiine yürüdüğü tespit edilmiştir.⁴⁰⁴

27 Ağustos günü sabah saat 07.00'de ise 2. Süvari Tümen Komutanı Ahmet Zeki Bey'e Kolordudan şu emir gelmiştir: "2. Tümen muharebesini yavaş yavaş keserek, Düzağaç üzerinden Akçaşehir'e hareket edecektir. Bu tümen geldiğinde, 3. Alay Tümenine katılacaktır. 2. Tümen, bir bölüğünü Çayhisar'da bırakacak ve bu bölük Çayhisar yolunu muhafaza edecektir."⁴⁰⁵

Ahmet Zeki Bey aldığı bu emir üzerine 13. Alayın bir bölüğünü Çayhisar'da yol emniyetine ve 20. Alaydan yeteri kadar bir kuvveti de Kırka karşısında bırakarak saat 09.00'da hareket etmiştir. Akçaşehir'e varan 2. Süvari Tümen Komutanı Ahmet Zeki Bey, Başkimse-Yelgediği istikametine keşif birliğini göndermiştir. Bu keşiflerde Yunan İhtiyat Grubunun İbulak dağı üzerinden güneye inmediği anlaşılmıştır. Bu sırada Ahmet Zeki Bey'in yanına gelen Kolordu Komutanı Fahrettin Bey, Demiryolu koruma birliklerine Yeldeği'ni elde bulundurmasını emreder. 2. Süvari Tümen Komutanı Ahmet Zeki Bey, 3. Alay cephesini teslim aldıktan sonra karşısındaki Yunan birlikleriyle girdiği taarruz sonucunda çoğu Yunan birliğini ortadan kaldırır.⁴⁰⁶

Ahmet Zeki Bey'in 5. Kolordu Komutanlığına gönderdiği raporunda ise, Başkimse civarına gönderilen 4. Alayın daha varmadan önce düşman askerlerinin firar ettiğini ve 1 km'lik demir yolunun tahrip edildiğini, birçok ganimetin ele geçirildiğini bildirmiştir. Aynı zamanda Küçükköye'e baskına gönderilen 2. Alaydan aldığı rapor ise, taarruz ile siperlere kaçan ve etkisiz hale getirilen Yunanlıların 10'dan fazla kayıp verdiğini, bir kısmının firar ettiğini ve ardında birçok eşya bıraktığını belirtmiş, çatışma esnasında Teğmen Yıldırım Kemal Bey'in⁴⁰⁷ de şehit olduğunu bildirmiştir.⁴⁰⁸

Fahrettin Paşa, Teğmen Yıldırım Kemal ile ilgili anılarında şöyle bahsetmektedir:

Daha önce hastalandığı için Konya Hastanesi'ne gönderdiğimiz karargâh subaylarından İzmirli genç Teğmen Yıldırım Kemal'i karşımda buluverdim. Her vakit arkadaşlarına neşe saçan bu sevimli, kabına sığmaz vatansever

⁴⁰⁴ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*, s. 139.

⁴⁰⁵ *ATBD*, Sayı 121, Yıl 56, (Aralık 2007), s. 13.

⁴⁰⁶ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*, s. 139.

⁴⁰⁷ Teğmen Yıldırım Kemal (1898-1922) İzmir civarı milis kuvvet reisliği, Konya İnzibat Subaylığı, 57. Tümen Emir Subaylığı görevlerinde bulunmuştur. Büyük Taarruzda 2. Süvari Tümeni 2. Süvari Alayı 3. Bölük Takım komutanı iken 27 Ağustos 1922 günü Küçükköy İstasyonu'na yapılan taarruzda şehit düşmüştür. Harp ve İstiklal Madalyaları ile ödüllendirilmiştir.

⁴⁰⁸ *ATBD*, Sayı 121, Yıl 56, (Aralık 2007), s. 21.

genç subay karşımda gençliğin verdiği o heyecanlı haliyle selam verdikten sonra:

“Taarruz haberini alır almaz hastaneden çıktım ve trene atlayıp geldim. Emrinizdeyim.”

Bu hali takdir ve sevgi ile karşıladım.

“Eski vazifenize devama başlayınız...”

Yıldırım Kemal benim bu sözümünden sonra bir an durdu ve gene o güzel heyecanı ile:

“Kılıcımı sallayarak İzmir’e önde girmek isterim. Ben en ilerideki bir alaya göndermenizi rica ediyorum...”

Sevimli genci kırmak istemedim. Önce 2. Tümenine gönderildi oradan da 2. Alaya vazifelendirildi. Aradan iki saat geçtikten sonra şehadet haberi geldi. Bu vatansever subayın arkasından gözlerim dolu dolu oldu. İzmir’e girdiğimiz zaman da babasının subaylarımızdan onu sorduğunu unutmak mümkün değildir ve Küçükköy istasyonuna onun adını vermekle hem babasını hem de arkadaşlarını teselli etmiş oluyorduk.⁴⁰⁹

Fahrettin Paşa Yunan kuvvetlerinden önce 2. Süvari Tümenini İbulak Dağı geçitlerinden geçirterek Afyonkarahisar-Kütahya demir yolunu kesmeye ve 14. Süvari Tümenini akşama kadar batıya karşıya gece olunca 2. Süvari Tümeninin arkasından yürütmeye karar vermiştir. Bunun üzerine 2. Süvari Tümen Komutanı Ahmet Zeki Bey Fahrettin Paşa’ya, İbulak Dağlarını aşıp kuzeye geçmektense Balmahmut istikametine doğuya gitmek teklifinde bulunmuş fakat Fahrettin Paşa kararını değiştirmemiştir.⁴¹⁰

Bunun üzerine Fahrettin Paşa 27 Ağustos günü şu emri vermiştir:

2. Süvari Tümeni düşmanla daima yan ve gerisinden teması sağlanacaktır. Tümen bu emri alınca Başkimse-Ulucak-Eğret genel doğrultusunda ilerleyerek bu gece Gazlıgölle-Beşçeşme (İhsaniye) arasında demir yolu tahrip edecek ve Araplı çiftliği doğrultusunda güneye dönerek düşman gerilerini vuracaktır.⁴¹¹

Taarruz şiddetini gittikçe arttırmıştır. Ahmet Zeki Bey ve Tümeni akşama doğru yürüyüşe geçtiğinde tümen uykusuzluk ve yorgunluktan güçlkle ilerleyebilmiştir. Nihayet 27 Ağustos sabaha karşı Ahmet Zeki Bey ve 2. Süvari Tümeni Eğret mevkiine gelmişlerdir. Bütün gece yürümüş olan tümen ve hayvanlar çok yorulmuş olduklarından burada bir saatten fazla istirahat etmişlerdir. 2. Süvari Tümeni Başkimse’den geçtikten sonra 1. Yunan Tümeni birlikleri köyü işgal ederek ateşe vermişlerdir. Ahmet Zeki Bey ve Tümeni köye 300 metre yaklaştığı zaman Yunanlılarla karşılaşmışlar, bunun üzerine Yunan

⁴⁰⁹ Fahrettin Altay, a.g.e., s. 317-318.

⁴¹⁰ Çağlar Öngel-Ahmet Altıntaş, a.g.e., s. 280.

⁴¹¹ ATBD, Sayı 121, Yıl 56, (Aralık 2007), s. 19.

askerleri büyük bir telaşla ve heyecanla kendilerini toparlayarak ateş açmışlardır. Bu yüzden tümen Eyice doğrultusuna yürümekte olan tugayla irtibatını kaybetmiş ve ancak sabaha karşı birleşerek 28 Ağustos sabah 05.00'de Olucak'ta toplanmıştır. Gece boyunca süren çarpışma sonucunda ise Yunanlıların da kayıpları olmakla beraber tümenden 5 subay ve 20 er yaralanmış, 3 er şehit olmuştur.⁴¹²

5. Süvari Kolordusu ise 27 Ağustos akşamı vermiş olduğu emirle, Küçükköy dolaylarında Afyon'dan Dumlupınar'a ve Uşak'a giden çekilme yollarını kesmiş bulunmaktaydı. Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa burada bir tünmen bırakarak 27/28 Ağustos gecesi, İlbülak dağı üzerinden Eğret istikametinde ilerlemeye karar vermiştir. Burada asıl niyeti ise 2. Yunan Kolordusuna baskın yapmak olmuştur. Fakat iki süvari tümeninden Yarbay Suphi komutasındaki 14. Tümen, gece düşman birlikleriyle karşılaşmamak için dolambaç yollar takip ederek çok geride kalmıştır. Yarbay Ahmet Zeki Bey'in öndeki 2. Tümeni de gece karanlığında iki kola ayrılarak; bir alay Bayramgazi istikametine gitmiştir. Bu yüzden iki süvari tümeni ile varılması gereken Eğret Köyüne, iki alay ulaşabilmiştir.⁴¹³

Başkimse'den Olucak yolu ile Eğret doğrultusunda hareket eden Ahmet Zeki Bey ve 2. Süvari Tümeni, yoların arızası ve gecenin karanlığı sebebiyle Alaylarla batarya Eğret'te, arkadan yürüyen 13. ve 20. Alaylarla, tümen ikiye bölünmüştür. Bu gece yürüyüşünde erleri ve hayvanları dinlendirmek ve birlikleri toplamak isteyen Ahmet Zeki Bey kola istirahat emri vermiştir. Bu esnada 1. Yunan Kolordusunun orduya bağlı birlikleri, Afyon'daki yedek subay talimgâh öğrencileri ve istihkâm taburunu Eğret yolu üzerinden kuzeye giderken görmüşlerdir. Bu durum karşısında 2. Süvari Tümen Komutanı Ahmet Zeki Bey, demir yolunu tahripten önce bu kola taarruza karar vermiş ve 13. Süvari Alayının taarruz etmesini, 20. Süvari Alayı ile bağlı birliklerinin ise ileriye yavaşmasını emretmiştir. 13. Alayın öncü bölüğü düşmana yaklaşınca yaya muharebeye inmiş, bu sırada Ahmet Zeki Bey 13. Alayı atlı hücumla kaldırmıştır.⁴¹⁴

13. Alay, cephesindeki otomobilleri tahrip ettikten ve karşılık veren düşman askerlerini etsiz hale getirdikten sonra Eğret'in yaklaşık 2 km güneydoğusundaki sırtlara çıkmıştır. Bu esnada 20. Alay ise otomobilleri tahrip etmiş ve otomobillerden çıkarak savunma gösteren Yunan askerlerini etkisiz hale getirmiştir. Hasanköy'ün 2 km batısındaki tepeye çıkan Yunan askerleri yoğun ateş karşısında durarak muharebeye başlamışlardır. Ahmet

⁴¹² *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*, s. 142.

⁴¹³ İsmet Görgülü, *Büyük Taarruz*, s. 31.

⁴¹⁴ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*, s. 174.

Zeki Bey ve Tümeni birinci amacına ulaşmıştır. Yol kesilmiş, otomobiller yığın halinde kalmışlardır. Bazı Yunan askerleri perişan halde küçük otomobillerle çeşitli istikametler kaçmışlardır. 5 subay, 30 kadar asker esir alınmış, 100 Yunan askeride etkisiz hale getirilmiştir.⁴¹⁵ Fakat büyük bir ateşin tam ortasında, zor bir durum 2. Süvari Tümen Komutanı Ahmet Zeki Bey'i beklemektedir.

Ağır silahtan yoksun süvari alayının piyade birlikleriyle mevzii muharebesine girmemesi lazımdır ama alay kaçınılması zor bir pusuya düşmüştür. Ahmet Zeki Bey hırpalanan birliği derhal güneye karşı mevzilenen 20. Alayın gerisine, ihtiyata getirir. Bu sırada 12. Yunan Tümeni de Resulbaba Tepe'sinde batıya doğru ilerlemektedir. Bu kesimin komutanı 20. Alay Komutanı Binbaşı Kazım (TUZCUOĞLU) Bey'e bırakan tümen komutanı, olumsuz bir durum olursa Olucak'a çekilmelerini tembihleyerek Eğret'teki hiç haber alamadığı 2. ve 4. Süvari Alaylarının yanına gider.⁴¹⁶

Bu esnada Sol kolda bulunan Türk askerleri, Eğret'te bulunan Yunan ordugâhına şiddetli bir baskın yapar. 2. Kolordu ve 9. Yunan Tümen komutanları yaşanan baskın karşısında ani bir şok yaşasalar da hemen Eğret ve Yenice'de bulunan 9. Yunan Tümeni kuvvetli bir topçu desteğinde bulunarak karşı taarruza geçmiştir. 2. Süvari Tümeni bu ateş hattında sıkışarak zor bir duruma düşmüştür. Yenice istikametinden Yunan Kuvvetinin de süvari tugayının sol yan ve gerilerine ilerlemesi üzerine geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Tümen Komutanı Ahmet Zeki Bey, saat 09.30'da bu bölgeye geldiğinde 2. ve 4. Alayların hızla çekildiğini görür. Bu esnada Yunanlılar ise Yenice dolaylarına yerleştirdikleri bataryalarla 2. Süvari Tümeninin çekilen kollarına şiddetli ateş hattına alırlar. Olucak doğrultusuna çekilmeye başlayan tümen birliklerine Fahrettin Paşa “2. Süvari Tümeni Eğret'e ilerlemekte olan düşmanı mümkün mertebe oyalayarak kuzeyinde bataklık köyü civarında toplanacaktır” emrini gönderir.⁴¹⁷

Saat 10.00'da Kolordu Komutanlığı gönderdiği emirle 14. Süvari Tümenine “İhsaniye'den Eğret doğrultusuna bir tümen kadar Yunan kuvvetinin ilerlemekte olduğunu, 2. Süvari Tümeninin Beşkarışhöyük'e gönderildiğini, 14. Süvari Tümeninin şimdilik bulunduğu yerde kalarak lüzumda Beşkarışhöyük doğrultusuna çekilmesi” emretmiştir. Tümen aldığı emir üzerine Kozlucatepe bölgesinde savunma tertibi alarak beklemeye başlamıştır. Bu sırada 2. Süvari Tümeninin Olucak'tan kuzeye gittiğini gören

⁴¹⁵ ATBD, Sayı 121, Yıl 56, (Aralık 2007), s. 22.

⁴¹⁶ Selim Erdoğan, Büyük Taarruz, s. 285.

⁴¹⁷ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922), s. 175.

14. Süvari Tümen komutanı, düşmanla temasta olan 5. Alayı artçı, 54. Alayı yancı bırakarak Beşkarışhöyük'e çekilmeye başlamıştır. Bu durum bir hayli zor ve ağır bir sonuca sebep olacaktır.⁴¹⁸

Nitekim 14. Süvari Tümen Komutanının gördüğü sadece 2. ve 4. Alaylardır. Bu iki alayın geri çekilme harekâtını tüm 2. Süvari Tümeni sanmış ve arkalarından Beşkarış'a gitmeye, düşman çemberinden çıkmaya karar vermişlerdir.⁴¹⁹ 14. Süvari Tümeni bir savunma muharebesi yapmadan erken çekilişi Kolordu Karargâhını ve Ahmet Zeki Bey komutasındaki 2. Süvari tümenini zor duruma düşürmüştür. Nitekim saat 10.00'da Yunanlıların takviyeli kuvvetleri Kozluca Tepesine ilerlemişler ve işgal etmişlerdir. Bir taraftan ise Yeniceden gelen 9. Yunan Tümen Piyadesi Olucak Köyüne girmiş, içinde bulunan insanlarla beraber köyü yakmışlardır. Köylülerin acı feryatları göğü inletmiştir. Yunanlıların şiddetli top ateşinden kurtulan Kolordu Komutanı, 4. Süvari Alayına Beşkarışhöyük köyü tepelerine mevzi aldırır fakat geride kalan 2. Süvari Tümeninin 13. ve 20. Alayları Kozluca tepelerinin Yunanlılar tarafından tutulduğunu bilmediklerinden Olucak güneyindeki vadiye sapsmışlar ve Yunanlıların şiddetli ateşine yakalanmışlardır. Yaşanan bu kötü durum karşısında hücum kalksalar da başarı elde edememişler ve 13. Alay komutanı ile beraber bir subay, dört er şehit ve iki subayla 32 er yaralı, 16 subay 172 er kayıp vardır. Bu kayıp subay ve erlerin çoğu muharebe alanında şehit ve ağır yaralı olarak kalmışlardır.⁴²⁰

2. Süvari Tümeni çok kayıp verdiği bu muharebe sonucunda dinlenerek hemen toparlanması gerekmektedir. Büyük taarruzun ilk gününde Ahır Dağı'nda, gecenin karanlığında zor anlar yaşayan ama üç gün sonra, 28 Ağustos günü bu zorluğun daha fazlasını yaşayan Hayalet Süvarilerinin Kahraman Komutanı Ahmet Zeki Bey bir hayli üzgün ve yorgundur.

Ordu birlikleri ile irtibatı kesilen kolordu komutanı hangi birliklerin dost ya da düşman olduğunu bilmemektedir. Fakat Fahrettin Paşa, düşman kuvvetlerinin, Dumlupınar istikametinde tutunmak istediklerini tahmin ediyordu. Süvari kolordusunun durumu ise çok kritikti. 1. Süvari Tümeniyle kolordu topçu taburu, taşıma araçlarının hepsi Sinanpaşa ovasında kalmışlardı. Elindeki kuvvetlerden bir alayla (20. Alay) bir batarya iş görmez bir haldeydi. Kolordunun elinde atlı süvari alayı ile dört dağ topu kalmıştı. Cephane

⁴¹⁸ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*, s. 176.

⁴¹⁹ Selim Erdoğan, *Büyük Taarruz*, s. 287.

⁴²⁰ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*, s. 177.

oldukça azalmış, iaşe köylerden oluşmaktaydı. 5. Süvari Kolordusu Komutanı Fahrettin Paşa oldukça yorulmuş olan Ahmet Zeli Bey komutasındaki 2. Süvari Tümenini saat 13.30.'da Kurtköy'e göndermiş ve kuzeydoğu, kuzey ve batı istikametlerinde keşif yapmalarını emretmiştir.⁴²¹ Yarbay Ahmet Zeki Bey Fahrettin Paşa'nın bu emri üzerine 2. Süvari Tümenine şu emri tebliğ etmiştir:

1. Düşman Olucak üzerinden Dumlupınar istikametine ricata devam devam etmektedir.

2. 14. Tümen Aslıhanlar istikametinde, Mürettep Süvari Tümeni Hamurköy istikametinde çekilen düşmanı baskın altına alacaktır.

3. 2. Süvari Tümeni harekete hazır bulunacak ve düşmanın Olucak'tan kuzeybatıya hareketi halinde derhal Beşkarış istikametinde ilerleyerek düşmanı karşılayacak ve Kütahya-Çavdarhisar-Şeyhler istikametlerini keşfettirecektir.

Bunun için:

a. Alaylar ordugâhlarında her an harekete hazır bulunacaklardır.

b. 4. Alay onar atlı kuvvetinde iki subay keşif kolu hazırlayarak keşif kolu komutanlarını talimat almak üzere Tümenine gönderecektir.

*4. Alaylara ve bağlı birliklere yazılı olarak tebliğ edilmiştir.*⁴²²

Fahrettin Paşa ordu karargâhını ve Ahmet Zeki Bey Komutasındaki 2. Süvari Tümenini de alarak Kurtköy'e geçmiştir. 29 Ağustos sabahı 5. Süvari Kolordusu karargâhı ile 2. Süvari Tümeni Kurtköy'de bulunuyor, 14. Süvari Tümeni ise Osmaniye'de bulunuyorlardı.⁴²³ Fahrettin Paşa Çirlek doğrultusunda giden Mürettep Süvari Tümeninden bir hareket göremeyince bu gecikmenin 14. Tümenine de sirayet edeceği düşüncesiyle saat 14.20'de 14. Süvari Tümenine taarruz etmesi için şu emri verdi: *"Dumlupınar'a çekilmekte olan düşmanın yanına şiddetle taarruz etmenizi kesin olarak istiyorum. Bu maksatla Mürettep Süvari Tümenini Çirlek doğrultusuna gönderiyorum. Onu beklemeye lüzum yoktur. Ben de Mürettep Süvari Tümeniyle geleceğim."*⁴²⁴

Bu sırada ise Ahmet Zeki Bey komutasındaki 2. Süvari Tümeni ile beraber düşmanın Olucak'tan batıya ilerlemesini karşılayacak ve tedbirler almak üzere harekete hazır olacaktır. Aynı zamanda Çavdarhisar'la Şeyhler doğrultularını keşfettireceklerdir. Fakat 29 Ağustos akşamı 14. Süvari Tümeni, bataryasının etkili ateşinden ufak keşif kolu faaliyetlerinden başka bir iş yapamamıştır. Akpirin tepelerinde sadece 3. ve 5. Süvari

⁴²¹ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*, s. 178.

⁴²² *ATBD*, Sayı 121, Yıl 56, (Aralık 2007), s. 36-27.

⁴²³ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*, s. 219.

⁴²⁴ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*, s. 222.

Alaylarıyla bulunan 14. Süvari Tümeni çok zayıf durumda kalmıştır. Bunun üzerine 14. Süvari komutanlığı:

*Karşımızdaki düşman her taraftan sarılmıştır. 2. Ordu birlikleri bulunduğumuz bölgeye varmıştır. Tümenimiz şaşkın düşman saflarına saldıracak ve topraklarını alacaktır. Taarruzdan sonra toplanma yeri Eydemir köyüdür. Parola 'Eydemir'dir. İşini bitiren oraya gelecektir. Emrini vermiştir.*⁴²⁵

Emri alan 3. Süvari Alayı, iki bölüğüyle atlı hücumla geçmiş ve 1. Bölük Komutanı Yüzbaşı Şekip, bölüğünün önünde olarak düşman grupları içine saldırmıştır. 1500-2000 esir alınan bu taarruzda daha ileride bulunan Yunan gruplarının topraklarını almak için saldırıya geçilmiş Yüzbaşı Şekip ve bir kısım er şehit olmuştur. Saat 23.30'a kadar süren muharebe sonucunda 3. Süvari Alayı Akpirim tepesinde, 5. Süvari alayı ise Eydemir'de gecelemiş, söylendiği gibi Eydemir'de toplanamamışlardır.⁴²⁶

Bu sırada Ahmet Zeki Bey Komutasındaki 2. Süvari Tümeni ise 1. Ordu Komutanlığı'nın 29 Ağustos akşamı kolordu ve bağımsız tümenlerden henüz akşam raporu alamadığından kendi gözetlemesi ve gönderdiği irtibat subaylarından aldığı bilgilere dayanarak 29 Ağustos 1922 tarihinde Batı Cephesi Komutanlığı'na bir rapor göndermiş bu raporda "yorgun olan 2. Süvari Tümeni'ne Genişler'de istirahat ettirecek" denmiştir. 30 Ağustos sabahı ise 5. Süvari Kolordusu, Ahmet Zeki Bey ve komutasındaki 2. Süvari Tümeniyle beraber Üçyüyük-Gökçeler-Çalköy üzerinden Örenköy-Tokul mıntikasına geçmiştir.⁴²⁷

Günlerdir devam eden muharebelerde hiç dinlenmeden sürekli çarpışan süvari tümenleri ağır kayıplar vermiş ve 30 Ağustos akşamı Kolordu Komutanının emriyle Kızıldaş Vadisi'ni kapatacak şekilde gün boyu at sürmüş ve Çal, Tokul, Saraycık bölgelerindeki konak yerlerine ulaşmışlardır. Hayalet Süvarileri Komutanı Ahmet Zeki Bey Olucak'ta yaşadıkları felaket sonrası, kurmaylarından Yüzbaşı Cevdet (BİLGİŞİN) Bey'in yeniden birliğe katılması nedeniyle mutludur.⁴²⁸

Eğret baskınında Yunanlıların içinde kalıp bugün Kurtköy'de kolorduya katılan 2. Süvari Tümeni Kurmay Yüzbaşı Cevdet Bey "1. Kolordunun Toklu Sivri mevziini alarak Kaplanğı dağına ilerlemekte olduğunu, demir yolu boyunca Yunanlıların arkası kesilerek

⁴²⁵ Çağlar Öngel-Ahmet Altıntaş, a.g.e., s. 284.

⁴²⁶ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*, s. 225.

⁴²⁷ Zekeriya Türkmen, "Büyük Taarruz Harekâtı", *Atatürk ve Büyük Taarruz Kahramanlarına Armağan*, Ed: Gürsoy Şahin, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar 2010, s.123.

⁴²⁸ Selim Erdoğan, *Büyük Taarruz*, s.327.

*Murat Dağları kuzeyinden Keçiler-Belova doğrultusunda çekilmek zorunda bırakıldıkları” bilgisini öğrenmiştir.*⁴²⁹

30 Ağustos günü 5. Süvari Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa “2. Süvari Tümeni, 14. Süvari Tümeninin batısındaki Kaşkalan civarında Belova geldiğinde hâkim sırtları tutarak düşmanın daha batıya çekilmek isteyen düşmanı 14. Süvari Tümeniyle beraber yok edecektir” emrini verir. Kolordu emrini saat 18.00’da alan 2. Süvari Tümen Komutanı Ahmet Zeki Bey, düşmanın bir yürüyüş kolunun Keçiler-Saraycık üzerinde Belova Gediği istikametine gittiğini, 4. Alaya vaziyetin uygun olduğu takdirde bu düşman kuvveti üzerine bir ateş baskını yapma emri verdiğini bildirir.⁴³⁰

30 Ağustos sabah erken saatlerde 5. Süvari Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa karargâhına uğrayan Fevzi Paşa’ya Tümenlerini düşmanın çekilmesini engellemek için Murat Dağı kuzeyindeki Belova Geçidine gönderdiğini anlatmış bu bilgi üzerine mutlu olan Fevzi Paşa ise piyade kolorduları hakkında bilgiler vermiş, Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın da Dumlupınar’a doğru gittiğini söylemiştir.⁴³¹

Yarbay Ahmet Zeki Bey komutasındaki 2. Süvari Tümeni, 30/31 Ağustos 1922 gecesi birliklerini Tokul’da toplamıştı. 4. Alay komutanı Binbaşı Ali Reşat, alayını kılavuz yardımı ile Belova gediği kuzeyine göndermiş, fakat, yönünü iyi tayin edemeyerek bir süre hareketsiz kalmıştır. Kaçan Yunan erleri ve ormanlara sığınan köylülerin yaktıkları ateşle alayı şaşırtdır. Araba seslerinin geldiği istikamete sürülen subay keşif kolları, Yunanlıların vadi içinde çekilmekte olduğunu bildirmeleri üzerine Tümen Komutanı Ahmet Zeki Bey, 13. ve 20. Alaylarla birlikte Tokul’un 3 km. güneyindeki Yaylacık mevkiine gelmiş, burada 4. Alayı istirahat etmeleri için Tokul’a göndermiştir. 31 Ağustos sabahı baskın tarzında Belova gediğine taarruz eden Ahmet Zeki Bey ve Tümeni, Yunanlıları çok fazla zaiyata uğratmış bunun üzerine Yunanlılar dağılıp kaçmak zorunda kalmışlardır. İki saat kadar süren muharebe sonucunda Yunanlıların yolu kesildiyse de doğudan gelen kuvvetli Yunan birliklerinin karşı taarruza geçen Tümen birlikleri, muharebe ede ede Taştakalan sırtlarında savunmaya geçmiştir.⁴³²

Fahrettin Paşa’nın Tümenlerine verdiği emir doğrultusunda Ahmet Zeki Bey komutasındaki 2. Süvari Tümeni, verilen emri eksiksiz yerine getirmiş bilhassa tahmin

⁴²⁹ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*, s. 261.

⁴³⁰ *ATBD*, Sayı 121, Yıl 56, (Aralık 2007), s. 44.

⁴³¹ Fahrettin Altay, a.g.e., s. 323.

⁴³² *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz ’da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922)*, 2. Cilt, 6. Kısım, 3. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s. 21.

ettiği gibi ormanlar arasındaki yoldan geçmeye çalışan düşman kuvvetleri ile dövüşerek bir kısmını imha etmiş bir kısmını da esir almıştır.⁴³³ Dumlupınar-Uşak doğrultusunda can havliyle kaçan Yunanlıların büyük kısmı güneyden 1. Ordu, kuzeyden de 2. Ordu birliklerinin tazyiki sonucu Aslıhanlar bölgesinde sıkıştırılmış ve kuşatılmıştır. 30 Ağustos günü Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın, muharebe sahasının içinde bulunan Zafer Tepe'den yönettiği taarruz sonucunda bu kuvvetlerin büyük kısmı imha edilmiştir. Başkomutanlık Meydan Muharebesi adı verilen bu muharebelerden kurtulan ve arta kalan Yunanlılar, vahşi ve insana yaraşmayacak davranışlar içinde, önüne gelen masum Türk'ü keserek, köyünü evini yakarak İzmir'e doğru kaçmaya başlamıştır.⁴³⁴

Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi günleri geride kalırken, şimdi kahraman Türk Ordusunun kahraman subay ve erleri, İzmir'e kaçan Yunanlıları tamamen Anadolu'dan silmek için harekete geçecektir. Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa bu muharebeler sonucunda Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nce altı Kolordu, on iki Piyade, dört Süvari Tümen Komutanı birer derece terfi etmişlerdir. Yarbay Ahmet Zeki Bey ise 31 Ağustos 1922 günü muharebe meydanlarında göstermiş olduğu üstün gayret ve fedakârlık sonucunda Albay (Miralay) rütbesine terfi etmiştir.⁴³⁵

3.4.2. Takip Harekâtı ve İzmir'in Kurtuluşu

Anadolu'nun kentlerini, köylerini yakıp yıkan Yunanlılar artık her taraftan sıkıştırılmış ve kuşatılmıştır. Bozguna uğramış Yunan birlikleri geride toplanma olanağı bulursa 8-10 tümenlik küçümsenemeyecek bir güç oluşturabilirdi. Bu yüzden çekilirken yakından takip edilmeleri gerekiyordu. Bu tarihi günde ise Gazi Mustafa Kemal Paşa Türk Ordusuna “*Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri*” emrini verdi.⁴³⁶

Dağılmış ve harap olmuş Yunan Kuvvetleri, 1 Eylül 1922 sabahı Türk Ordusunun yapmış olduğu keşif uçuşlarında, Uşak ve Eskişehir'in yanmakta olduğunu, Uşak'tan batıya doğru dağınık bir halde, yürüyüş kollarının ilerlediğini, Uşak doğusunda bulunan mevzileri ise işgal ettiklerini bildirir. Bu sırada Albay Ahmet Zeki Bey Komutasındaki 2. Süvari Tümeni ise sabah 06.30'da hareket ederek Altıntaş istikametine ilerlemiştir.⁴³⁷

⁴³³ Fahrettin Altay, a.g.e., s. 324.

⁴³⁴ İsmet Görgülü, a.g.e., s. 381.

⁴³⁵ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz 'da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922)*, s. 302.

⁴³⁶ *Anıtkabir Dergisi*, Yıl: 20, Sayı: 79, Ekim 2020, s. 10.

⁴³⁷ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz 'da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922)*, s. 41-42.

Yürüyüş halindeki Ahmet Zeki Bey ve Tümeni saat 12.40'ta Altıntaş mevkiine varmıştır. Ahmet Zeki Bey'in ileri sürdüğü keşif kollarından aldığı bilgi ise içler acısıdır. Yunanlılar Gümüşköyü ve Dörtdeğirmen Köyünü yakmış ve kadınlarını da yanlarına alarak götürmüşlerdir. Yunan 5. ve 9. Tümen başlarında komutanlarının olduğu halde, köyde sağ bulup götördükleri 150 kadından hiçbirisi bir daha köylerine dönememiş ve haber alınamamıştır. İhtimal şudur ki, piyade birliklerinin takip harekâtı sırasında Yunanlıların çekilme istikametinde bulunan su kuyularında birçok insan cesedi ortaya çıkmış, kaçırılan kadınlarında bu su kuyularına atıldığı düşünülmüştür.⁴³⁸

Gediz Çayı boyunca düşmanı takip ve taarruz eden 2. Süvari Tümeni gece boyu ilerleyerek saat 14.00'de Derbent mevkiine gelmiş, burada tümenin öncüsü olan 20. Süvari Alayı Yunan Piyade ateşiyle karşılaşmıştır. Uç bölüğü derhal taarruza geçmiş, ikisi subay olan 43 düşman askeri teslim olacağını belirttiği halde ateş açmış ve dört asker şehit olmuştur. Takviye edilen bölük ikinci bir hücumda düşmanı etkisiz hale getirmiştir.⁴³⁹

Uşak mevki üzerinden batı istikametine kaçan Yunan kuvvetlerini yakalamak için uzun yürüyüşler yapmak zorunda kalan Ahmet Zeki Bey ve 2. Süvari Tümeni, 2 Eylül gecesi çıktıkları yürüyüşe 4 Eylül akşamına kadar devam etmişlerdir. Gecenin karanlığında ve arazinin sarplığında dolayı çok yorulan Tümen nihayetinde Kula mevkiindeki sırtlarda belirir. Fakat aniden beliren Yunan piyadelerinin makineli tüfek ateşine maruz kalsalar da 23. Yunan Alayı kayıplar vererek Kula güneyine geri çekilir. Çok yorulan 2. Süvari Tümeni hiç durmadan yollarına devam eder ve 4 Eylül günü saat 06.00'da Kula'ya varır. Bu esnada 1. Süvari Tümeninin Keşif bölüğü de 2. Süvari Tümeniyle beraber Kula'ya varır.⁴⁴⁰

Albay Ahmet Zeki Bey o güne dair şunları söylemektedir:

O gün Süvari Kolordusunun öncüsü olan Tümen, gece yarısı Uşak'ın şimalinde Derbent köyünden hareket etti, yirmi küsür saat yürümek ve yolda yalnız iki saat istirahat etmek şartıyla 4 Eylül Şafak sökmeden Kula'ya varmıştı. 4 Eylül sabahı şehri yakmak üzere Kula toplanan düşman askerleri basıldı, yüz kadar esir bakiyesi imha, kaçanlar takip edildi. Kurtulan kasabada sevinç avazeleriyle dışarı fırlayıp atların ayakları altına atılan halkın manzarası en metin askeri bile ağlatmıştı. Halkın şükran tezahüratı karşısında uykusuzluğu, yorgunluğu unutan kıtalarımız, yeni bir emir verilmediği halde kendiliklerinden takibe devam ediyorlardı. Bazen, ister istemez asker yolda hayvan üzerinde uyuyor ve yollara dökülen çoluk çocuğun hazırladığı ve dağıttığı saç ekmekleriyle yetinerek durmadan

⁴³⁸ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz 'da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922), s. 43.

⁴³⁹ ATBD, Sayı 121, Yıl 56, (Aralık 2007), s. 59.

⁴⁴⁰ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz 'da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922), s. 92.

*harekete devam ediyorlardı. Varını yoğunu çıkararak ve askere vermek için birbirini çiğneyen köylülerin manzarası tasavvur edilemez bir haldi.*⁴⁴¹

Saat 11.00'de Kula'ya giren Mürettep Tümen ise Kolorduya, Ahmet Zeki Bey komutasında bulunan 2. Süvari Tümenin daha önce gelip Kula'yı işgal ettiğini ve 100 kadar düşman askerinin de yok edildiğini bildirmiştir. Yorgun olan 2. Süvari Tümeni, bir alayını Alaşehir yönünde kaçan düşmanı takip vazifesi vermiş ve tümenin büyük bir kısmı ile üç saat istirahatten sonra Alaşehir yönüne gönderdiği alayı takip etmiştir.⁴⁴²

Takip Harekâtı devam ederken 4/5 Eylül gecesi 1. Süvari Tümeni, Salihli'de istirahatte bulunan yaklaşık 1500 kişilik Yunan Süvari Tümenine baskın yapmak istedi. 21. Alay sol yancı olarak, Yenipazar köyünün doğusundaki sırtları tutup Alaşehir istikametini kapamaya ve demir yollarını tahrip etmeye memur edildi. Tümen Komutanı Albay Mürsel Bey, Salihli'nin boşaltıldığını öğrenince hızlanarak saat 08.15'te Salihli'ye girdi. Alay, kayıplara önem veremeyerek sokak muharebesi yapı yapı istasyona kadar devam etmiştir. Bu esnada yetişen 11. Süvari Alayı, Yunanlıları tamamıyla baskına uğrattı. Saat 09.00'da Salihli güneyindeki bağlardan Yunanlıların bir süvari alayı ile iki taburu ve bağlarda bulunan asi Ethem Çetesinin adamları istasyona taarruza başlar. Takviye alamayan 11. Süvari Alayı ise geriye çekilmeye başlar. Takip Harekâtının en şiddetli saatleri başlamış, gittikçe çoğalan Yunanlılar karşısında Türk askerlerinin mevcudu 500'e inmiştir. Bu sırada 1. Tümen Komutanı 09.30'da durumu kolorduya bildirmiş, Ahmet Zeki Bey ve 2. Süvari Tümeni'nin ise acilen Salihli'ye yetişmesi istenmiştir.⁴⁴³

Salihli'de yaşanan muharebe esnasında 2. Süvari Tümeni kolordunun diğer birliklerinden çok uzakta bulunuyordu. Bu sebeple tümenin hiçbir tarafla irtibatı yoktur. 5 Eylül sabahı Yunanlıların Alaşehir'den batıya doğru köyleri yakmak üzere olduğunu gören Ahmet Zeki Bey ve Tümeni, bu durum karşısında hareketsiz kalamayarak saat 07.30'da yandan taarruza geçmek üzere 20. Süvari Alayı ile bataryayı öncü olarak Yeniköy'e doğru yürüttü. Alay süratle Yeniköy'e ilerlerken, Ahmet Zeki Bey'de bataryayı Kemaliye'nin güneybatında mevziye yerleştirdi. Saat 08.30'da muharebeye başlayan 20. Süvari Alayının beraberinde 13. Süvari Alayı da açılarak öncü alayının güneyinde yaya muharebeye girdi. Cepheye 500 metre yaklaşan 4. Süvari Alayı ise tümen ihtiyatına

⁴⁴¹ Nusret Uğurlu, *30 Ağustos Hatıraları; Mustafa Kemal Atatürk, Fevzi Çakmak, Salih Bozok, Muzaffer Kılıç, Cevat Abbas Güner*, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, Temmuz 2014, s. 94.

⁴⁴² *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz 'da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922)*, s. 108-118.

⁴⁴³ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz 'da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922)*, s.121.

bırakıldı. Bu sırada şiddetlenen muharebe ile Yunanlılar Dereköy sırtlarına çekilmeye başlamıştır. Öğle saatlerine doğru 2. Süvari Tümeni tüm birlikleriyle muharebeye girmiş, Yunan topçu ateşiyse gittikçe şiddetlenmiştir.⁴⁴⁴

Batı istikametine çekilmeye başlayan Yunanlılar karşısında iki tabur kadar Yunan kuvveti kaldığını anlayan Ahmet Zeki Bey, topçu ateşi karşısında kayıp vermemek adına cepheye 4. Süvari Alayını bırakarak, takip görevi için kolordusuna yanaşmaya karar verir. Tümen parça parça çekilme esnasında topçu ateşi de kesilince yapılan gözetleme ve keşifler sonucunda Yunan topçu erlerinin kaçtıklarını görmüştür. Bu muharebe sonucunda ise 7 er şehit olmuş, 4 subay ve 30 er yaralanmıştır.⁴⁴⁵

O gün yaşanan muharebeye dair Albay Ahmet Zeki Bey şunları söylemektedir:

*Alaşehir’le Salihli arasında ve az çok toplu bir halde olan son Yunan kuvvetlerine Dereköy istasyonu civarında yetişerek tekmil tümen ile hücum edildi. Kanlı bir muharebe oldu. Düşman Ödemiş istikametinde dağlara kaçırmak istediği adedi mahdud toplarından bir kısmını da burada terkeyledi. Düşmanın bulunduğu ve geçtiği yeri bulmak kolaydı: Yangın olan yerlerde düşman vardı veya buradan geçmişti. Bundan sonra hesapça düşman ancak şuradan buradan getireceği perakende kıtaatla İzmir önünde bir dümdar muharebesi verebilirdi. Tümenimiz, biri doktor olmak üzere dört yaralı efradını, geride gelmekte olan 1. Kolorduya emanet ederek yürüyüşe devam ettik ve kestirmeden 7 Eylül akşamı Manisa’nın batısına yetiştik. Ne yazık ki Manisa’da yanmıştı.*⁴⁴⁶

Geceli gündüzlü hiç durmadan yürüyen, düşmanın asıl taarruz yerlerine gitmemesi için durduracak öncü Tümen olan, Sakarya’da Gazi Paşa’nın Hayalet Süvarilerinin Komutanı Ahmet Zeki Bey ve 2. Süvari Tümeni akşam dinlendikten sonra İzmir’e doğru harekete geçer. Bütün gün Salihli kesimine yetişmek üzere yolda geçiren Ahmet Zeki Bey ve 2. Süvari Tümeni Abdal’a gelmiştir. Ahmet Zeki Bey ve Mürsel Bey böylece yeniden temas sağlamış ve 1. Süvari Tümeni geceyi Karayahşi çevresinde, 2. Süvari Tümeni ise Abdal doğusunda geçirmiştir. Süvari Kolordusu 6 Eylül 1922 gecesi tüm tümenleriyle Sard-Akhisar, yani Milne Hattının üzerindedir.⁴⁴⁷

Ahmet Zeki Bey ve 2. Süvari Tümeni, 7 Eylül sabahı Salihli’den yaklaşık 8 km Kuzeybatı istikametinde bulunan Bargan köyünden, Belen köyü üzerinden hareket etmiş ve aralıksız

⁴⁴⁴ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz’da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922)*, s. 124.

⁴⁴⁵ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz’da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922)*, s. 125.

⁴⁴⁶ Nusret Uğurlu, a.g.e., s. 94.

⁴⁴⁷ Selim Erdoğan, *İstiklal Vatanımda Bir Tek Düşman Kalmasın*, Kronik Kitap, İstanbul 2022, s. 125.

60 km yürümüştür. 8 Eylül günü Tümenine, 5. Kolordu Komutanlığı tarafından Horozköy-Bozköy bölgesine gidilerek, orada beklemesi emredilir. Saat 09.55'te öncü Alaydan gelen raporda, Horozköy'ün bina ve bahçelerinden, öncü alaya ansızın ateş açıldığını ve çatışmanın devam etmekte olduğunu bildirilir. Öncü alayın uç bölüğü, karşısına çıkan düşman askerlerini etkisiz hale getirirken, öncü kuvvetin karşısındaki düşmanın bir kısmı Bozköy üzerinden, halk arasında Sabuncu Gediği olarak adlandırılan yere doğru çekilmişlerdir. Bu durum üzerine Ahmet Zeki Bey, bu gibi engelleri bertaraf etmek üzere ve Sapanca istikametinden İzmir'e doğru keşif yapılması için bir Alayı Sabuncu Gediği istikametinde bırakmış, Tümenin geri kalan kısmı ise Horozköy'de beklemiştir.⁴⁴⁸

Bu esnada 14. Süvari Tümeni, saat 06.00'da Saruhanlı'dan hareketle saat 10.00'da Gediz çayını geçerken Horozköy'de 7. Yunan Tümenlerinin açtığı ateş sonucu taarruza başlarlar. Ahmet Zeki Bey ve 2. Süvari Tümeni de kolordudan aldığı emir gereği Uncubozköy'de beklemesi gerekirken köyde duramayarak Uncubozköy-Sabuncubeli-Bornova istikametine ilerleyerek muharebeye girer.⁴⁴⁹

Akşama doğru 7. ve 4. Yunan Kuvvetlerinin çekilen kolunun bir kısmının Nif (Kemalpaşa) istikametinde bulunduğu anlaşılır. Akşama kadar süren muharebe sonucunda kesin bir sonuca varılamayacağını anlayan 2. Süvari Tümen Komutanı Ahmet Zeki Bey, arazinin sarp olması, karanlığın da bastırmasıyla, tüm gün durmadan hareket halinde olan tümeninin bir hayli yorulmuş olduğunu, askerlerin ve hayvanların aç kaldığını göz önüne alarak taarruzu keser. Yapılan muharebe sonucunda ise Yunanlılar 200 kayıp vermiş ve 80 askerde esir alınmıştır.⁴⁵⁰

Muharebenin sonlanmasıyla Yunanlılar geride birçok eşya, araba ve hayvanı bırakarak kaçmışlardır. Bornova'da düşmanla çarpışan Türk birlikleri, Nif'te bulunan kuvvetlere de geriden taarruz ederek, İzmir'e giden yolun önünü açmıştır. Günlerdir süren, geceli gündüzlü hareket halinde Yunanlıları kovalayan Türk birlikleri artık o kutlu güne erişmiştir. Günlerden 9 Eylül 1922'dir. İzmir Limanında düşman kuvvetlerine ait iki zırhlı, 10 kadar küçük ve büyük torpido mevcuttur. Halkın çoğu Bornova'dan İzmir'e doğru kaçmaktadır. Bu esnada ise 1. Tümen Karargâhı ile gözetleme noktasına gelmiş

⁴⁴⁸ *ATBD*, Sayı 121, Yıl 56, (Aralık 2007), s. 82.

⁴⁴⁹ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz 'da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922)*, s.154.

⁴⁵⁰ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz 'da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922)*, s. 155.

birlikleri ise arkadan gelmektedir. Yunanlıların tamamen çekildiğini gören 2. Süvari Tümeni ise İzmir'e doğru yürümektedir.⁴⁵¹

Öncüdeki 1. Tümenin 14. Süvari Alayı ile 2. Süvari Tümeninin öncüsü olan 4. Süvari Alayı Bornova istikametinde ilerlediği esnada zayıf düşman birliklerinin ateşiyle karşılaşmış, yapılan muharebe esnasında birliklerin kontrolü de karışınca, 1. Süvari Tümen Komutanı Mürsel Bey ve 2. Süvari Tümen Komutanı Ahmet Zeki Bey görüşerek 2. Tümenin şose kuzeyinden, 1. Tümenin ise şose güneyinden ilerlemesi kararlaştırılmıştır. Muharebe sürerken emniyet alarak düzen sağlayan 2. Süvari Tümeninin 4. Süvari Alayı, Mersinli yakınlarında tekrar düşman ateşiyle taarruza geçer. Her iki alay muharebeye girince Yunan kuvvetlerinin direnci kırılır ve 21 subayla 1500 er mevcudundaki Yunan birliği teslim olur.⁴⁵²

2. Tümenin öncülüğünü Binbaşı Reşat komutasındaki 4. Süvari Alayı yapıyordu. Alayın önünde Yüzbaşı Şerafettin komutasında iki bölük ilerlemekteydi. Türk askerleri İzmir'e doğru ilerlerken hain ve nankör yerli Rumların açtıkları ateşlere önem vermeden doğrudan ilerlemeye devam etmişlerdir. Emniyet sağlanması içinse önde 8 er ellerinde tüfek ile yaya olarak ilerlemektedir. Darağacı mevkiye gelen Türk birlikleri Tuzakoğlu'nun büyük un fabrikasından aniden ateşe maruz kalmış, en önde yürüyen 8 askerden 4'ü orada şehit olmuştur. Bu şehitler; 4. Süvari Alayının 2. Bölüğünden Akşehirli Çavuş Bekir oğlu Mehmet, aynı bölükten Çavuş Antalyalı Ömer oğlu Hakkı, 4. Bölükten Nevşehirli Ahmet oğlu Seyit Ahmet, (şehitlerden birinin kimliği tespit edilememiştir) İzmir'e girişin son şehitleri olmuştur.⁴⁵³

Bu şehitlerimiz fabrikanın önünde, kanlar içinde vatan için son nefeslerini verirken, adeta İzmir'in kapısına dikilmiş nöbetçiler gibi sessiz fakat vakur bir vaziyette yatmaktadırlar. Art arda gelen birliklere, yanlarından geçen arkadaşlarına elleriyle düşman istikametini gösterir birer işaret gibi başları İzmir'e dönük, durma ilerle der gibidir.⁴⁵⁴ Daha sonra burada şehit olan kahraman askerlerimizi unutmamak adına İzmir halkı, aynı yerde anıt yaptırmış ve şehitlerimizin ruhlarını ebedileştirmiştir.

⁴⁵¹ ATBD, Sayı 121, Yıl 56, (Aralık 2007), s. 89.

⁴⁵² *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz 'da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922)*, s. 172.

⁴⁵³ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz 'da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922)*, s. 173.

⁴⁵⁴ ATBD, Sayı 121, Yıl 56, (Aralık 2007), s. 92.

Dört seneden beri düşman zulmünde olan İzmir'e Türk Süvarileri arka arkaya girmiş ve şanlı Türk Bayrağı hükümet konağında dalgalanmaya başlamıştır. Yüzbaşı Zeki (DOĞAN) ve Yüzbaşı Şerafettin Bey hükümet konağına çıkarak Türk Bayrağını göndere çekmiş ve Yüzbaşı Şerafettin Bey o anları mutluluk gözyaşlarıyla “*Arkadaşlar vazifemiz bitmiştir. Millet bizden daha çok şeyler bekler*” diyerek aşağıya inmiştir.⁴⁵⁵

Bu olaylar olurken otomobille gelen 2. Süvari Tümen Komutanı Albay Ahmet Zeki Bey, hükümet konağına halkın alkışları arasında çıkmış ve toplanan şehir ileri gelenlerinin intihabı ile eski Düyunu Umumiye Müdürü Abdülhalim Bey'i vali vekili tayin etmiştir. Aynı zamanda Kolordu Komutanlığına şu raporu yazmış ve Kurmay Yüzbaşı Cevdet (BİLGİŞİN) ile otomobille gönderilmiştir:⁴⁵⁶

1. İzmir şehri, Alay Komutan Muavini Binbaşı Şerafettin'in Komutasındaki
4. Alayın iki bölümü tarafından Bornova ve Punta'da şiddetli sokak çatışmalarından sonra saat 10.30'da ele geçirildi. Binbaşı Şerafettin bomba ile yüzünden yaralanmış ve üç asker şehit düşmüştür.
2. Çok sayıda esir ve ganimet ele geçirilmiş ve bir taraftan toplanmaya devam edilmektedir.
3. Şehirde asayişin sağlanmasına çalışılmaktadır.
4. Bu rapor 9 Eylül 1922 günü Harekât 62 sayıyla saat 11.00'de İzmir Hükümet Konağından arz edilmiştir.⁴⁵⁷

Ahmet Zeki Bey şehrin asayişini sağlamak üzere şu bildiriye de yayınlamıştır: “*İzmir bugün saat 10.00'da düşman işgalinden kurtarılmıştır. Bir an önce şehirde asayişin sağlanması için bütün halk derhal işlerinin başına dönmelidir. Asayiş bozulacak en küçük bir harekete yeltenen her kim olursa şiddetle cezalandırılacaktır.*”⁴⁵⁸ Gazi Mustafa Kemal Paşa, İzmir'in kurtuluş haberinin ardından Ordular, 3. ve 5. Kolordulara gönderdiği tebrik mesajı üzerine İzmir emniyete alınır ve harekâta devam edilir.

*İlk verdiğim Akdeniz hedefine varmakta orduların gösterdiği gayret ve fedakârlığı hürmet ve takdir ile yadederim. İstihsal olunan Büyük Muzafferiyette amel-i hakiki olan kıymetli arkadaşlarıma tam bir içtenlikle beyan-ı teşekkür ve tebrik eylerim. Orduların bundan sonra verilecek hedeflerin elde edilmesin de aynı istek ve fedakarlığı göstereceklerine itimadım berkemaldir*⁴⁵⁹

⁴⁵⁵ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz 'da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922), s. 174.*

⁴⁵⁶ Fahrettin Altay, a.g.e., s. 333.

⁴⁵⁷ *ATBD*, Sayı 121, Yıl 56, (Aralık 2007), s. 94.

⁴⁵⁸ *ATBD*, Sayı 121, Yıl 56, (Aralık 2007), s. 93.

⁴⁵⁹ *HTVD*, Yıl: 17, Sayı: 64, Haziran 1968, Belge No:1440.

İzmir'in Kurtuluş'unun ardından Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın vermiş olduğu emir ile bundan sonraki hedeflere ilerlemek için Türk Ordusu hazır bir şekilde görevine devam eder. İzmir'in ardından devam eden Takip Harekâtının yeni istikameti Bursa'dır. Bu sırada Ahmet Zeki Bey ve 2. Süvari Tümeni, 2. Kolordu emrine bağlanmış ve 15 Eylül günü Ayvalık'a girmiştir. Burada halk tarafından bando ile büyük coşkuyla karşılanan Tümen, Ayvalık'tan Edremit'e geçmiş ve 6. Kolordu emrine verilerek Çanakkale'yi işgal etmek üzere 19 Eylül'den itibaren Harekâta başlama emrini almıştır.⁴⁶⁰

Ahmet Zeki Bey Komutasındaki 2. Süvari Tümeni, Çanakkale Jandarma Tabur'undan aldığı bilgiler ile İngilizlerin Nara burnundan Kepez Köyüne kadar tel örgü siperler yaptıklarını ve her gün İngiliz uçaklarının keşif yaparak, eski Yunan hattını savunmak niyetinde olduklarını görmüşlerdir. Bunun üzerine Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa gönderdiği emir ile 2. Süvari Tümen'inin Çanakkale etrafındaki vazifesinin keşif yaparak, ilerideki birlikleriyle boğazın İtilaf Devletleri'yle işgal edilmemiş olan sahil kesimlerini işgal etmesi ve İtilaf Kuvvetleriyle çatışmadan kaçınarak, öncelikle durumdan üst makamları haberdar etmesi istenmiştir.⁴⁶¹

Bu emri alan Ahmet Zeki Bey ve 2. Süvari Tümeni 20/21 Eylül 1922 gecesini bir alayıyla Ayvalık'ta, geri kalanı ile Papazlık'ta geçirmiştir. 21 Eylül sabahı ise harekâtını Ezine genel istikametinde sürdürmüştür. 22 Eylül saat 14.00'de Ezine'ye varan 2. Süvari Tümeni, 23 Eylül akşamı Çanakkale'nin 15 km güneyinde bulunan Erenköy'ü işgal eder. Ahmet Zeki Bey Komutasındaki 2. Süvari Tümeninin Çanakkale ve çevresine yaklaştığını gören İngilizler ise *24 Eylül günü saat 06.00'ya kadar tarafsız bölgenin boşaltılmadığı takdirde savaşa başlayacaklarını*, Çanakkale mutasarrıfı aracılığıyla gönderdikleri telgrafı Ahmet Zeki Bey'e gönderirler. Ahmet Zeki Bey ise bu gibi isteklerin cevap verme yetkisinin kedisinde olmadığını için gönderdikleri mektubu dikkate dahi almaz.⁴⁶²

David Walder, Çanakkale Olayı adlı eserinde Ahmet Zeki Bey ve 2. Süvari Tümeni hakkında şunları söylemektedir:

Tarafsız bölgeye ilk giren Türk Kuvvetleri 200 kişilik bir süvari birliği idi. Saat 10.00'da Sarayeli'nde Teğmen Naylor komutasında bir devriye birliğince karşılandılar. Türkler son derece dost görünüyorlardı ve belki de barış niyetinin ilk belirtisi olarak omuzlarına astıkları tüfeklerinin namluları

⁴⁶⁰ *Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbi'nin Son Safhası (18 Eylül 1922-1 Kasım 1922)*, 2. Cilt, 6. Kısım, 4. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1969, s. 82.

⁴⁶¹ *Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbi'nin Son Safhası (18 Eylül 1922-1 Kasım 1922)*, s. 84.

⁴⁶² *Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbi'nin Son Safhası (18 Eylül 1922-1 Kasım 1922)*, s. 88.

*yere bakıyordu. Türklerin kısa boylu zayıf atları pek besili değildi. Çoğunun koşum takımları da eskiydi. Dizginler, üzengiler pırıl pırıl ışıldamıyordu, hatta bir kısmının ki pas tutmuştu. Ama bu atlara binen süvarilerin güçlü ve dövüşçü oldukları belliydi.*⁴⁶³

Aradan geçen 7 yıl sonunda bu kez İngilizler Çanakkale’yi Türklere karşı savunmaktadır. Barışçıl bir havada ama bu kez kararlı bir şekilde Çanakkale’ye yürüyen 6. Kolorduda 2. Süvari Tümeninin yanına ordugâh kurmuş, hemen gerisinde ise 2. Kolordu ihtiyat halinde beklemektedir. Tek desteği donanmanın topları olan İngilizler, Türkleri atış menziline tutabilmek için iyice geriye çekilmiş, 14 km’lik hatta sıkışıp kalmıştır.⁴⁶⁴

Bu bölgede sürdürülen harekât aynı zamanda Mudanya’da başlatılan konferansında konusu olmuş, 26 Eylül günü General Harrington Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya “*Erenköy ve Lâpseki de bulunan Süvarisini çekmesini, aksi takdirde yarın sabah silah kullanmak zorunda kalacağını ve 48 saatlik bir süre tanıdığını*” bildirir. Gazi Mustafa Kemal Paşa ise diplomatik bir cevapla Birliklerinin Yunan ordusunu kovaladığını, olay çıkarmaktan kaçınıldığını bildirerek, Yunan uçaklarının Ezine civarında uçtuğunu, Yunan donanmasının İstanbul’a demirlendiğini ve İngilizlerce Çanakkale’deki silah depolarının imha edildiğine vurgulayarak, yanlış anlaşılmaya meydan verilmemesini belirtir. Bu cevap İngilizleri hiç tatmin etmez.⁴⁶⁵

Yeni bir savaşın başlayacak olma düşüncesi tedirgin ederken yapılan Mudanya gömüşlerinin sonucunda Mudanya Sözleşmesi imzalanarak silahlar tamamen susmuştur. Mütarekeye göre Yunanlılar 15 gün içerisinde Meriç’in batısına çekilecek, boşalttıkları sahanın asayışı sağlanmak üzere İtilaf Devletleri’nce işgal edilecek ve mütarekenin imzalanmasından en geç 30 gün içinde Meriç’in doğusu tamamen Türk yetkililere teslim edilecektir. 11 Ekim 1922’de imzalanan Mudanya Mütarekesi 14 Ekim 1922 gecesi yürürlüğe girmiştir.⁴⁶⁶

16 Eylül itibariyle İzmir ve civarı Yunanlılardan temizlenmiş ve üç yıl, dört ay süren, bu süre içerisinde köy ve kasabaları yakarak ağır mezalimler yapan, Anadolu topraklarını harabeye çeviren Yunanlılar, 18 Eylül günü Bandırma’dan vapura binerek kaçmışlar, böylelikle Yunan işgali sona ermiştir. Bu sırada İzmir’in kurtuluşundan sonra Çanakkale boğazına yönelik harekâtını sürdüren Ahmet Zeki Bey komutasındaki 2. Süvari Tümeni,

⁴⁶³ *Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbi’nin Son Safhası (18 Eylül 1922-1 Kasım 1922)*, s. 88.

⁴⁶⁴ Selim Erdoğan, *Dakikalar İçinde Milli Mücadele*, s. 344.

⁴⁶⁵ Bilal N. Şimşir, a.g.e., s. 457-458.

⁴⁶⁶ Selim Erdoğan, *Dakikalar İçinde Milli Mücadele*, s. 370.

13 Ekim itibariyle 6. Kolordunun emrinden çıkarak 5. Süvari Kolordusunun emrine girmiştir.⁴⁶⁷

Vatan uğruna büyük fedakarlıklar yaparak muharebenin son günlerine kadar cephede alin teri döken, canla başla, uykusuzlukla yorgunlukla hiç durmadan birlikleriyle Takip Harekâtını devam ettiren, Sakarya’da Gazi Paşa’nın Hayalet Süvarilerinin komutasını alan ve Yunanlıların başına bela olan, Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesinde, düşmanın aşılmaz zannettiği dağları aşarak geçen 2. Süvari Tümen Komutanı Albay Ahmet Zeki Bey, 1918 tarihinde Edwin Bean’a gönderdiği son mektubunda “Her iki taraf içinde en onurlu günleri kendime hatırlatarak ve aynı zamanda zor durumdaki ülkemin yok olduğunu görerek size yazıyorum” derken, şimdi yurdunun düşman işgalinden kurtuluşunda mutlu ve bir o kadar gururludur. Yaşadığı o mutluluğu bu sefer 1922 yılında şu sözlerle belirterek, Fahrettin Paşa’ya teşekkür etmiştir:

*Ayvalık ve Dikili’de birçok ganimet elde edilmiş ve her kasaba ve köyde askerlerimiz tarifi gayri mümkün tezahüratla istikbâl edilmiştir. Tümen subay ve askerlerinin gösterdikleri güç ve fedakarlıkları ve en gayri müsait durumlar altında süvari kolordusunu sevk ve idare eden Fahrettin Paşanın her türlü araçlara müracaat ederek hemen her gün zamanın da yetiştirdiği emirler ile Tümen en mühim hedeflere ulaştırmış olmasını burada zikretmeyi şükran borcu bilirim.*⁴⁶⁸

Vatan uğruna cepheye en önde koşarak, bayrak yere düşmesin diye toprağa düşen, bu uğurda varını yoğunu ortaya koyarak mücadele eden Türk Milleti, yurdunda bir tek düşman kalmayana dek mücadele etmiş ve Kurtuluş Savaşı’nı zaferle sonlandırmıştır. Bu uğurda nice kahraman şehit olmuş, birçok vatan evladı da gazi olarak geri dönmüştür.

Millî Mücadele’nin ardından bir yıl geçmiş ve 24 Temmuz 1923’te Lozan Antlaşması imzalanarak, Türk Devleti’nin bağımsızlığı kabul edilmiştir. 29 Ekim 1923 günü ise Cumhuriyet ilan edilerek, Türk Devleti’nin yeni rejimi belli olmuştur. Cumhuriyet’in ilanıyla beraber yeni kurulan düzen ve hükümet sistemi ile atamalar yapılmış, Albay Ahmet Zeki Bey ise 27 Aralık 1923 yılında Genelkurmay 1. Şube Müdürü olarak yeni görevine atanmıştır. Bu hususta ise Erkanı Harbiye Umum Vekalet Celilesi şu telgrafı göndererek Ahmet Zeki Bey’in yeni görevini bildirmiştir:

Süvari 2. Fırka Kumandanlığından Erkanı Harbiye-i Umumiye Birinci Şube Müdürüne nakil ve tayin kılınan Erkanı Harbiye Miralay Zeki Bey’in (15-

⁴⁶⁷ İsmet Görgülü, *Büyük Taarruz*, s. 41, *Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbi’nin Son Safhası (18 Eylül 1922-1 Kasım 1922)*, s. 153.

⁴⁶⁸ Nusret Uğurlu, a.g.e., s. 97.

321) 27/1/1924 Tarihinde Fırkanın emir ve kumandasını devir ve talim ederek 28/1/1924'te Lüleburgaz'dan hareket eylediği 2. Kumandanlığından bildirilmiş olmakla arzu malûmat olunur.⁴⁶⁹(Belge 7)

Cumhuriyet'in ilanından sonra, Jandarma teşkilatın da yeni düzenlemeler yapılmış bu hususta 1923-1924 yıllarında Albay Hurşit SÜEL ilk Jandarma Genel Komutanı olarak görevini ifa ettirdikten sonra 6 Haziran 1924 yılında Jandarma Genel Komutanlığı'na Albay Ahmet Zeki Bey tayin edilmiştir.⁴⁷⁰ Bu hususta Albay Ahmet Zeki Bey'in Jandarma Genel Komutanlığı'na tayini 14 Haziran 1924 tarihinde Dahiliye Vekaleti Umum Jandarma Komutanlığı tarafından şöyle bildirilmiştir:

*Umum Jandarma Kumandanlığına tayin kılınan On Beşinci Fırka Kumandanı Erkânıharp Miralay Naci Bey'in i'tizâr-ı hasebiyle yerine Erkan-ı Harbiye Umum Harekât-ı Harbiye Şubesi Müdürü Erkanıharp Miralay Zeki Bey tayini tensip ol-bâbda tanzim olunan kararname ma'zufen takdim kılınmış olmakla tasdik-i memuriyetine müsâade-i celiliye imzâlarının erzân buyurulması maruzdur efendim.*⁴⁷¹(Belge 8)

16 Haziran 1924 tarihinde ise Dahiliye Vekaleti Umum Jandarma Komutanlığı'nın Erkanı Harbiye Riyaset Celilesine gönderdiği telgrafla şöyle bildirmiştir:

*Riyaset Celileleri Birinci Şube Müdürü Miralay Zeki Bey'in Umum Jandarma Kumandanlığına tayini Reisi Cumhur Hazretlerinin tasdikine ifade edilmekle vazife-i ceridesini ... eylemiş hususun mumaileyh tebliğine mealen bildirmelerini istirham ederim efendim.*⁴⁷² (Belge 9)

Jandarma Genel Komutanlığı görevine 1924 yılında başlayan Ahmet Zeki Bey 6 yıl Jandarma Genel Komutanlığı yaptıktan sonra 2 Ocak 1930 tarihinde 15. Tümen Komutanı olarak atanmıştır. Jandarma Genel Komutanlığı döneminde ise TBMM tarafından 66 kanun gereğince, Kurtuluş Savaşı'nda Cephede, Mürettep Tümen Komutanlığı ve 2. Süvari Tümen Komutanlığı görevini yaparak, göstermiş olduğu kahramanlık ve fedakârlıktan dolayı kendisine 3 Mayıs 1926 tarihinde Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası taltif edilmiştir. TBMM'nin Ahmet Zeki Bey'i Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirmesi, Erkanı Harbiye Riyaset Celilesine şu şekilde bildirilmiştir:

⁴⁶⁹ MSB Arşivi, Tümgeneral Ahmet Zeki SOYDEMİR Şahsî Dosyası, Askerî Safahat Belgesi

⁴⁷⁰ Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, s. 236

⁴⁷¹ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi (BCA), Belge Tarihi: 15.06.1924, Yer: 5-17-13, Fon: 30-11-1-0.

⁴⁷² MSB Arşivi, Tümgeneral Ahmet Zeki SOYDEMİR Şahsî Dosyası, Askerî Safahat Belgesi.

*Umum Jandarma Kumandanı Erkanı Harbiye Miralayı Zeki Bey'in Millet Meclisi'nin 3/5/26 tarihinde vuku bulan üçüncü içtima senesi doksan dördüncü içtimanın birinci celsesinde x 4225 x numaralı vesika ile Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyasıyla taltif buyrulması olduğunu arz ederim.*⁴⁷³ (Belge 10)

Albay Ahmet Zeki Bey, İstiklal Mücadelesinin ardından da hiç durmayarak verilen vazifeleri layıkıyla yerine getirmiş, göstermiş olduğu başarılar ve fedakarlıklar neticesinde 30 Ağustos 1927 yılında Tümgeneral (Mirliva) rütbesine terfi etmiştir. Ahmet Zeki Paşa, 18 Mart 1930 yılında 1. Süvari Tümen Komutanlığı, 13 Şubat 1931'de 57. Tümen ve 1. Süvari Tümen Komutanlığı vazifelerini ifa ettirdikten sonra 19 Mayıs 1932'de Askeri Temyiz Mahkeme Üyesi, 1 Ocak 1933'te 1. Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı olarak hizmet etmiştir. 17 Aralık 1934 yılında 4. Dereceden malulen emekli olmuştur.⁴⁷⁴(Belge 11)

⁴⁷³ MSB Arşivi, Tümgeneral Ahmet Zeki SOYDEMİR Şahsî Dosyası, Askerî Safahat Belgesi

⁴⁷⁴ Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, s. 237.

4. CUMHURİYET DÖNEMİ AHMET ZEKİ SOYDEMİR'İN SİYASİ FAALİYETLERİ

4.1. Mebusluk Yılları

Ahmet Zeki Paşa, 1905 yılında girdiği Harp Okulunun öğrencisi olarak başladığı askerlik serüvenini 1934 yılında sonlandırarak, devletine bundan sonraki süreçte siyaset adamı olarak hizmet etmeye başlamıştır. Uzun yıllar savaş meydanlarında gösterdiği büyük başarıların ardından sivil hayatında bir siyasetçi kimliği ile yeni görevlerini ifa ettirmiştir. Ahmet Zeki Paşa, ilk kez General rütbesi ile Cumhuriyet Halk Partisi Erzurum Mebusu olarak 1936 yılında mecliste yer almıştır.

4.1.1. TBMM V., VI. ve VII. Dönem Erzurum Milletvekilliği

4.1.1.1. Erzurum milletvekilliği dönemi meclis faaliyetleri değerlendirmesi

Ahmet Zeki Paşa'nın CHP Erzurum Milletvekili olarak mecliste yer almasının ardından, bu hususta göstermiş olduğu faaliyetleri TBMM Meclis Zabıtlarında görmekteyiz. 1936 tarihli Meclis Zabıtlarında 5. Devre 2. İçtimanın yer aldığı meclis toplantısında Ahmet Zeki Paşa'nın Subay ve Askeri memurların yaşları hakkındaki kanun münasebeti ile ilgili sözleri mevcuttur.

Subay ve askerî memurların tekaüdü için rütbe ve sınıflarına göre tayin olunan yaşları bildiren kanun maddesi üzerine, mecliste yer alan katılımcılar tarafından fikir ve görüşler sunulmuştur. Milletvekillerinin genel düşüncesi ise bu maddedeki asıl mühim sebebin, artık o rütbenin istilzam ettiği fikri olmasa bile bedenî vazifeyi yapamayacağı düşüncesinden ibaret olduğu vurgulanmıştır.

1936 yılının son meclis toplantısında ise yer alan bir diğer konu, Türk Bayrağı Kanunu münasebeti ile ilgili olan görüşlerdi. Bu konu üzerine ise Ahmet Zeki Paşa fikir ve görüşünü beyan etmiştir. Bu konu nezdinde yer alan kanun hakkındaki madde ise törenlerde bayrakların çekiliş ve indiriliş saatleri hususunda yapılacak olan talimatlar konusunu ele alınmıştır.

Bu madde üzerine buradaki bayrak indirme ve çekme töreni için yapılacak talimatnamenin kimin tarafından yapılacağı sorusu sorulmuştur. Balıkesir Milletvekili Kazım Bey, bu talimatnamenin icra vekilleri tarafınca yapılmasının daha uygun olduğunu belirtmiştir. Yine bir diğer meclis üyesi Çanakkale Milletvekili Şükrü (YAŞIN) Bey, bu

madde nazarında asıl olan hususun İcra Vekilleri Heyeti tarafından karara bırakılması görüşündedir. Bu madde nezdinde Jandarma hususuna da değinen Şükrü Bey, bayrak asılır ve indirilirken bir tören merasimi yapılması gerektiği ve bunu yönlendirecek makamın da Milli Müdafaa vekaleti olması gerektiği belirtir. Şükrü Bey'in bu görüşünün ardından ise Ahmet Zeki Paşa söz alarak, Jandarma'nın da bir ordu mensubu olduğunu, ordu askerlerine önem gösterilirken, Jandarma askerlerinin ihmal edildiğini belirtir. Bu hususta Jandarma'nın da ordu içinde olduğunu ve aynı prensipte düşünülmesini rica etmiştir. Ahmet Zeki Paşa'nın nezdinde görüşler ve fikirler anlatılmış netice itibariyle Dâhiliye encümeni ile Milli Müdafaa encümeni de bu maddenin tekrar encümene verilmesine karar verilmiştir.

Ahmet Zeki Paşa'nın bir diğer 5. Devre, 2. İçtimanın yer aldığı meclis zabıtında, ihtiyat zabitleri ve ihtiyat askerleri memurları kanununun 23. Maddesinin değiştirilmesi ve 29. Maddesine bir fıkra eklenmesine dair kanun layihası ve milli müdafaa encümeni mazbatası hakkında, Ahmet Zeki Paşa'nın direktifleri olmuştur. Bunun nezdinde kanunun 29. Maddesi hakkında bir fıkra ilave edilmiştir.

Yedek subaylar ve yedek askeri memurlar kanununa eklenen son fıkra üzerine Ahmet Zeki Paşa söz alarak, bu ihtiyat zabiti kanununa eklenen 29. Madenin sebebinin Jandarma askerlerinin, kazalardaki kadroyu doldurmak için açılmış geçici bir tedbir olduğunu ve maruzatının bu maddenin 1939 senesine kadar uygulanacağı, geçici bir madde hâline koyulması gerektiğini belirterek takrire konulmasını arz etmiştir.

Maruzatını belirten Ahmet Zeki Paşa'nın yüksek başkanlığa “*Son fıkrada «müddetçe» kelimesinden sonra «Bu kanunun neşrinden itibaren 1939 senesi nihayetine kadar» kaydının ilavesiyle muvakkat madde yapılmasını arz ve teklif ederim*” şeklinde sunduğu bu tadil nameyle, başkan reye arz etmiş ve geçici bir madde olarak yazılmıştır.⁴⁷⁵

Ahmet Zeki Paşa'nın CHP Erzurum Milletvekili olarak yer aldığı 5. Devre, 2. İçtimanın toplandığı bu mecliste bir diğer konu ise Türkiye Cumhuriyeti Devlet Meteoroloji İşleri Umum Müdürlüğü teşkilat ve vazifelerine dair kanun münasebeti ilgili olan meclis görüşmeleridir. Bu maddede, Umum Müdürünün Türk olması, yüksek tahsil görmüş ve bu uğurda çalışmış, bir eser meydana getirmiş olması hakkında görüşler tartışılmıştır.⁴⁷⁶

⁴⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem, 2. Birleşim, 19. Cilt, s.187.

⁴⁷⁶ Türkiye Cumhuriyeti Devlet meteoroloji işleri umum müdürlüğü teşkilât ve vazifelerine dair kanun, Resmî Gazete 3538 (10 Şubat 1937), Kanun No: 3127, 15/7708.

Bu maddede yer alan şartların fazla olduğunu ve kaldırılması gerektiğini belirten Tekirdağ Milletvekili Rahmi (APAK) Bey'e karşı Manisa Milletvekili Mehmet Yaşar (ÖZEY) Bey, bu madde içerisinde yer alan vasıfların gerekli olduğunu belirterek fıkrada bulunmasının uygun olduğunu söylemiştir. Trabzon Milletvekili Raif (KARADENİZ) Bey ise maddede yer alan "Türk olması" kaydının yer almasına lüzum olup olmadığını tartışmaya açmış bunun üzerine Ahmet Zeki Paşa söz alarak, bu maddenin Türk olması kelimesinden ziyade her kurumda ne iş olursa olsun aynı şekilde bu hususlara dikkat edilmesi gerektiğini ve bu maddenin özellikle tayyare teşkilatını bilhassa ilgilendirdiğini ve bu kanunun çok yerinde olduğunu belirtmiştir. Nitekim Ahmet Zeki Paşanın görüşü diğer millet vekilleri tarafından da haklı bulunmuştur.⁴⁷⁷

Ahmet Zeki Paşa'nın bu konuşmasını doğru bulan Milletvekilleri, maddede yer alan "Türk olma" esasını askeri mahiyet taşıdığı için ve orada yer alacak şahısların ehemmiyeti için mühim bir ibare olduğu ve Türk olmasının isabetli bir karar taşıdığı hemfikirindedirler. Söz başlangıcında Tekirdağ Milletvekili Rahmi Bey'in takdiri kabul edilmemiş ve madde rey onayıyla kabul edilmiştir.

1936-1937 senelerinde toplanan TBMM'nin bir katılımcısı ve aynı zamanda CHP Erzurum Milletvekili olarak yer alan Ahmet Zeki Paşa'nın, toplantılarda görüş ve beyanatları bu şekilde yer almıştır. 1940 senesi itibarıyla yeni bir içtima senesine giren TBMM, bir diğer toplantılarda farklı kanun teklifleri, görüşleri ve fikirleri yer almıştır.

CHP Genel Sekreterliği tarafından 23 Ağustos 1940 yılında Ahmet Zeki Paşa'ya şu telgraf gönderilmiştir: "*Genel Başkanlık Divanınca münhal bulunan CHP Umumi İdare Heyeti Azalığına seçildiniz. Bu yeni vazifenizi bildirirken duyduğum memnuniyet dileklerimi arz eder, sevgi ve saygılarımı sunarım.*"⁴⁷⁸(Belge 12)

Bu telgraf üzerine Ahmet Zeki Paşa cevaben şu telgrafı göndermiştir: "*Genel Başkanlık Divanınca Umumi İdare Heyeti Azalığına seçilmek suretiyle naçiz şahsım hakkında yüksek divanca lütfen gösterilen kıymetler tevecühün minnettarı bulunduğumu ve bu itimada layık olabilmek için bütün varlığımla çalışacağımı derin şükran ve tazimlerimle arz eylerim.*"⁴⁷⁹(Belge 13)

CHP Erzurum Milletvekili olarak TBMM'nin 6. Döneminde de bulunan Ahmet Zeki Paşa, Mecliste görüşülen Devlet Memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair kanun

⁴⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem, 2. Birleşim, 16. Cilt, s.132-133.

⁴⁷⁸ BCA, Belge Tarihi: 04.09.190, Yer: 384-1623-6, Fon: 490-1-0-0

⁴⁷⁹ BCA, Belge Tarihi: 04.09.190, Yer: 384-1623-6, Fon: 490-1-0-0

münasebetiyle alakalı görüşlerini sunmuştur. Bu madde üzerine başlayan görüşmelerde Ahmet Zeki Paşa söz alarak, bu maddenin memuriyete girenlerin bir lisan öğrendiğini ispat edince mükafatı nakdiye ile ödüllendirilmesi yerine bir derece yükseltilmesinin daha uygun olacağını dile getirmiştir.⁴⁸⁰

Ahmet Zeki Paşa'nın bu görüşüne karşı Mecliste bulunan katılımcılar da görüşlerini beyan etmiş, söz alan Kayseri Milletvekili Faik (BAYSAL) Bey lisan bilenlere bir derece yüksek mevki temin edilmesinin, bir hak verilmesinin ve lisan bildiğini imtihanla ispat edenlere verilmesinin daha uygun olacağını belirtmiş bunun üzerine Ahmet Zeki Paşa söz alarak, ordu içerisinde lisan bildiği için terfi alan birinin olmadığını, lisan bilmelerinin mesleki kabiliyetlerini göstermeyeceğini ve bunun için de çalışan arkadaşların girdikleri imtihanları kazanmaları hususunda bir defaya mahsus mükafat verilmesini doğru bulmadığını belirtmiştir. Görüşler sonucunda Ahmet Zeki Paşa'nın bu takriri reye arz edilmiş ve oy çokluğuyla maddenin bu şekilde kabul edilmesine kararı verilmiştir⁴⁸¹.

Meclisin 6. Döneminde görüşülen bir diğer madde de ise “*Ücretli vazifelere ilk alınacak memurların tahsil dereceleri, maaşlı memurluk derecesinin ancak bir üst derecesine ait maaş tutarıyla tayin olunabilirler*”⁴⁸² şeklinde yer alan madde hakkında görüşler beyan edilmiş, Ahmet Zeki Paşa ise şu soruyu sormuştur: “*Bu maddede dahi yabancı dil mevzu bahis midir? Yani ücretliler de yabancı dile vakıf olurlarsa bir derece daha yukarı çıkacaklar mıdır?*”⁴⁸³

Ahmet Zeki Paşa'nın bu sorusu üzerine görüşlerini belirten diğer katılımcılar uzun uzun bu madde üzerinde durarak tartışmışlar ve sonuç itibariyle ise Başkan tarafından mütalaa eden olup olmadığının sorulması üzerine mecliste maddenin reye konulmadığı sesleri yükselmeye başlamıştır. Madde reye arz edilmiş ve kabul edilmiştir

TBMM'nin 37. Birleşimin de ise tartışılan ve görüşlerin beyan edildiği bir diğer konu Sümerbank sermayesinin 19 milyon beş yüz bin lira ilavesiyle ve 2262 sayılı kanunla bazı değişiklikler yapılmasına dair kanun münasebetiyle ilgili görüşlerdir. Bu kanun ile ilgili Ahmet Zeki Paşa'nın da görüşleri bulunmaktadır.⁴⁸⁴

⁴⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 27. Birleşim, 3. Cilt, s. 193.

⁴⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 27. Birleşim, 3. Cilt, s. 193.

⁴⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 28. Birleşim, 3. Cilt, s. 228.

⁴⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 27. Birleşim, 3. Cilt, s. 229.

⁴⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 37. Birleşim, 4. Cilt, s.182.

Ahmet Zeki Paşa'nın 6. Dönem Erzurum Milletvekili olarak yer aldığı TBMM'de bir diğer konu, hariçten ithal edilecek olan bazı maddelerin gümrük resimlerinin tadili hakkındaki kanuna tevfikana icra vekilleri heyetince ittihaz edilen kararların tasdikine dair kanun münasebetiyle ilgili olan görüşleri ve gedikli erbaşların maaşlarının tevhit ve teadülü hakkındaki kanun münasebetiyle ilgili mevcut görüşleridir.⁴⁸⁵

Ahmet Zeki Paşa'nın 1944 tarihli 7. Dönem de yer aldığı meclis toplantısında bir önergesinin daha mevcut olduğunu görmekteyiz. Nitekim bu Zabıt Ceridesinde Ahmet Zeki Paşa'nın önergesinin bulunduğu madde, yedek subay ve yedek askerî memurların hakkında bulunan kanun maddesine eklenecek fıkra ile ilgili Meclise sunduğu önergenin, havale edildiği evraka Milli Müdafaa, Maliye ve Bütçe Encümenine şeklinde tavriri kaydedilmiştir.

Ahmet Zeki Paşa'nın 7. Dönemin 1946 tarihli Meclis Zabıt Ceridesinde yer aldığı bir görüşü daha mevcuttur. Bunun, askerlik kanununa göre askerlik mükellefiyetini yaptıktan sonra yedek subay yetişmek üzere yedek subay okuluna giden erlerin ihtiyat addedilmelerinin yorum yoluyla haline dair olan önergenin geri verilmesi hakkında olduğunu söyleyebiliriz.

Ahmet Zeki Paşa'nın önergesinin ardından Başkan mütalaasında geri verildiği belirtilmiştir. Ahmet Zeki Paşa'nın CHP'nin Erzurum Milletvekili olarak yer aldığı 5., 6., ve 7. Dönem Meclis faaliyetlerinin bu şekilde olduğunu görmekteyiz. Ahmet Zeki Paşa Mebusluk yıllarına 8. Dönem Milletvekili olarak Çankırı Milletvekilliği görevi ile tekrar Meclise katılım sağlamış ve görevini başarıyla ifa ettirmiştir.

4.2.1. TBMM VIII. Dönem Çankırı Milletvekilliği

4.2.1.1. Çankırı milletvekilliği dönemi meclis faaliyetleri değerlendirilmesi

Ahmet Zeki Paşa CHP Erzurum Milletvekilliğinin ardından Mecliste 8. Dönem CHP Çankırı Milletvekili olarak yer almıştır. Çankırı Milletvekilliği yaptığı dönemde, kayıtlarda ilk katılım gösterdiği meclis tutağını ise bir Birleşim evvel Erzincan Milletvekili Behçet Kemal (ÇAĞLAR) Bey'in söylediği bir sözün açıklamasına dair sözler olarak Zabıt Ceridesinde mevcuttur. Bu belgede, "Hatay Milletvekili Eyüp

⁴⁸⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, 6. Dönem, 24. Birleşim, 8. Cilt, s. 54., *TBMM Zabıt Ceridesi*, 6. Dönem, 26. Birleşim, 8. Cilt, s. 92.

Durukan'ın geçen birleşimde Erzincan Milletvekili Kemal Çağlar'ın söylediği bir sözü açıklamasına dair demeci” konulu bir başlık yer almaktadır.

Meclisin 8. Döneminde yer alan bir diğer konu ise Millî Savunma Bakanlığı Kuruluş ve Görevlerine dair Kanun münasebeti sözleri ile ilgilidir. Meclis, Başkan tarafından açılmış ve maddeler belirtilerek Milletvekillerine söz hakkı verilmiştir. Öncelikle söz alan Diyarbakır Milletvekili İhsan Hamit (TİGREL), bu kanuna dair hükümetten gelen tasarı üzerinde durmak istemiştir.⁴⁸⁶

Bunun nezdinde İhsan Hamit Bey, müsteşarların da bir memur olduğunu, memurların da siyasetle meşgul olmalarının kanunda menedildiğini vurgulayarak bunun doğru olmadığını söylemiştir. Çoruh Milletvekili Ali Rıza (ETHEM) Bey, söz alması ile devam eden konuşmada, kendisi de Millî Savunma Müsteşarlarının, her durumda asker olması kaydının kanuna konması taraftarı olmadığını belirtmiştir.

Nitekim bir taktir hazırlayarak bu kanunda yer alan ‘askeri’ kaydının kaldırılması hakkındaki kısmı iltihak etmek istediğini beyan etmiştir. Balıkesir Milletvekili İzzeddin (ÇALIŞLAR) Bey söz almamış, Denizli Milletvekili Hulusi (ORAL) Bey’e söz hakkı tanınmıştır. Hulusi Bey, diğer milletvekili arkadaşlarının sözlerine iştirak ederek, bu maddenin daha vazıh bir şekilde yazılması için komisyona alınmasını ve Anayasanın 40-46. Maddelerinin emrettiği şekilde işin organize edilmesi gerektiğinin vurgusunu yapmıştır.⁴⁸⁷

Bir diğer söz alan Milletvekili ise Çankırı Milletvekili Ahmet Zeki Paşa olmuştur. Ahmet Zeki Paşa, yeni kanun itibarıyla Genelkurmay başkanlığına sadece askeri hususların bağlanmasını ve geri kalan bütçe, muhakeme gibi daha ziyade sivil olan işlerin müsteşarlığa verildiğini belirtir. Bu hususta bazı görüşlerin ikmal işlerini müsteşarlığa verilmesini istemelerini kabul etmemekle birlikte, meşgul olacak işlerin sivil olması nedeniyle müsteşarın da sivil olmasında bir maruz görmediğinin altını çizer.⁴⁸⁸ Bu beyanın ardından söz alan Ankara Milletvekili Naci (TINAZ), çok çetin bir konunun çözülmek üzere olduğunu belirterek mecliste hararetle bir konuşma yapmıştır. Görüşlerin ardından Mecliste Ahmet Zeki Paşa'nın önergesi tekrar okunmuştur. Netice olarak nazarı itibara alınmıştır.

⁴⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 8. Dönem, 96. Birleşim, 19. Cilt, s.1060

⁴⁸⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 8. Dönem, 96. Birleşim, 19. Cilt, s.1062.

⁴⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 8. Dönem, 96. Birleşim, 19. Cilt, s.1063.

Ahmet Zeki Paşa'nın 8. Dönem CHP Çankırı Millet vekili olarak yer aldığı mecliste katıldığı son birleşimin konusu ise Yüksek Askeri Şûranın Teşkilat ve Görevleri hakkında 636 sayılı Kanunun 2. ve 3. Maddelerinin değiştirilmesine dair Kanun münasebetiyle ilgilidir. 3. madde üzerine Çoruh Milletvekili Ali Rıza Bey, deniz kısmında 'Deniz Kuvvetleri Komutanı' olarak eklendiğini fakat komisyonca bunun yanı sıra 'Donanma Komutanı'nın da ilave edildiğini, Hava kısmında ise 'Hava Kuvvetleri Komutanı' ile yetinildiğini beyan etmiştir. Buradaki takriri ise her iki komutanlığında eşit tutulması ve Donanma Komutanlığı'nın kaldırılması olmuştur.

Sinop Milletvekili Cevdet Kerim (İNCEDAYI) ise, 3. maddede yer alan Askeri Şûra üyeliğine ordu komutanlığı seçimine iştikak etmiş zevattan üye seçilmesi üzerine bir beyanı olduğunu söylemiş, bu değiştirilip yerine Askeri Şûranın tabii azaları Milli Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı ve İkinci başkanın kaydının ilavesi olmuştur. Bu kısımda ikinci Başkan Orgeneral olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda belirtmek istediği diğer husus ise şimdiye kadar deniz kuvvetleri komutanlarının olmadığı, bunun yerine donanma komutanlığının mevcut olduğunu ve bunun da aynı anlama geldiğini fakat diğer kara ve hava kuvvetlerinin ayrıca bir komutası olmadığını belirtmiştir.⁴⁸⁹

Netice olarak bunun çıkarılmasını ve ikinci başkanın da ilave edilmesini belirtmiştir. Bu kısımda İzzettin Bey'in komisyonun aynen kabul edilmesini teklif etmesi üzerine Ahmet Zeki Paşa söz almıştır. Milli Savunma Bakanı Hüsnü (ÇAKIR), Deniz Kuvvetleri kumandanlığının aynı zamanda filo kumandanlığı ve üssü bahrilerin de kumandanı olduğunu, eğer Yüksek Meclis eski görüşe nazara katılırsa kendisi de Donanma Kumandanının bulunmasına lüzum görmeyeceğini belirtmiş ve "Donanma Komutanını metinden çıkartmak, İkinci başkanın üye yapılması teklifinden vazgeçmek, en doğrudur" şeklinde beyanda bulunmuştur.⁴⁹⁰

Milli Savunma Bakanı Hüsnü Çakır, Hükümet Milli Savunma Konseyi kanun tasarısını Meclise takdim ettiği zaman bir kadroya bağlı olmadığını belirterek kadronun komisyon tarafından belirlendiği vurgulamıştır. Bahsedilenden Albay ya da Korgeneral diye ifade edilmesinin sebebi ise komisyonun oluşturduğu kadrodan dolayı olduğunu da belirtmiştir. Nitekim Milli Savunma Komisyon Sözcüsü Eyüp Durukan, kadro mülahaza edilirken rütbesi aşağı yani albay ise kendisinden yüksek sicil işlerine iştirak etmeyeceği kaydını

⁴⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 8. Dönem, 96. Birleşim, 19. Cilt, s.1081.

⁴⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 8. Dönem, 96. Birleşim, 19. Cilt, s.1082

koyduklarını ve bu hükmün burada kalmasında hiçbir mahzur görülmediğini vurgulamıştır.⁴⁹¹

Sonuç olarak bu takrir meclis reyleri sonucu, Donanma Komutanı'nın bu heyetten çıkarılması teklifinin kabul edilmesi ve diğer görüşülen hususların da onaylanmasıyla kabul edilmiştir. Bu görüşmelerin sonucu olarak Ahmet Zeki Paşa'nın Mecliste yer alan konuşmalarına dair meclis zabıtları incelenmiş ve değerlendirilerek bir araya getirilmiştir. Ahmet Zeki Paşa CHP Milletvekili olarak yer aldığı mecliste, üzerine düşen vazifeyi layığıyla yerine getirerek sonlandırmıştır. Ömrünün yarısını cephede geçiren Ahmet Zeki Paşa, emekli olduktan sonra da siyaset makamında devletine ve milletine hizmet etmiş, varlığını Türk varlığına armağan etmiş nice kahraman Komutanlardan biri olmuştur.

⁴⁹¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, 8. Dönem, 96. Birleşim, 19. Cilt, s.1084.

SONUÇ

Bu çalışma tarihte adını sıklıkla duyuran, vatani ve milleti için savaş meydanlarında cepheden cepheye koşan, mebusluk yıllarında yine aynı gaye ile Mecliste yer alan, büyük fedakârlıklar yaparak ömrünü vatanına ve milletine adayan Ahmet Zeki Paşa'nın hayatını ele almıştır. Ahmet Zeki Paşa'nın bilinmeyen aile hayatına dair yapılan kapsamlı araştırma sonucunda MSB Arşivi'nden alınan Askeri Safahat Belgesinden çıkarılan belgeler doğrultusunda, 1883 yılında Selanik'in Muid Alaaddin mahallesinde doğup büyüyen Ahmet Zeki Paşa, 6 kardeşin en büyüğüdür. Selanik esnaflarından biri olan babası Demir Ali Bey, annesi ise Atiye Hanımdır. 2 kardeşi vatan uğruna şehit olmuş, kız kardeşi mübadele döneminde hastalanarak vefat etmiştir. Genç yaşında ailesinden ayrılarak, subay olmak için girdiği Harp Okulu'ndan iyi bir derece ile mezun olan Ahmet Zeki Paşa, gösterdiği başarıyla Harp Akademisine girmiştir. KHO Arşivi'nden alınan belgeler ile sınıf notlarına ulaşılmış ve okuyucuya aktarılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk ile aynı okullarda, fakat farklı sınıflarda okuyan Ahmet Zeki Paşa, büyük bir sevgi ve hevesle girdiği Harp Akademisinden 1908 yılında Mümtaz Yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur. Mezun olduktan bir müddet sonra çeşitli kurum ve karargâhlarda görev alan Ahmet Zeki Paşa, büyük bir sıkıntılı sürecin içerisinde olan Osmanlı Devleti'nin Balkan Harbine girmesiyle yeni görevi de belli olmuştur. Yine Askeri Safahat Belgesinde görev yılları incelenerek araştırılmış ve dönemin şartları ile Ahmet Zeki Paşa'nın üstlenmiş olduğu vazifeler kapsamlı bir şekilde anlatılmıştır.

1912 yılında başlayan Balkan Harbi'nde Yüzbaşı rütbesi ile Mürettep 8. Kolordunun sefer kuruluş ve kadrosunda yer alan Ahmet Zeki Paşa, Nasliç Redif Tümen Kurmayı vazifesiyle Yunanlılara karşı Batı Cephesinde görev almıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nin zor şartları ve içerisinde yaşadığı problemler, dışarıda Avrupa Devletleri'nin parçalama çabasını göstermiştir. Balkan Harbi'ni ağır bir yenilgiyle kaybeden Osmanlı Devleti, bu yenilginin sonucunda Selanik'i de kaybetmiştir.

Ahmet Zeki Paşa, Balkan Harbi'nin Osmanlı Devleti'ne yaşattığı büyük sıkıntılı sürecin ardından, vazifesine çeşitli birlik komutanlıklarında devam etmiştir. 1914'te Birinci Cihan Harbi'nin başlamasıyla yeni bir vazifeye atılarak cephede yer alan Ahmet Zeki Paşa, vatan müdafaası için Çanakkale'de 57. Alay'ın 1. Tabur Komutanı olarak görev almıştır. 25 Nisan Arıburnu Çıkarmasının ilk günü çıkan şiddetli muharebede yaralanarak

hastaneye kaldırılan Ahmet Zeki Paşa, bir süre tedavi gördükten sonra cepheye geri dönmüş ve vazifesine kaldığı yerden devam etmiştir.

Çanakkale’de gece ve gündüz devam eden şiddetli muharebeler cephenin hem üstünde hem de yer altında açılan lağımlarla cehenneme dönmüştür. Devamlı bombaların patlaması ve siperlere olan saldırılar 57. Alay’a çok fazla zaiyat vermiştir. Ahmet Zeki Paşa, siperlerin hem üstünde hem de açılan lağımlarda muharebe etmiş, lağımda yaşanan çatışmada düşman askerinin silahından ateşlenen mermiyi, yeraltında çıkan ilk silahlı çatışmanın bir hatırası olarak Mustafa Kemal Paşa ve Esat Paşa’ya göndermiştir. Çanakkale Muharebeleri, en şiddetli çarpışmaların ve ağır kayıpların verildiği, fakat ne olursa olsun vatan toprağının verilmediği önemli bir cephe olmuştur. Çanakkale Muharebelerine dair 19. Tümen Cerideleri ve 57. Alay Cerideleri incelenerek bu muharebede Ahmet Zeki Paşa’nın vazifesi ve yer aldığı cephelerde göstermiş olduğu mücadele, Ahmet Zeki Paşa nezdinde ele alınmıştır. Nitekim 57. Alay’ın tamamının şehit olduğu kanısı da yine bu çalışma vasıtasıyla çürütülmüştür.

Çanakkale Muharebesinde Binbaşı rütbesiyle 57. Alay’ın 1. Tabur Komutanı olarak görevini en iyi şekilde ifa ettiren Ahmet Zeki Paşa, bu muharebelerde birçok silah arkadaşını kaybetmenin üzüntüsünü her zaman yaşamış, Millî Mücadele döneminde Arıburnu Çıkarmasının yıl dönümü vesilesiyle Mustafa Kemal Paşa’ya gönderdiği telgrafla, o günü anarak şehit arkadaşlarını yad etmiştir.

Çanakkale Muharebelerinin ardından siperleri gezerek muharebe hakkında bilgi almak isteyen Gazeteci Charles Edwin Wodroow Bean’a eşlik eden Ahmet Zeki Paşa, o dönem yaşanan muharebelere dair birçok konuya açıklık getirmiştir. Nitekim Bean, Ahmet Zeki Paşa’nın kendisine eşlik ettiği ve birçok askerın röportajlarından oluşan, Çanakkale muharebeleri esnasında gözlemleri ve notlarının yer aldığı “Gallipoli Mission” adlı eserini ortaya çıkarmıştır. Bu eserin kapağında ise Ahmet Zeki Paşa’nın portesine yer verilmiştir.

Birinci Dünya Harbi’nin ardından Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde başlayan Millî Mücadele’ye katılan Ahmet Zeki Paşa, görevini Merkezi Sivas’ta bulunan 3. Kolordu Kurmay Başkanı olarak ifa ettirmiştir. Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde çıkan isyanlar ve ayaklanmalar, neticesinde başlayan Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri, Türk Milleti’nin kurtuluş ve bağımsızlık için başlattığı Millî Mücadelenin ayak sesleri

olmuştur. Nitekim bu muharebelerde Yarbay rütbesi ile yer alan Ahmet Zeki Paşa, Güney Cephesi Kurmay Başkanı görevinde bulunmuştur.

İnönü Muharebelerinin ardından Kütahya Eskişehir muharebelerinde Mürettep Tümen Komutanı olarak yer alan Ahmet Zeki Paşa, bu vazifesini 22 gün 22 gece sürecek olan Sakarya Meydan Muharebesinde, Gazi Paşa'nın Hayalet Süvarileri komutanı olarak devam ettirmiştir. Yunanlıların ikmal merkezlerini vurarak başlarına bela olan Ahmet Zeki Paşa ve Mürettep Tümeni, vatanında tek bir düşman kalmayana dek sürdürülen Takip Harekâtı sonrası 1922 yılında başlayan Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesinde bu kez 2. Süvari Tümen Komutanı olarak vazife almıştır.

Gece gündüz uykusuzluk, açlık ve yorgunlukta bozkırın eteklerinde 2. Süvari Tümeniyle beraber Takip Harekâtını yürüten Ahmet Zeki Paşa, 9 Eylül günü İzmir'e girerek kontrolü ele almış ve Türk'ün Kurtuluş Mücadelesine adını tarihe yazdırmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşunda büyük emek, çaba ve fedakârlık gösteren Ahmet Zeki Paşa, Jandarma Genel Komutanlığı vazifesine atanmış ve İstiklal Harbi'nde gösterdiği üstün başarı ve fedakarlıktan dolayı Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyasıyla ödüllendirilmiştir. Cumhuriyetin kurulmasıyla çeşitli görevlerde komutanlık eden Ahmet Zeki Paşa, 1934 yılında emekli olduktan sonra CHP Erzurum ve Çankırı Milletvekili olarak Mecliste yer almış ve 1954 yılında hayata gözlerini yummuştur. Ahmet Zeki Paşa'nın aile, öğrenim ve askeri hayatına dair yapılan bu çalışma, bilinmeyen birçok konuya açıklık getirmektedir.

Ömrünü Türk milletinin selametine adanmış, kalbinde hep vatan sevgisiyle yaşamış ve giydiği üniformasını layığıyla üzerinde taşımış olan Ahmet Zeki Paşa'nın ve vatan uğruna bayrak yere düşmesin diye toprağa düşen nice kahramanların aziz hatırası daima yaşatılacaktır. Bu mukaddes toprakları bizlere vatan yapan kahramanlarımıza minnet ve şükranla.

KAYNAKÇA

Aile efradından Behice Bilge TUKSAVUL ve Senay SOYDEMİR Hanımefendilerin vasıtasıyla Soydemir Arşivinden istifade edilmiştir.

ADIVAR Halide Edip, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Can Yayınları, İstanbul 2007, s. 196.

AKER Şefik, “Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay”, 99. Sayı, *Askeri Mecmua*, Tarih Kısmı, Sayı 40, Askeri Matbaa, 1935.

ALDOĞAN Şahin-ÖZÇELİK Melike Bayrak, *Çanakkale Muharebeleri Anlatım ve Değerlendirme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2022.

ALPTEKİN Müderrisoğlu, *Sakarya*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2018.

ALTAY Fahrettin, *On Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ANDONYAN Aram, *Balkan Harbi Tarihi*, Sander Yayınları, İstanbul 1975.

ARALOV Semyon İvanoviç, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, Birey Toplu Yayınları, 1985.

ARMAOĞLU Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997.

ARTUÇ İbrahim, *Kurtuluş Savaşı'nın Zorlu Yılları*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2002.

ATACANLI Sermet, *Arıburnu'nun İlk Müdafası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

ATASE: BDH 5/2453-3864-H-12-1-13, 1-17, 1-18.

ATASE: BDH 5/2453-396-H-12-1-13.

ATASE: BDH 5384-183-H.11-1-1.

ATASE: BDH 5384-183-H10-1-12a.

ATASE: BDH 5384-183-H10-1-13.

ATASE: BDH 5384-183-H10-1-21a.

ATASE: BDH 5384-183-H10-1-22.

ATASE: BDH 5384-183-H1-1-22 a.

ATASE: BDH 5384-183-H1-1-24a.

ATASE: BDH 5384-183-H1-1-25.

ATASE: BDH 5384-183-H1-14.

ATASE: BDH 5384-183-H1-14.

ATASE: BDH 5384-183-H1-1-5.

ATASE: BDH 5384-183-H2-10a.

ATASE: BDH 5384-183-H2-1-1.

ATASE: BDH 5384-183-H2-1-6a.

ATASE: BDH 5384-183-H5-1-19a / 5384-183-H5-1-20.

ATASE: BDH 5384-183-H8-1-9.

ATASE: BDH 5384-183-H9-1-10a.

ATASE: BDH 5384-183-H9-1-16a.

ATASE: BDH 5384-183-H9-1-19.

ATASE: BDH 5384-183-H9-1-3.

ATASE: BDH 8903-4836-H-10, 1-68,1-71.

ATASE: İSH 4/4478-674-H-1-1/7.

ATASE: İSH 4/4478-674-H-4-1/98.

ATASE: İSH 4282-2485-99-84/6.

ATASE: İSH 693-110-110a.

ATASE: İSH 693-26-026ac.

ATASE: İSH 914-111-111a.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe*, Genelkurmay Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk (1919-1927)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019.

ATBD, Sayı 116 (Haziran 2003), Belge No: 4285, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

ATBD, Sayı 121, Yıl 56, (Aralık 2007), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008.

ATBD, Sayı 131, Yıl 62, Belge No: 69, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013.

ATBD, Sayı 132, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014.

ATBD, Sayı 78, Yıl 29, Belge no:1709, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Aralık 1980.

ATBD, Sayı 94 (Mayıs 1992), Belge No: 2456, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

ATBD, Sayı 96, Yıl 42, (Eylül 1993), Belge No: 2567, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1994.

ATBD, Sayı 96, Yıl 42, Belge No: 2534, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1994.

AYDIN Salim, "Balkan Savaşı'nda (1912-1913) Selanik'in Teslimi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 38, İstanbul 2018.

BAYUR Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt: 2, Kısım: 2, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.

BCA, Belge Tarihi: 04.09.190, Yer: 384-1623-6, Fon: 490-1-0-0

BCA, Belge Tarihi: 15.06.1924, Yer: 5-17-13, Fon: 30-11-1-0.

BCA, Belge Tarihi: 17.12.1934., Yer: 92-43-16, Fon: 30-11-1-0.

BEAN Charles Edwin Woodrow (C.E.W.), *Gallipoli Mission*, Australian War Memorial, Canberra 1948.

Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi (Haziran 1914-9 Ocak 1916), 5. Cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı, 1., 2., 3. Kitapların Özetlenmiş Tarihi, Genelkurmay Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997.

Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Çanakkale Cephesi Harekâtı, 5. Cilt, 1. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997.

Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (4 Haziran 1915-9 Ocak 1916), V. Cilt, 2. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012.

Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (4 Haziran 1915-9 Ocak 1916), 5. Cilt, 3. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012.

BORLAT Barış-SAYILIR Burhan (Ed.), *105. Yılda Çanakkale Muharebelerine Bakış*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2020.

C. F. ASPINALL-OGLANDER, (1929), *Military Operations: Gallipoli*, Vol. 1, Maps and Appendices, W. Heinemann Limited.

CBA, Sıra: 01002466, Belge Kayıt No: 910079.

CBA, Tarih: 11/09/1919, Sıra: 0100094, Belge Kayıt No: 906602.

CBA, Sıra: 01000142, Belge Kayıt No: 906681.

CBA, Sıra No: 01016662, Belge Kayıt No: 658847.

CBA, Sıra No: 01016662, Belge Kayıt No: 629455.

CBA, Sıra No: 01027334, Belge Kayıt No: 658847.

CBA, Sıra No: 01018984, Belge Kayıt No: 710846.

CBA, Sıra No: 010116756, Belge Kayıt No:648152.

CBA, Sıra No: 01016616, Belge Kayıt No:562525.

CHAMBERS Stephen, Arıburnu Çıkarma, (Çev. İsmail Hakkı Yılmaz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

ÇAKMAK Fevzi, *Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik? Garbi Rumeli'nin Suret-i Ziyai ve Balkan Harbi'nde Garp Cephesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

ÇALIŞLAR İzzettin, *On Yıllık Savaş*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1993.

Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri, Cilt 1, (Yay, haz. Arzu Tunç vd.) Genelkurmay Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015.

Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri, Cilt 2, (Yay, haz. Arzu Tunç vd.) Genelkurmay Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015.

Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri, Cilt 3, (Yay, haz. Arzu Tunç vd.) Genelkurmay Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017.

Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri, Cilt 4, (Yay, haz. Arzu Tunç vd.) Genelkurmay Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017.

Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri, Cilt 5, (Yay, haz. Arzu Tunç vd.) Genelkurmay Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017.

Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri, Cilt 6, (Yay, haz. Arzu Tunç vd.) Genelkurmay Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017.

- ENGİN Vahdettin-ALBAYRAK Muzaffer, *Tarihin Akışını Değiştiren Savaş Çanakkale 1915*, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017.
- ERDOĞAN Selim, *Büyük Taarruz Dağlarda Tek Tek Ateşler Yanıyordu*, Kronik Kitap, İstanbul 2021.
- ERDOĞAN Selim, *Dakikalar İçinde Millî Mücadele*, Kronik Kitap, İstanbul 2023.
- ERDOĞAN Selim, *İstiklal Vatanımda Bir Tek Düşman Kalmasın*, Kronik Kitap, İstanbul 2022.
- ERDOĞAN Selim, *Sakarya Türk Bitti Demeden Bitmez*, Kronik Kitap, İstanbul 2020.
- ERİKAN Celal, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- ERİM Nihat, *Devletler Arası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları*, Cilt 1, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953.
- ERKAL Şükrü, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümet Dönemi (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923)*, 4. Cilt, 1. Kısım, Ankara 1984.
- ERTUNA Hamdi, *Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa (Korg. BÜLKAT)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Türk Asker Büyükleri ve Zaferleri Serisi No:7, Ankara 1983.
- EŞREF Ruşen, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat*, Hamit Matbaası, İstanbul 1930.
- GÖRGÜLÜ İsmet, *Büyük Taarruz*, s. 41, *Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbi'nin Son Safhası (18 Eylül 1922-1 Kasım 1922)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992.
- GÖRGÜLÜ İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan- Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2021
- GÜNDÜZ Asım, *Hatıralarım*, haz. İhsan Ilgar, Kervan Yayınları, İstanbul 1973.
- HALL Richard C., *Balkan Savaşları 1912-1913 1. Dünya Savaşı'nın Provası*, Çev. M. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul 2003.

HTVD, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı 77 (Eylül 1978), Belge No: 1687.

HTVD, Sayı: 106 (Haziran 1998), Belge No: 3005.

HTVD, Sayı: 109 (Ocak 2000), Belge No: 3096.

HTVD, Sayı: 72 (Mart 1975), Belge No: 1567.

HTVD, Sayı: 73 (Eylül 1975), Belge No:1580.

HTVD, Sayı: 77 (Eylül 1978), Belge No: 1688.

HTVD, Yıl: 17, Sayı: 64, Haziran 1968, Belge No:1440.

HTVD, Sayı: 14, Yıl: 4 (Aralık 1955).

KABASAKAL Hüseyin, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi (1912-1913)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1979.

KABASAKAL Hüseyin, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devleti Balkan Harbi (1912-1913) Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı*, 3. Cilt, 2. Kısım, Genelkurmay Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981.

KARABEKİR Kâzım, *İstiklal Harbimiz*, Merk Yayıncılık, İstanbul 1988

KARATAMU Selâhattin, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)*, 3. Cilt, 6. Kısım, Genelkurmay Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996.

KARATAŞ Murat, “27. Alay Harp Ceridesi ’ne Göre Çanakkale Cephesi’nde Kara Muharebelerinin İlk Günü”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Ankara 2008.

KARATAŞ Murat-TERZİ Buğra, *Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları’nda 57. Alay*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2021.

Kurtuluş Savaşı’nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.

MİDİLLİ Ahmet, *Birinci İnönü Muharebelerinin İç Yüzü*, Ankara 1930

Millî Savunma Bakanlığının kuruluş ve görevlerine dair Kanun, *Resmî Gazete* 5396 (3 Haziran 1946), Sayı 7223, s.711.

MSÜ Kara Harp Okulu Dekanlığı Tarihi Arşivi, Künye Defteri, No. 30.

NUZA Fehmi, “Yunan Cephesi ve Selanik’in Teslimi”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Cilt:1, Sayı: 4, İstanbul 1973.

ÖNGEL Çağlar- ALTINTAŞ Ahmet, “2. Süvari Tümeni’nin Büyük Taarruz Harekâtı”, *Near East Historical Review*, 12/3, July, 2022.

ÖZAKMAN Turgut, *Şu Çılgın Türkler*, Bilgi Yayınevi.

ÖZATALAY Fehmi, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Garp Ordusu Karadağ Cephesi*, 3.Cilt, 3. Kısım, Genelkurmay Askeri Tarih Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984.

ÖZLÜ Hüsnü, “Harp Raporlarına Göre Birinci İnönü Muharebesi’nin Analizi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 28, Mart 2012.

SARIHAN Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Sakarya Savaşı’ndan Lozan’ın Açılışına 23 Ağustos 1921-20 Kasım 1922)*, Cilt 4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996.

SARIHAN Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü (TBMM’den Sakarya Savaşı’na, 23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*, Cilt 3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986.

Stratejik ve Taktik Sonuçlar Broşürü; Sakarya Mevziisinde 25 Ağustos 1921 Günü Cereyan Eden Türbe Tepe Muharebeleri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975.

ŞİMŞİR Bilal N., *İngiliz Belgeleriyle Sakarya’dan İzmir’e 1924-1923*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2021.

TANMAN Hüseyin Avni-YURTTAKAL Ahmet, *Şanlı 57. Alay’ın Cesur Komutanı Şehit Yarbay Hüseyin Avni Bey*, Kronik Kitap, İstanbul 2021.

TBMM Albümü 1920-2010, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, c. I (1920-1950).

TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem, 2. Birleşim, 16. Cilt.

TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 24. Birleşim, 8. Cilt.

TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 26. Birleşim, 8. Cilt.

TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 27. Birleşim, 3. Cilt.

TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 28. Birleşim, 3. Cilt.

TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 37. Birleşim, 4. Cilt.

TBMM Zabıt Ceridesi, 8. Dönem, 96. Birleşim, 19. Cilt.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, İçtima 2, Cilt 19, s.187.

BIYIKOĞLU Tevfik, *Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ankara 1962.

TURAN Mustafa, “İstiklal Harbi’nde Milne Hattı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 21, Ankara 1991.

TURİNAY Necmettin, *İstiklal Marşı’nın 100. Yılında Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Mart 2021.

Tümgeneral Ahmet Zeki SOYDEMİR Şahsî Dosyası, Askeri Safahat Belgesi, Millî Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğü, Ankara.

Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Birinci-İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921), Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayını, Cilt 2, Kısım 3, Ankara 1966.

Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922), 2. Cilt, 6. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz ’da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922), 2. Cilt, 6. Kısım, 3. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922), 2. Cilt, 6. Kısım, 1. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994.

Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921), Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayını, Cilt 2, Kısım 4, Ankara 1975.

Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923), Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayını, Cilt 7, Ankara 1975.

Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât (23 Ağustos-10 Ekim 1921), 2. Cilt Batı Cephesi 5. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayını, Ankara 1973.

Türk İstiklâl Harbi Sakarya Meydan Muharebesi 'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921), 2. Cilt, Batı Cephesi 5. Kısım 1. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayını, Ankara 1995.

Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbi'nin Son Safhası (18 Eylül 1922-1 Kasım 1922), 2. Cilt, 6. Kısım, 4. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1969.

Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Meteoroloji İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilât ve Vazifelerine dair kanun, *Resmî Gazete* 3538 (10 Şubat 1937), Kanun No: 3127, 15/7708.

TÜRKMEN Zekeriya, “Büyük Taarruz Harekâtı”, Atatürk ve Büyük Taarruz Kahramanlarına Armağan, Ed: Gürsoy Şahin, *Afyon Kocatepe Üniversitesi*, Afyonkarahisar 2010.

TÜRKMEN Zekeriya, “Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Taarruz Öncesinde Süvari Kolordusunu Denetlemesi ve İlgın Manevrasında Süvari Kolordusu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 58, Mart 2004.

UĞURLU Nusret, *30 Ağustos Hatıraları; Mustafa Kemal Atatürk, Fevzi Çakmak, Salih Bozok, Muzaffer Kılıç, Cevat Abbas Gürer*, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, Temmuz 2014.

VANDEMİR Bâki, *Büyük Harpte Kafkas Cephesi*, 1. Cilt, İstanbul 1933.

YALÇIN Durmuş, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt: 1, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

İnternet Kaynakları

AWM: G01924. <https://www.awm.gov.au/collection/C1006357?image=1>

AWM: G01946. <https://www.awm.gov.au/collection/C973140>

AWM: G05258. <https://www.awm.gov.au/collection/C1009624>

AWM: G01963. <https://www.awm.gov.au/collection/C1006504>

EKLER

I. FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Ahmet Zeki SOYDEMİR.

(Soydemir Ailesi'nin Özel Arşivi)

Fotoğraf 2: Ahmet Zeki SOYDEMİR Paşa'nın Babası Demir Ali Bey.
(Soydemir Ailesi'nin Özel Arşivi)

Fotoğraf 3: Ahmet Zeki SOYDEMİR Paşa'nın Annesi Atiye Hanım.
(Soydemir Ailesi'nin Özel Arşivi)

Fotoğraf 4: Ahmet Zeki SOYDEMİR Paşa'nın Kardeşi Hüsni Bey.
(Soydemir Ailesi'nin Özel Arşivi)

Fotoğraf 5: Ahmet Zeki SOYDEMİR Paşa'nın Bulgaristan'da Şehit düşen Kardeşi
Emin Bey.

(Soydemir Ailesi'nin Özel Arşivi)

Fotoğraf 6: Ahmet Zeki SOYDEMİR Paşa'nın Kardeşi Şevket Bey.
(Soydemir Ailesi'nin Özel Arşivi)

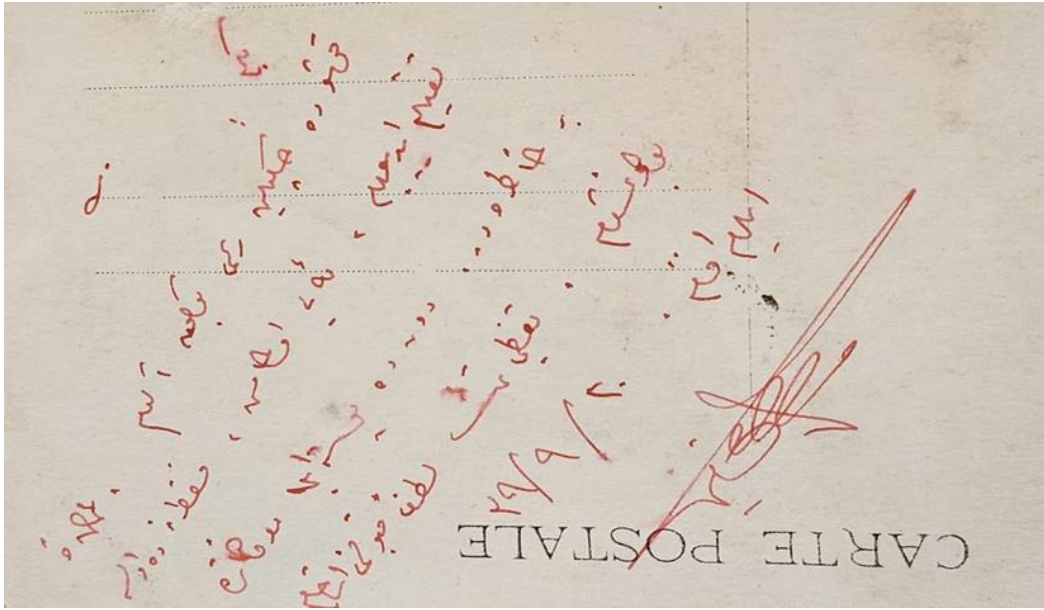

Fotoğraf 7: Ahmet Zeki SOYDEMİR Paşa'nın Kız Kardeşi Makbule Hanım.
(Soydemir Ailesi'nin Özel Arşivi)

Fotoğraf 8: Ahmet Zeki SOYDEMİR Paşa'nın diğeri Şehit olan en küçük Kardeşi
Hayrettin Bey.

(Soydemir Ailesi'nin Özel Arşivi)

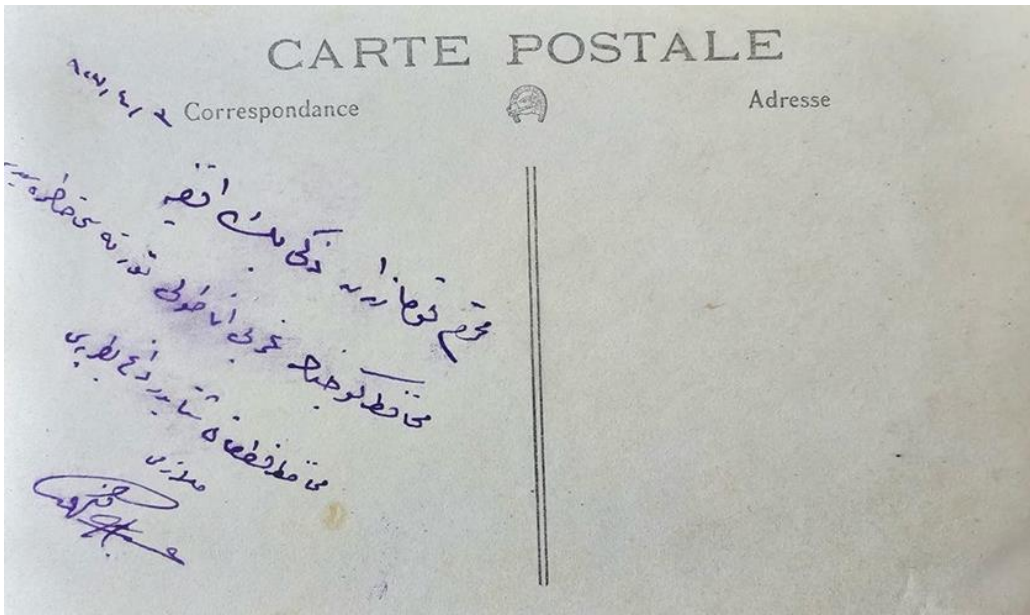
Fotoğraf 9: Beyim, Koşuda çekilen resmi bugün aldım. Arz-ı Takdim ederim. İyi olmuş. Fakat ne de olsa bir hatıradır. Dünde posta ile maruzatta bulunmuş idim. Lütfü kabulünü istirham ederim efendim.

İzmir at koşusunda

30 Mayıs 1939.

(Soldan ikinci Ahmet Zeki SOYDEMİR Paşa)

(Soydemir Ailesi'nin Özel Arşivi)

Fotoğraf 10: Muhterem Komutanım Zeki Beyefendi'ye 3 Nisan 1927

Muhafaza Gücü'nün Garbi Anadolu Turnesi hatırasıdır. Muhafaza Kıtası Dağ Bataryası

(Sol en başta oturan Şükrü Naili GÖKBERK Paşa ve yanında oturan Ahmet Zeki SOYDEMİR Paşa)

(Soydemir Ailesi'nin Özel Arşivi)

Fotoğraf 11: Kırkkilise 18 Teşrinisani 1339 Süvari kışlasına su celbi meselesi hal edilirken.

(18 Kasım 1923)

Fotoğraf 12: 27 Temmuz 1929 Maçka Hatırası.

(Soydemir Ailesi'nin Özel Arşivi)

Fotoğraf 13: Ahmet Zeki SOYDEMİR Paşa'nın Müşaviri Adnan ERGİNSOY.
(Soydemir Ailesi'nin Özel Arşivi)

Fotoğraf 14: Büyük Taarruz zamanı, Akşehir İstasyonu'nda Batı Cephesi Komutanları, Süvari Kolordusu Komutanları, Kurmayları ve 2. Süvari Tümen Komutanı Ahmet Zeki SOYDEMİR Paşa. (TTK Arşivi)

- 1- Mehmet Suphi KULA
- 2- Mürsel BAKÜ
- 3- Fahrettin ALTAY
- 4- İsmet İNÖNÜ
- 5- Ahmet Zeki SOYDEMİR
- 6- Asım GÜNDÜZ
- 7- Hacı Mehmet Arif ÖRGÜÇ

Fotoğraf 15: 2. Süvari Tümen Komutanı Ahmet Zeki SOYDEMİR.

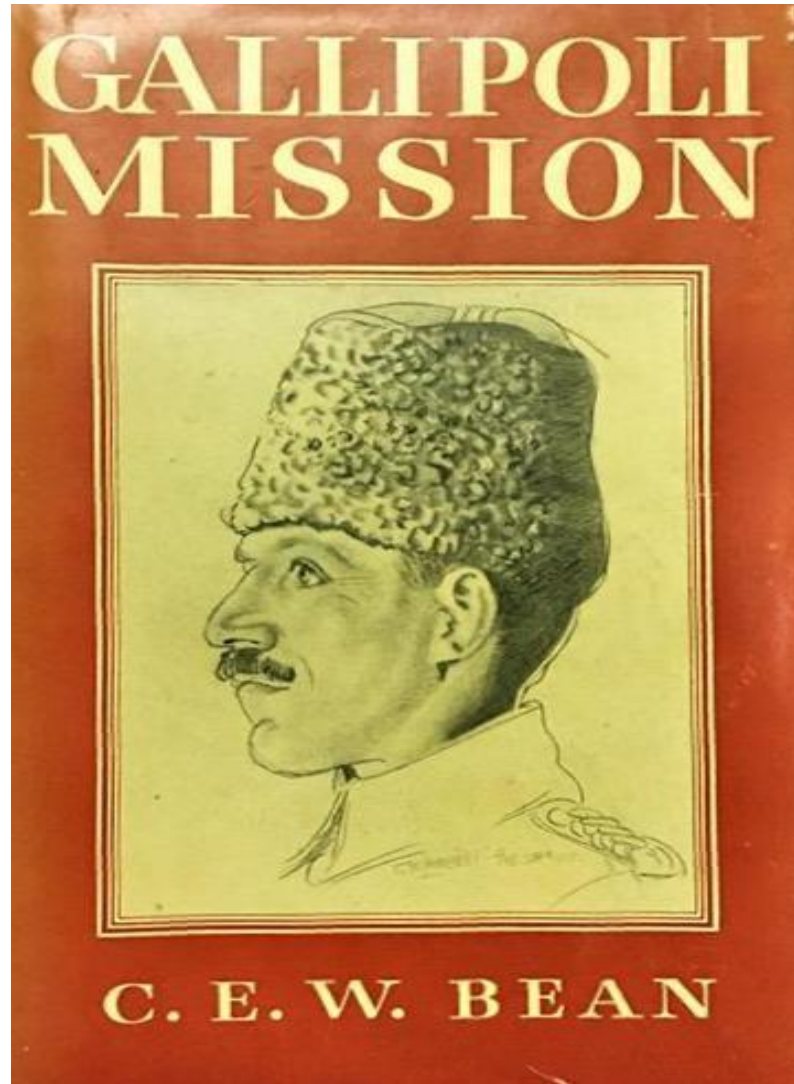

Fotoğraf 16: İstiklal Harbinde 26 Ağustos 1922 Büyük Taarruzda 15. Tümen Cephesinde Tınaz Tepe zirvesini zapt eden kahraman 38. Alay subaylarından bir grup. (x) işaretli Miralay (Albay) Zeki Bey.⁴⁹²

⁴⁹² *HTVD*, Sayı: 14, Yıl: 4 (Aralık 1955).

Fotoğraf 17: Jandarma Genel Komutanı Tümgeneral Ahmet Zeki SOYDEMİR Paşa.

Fotoğraf 18: Charles Edwin Woodrow Bean “Gallipoli Mission” adlı eseri.

AUSTRALIAN WAR MEMORIAL

G01924

Fotoğraf 19: Binbaşı Ahmet Zeki Bey, siperin yanında duruyor.⁴⁹³

AUSTRALIAN WAR MEMORIAL

G01946

Fotoğraf 20: Avustralya Tarih Misyonu üyeleri. C.E.W. Bean, arkadaşları ve Binbaşı Ahmet Zeki Bey.⁴⁹⁴

⁴⁹³ AWM: G01924. <https://www.awm.gov.au/collection/C1006357?image=1>

⁴⁹⁴ AWM: G01946. <https://www.awm.gov.au/collection/C973140>

Fotoğraf 21: Avustralya Tarih Misyonu üyeleri. C.E.W. Bean, arkadaşları ve Binbaşı Ahmet Zeki Bey.⁴⁹⁵

Fotoğraf 22: Kabatepe inişten sonra ANZAK Askerlerinin azdığı siperler. Sığınakların üzerinde, solda bir adam duruyor. Bean ile Zeki Bey sağda, sahi boyunca yürürken.⁴⁹⁶

⁴⁹⁵ AWM: G05258. <https://www.awm.gov.au/collection/C1009624>

⁴⁹⁶ AWM: G01963. <https://www.awm.gov.au/collection/C1006504>

Fotoğraf 23: Ahmet Zeki SOYDEMİR Paşa'nın Nişan Madalyası.

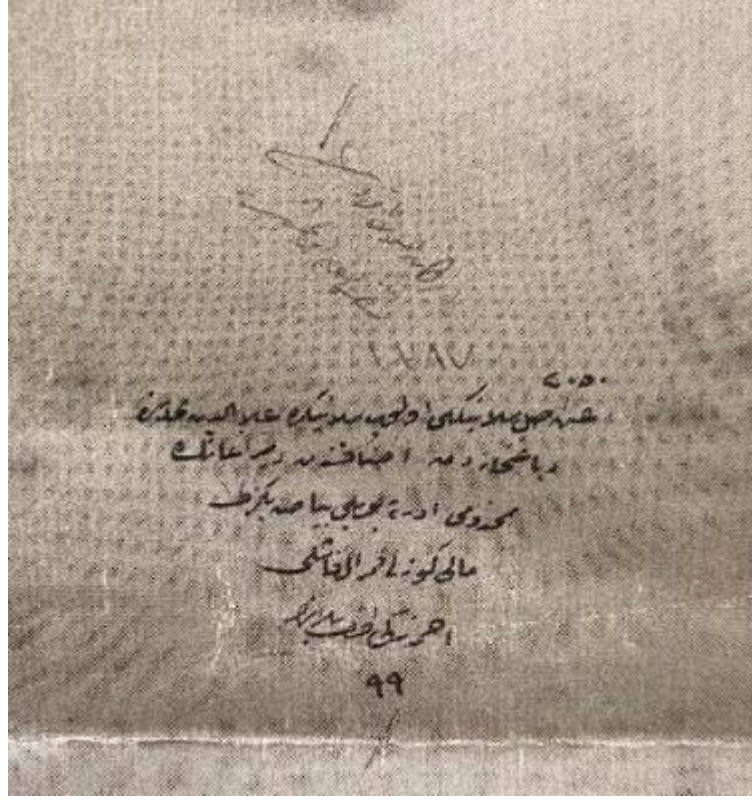
Üzerinde ise şu yazmaktadır: El müstenit bittevfikat el rabbaniye -Abdülaziz Han-
Melikil il Devletül Osmaniye.

(Allah'ın yardımına dayanan Osmanlı Devleti'nin Hükümdarı Abdülaziz Han)

Fotoğraf 24: Ahmet Zeki SOYDEMİR Paşa'nın Ankara Devlet Mezarlığı'nda bulunan mezarı.

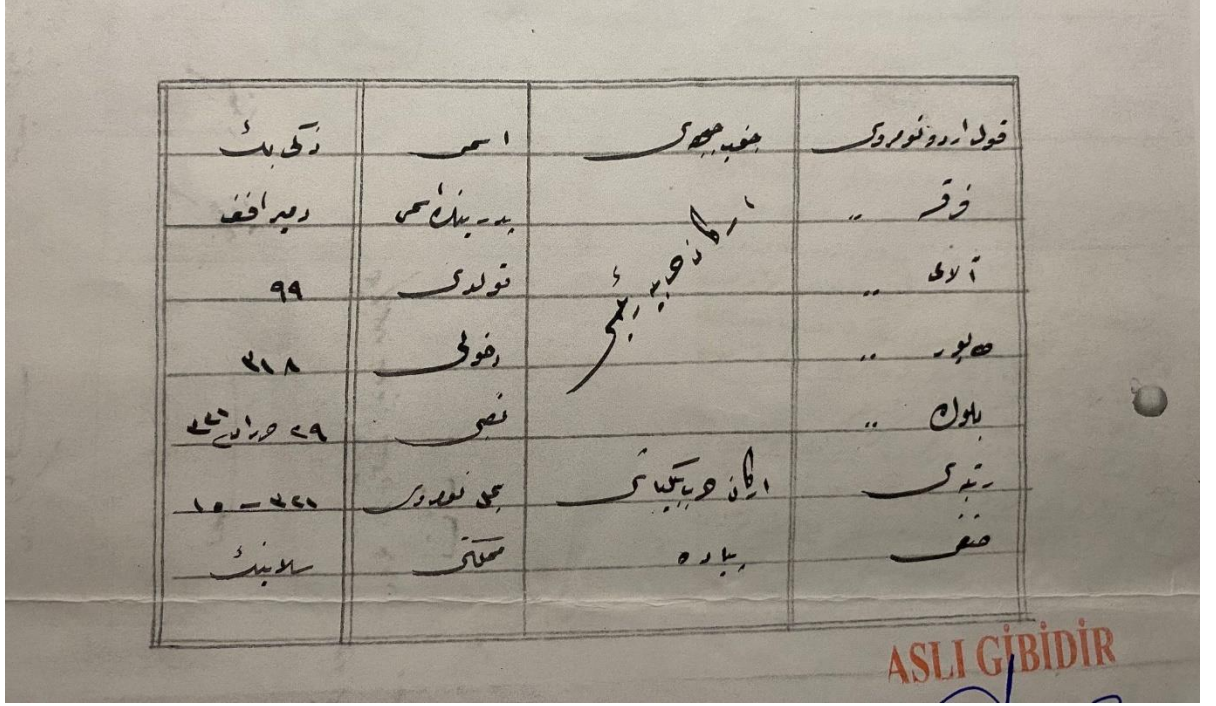
II. BELGELER

Belge 1: Ahmet Zeki SOYDEMİR Paşa'nın Künyesi

(An-Asıl Selanikli Olub Selanik'te Alaaddin Mahallesi'nde Dabbağhane'den Esnaftan Demir Ağa'nın mahdumu, orta boylu, beyaz benizli, mai gözlü, kumral kaşlı, Ahmet Zeki Efendi. Selanik 99.)⁴⁹⁷

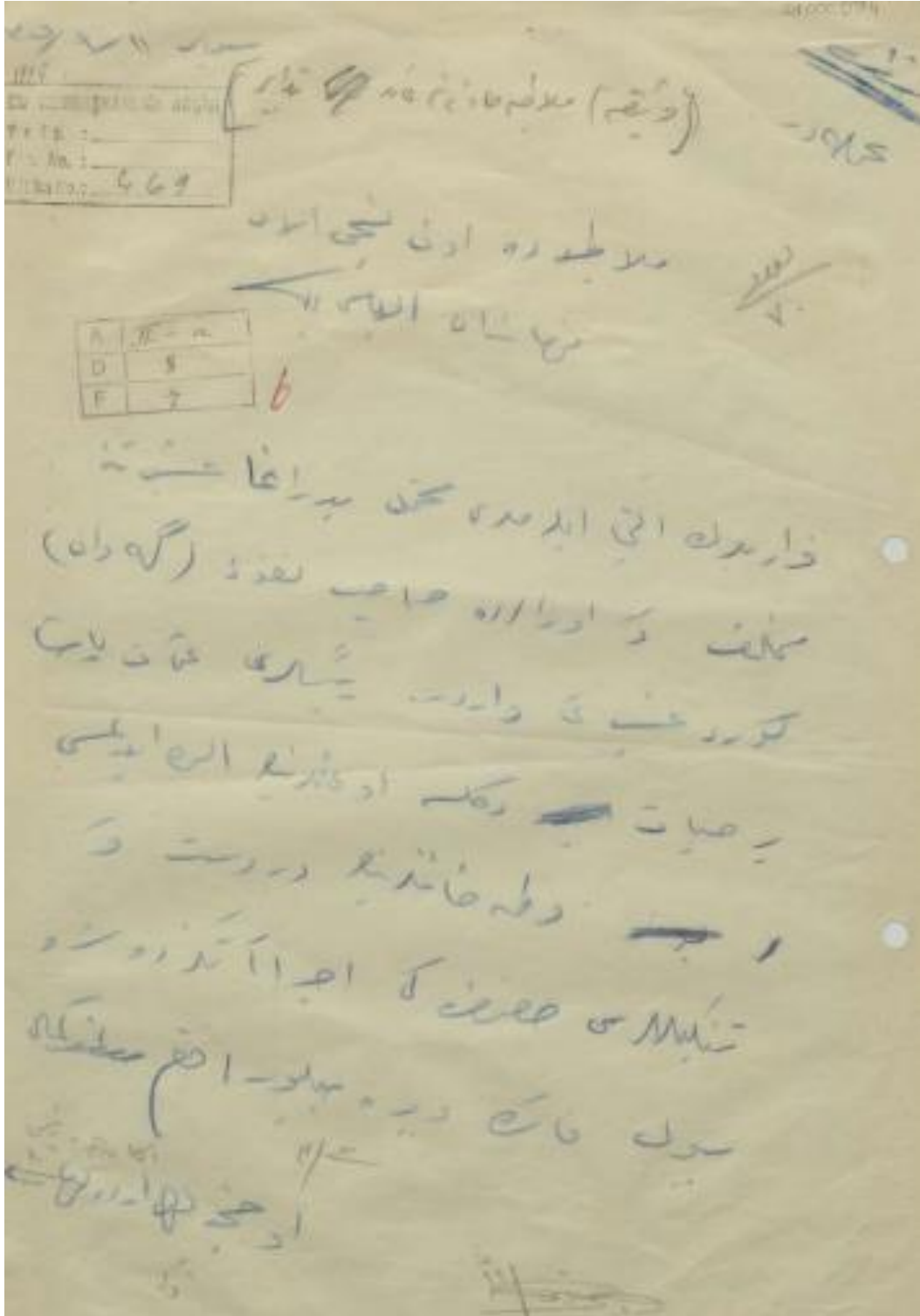
⁴⁹⁷ MSÜ Kara Harp Okulu Dekanlığı Tarihi Arşivi, Künye Defteri, No. 30.

İsmi	Zeki Bey	Kol Ordu Numarası	Cenup Cephesi
Pederinin İsmi	Demir Ali	Fırka Numarası	Erkanı Harbiye Reisi
Tevellüdü	1883	Alay Numarası	
Duhulu	318	Tabur Numarası	
Nasbı	321/Haziran/29	Bölük Numarası	
Sicil Numarası	15-321	Rütbesi	Erkanı Harbiye Reisi
Memleketi	Selanik	Sınıf	Piyade

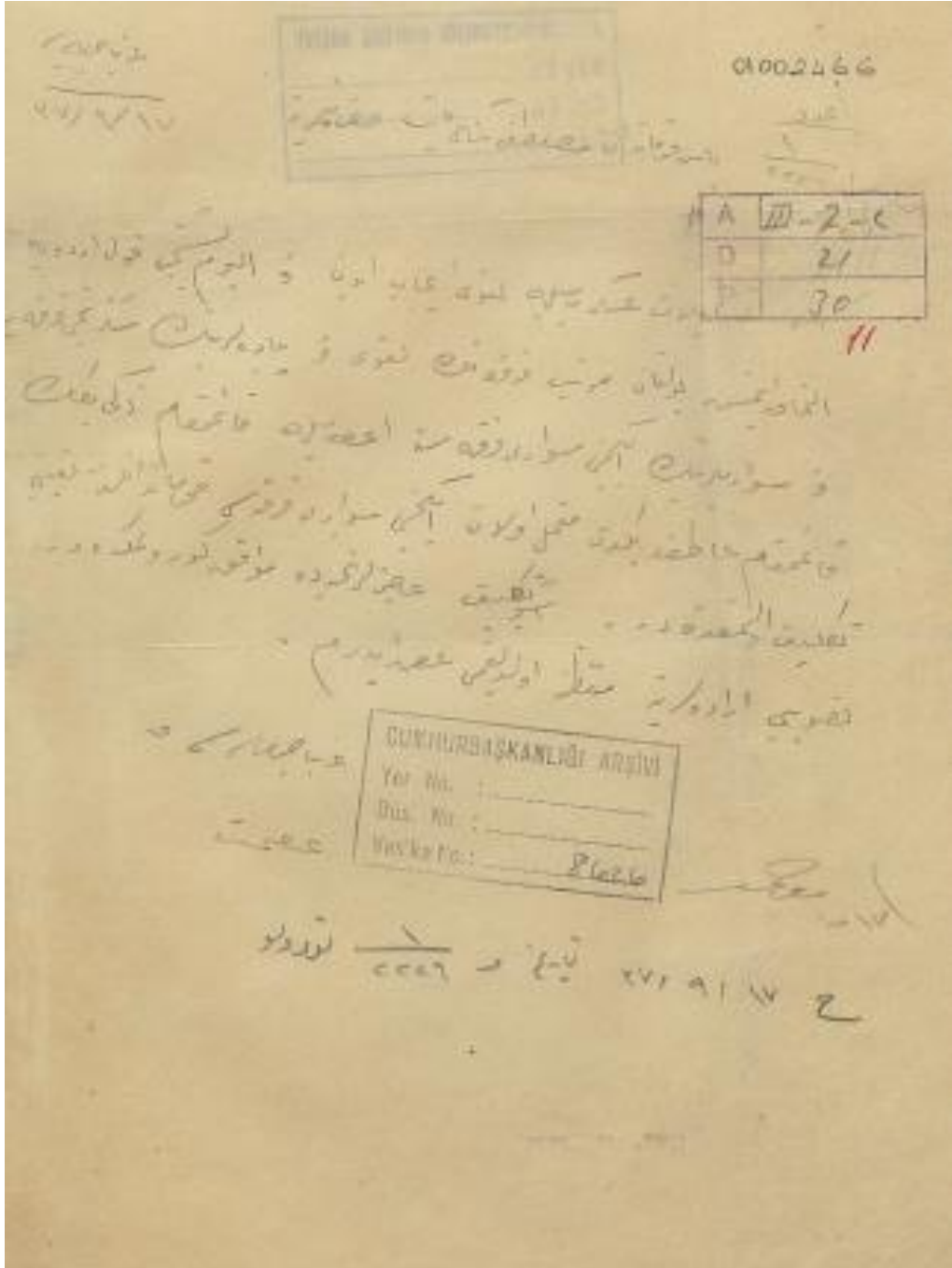
Belge 2: Ahmet Zeki SOYDEMİR Paşa'nın Askeri Safahat Belgesi.⁴⁹⁸

⁴⁹⁸ MSB Arşivi, Tümgeneral Ahmet Zeki SOYDEMİR Şahsî Dosyası, Askerî Safahat Belgesi

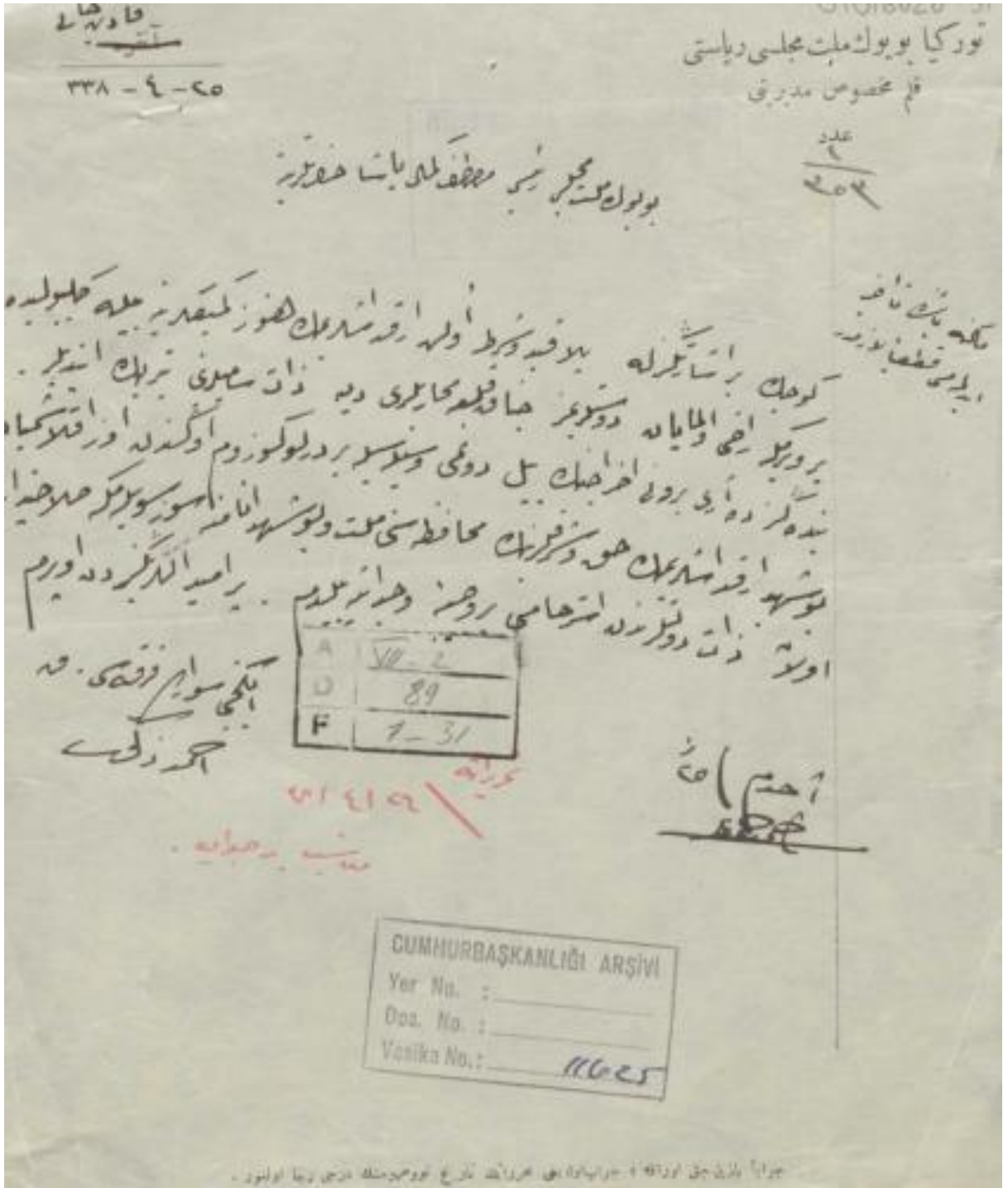
Belge 3: Üçüncü Kolordu Komutanı Ahmet Zeki Bey'in (Mustafa Kemal Atatürk'ün imzası da vardır) 11/09/1919 tarihinde Malatya'da 15. Alay Komutanı İlyas Bey'e telgrafı.⁴⁹⁹

⁴⁹⁹ CBA, Tarih: 11/09/1919, Sıra: 0100094, Belge Kayıt No: 906602.

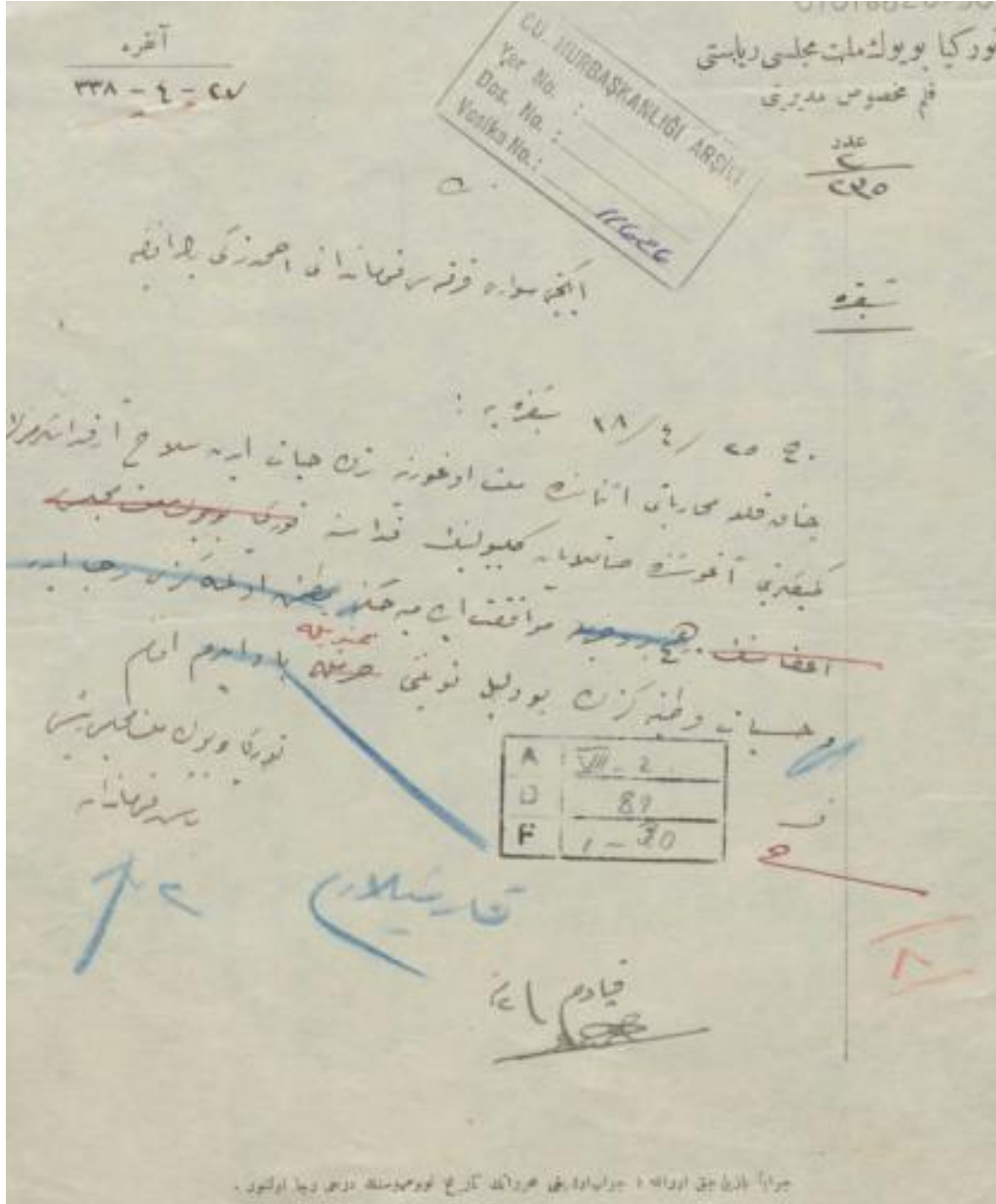
Belge 4: İkinci Süvari Fırkasına Kaymakam Zeki Bey'in Kaymakam Atıf Bey'den münhal olan İkinci Süvari Fırkası Kumandanlığına tayini.⁵⁰⁰

⁵⁰⁰ CBA, Sıra: 01002466, Belge Kayıt No: 910079.

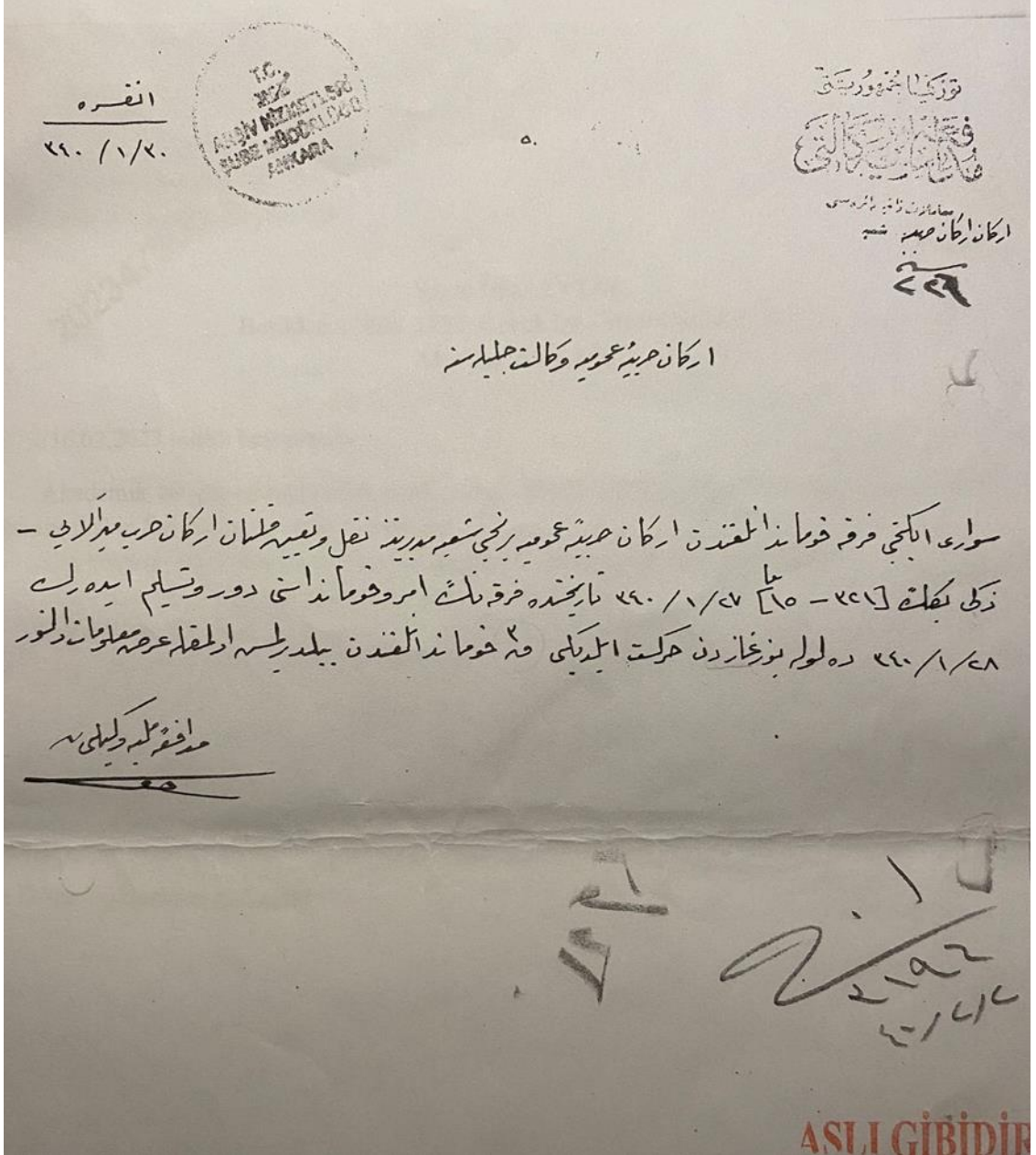
Belge 5: Arıburnu Çıkarmasının yıl dönümü vesilesiyle Ahmet Zeki Bey'in Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafı.⁵⁰¹

⁵⁰¹ CBA, Sıra No: 01016626, Belge Kayıt No: 650846.

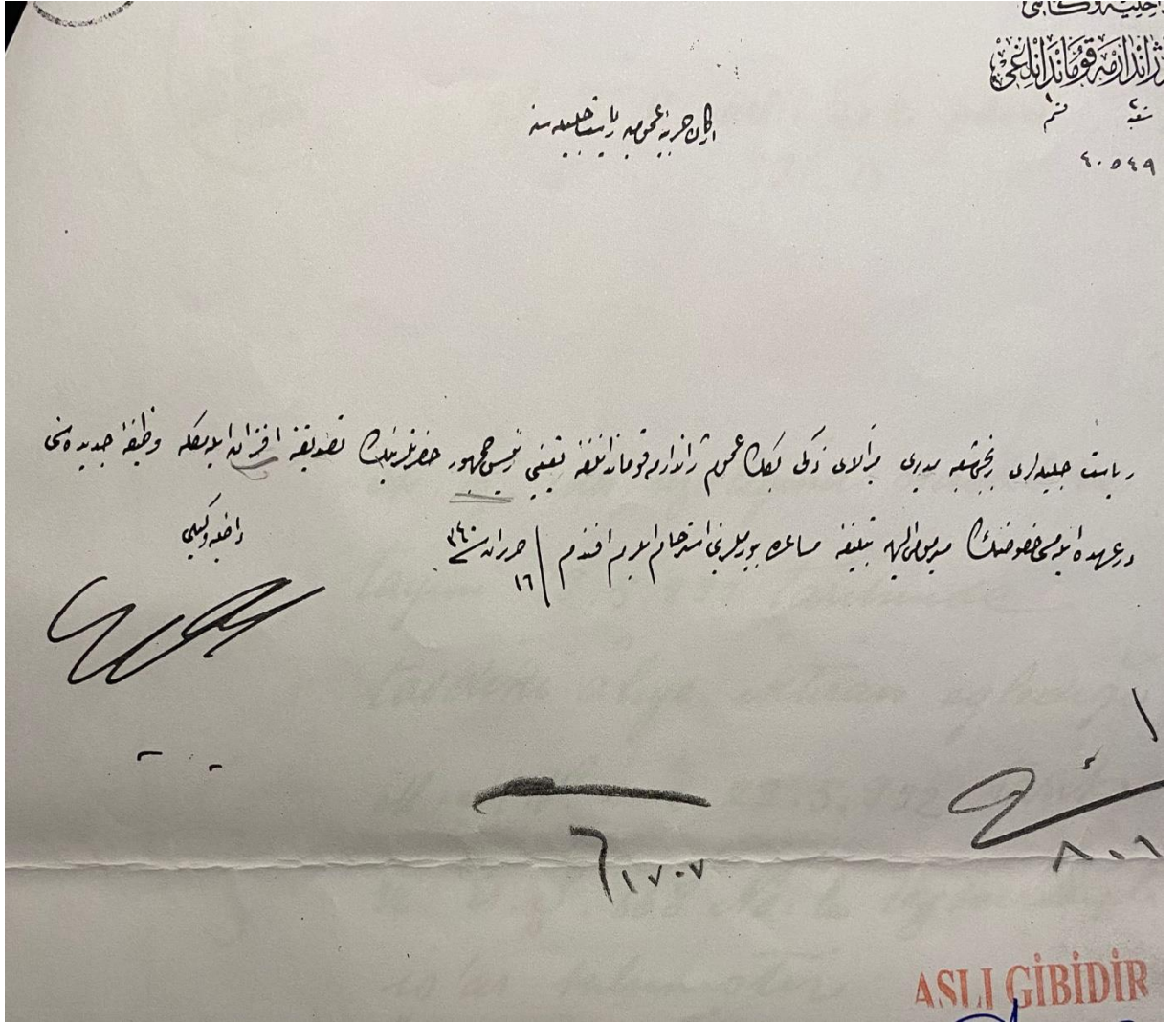
Belge 6: TBMM Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 2. Süvari Tümen Komutanı Ahmet Zeki Bey'e telgrafi.⁵⁰²

⁵⁰² CBA, Sıra No: 01016626, Belge Kayıt No: 650775.

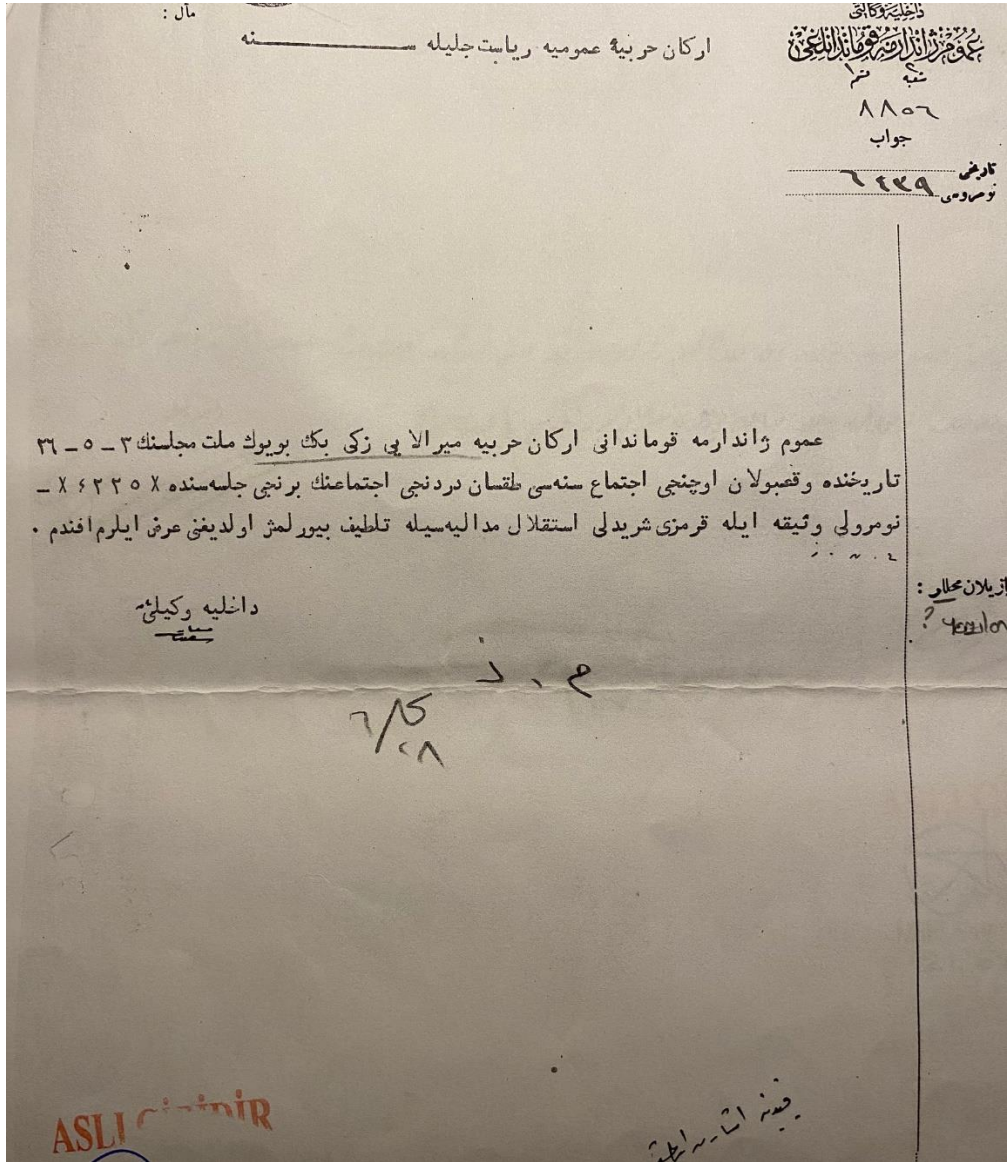
Belge 7: Süvari 2. Fırka Kumandanlığından Erkanı Harbiyei Umumiye Birinci Şube Müdürü Miralay Zeki Bey'e.⁵⁰³

⁵⁰³ MSB Arşivi, Tümgeneral Ahmet Zeki SOYDEMİR Şahsî Dosyası, Askerî Safahat Belgesi

Belge 8: Miralay Zeki Bey'in Jandarma Kumandanlığına tayini.⁵⁰⁴

⁵⁰⁴ MSB Arşivi, Tümgeneral Ahmet Zeki SOYDEMİR Şahsî Dosyası, Askerî Safahat Belgesi

Belge 10: Ahmet Zeki SOYDEMİR Paşa'nın İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmesi.⁵⁰⁶

⁵⁰⁶ MSB Arşivi, Tümgeneral Ahmet Zeki SOYDEMİR Şahsî Dosyası, Askerî Safahat Belgesi

T. C.
M. M. V.
Zat İşleri Dairesi
Ş. Erkân
Sayı - 2728

71-12-339

Başvekâlet yüksek makamına

Leffi
3

Aşağıda ismi yazılı zatın tekiide sevki hakkındaki kararnamenin leffen
takdim kılndığı maruzdur efendim.

A. B. L.
M.

M. M. V.
B. Spray

yazı İşlerine
13-12-34

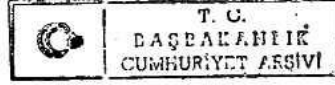
Kit'ası : I.O.Ef.E.Rs.
Rütbesi : General
İsmi : Ahmet Zeki
Babası ismi : Demir
Memleketi : Selânik
Dosya No. : 32I-15
Doğum tarihi : 1299

BAŞVEKÂLET EVRAKI		
Tarih	Numara	Lef
13-12-34	321	3

030	11	1		87	43	16
-----	----	---	--	----	----	----

T. C.
M. M. V.
Zat İşleri Dairesi
Ş. Erkan
Sayı

Ankara
/ / 93

No: 11060

Leffi

Kit'ası : I.O.Mf.E.Rs.
Rütbesi : General
İsmi : Ahmet Zeki
Babası ismi : Demir
Memleketi : Selânik
Dosya No. : 321-15
Doğum tarihi : 1299

I — Yokarda kit'ası ve künyesi yazılı zatın 1683 No. lu tekaüt kanununun (3) maddesinin (B) fıkrasına tevfikân ve ihtiyat sınıfına nakil edilmek üzere tekaüde sevki tensip edilmiştir.

II — İşbu kararname ahkâmının icrasına M. M. V. me'murdur.

17 - 12 - 1934

Reisicumhur

Başvekil

J. İmin

M. M. V.

H. Soydemir

K. Atatürk

030	11	1		52	63	16
-----	----	---	--	----	----	----

Belge 11: Ahmet Zeki SOYDEMİR Paşa'nın emekliye sevki.⁵⁰⁷

⁵⁰⁷ BCA, Belge Tarihi: 17.12.1934., Yer: 92-43-16, Fon: 30-11-1-0.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Ankara: 23/8/940

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

23 Ağustos 1940

4
26938

Sayın Gl. Zeki Soydemir,
C.H.P. Umumi İdare Heyeti Azası
Erzurum Mebusu

Genel Başkanlık Divanınca münhal bulunan C.H.P. Umumi İdare Heyeti Azalığına seçildiniz .

Bu yeni vazifenizi bildirirken duyduğum memnuniyeti ve muvaffakiyet dileklerimi arzeder, sevgi ve saygılarımı sunarım .

Ş

A. Zeki Soydemir
23/8

FİŞE İŞLENDİ

RR.

L

Belge 12: CHP Genel Sekreterliği tarafından 23 Ağustos 1940 yılında Ahmet Zeki SOYDEMİR Paşa'ya gönderilen telgraf.⁵⁰⁸

⁵⁰⁸ BCA, Belge Tarihi: 04.09.190, Yer: 384-1623-6, Fon: 490-1-0-0

T. C.
MÜNAKALÂT VEKÂLETİ
P. T. T. U. DEVLET

Devlet telgraf muhaberatının
dolayı mes'uliyet kabul etmez

ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

TELGRAF

Adres

(Örnek : 20/1)

Yol

Servis işaretleri

23295

bay ahmet tuzer c n p sayin genel sekreteri ankara

İLK MERKEZ	N	KELİME	VERİLDİĞİ		RESMİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI		İMZA
			Tarih	Saat			Tarih	Saat	

8456 karsiyaka 757 48 27-8 18/10

genel başkanlık divanınca umumî idare neyeti azalığına seci rekab için
suretine nazir sansir hakkında yuksek divanca luffen gösterilen
kiyettar teveccunun minnettari bulunduğunu ve bu itina da layık
olabilek için butun varlığını a cavisacağını derin sukran ve
tazimlar ile arz eyerim = erzurun nebusu zeki soydenir =+

Belge 13: Bu telgraf üzerine Ahmet Zeki Paşa'nın 27 Ağustos 1940'ta cevabı.⁵⁰⁹

⁵⁰⁹ BCA, Belge Tarihi: 04.09.190, Yer: 384-1623-6, Fon: 490-1-0-0

Belge 14 Transkripsiyonu

25 Nisan 331

Kanlısirt'ta ileri mevzide bulunmak ve piyade ateşlerimizle düşmanı taciz etmek beraber mevziin tahkimatıyla iştilgal edilmekte idi. Ve Birinci Tabur'umuz Alay 27'nin arasında bulunduğundan vaziyet arazi sevk ve idaresini işgâl etmekte olduğundan Alay 27 Mürettep Taburu'yla tebdil edildi. Ve üç şehidimizden maâda vukuatımız olmadı.

26 Nisan 331

Birinci hat taht-ı işgâlimizde olmakla beraber mevziin tahkim ve takviyesiyle ve mümkün olabilen ecsâdın defniyle iştilgâl edildi. Keşif kollarımızın ateşleriyle düşman taciz edildi. Bir mecruhtan gayri vukuatımız olmadı.

27 Nisan 331

Alayımız yine tahkimatla uğraştı. 26/27 gecesinde düşman sağ ve merkez gruplarına taarruz ettiğinden ve bizim cenahımızda da taarruz etmek ihtimali bulunmadığından daha ziyade müteyakkız ve hazır vaziyette âmâde bulundu. Birinci hattımız ilerisindeki keşif kollarımız takviye edildi. Ve fasıla ateşleriyle düşman ta'ciz edildi. Bir şehidimiz oldu.

28 Nisan 331

Kezâ ileri hattın muhafazasıyla beraber vücuda getirilen siperler temdîd ve takviye ve râh-ı mesturlar vücuda getirilmekte idi. Saat 10.00 sonra düşmanın merkez grubumuzda şiddetli ateş açılmasıyla bizim cenahımızda da taarruz ihtimaline mebni teyakkuz ve intibâh ziyadeleştirildi.

29 Nisan 331

Bir kısım askerimiz ileri hattı muhafaza ve bir kısımla da siperlerin takviyesiyle ve istinad ve ihtiyatlar için birinci hattın yirmi hatve gerisinde ve birbirine muvâzi mahall-i mahfuzalar inşâsıyla iştilgal etmekle beraber bütün Alay hal-i teyakkuzda bulunmakta ve düşmana fasıla ateş icra etmekte idi. İki mecruhumuzdan maâda vukuatımız olmadı.

30 Nisan 331

Mevziin tahkimiyle beraber icrası mutasavver hücumumuz için hazırlıkta [düşmanın zayıf ve kavi olan aksamını makineli tüfeğin mevzilerinin, düşman cephe ve vaziyetin esnâ-yı taarruzunda takip edilecek hücum istikametlerinin keşfi ve bi'l-cümle efrada irâe ve öğretilmesi] bulunmakta idi. Bugün yalnız bir mecruhumuz oldu.

1 Mayıs 331

Verilmiş sekiz adet İngilizce beyanname cesur efrada vererek bila-vukuat düşman mevziine atırıldı. Merkurumun hîn-i avdetinde düşman piyade ateşleriyle takip etmiş ise de ileri keşif kollarımızın mukabelesi üzerine ateş kesmeye mecbur oldular. Siperlerin ve râh-ı mesturların takviye ve ikmâliyle mahal-i mahfuzaların inşâsıyla iştilgal edildi. Düşman sol cenahımıza kuvvet yığdığını Sol Cenah Kumandanlığından varid olan emir üzerine 1/2 gecesi vuku' bulacak taarruz-u muhtemele karşı ateş hattından ilerisini kuvvetli keşif kollarıyla tutulmak, bombacı efradı icâbında bombalarını istimal etmek

üzere hazır tutmak, istinadları daha ziyade yaklaştırmak, ihtiyatları harekete amâde bir halde bulundurmak, gece tertibatında bulunurdu. Zabitan ve efradımızın son derece metinâne mütebassirane davranarak düşmanın icra edeceği taarruzu def' ve tard ettikten sonra takipleriyle Kanlısirt'taki siperlerine girmek için sarf-ı himmet ve fedâkari eylemesi ayrıca tefhim edilerek düşmanın hücumuna amâde bulunuldu. Bu gece düşman top, mitralyöz ve piyade ateşleriyle siperimizi fasılalı bir surette döğdü. Siperlerimizin bazı aksâmını ehemmiyetsiz surette tahrip ederek iki neferimiz mecruh oldu. Avcı siperlerimizden ateşle mukabelede bulunuldu.

2 Mayıs 331

Ateş hattımızı teminde bulundurulmakla beraber siperlerin takviyesine ve mahalli mahfuzaların ikmaline çalışıldı. Düşman fasılalı top ve mitralyöz ateşleriyle ta'cizatta bulundu. Geceleyin keşif kollarımız daha ileriye sürülerek ateşleriyle düşmanı iz'âc ettiler. Düşman topçu ateşlerinden üç neferimiz mecruh oldu.

3 Mayıs 331

Tahkimatla uğraşıldı. Düşmanın irca ettiği top ve mitralyöz ateşinden iki nefer mecruh oldu.

Sol Cenah Grubu Kumandanlığı'ndan muhavvel 3.3.331 saat 7.35 sonra tarihli Fırka emri mucibince işgal ettiğimiz hattı guruptan sonra Alay 47 Tabur 1'e devr ve teslim edilerek Kanlısirt'in şarkındaki hatt-ı içtima'da tecemmü edildi. [Makineli Tüfek Bölüğü müstesna] Sol Cenah kuvvetinin ihtiyatı olarak emr-i ahire intizâren 3/4 gecesi geçirildi.

4 Mayıs 331

4.3.331 ve saat 10.00 evvel tarihli Sol Cenah Grubu Kumandanlığı'ndan muhavvel Fırka emri mucibince Kanlısirt şarkındaki hatt-ı içtima'dan hareketle Sağ Cenahta Çatalderesi'nin nihayetinde 180 Rakımlı Tepe'nin şarkına gelerek Alay'ın Üçüncü Tabur'uyla birleşildi. Ve Sağ Cenah Grubu Kumandanlığı'yla derhal irtibat tesis edilerek ihtiyatta kalındı.

Alay 72 Kumandanı Binbaşı

Binbaşı Münir

01016662-539
(Nu.: 2/11)

T. C.
P. T. T. U. M.

AI VII-2
D 89
F Adres: 538

TELGRAF

482 Yol

Devlet telgraf mu
delaı mes'uliyet

1stbl cumur baskanı ulu onder ataturk = Servis İşaretleri

İZMİR İSTANBUL
31/7 14/33
SİMEN

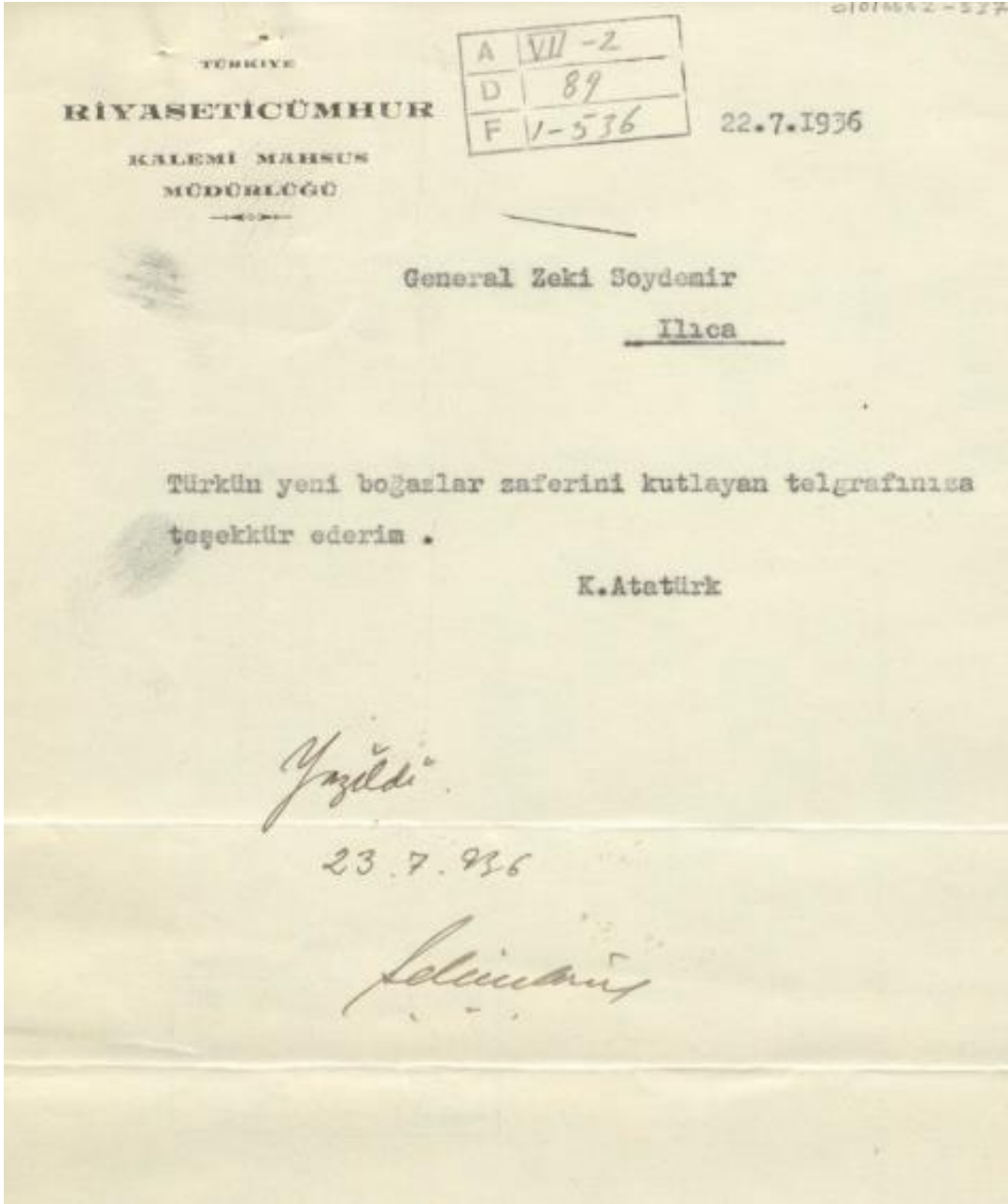
İLK MERKEZ | W | KELİME | VERİLDİĞİ | RESMİ | ORTA MERKEZ | ALINDIĞI | İMZA
Tarih Saat

3190/21 İllica 42 24 21/7 14/33 =

montrode kazanılan siyasal canakale meydan muharebsi vesilesilude mukarek
ellerinizden oper tazimler sunarım = general. zeki soy demir + + +

Belge 15: İllica'da General Zeki SOYDEMİR'in, Montrö Boğazlar Antlaşması münasebetiyle Atatürk'e gönderdiği kutlama telgrafı.⁵¹⁰

⁵¹⁰ CBA, Sıra No: 01016662, Belge Kayıt No: 658847.

Belge 16: Ilıca'da General Zeki SOYDEMİR'in, Montrö Boğazlar Antlaşması münasebetiyle Atatürk'e gönderdiği kutlama telgrafına ilişkin cevabi teşekkür yazısı.⁵¹¹

⁵¹¹ CBA, Sıra No: 01016662, Belge Kayıt No: 629455.

01027334

T. C.
P. T. T. U. M.

Devlet telgraf müdürlüğünden
dolay: mesuliyet kabul etmez

TELGRAF

Yol | No: 251/1 | 1

Adres : Cumhuriyet
Mümmi Katipliği
İstanbul

Servis işaretleri

ATATÜRK ARŞİVİ
Dolap No : 18
Futu No : 191
Dosya No : /
Fihrist No : 21

İLK MERKEZ	KELİME	VERİLDİĞİ		RESMİ HUSUSİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI		İMZA
		Tarih	Saat			Tarih	Saat	
Karşıyaka	28	9	28			9	28	Ek

Büyük atamızın yarattığı büyük gün-
lerden 9 Eylül yıl dönümü vesilesi
+ tazimler sunarak mübarek ellerinizden
öperim.

E.
90-18-908

General Zeki
Soydemir

Belge 17: İzmir İlinin Kurtuluş Yıldönümü nedeniyle bağlılıklarını arz eden General Zeki SOYDEMİR Bey'in, Atatürk'e gönderdiği telgraf.⁵¹²

⁵¹² CBA, Sıra No: 01027334, Belge Kayıt No: 658847.

01018984-1
(No: 201)

DEVLET
Telgraf muhaberatından dolayı mes'uliyet kabul etmez.

T.C. P.T.T. TELGRAFNAME

A 211-2 C
Adres: 92
F 1-1

881

Tarik: _____

ankara rusen esref b ef riyaseti
Cumhur katibi umumisi

[*] R = Resmî dem
G = Gayri resmî

ILK MERKEZ	ALINDIĞI	VERİLDİĞİ	R.G. [*]	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI	İMZA
Tarih	Saat	Tarih	Saat	Tarih	Saat	
1535 pangalti	60	41 1/1	18			19 47 miriliva zeki

= rahatsızlığım hasekile büyük gazi hazretlerinin çok nâciz şahsım hakkındaki istifsari veliyumanelelerinden fevkalâde mesrur bulunduğumu kemâli tazim ve sukranla mübarek elleriniden bulunduğumu arzine lütfen tavassut buyurmanızı istirham eylerim ef

= miriliva zeki +

A
Arz ettim. İstifsiniz dilekelerim cevabı yazacağım

2.1.993

CEMURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ
Yaz. No. :
Dok. No. :
Vesika No. :

Belge 18: Pangaltı'da Miriliva Zeki Bey'in, arz-ı tazimatını sunduğu telgrafi.⁵¹³

⁵¹³ CBA, Sıra No: 01018984, Belge Kayıt No: 710846.

01016756-1

Nu. 252 14121

Telgrafname

Sayfa
29 6-1932

= ankara riyaseti cumhur baskitabetine

7/108/29 k yaka 445 27 29/10/932 13 g

boyuk ğazi hazretlerinin mukarek ellerinden operek turkun en buyuk
bayramini derin minnet ve saygilarimla kutluladigimin arzina
tavassut buyurulmasini rica ef = mirliva zeki +

A	VII-2-b.
D	91
F	1-1

Belge 19: K.Yaka'dan Mirliva Zeki Bey'in, Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle Atatürk'e gönderdiği tebrik telgrafi.⁵¹⁴

⁵¹⁴ CBA, Sıra No: 010116756, Belge Kayıt No:648152.

01016616-148
(No: 251/1)

T.C. 152
P. T. T. U. M.

Devlet telgraf muhaberatından
dolayı mes'uliyet kabul etmez

TELGRAF

Yol

Servis işaretleri

İSTANBUL

A	W. Z. C.
D	92
F	148

İLK MERKEZ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI	İMZA
-13 KARŞIYAKA	103 27 9 10/50	9/2	19/20

RESMİ

VERİLDİĞİ

8USUST

ulu onderimize saygınlık vesilesile ebedi minnet ve
sukranlarımızı tekrarladığım ve mübarek ellerinden
opduğumun arzına delalet buyurulmasını dilerim

general zeki soydemir = "

9-11-1935

Belge 20: Karşıyaka'dan General Zeki SOYDEMİR'in, Saylav seçimleri münasebetiyle Atatürk'e gönderdiği bağlılık telgrafi.⁵¹⁵

⁵¹⁵ CBA, Sıra No: 01016616, Belge Kayıt No:562525.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	İrem AYTAÇ
Yabancı Dili	İngilizce
Orcid Numarası	0009-0005-3603-3095
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	
Lise	
Lisans	Ordu Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi / Tarih Bölümü
Yüksek Lisans	
Mesleki Deneyim	
Akademik Çalışmalar	1. 2.